

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
KÁNONJOGI POSZTGRADUÁLIS INTÉZET**

**A kegyúri intézmény kialakulása, virágzása és
megszűnése, különös tekintettel Kunszentmárton
város egyházi életére 1850-től 1950-ig**

Doktori disszertáció

Készítette: Janes Zoltán

Konzulens: Dr. Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem.

Budapest 2012.

Tartalom

Előszó.....	4
Bevezetés	11
1. Alapfogalmak tisztázása.....	13
1.1. A kegyúr fogalmának magyarázata	13
1.2. A kegyúri jogok	13
1.3. A királyi jog, a magyar király főkegyúri joga.....	15
1.4. A bemutatás (praesentatio) fogalma	15
2. Az egyház fenntartásának kötelezettsége	17
2.1. Az Újszövetségben.....	17
3. A főkegyúri jog alapja és gyakorlása a magyar történelem során.....	18
3.1. A főkegyúri jog gyakorlása Szent Istvántól Mária Teréziáig	18
3.2. A főkegyúri jog gyakorlása Mária Teréziától 1917-ig	34
4. A kegyúri jogok gyakorlása 1917-től 1950-ig.....	42
4.1. A kegyúri jogok változása az 1917-es Egyházi Törvénykönyv megjelenésével.....	43
4.2. A kegyúri jog gyakorlásának hanyatlása 1917-től annak megszűnéséig.....	62
5. Az egyházmegyei zsinatok, mint az Egyházi Törvénykönyv értelmezői.....	63
5.1. A plébánosokról.....	63
5.2. A káplánokról.....	65
5.3. A világi alkalmazottakról szóló egyházmegyei rendelkezések	65
5.3.1. A sekrestyésekről	65
5.3.2. A kántorokról	65
5.3.3. A harangozókról.....	67
5.3.4. Az egyházmegyei zsinatok határozatai a kegyurasággal kapcsolatban	69
6. A lelkészek javadalmazása és a kongrua.....	72
6.1. A kongrua fogalma	72
7. A kegyúri jog kialakulása és fejlődése Kunszentmárton város életében.....	74
7.1. A város földrajzi elhelyezkedése	74
7.2. Az Alföldi területek	74
7.3. A Nagykunság részeként.....	75
7.4. A jászkun autonómia utolsó korszaka.....	82
7.5. A Körös parti város... A város történelmének rövid bemutatása, a városi kegyuraság intézményének előzményei.....	83
7.6. Az újraalapítás, az ún. „redemptio”	85
7.7. A városi előljáróság szerepe a település életében	88
7.8. A városi előljáróság, mint kegyúr.....	88
7.9. A városi kegyuraság és az egyházközség kapcsolata	90

8.	A kegyúri jog gyakorlása a kunszentmártoni egyházközség életében	92
8.1.	Egyházi épületek	96
8.2.	A Nagytemplom.....	97
8.2.1.	Az orgona	107
8.2.2.	A templomi harangok.....	108
8.2.3.	A kegyuraság díszhelye.....	109
8.3.	Temetői kápolnák.....	110
8.4.	A plébánia épülete.....	112
8.5.	Kántorlakás	114
8.6.	A harangozói lakás.....	115
9.	A kegyuraság kötelezettségei az egyházi személyek felé	116
9.1.	A plébánosválasztói jog	116
9.1.1.	A plébános beiktatásának rendje	118
9.1.2.	Egy évszázad plébánosai	120
9.1.3.	Az egyházi javadalom fogalma és lényege	143
9.2.	A plébános javadalmazása	148
9.3.	A káplánok és javadalmazásuk	171
9.4.	A kunszentmártoni kántorok és javadalmazásuk.....	177
9.5.	A harangozók.....	189
9.5.1.	A harangozók választása és javadalmazásuk	189
9.5.2.	Kunszentmártoni harangozók.....	190
9.5.2.1.	<i>Kiss Flórián (1823-1856)</i>	190
9.5.2.2.	<i>Kiss Antal (1856-1862)</i>	190
9.5.2.3.	<i>Kiss József (1856-1909)</i>	190
9.5.2.4.	<i>Lengyel Péter (1909-1943)</i>	191
9.5.2.5.	<i>Lengyel Ferenc (1943 – haláláig)</i>	192
9.6.	Egy sajátosság a „Dicsértessék városá”-ban... „A Tormos”	193
10.	Kegyúri jogok megszűnése Kunszentmártonban a történelmi események fényében és hatására	196
11.	Összegzés	197
12.	Sommario	202
13.	Források és szakirodalom	207
14.	Függelék.....	219

Előszó

Amikor most doktori dolgozatomat benyújtom a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézetében, teszem ezt azzal a szándékkal, hogy az értekezés által tudományos fokozatot szerezzek és ezáltal egyetemi tanulmányaimat befejezzem. E szükséges lépés és remélt eredménye mellett dolgozatom témaválasztásánál sokkal személyesebb és mélyebb okok vezéreltek.

A cím, „A kegyúri intézmény kialakulása, virágzása és megszűnése, különös tekintettel Kunszentmárton város egyházi életére 1850-től 1950-ig” árulkodik arról, hogy az egyetemes egyházjognak egyik igen szép területét vizsgálva, bemutassam egy Alföldi kis város egyházi életét is. Fontos és kedves számomra ez a város, és az egyházközség, hiszen Radnótival én is elmondhatom: „Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngé ága”.¹ Ebben a városban születtem, itt járultam a szentségekhez és ez a templom volt életem legszebb eseményének, első szentmisémnek is „szemtanúja”.

Sok örömteli és számos zivataros évszázadot látott e templom. A nehézségek és örömök részei lettek a város, a lakosság életének is, hiszen együtt dobogott szívük Isten és az Egyház ügyéért. Sok viszontagság mellett én is vallo Tomcsányi Lajossal: „A mennyeknek leszakított foszlánya hullott ide, hová ha letekint az Alkotó, gondteli arca mosolyra derül.”²

Szeretnék ezzel a munkámmal tisztelni a nagy kunszentmártoniak előtt, akik 1719-ben, manapság elképzelhetetlen bátorsággal, lelkesedéssel, a jövőbe vetett szép reménnyel és az Isteni Gondviselésben való mélységes hittel elindultak Jászapátiból, hogy új hazát szerezzenek. Az ő életük örök példakép számunkra is. Megtanulhatjuk belőle a tágabb és szűkebb haza szeretetét, a gondoskodó, az utánunk következő nemzedékekért áldozatot vállaló élet nagyságát.

Szeretném továbbá ezzel meghálálni szüleimnek és tanárainknak, hogy megtanítottak a szülőföld megismerésének és szeretetének fontosságára. Ugyanakkor hódolat ez a munka Isten előtt is, Akinek – kutatásaim során – „feketén-fehéren” a levéltári anyagokon keresztül, a sorok közül is átragyogott gondoskodó szeretete, ahogy egy-egy emberi életet, vagy éppen egy egész közösség életét segítette.

¹ RADNÓTI M., *Nem tudhatom*, In: Hét évszázad magyar versei, IV. köt. Budapest 1954. 465.

²TOMCSÁNYI L., *Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt*, Budapest 1924. 21.

S végül reményemet fejezem ki, hogy ezen munkám valamit hozzá tud adni mind Kunszentmárton város társadalmi és egyházi életéhez, mind pedig a kánonjog tudomány e már sokat vizsgált, de ilyen szemszögből még be nem mutatott területéhez.

Dolgozatom megírásában törekedtem arra, hogy a rendelkezésekre álló valamennyi forrást felkutassam és azt fel is vonultassam dolgozatomban. Úgy gondolom, ezt a törekvésemet siker koronázta, hiszen alapos és teljes kutatómunkát végeztem.

Csohány János véleményét osztom és alkalmazom azt a kánonjogi tudományos munkára is, amikor azt írja: „A történész feladata a múlt emlékeinek aprólékos részletmunkával való összegyűjtése és ezekből a régmúlt és a közelmúlt korok embere életének a lehető legtökéletesebb rekonstruálása. Mindezt azért teszi, hogy a történelmi igazságot leplezetlenül megismerje és teljességében feltárja. Soha nem szabad azonban elfeledni, hogy az csak rekonstrukció és nem közvetlen észlelet.”³ Erre a rekonstrukcióra törekedtem munkám elkészítése során. Szerettem volna a levéltári anyagok alapos és pontos idézésével mintegy okmánytárát nyújtani a vizsgált kor eseményeinek, melyből megtudhatja az olvasó nem csupán a tényeket, hanem az azt megelőző tárgyalások egyes mozzanatait is, így az idézetek által kicsit jobban belelátva a sokszor nehéznek tűnő döntések meghozatalába.

A kánonjogban ezen intézménynek, a kegyúri jogoknak kialakulását vizsgálva egészen a magyar államiség és ezzel együtt a királyi főkegyúri jogig nyúltam vissza. Ebben kiváló segítséget nyújtott Frankói Vilmos nagyszabású munkája, mely páratlan alaposággal dolgozza fel a magyar királyok főkegyúri jogának fejlődését egészen Mária Terézia uralkodásának végéig. A már feltárt és kidolgozott történelmi tények alapján foglaltam össze Szent Istvántól kezdve egészen napjainkig a főkegyúri jog fejlődésének és a magyar egyház életére gyakorolt fontosabb mozzanatait. Nem volt célom, hogy a történelmi kronológiához szigorúan ragaszkodva minden egyes uralkodót felvonultassak, csupán a jelentősebb királyok döntéseire és rendeleteire hivatkoztam.

Ezt követően pedig a fogalomtisztázásban röviden szerettem volna a szakirodalmat segítségül hívni, hogy a meghatározásokból világosan kitűnjék a választott téma rövid foglalata.

Ezután tértem át az Egyházi Törvénykönyveknek az adott és az általam vizsgált korszakának előírásaira és azokat párhuzamba állítva Kunszentmárton egyházi életével, igyekeztem kimerítő alaposággal megvilágítani, hogy hogyan vált a törvény betűje étletté

³ CSOHÁNY J., *A történelmi kutatás és feldolgozás módszere*, Debrecen 1995. 8.

egy közösség számára. Ezek alapvetően meghatározták az egyházi életet. Hiszen azok a személyek, akiket a kegyúr választott, a jog rendes gyakorlásán túl olyat alkottak, melynek gyümölcseit mind a mai napig élvezzi a kunszentmártoni egyházközség. Noha azóta a kegyúri intézmény megszűnt, a plébánosválasztói jog elsorvadt, az egyházfenntartói kötelezettség elhalványult, mégis ennek az időszaknak üzenete az lehet ma is számunkra, hogy nem szabad sajnálni Istentől a felajánlott munkát, az áldozatokat és a fáradozást, mert azt bőségesen megjutalmazza, ki Érte és ügyéért fárad.

Dolgozatomban felsorakoztattam kutatómunkám gyümölcseit: elsőként a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán folytattam kutatást, amelynek eredményeként a közel másfélszáz kötet fontosabb üzenetét e munkámban ötvöztem, hivatkozva a régi forrásokra. Következőkben, ami e dolgozat legfontosabb alkotóelemét és gerincét képezi, hosszú kutatás eredménye az Egri Főegyházmegyei Levéltár, valamint az Egri Érseki Könyvtárban végzett felderítés, ahol már konkrétan, az egyházközség életére és az egyetemes jognak helyi megvalósítására, a kegyúri jogok gyakorlására vonatkozó valamennyi iratot a vizsgált időszakból felkutattam. Ezután figyelmem a Szolnok Megyei Levéltár felé irányult, ahol az „Elöljárósági iratok”-ban, a kunszentmártoni Városi Tanács, mint kegyúr leveleit vizsgáltam.

Hiányosságokat is felfedeztem, különösen az 1848/49-es szabadságharc és az azt követő néhány év iratait illetően, amelyek – a szakemberek véleménye szerint – egyszerűen eltűntek, például egy esetleges nem kívánt „tisztogatásnak” köszönhetően, vagy elővigyázatosságból, a politikai súlyos következményektől való félelem miatt meg sem íródtak. Ilyen korszak volt még az 1867-es időszak is, ahol szintén hiányosnak láttam az irattári anyagot.

Nagy segítséget jelentett volna még, ha rendelkezésemre bocsátják e száz év bejegyzéseit a kunszentmártoni plébánia Historia Domusából. Ennek hiánya azonban csak egy dologgal magyarázható: nevezetesen, hogy az Egyházközségnek a Historia Domusa nincs meg. Pedig a legbeszédesebb, legőszintébb forrás egy kutató számára a hivatalos iratokon kívül ez a könyv, melyből világosan kiolvasható egy-egy egyházközség életének minden szívdobbanása. Fájó és pótolhatatlan hiány ez a kunszentmártoniak számára. Éppen ezért, mintegy hiánypótlásként megpróbáltam a legnagyobb alapossággal és hűséggel közölni a levéltári iratoknak egy-egy témára vonatkozó, sokszor teljes, általam fontosnak tartott szövegét. Noha ezek az események saját, külön kötetbe rendezve nem léteznek, mégis a legfontosabb eseményeket össze tudtam gyűjteni, melyekben az Egri Érseki

Könyvtárban talált, 1869-től 1944-ig rendszeresen megjelenő Egri Egyházmegyei Közlöny című folyóirat valamennyi fontosabb kunszentmártoni eseményről tudósítja az olvasókat.

Szintén jelentős forrás volt az Egri Egyházmegyei Körlevelek idézett hasábjai, mely különösen hiteles forrása volt a plébánosválasztói jog esetében a plébánia megüresedéséről szóló főpásztori felhívásnak, a pályázat kiírásának.

A kunszentmártoni egyházközség életéről számos forrásból szerezhethünk információt. Ilyen a levéltárak és irattárak anyagai, de erről informálódhatnánk a *visitatio canonica*-ból, vagyis a kánoni látogatásokból, mely az egyházban a püspök számára az egyházmegye kormányzásának legősibb módja. Már kezdetektől, de még inkább a középkortól fogva találkozunk az ellenőrzésnek ezzel a formájával, melyet a trienti zsinat is megerősített, éppen a reformáció előretörése miatt.

Rögzítésre került a püspök neve, a látogatás éve, a plébánia elhelyezkedése az egyházmegyében, azaz hogy mely főesperesség esperesi kerületében található. Emellett szerepelt a leírásban a plébánia székhelyének korabeli neve, az esetleges korábbi elnevezések, a plébánia jogállása, a plébánia alapításának éve, az első anyakönyvek keletkezésének időpontja. Rögzítették továbbá a templom titulusát, és ami különösen fontos információ lenne számunkra, a templom állapotát, a kegyúr nevét. De az iskolák, temetők és egyéb, a vallási élet épített örökségének állapotát, meglétét is nyomon követhetjük ezekből a jegyzőkönyvekből.⁴ A látogatások alaposságát, mindenre kiterjedő részleteit szépen mutatja József szentendrei főesperes munkálkodása, aki a XIII. században történt látogatása során a következő kérdésekre is választ keresett: „Nem remeg-e a pap keze, nem hibás-e a szeme, nem iszákos, nem kóborló-e? Nem foglalkozik-e szerencsejátékkal, kereskedéssel?”⁵

A 17-18. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben gyakran olvashatunk arról, hogy a világi előljárók - élükön a bíróval, esküdtekkal - a kiküldött főesperes, illetve püspöki helynök előtt szerződést kötnek, amelyben megállapodnak a lelkész, valamint az iskolamester javadalmazásáról.

A szorosán vett egyházi célok biztosítása azonban még nem meríti ki a városok kegyúri kötelezettségét. Ide tartozott az iskolák fenntartása is. A középkorban a tanítás nem állami, hanem merőben egyházi ügy volt. A székesegyházi, zárjai és plébániai iskolák voltak az oktatás első tényezői. Részint a király, mint főkegyúr, részint a főúr, mint

⁴ KOVÁCS, J., *Visitatio Canonica a gyulai plébánián (1715-1993)*, Szeged 2011. 10-11.

⁵ VARGA, I., *A Canonica Visitatio. Fogalma, rövid története, jelentősége*, In: *Vigilia*, Budapest 1977/2. 104.

kegyurak azért dotálták az egyházakat, hogy ezáltal az iskolák fenntartásáról is gondoskodjanak.

A XVI., de még inkább a XVII. századbeli canonica visitatiók eléggé bizonyítják, hogy plébániák már iskolával vannak összekötve, s ezen plébániai iskolák fenntartása szintén a kegyurakat terhelő kötelezettség. A plébános mellett alkalmazott éneklő (kántor), aki neki az egyházi teendőkben segítségére van, egyszersmind tanítással foglalkozik, a kántortanító, vagy mint az egykorú latin okmányok nevezik, a ludimagister ellátását, éppen úgy mint a plébános, részint a kegyúri dosból, részint a hívek szolgáltatásaiból nyeri. Jövedelme a régi visitatok szerint a plébános jövedelmének fele.⁶

A tridenti zsinat előírta, hogy minden egyes plébániához tartozik egy biztos állandó jövedelemforrás, a fundus (vagy dos Ecclesiae), amelyet az alapító kegyúr, vagy nagyobb helységek is létrehozhattak obligációs leveleikkel. A fundus részét képezték: különböző nagyságú szántók, kaszálók, bizonyos számú jobbágy, valamint erdő, nád, legelőhasználat, amelyet helyenként kiegészíthetett a halászati, italmérési, malomtartási jog átengedése is.

A hívek részéről történő adózás állandó részét képezte az egyházközségi adó: proventus parochiae, proventus stolaris, azaz a lelkész megélhetéséhez való hozzájárulás, és bizonyos egyházi cselekmények utáni adózás (temetés, esketés). A párbér alapja a házasságkötés volt, régen ágybérnek is nevezték. Az adófizető hívő ("rusticus, colonus") önálló háztartással rendelkező telkes jobbágyot jelentett. Ha pl. az apa egy házban élt gyermekeivel, abban az esetben az egy fedél alatt lakó, ám külön kenyéren és háztartásban élő gyermekek is fizették a párbért.⁷

A kánoni látogatások idejét pontosan meghatározta a CIC (1917) 343. kánonjának 1. §-a: Ad sanam et orthodoxam doctrinam conservandam, bonos mores tuendos, pravos corrigendos, pacem, innocentiam, pietatem et disciplinam in populo et clero promovendam ceteraque pro ratione adiunctorum ad bonum religionis constituenda tenentur Episcopi obligatione visitandae quotannis dioecesis vel ex toto vel ex parte, ita ut saltem singulis quinquenniis universam vel ipsi per se vel, si fuerint legitime impediti, per Vicarium Generalem aliumve lustrent.⁸

⁶ TIMON, Á., A városi kegyuraság Magyarországon, Budapest 1889. 64-66

⁷ TOMISA I., *Írott és íratlan szabályok útvesztőjében*, In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, Budapest 2004. 16.

⁸ CIC(1917) 343.k.1.§.: Az igaz és katolikus tanítás figyelemmel kísérése, a jó erkölcsök védelme, a kicsinyek nevelése, a békének, az ártatlanságnak és a fegyelemnek a nép és a papság körében történő előmozdítása, valamint más egyéb, a fentiekkel kapcsolatos, a vallás javára intézendő teendők miatt a püspököknek évenként vagy teljesen, vagy részben, végig kell látogatniuk az egyházmegyéjüket úgy, hogy minden ötödik évben az egészet vagy saját maguk, vagy, ha törvényes okból vannak akadályoztatva, az általános helynök látogassa végig.

Az 1993-ig az Egri Főegyházmegyéhez tartozó, a Törökszentmiklósi Esperesi Kerület részeként, azóta már a Szeged-Csanádi egyházmegyéhez átcsatolt Kunszentmártonban, az általunk vizsgált időszak ilyen irányú írásos nyomai igen gyérnek mutatkoznak. Amikor a plébánia életéről alaposabb és átfogóbb képet kapunk, az mindig egy-egy plébánosváltás alkalmával történik. Ilyenkor ugyanis a főpásztor által megbízott, az átadásnál jelenlévő pap, a mi esetünkben legtöbbször a törökszentmiklósi esperesi kerülethez tartozó alesperes jelenlétében történt az egyház ingó és ingatlan tulajdonának átadása.

A *visitatio canonica* hiányát több indokkal is magyarázhatjuk. Sokszor talán a felületesség miatt maradtak el ezek a látogatások. Bizonyos szinten érthető is, hiszen akár a főegyházmegye látogatása a főpásztor részéről, akár a főesperes, vagy esperes ellenőrző útja a kerület és saját plébániájának egyéb teendői miatt igen sokszor elmaradt. A plébánosok minden évben gondosan beküldték a szükséges jelentéseket, így az egyházmegyei központ bármikor hozzá tudott jutni egy friss, sok kérdést, leginkább a plébánia anyagi javait érintő terület beszámolójához. A több napot és hosszas előkészületet és ellenőrzést igénylő *visitatio*t ezért sokszor megelőzte ez a kisebb apparátust igénylő statisztikai felmérés. Számos egyházmegyében ilyen kérdéssorral találkozunk, mely által egyfajta keresztmetszetét kapjuk meg az egyházközség örömeinek és problémáinak.

Az Egri Főegyházmegyei Levéltárban kutatva, az iratcsomókból még négy, általam nem vizsgált téma is feltárulkozott. Egyik ilyen téma lehetett volna a kunszentmártoni népiskolák felállítása, melyben az egyházi előjáróság jóváhagyásain kívül bizony a kegyúrnak, magát „egyházvédnökségnek” nevező Városi Tanácsnak is fontos szerepe volt, így ezt is vizsgálhattam volna. Továbbá az 1880-as években kezdődő, a kirajzott kunszentmártoniak által létesült, s ezért bizonyos szinten Kunszentmártonhoz tartozó településnek, Mesterszállásnak kibontakozó, születőben lévő egyházi élete is kínálkozó téma lehetne. A harmadik, a kegyes alapítványok, a szentmise alapítványok vizsgálata is érdekesnek bizonyulna. Dolgozatomban csak érintőlegesen, vázlatosan térek ki erre az igaz vallásosságnak, Istenfélelemnek és az örök életbe vetett hitnek szép bizonyítékát őrző gondoskodásnak területére. Számtalan ilyen misealapítvány született az 1850-es évektől kezdve, melyek nemcsak az elhunytak lelki üdvét szolgálták, hanem ezt vagyoni jogi aspektusból vizsgálva, a lelkészek tisztaságát, a templom fenntartását, a kántor javadalmazását is lehetővé tették. A negyedik pedig, amit csak vázlatosan fogok bemutatni, a kegyuraság szerepe a kunszentmártoni temetők és temetői kápolnák kialakulásában. Ezt a területet azért nem kívánom alaposabban bemutatni, mert helytörténeti szempontból

részletesen feldolgozta azt Józsa László helytörténész, a Megszentelt kövek című könyvében. Az itt felsorolt négy témát nem tartottam dolgozatom kutatási területének, mert ezek egy esetleges újabb munka alapját képezik.

Ezért megelégszem a rendelkezéseimre álló iratok anyagával és mennyiségével, melyből kiviláglik, hogy hogyan valósult meg a kegyúri jog kialakulása, virágzása és megszűnése Kunszentmárton város egyházi életében.

Munkámban kiváló segítők voltak, akiknek ezúton tartozok köszönetet mondani.

Elsősorban Főt. DDr. Szuromi Szabolcs Anzelm O. Praem. Atyának, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektorának, aki megtisztelt azzal, hogy a dolgozat témavezetője lett, s így precízsegével és alaposágával egyengette e munka megszületésének olykor rögös útját.

Józsa László tanár, kunszentmártoni helytörténész Úrnak, aki már nagyon régóta személyes beszélgetéseinkben, és az általa kiválóan ismert városi és egyházközségi történet kutatásának eredményeibe beavatva munkám elkészülését segítette.

Dr. Prof. Barna Gábor Úrnak, a Szegedi József Attila Tudományegyetem docensének, aki maga is kunszentmártoni lévén, tanácsával és útmutatásával mindenben segítségemre sietett.

Továbbá köszönettel tartozom Főt. Kövesdy Zsolt kunszentmártoni plébános úrnak, az egyházközségi irattár közrebocsátásáért.

Megköszönöm Ft. Dr. Tóth Tamás atyának, a Pápai Magyar Intézet rektorának, az olasz nyelvű összefoglaló elkészítésében nyújtott segítségét.

Hálával tartozom mind a budapesti, mind az egri és szolnoki könyvtárak és levéltárak munkatársainak készséges segítségükért.

Adja Isten, hogy kitűzött céloknak, az egyházi feltárásoknak és a város életének gazdagításával a nyugodt lelkiismeret és a jól végzett munka öröme legyen eredménye dolgozatom elkészültének.

Bevezetés

Évekkel ezelőtt olvastam Mikszáth Kálmántól a Szent Péter esernyője című regényét. Megérkezik az új pap Glogovára, beköltözik a plébániára, és lassan feljön a szó a javadalmazásáról. A falu nagylelkűnek bizonyult. Idézzük ezt fel e történet újraolvasásával.⁹

"...Szinte még most is előttem van a kis tót falu az 1873-ik év óta (amikor benne megfordultam), látom házikóit, a kerteket bevetve lucernával, beültetve kukoricával, közbül egy-egy szilvafa, alátámasztva rudakkal. Alacsony, ütött-kopott házacska volt az iskola, természetesen zsuppal fedve - zszindelyig csak maga az Isten vitte fel Glogován, de az ő háza is csak szerény volt, torony már nem jutott rá, azt egy harangláb helyettesítette idelent. Az új tisztelendő úr beköltözött. A tanítóhoz már csak a főbb emberek kísérték el, egyházi dolgokban bennfentesek. Szlávik Péter, Gongoly Mihály a glogovai nábob és a molnár Klincok György. Ezekről tudakozta ki azután behatóbban a hívságos földi körülményeket és feljegyezte jegyzőkönyvébe, hogy némi számítást csinálhasson. A derék férfiak elsorolták hűségesen, hogy mennyi a párbér, mennyi fa jár, mennyi a "zlevka". (Zlevkának hívják azt a bort, ami a papnak jut a szőlősgazdától, s ami egy közös edénybe összeöntve különös italt képez.) - Hát mennyi a stóla? No az bizony elég nagy - felelte a mindenben versatus Klincok György - temetés után az a halottól függ, az esküvő díja pedig olyan, amicsodás az összekötendő pár (mert ilyenkor gavallér az ember), hanem a keresztlevél kivételéért egy pengőforint jár! Hát a parókia földjei? Mennyi földje van a parókiának? De már erre aztán egyszerre akart beszélni mind a három. - Föld? Hogy mennyi föld van? Amennyit csak parancsol. Ha száz hold kell? Mit száz hold! Ötszáz hold! - Kiáltá lelkesülten Klincok. Földet csak nem vonunk meg a papunktól!

A pap arcán valami örömféle kezdett derengeni, amit azonban nem tűrhetett sokáig a gonosz lelkű Szlávik: - Mert tetszik tudni: úgy van az, hogy a glogovai határ még mai napig is tagosítatlan. Rendes telekkönyv nincsen, volt valami összeírás a földekről, de 1823-ban elégett a község ládája és vele az összeírás. Mindenkié annyi hát a határból, amennyinek a megműveléséhez elég igavonó és kézi ereje van. Ki-ki szánthatja a magáét, s ha évek folytán elromlik, elárkosodik, összehasadozik a földje, keres magának más szántani való területet. A fele határ mindig gazdátlanul áll, persze a rosszabbik fele, amelyikben nem érdemes babrálni. - Értem - sóhajtott fel a pap - ebben a felében van a parókia földje."

⁹ MIKSZÁTH, K., *Szent Péter esernyője*, Budapest

Ez az idézett szakasz jól bemutatja, hogy egy-egy község életében milyen szabályozatlanul, ad hoc módon ment olykor az egyházi személyek javadalmazása. Talán ez csak egy kedves történetnek tűnhet az olvasó számára, de emögött papi életek, községek mindennapjai, a saját, közvetlen történelmünket és ezáltal jelenünket, de jövőnket is meghatározó cselekmények sora húzódik meg.

A legrégebbi időtől kezdve egész napjainkig, csaknem azt mondhatjuk a közmondással: ahány plébánia, annyi szokás, annyi különböző megállapodás a lelkész ellátásának mikéntje iránt. Kinek-kinek vallásos érzülete parancsolja, hogy tehetségéhez képest, a lelkész ellátásához járuljon, hogy abból, amije van, az Isten szolgájának juttasson. A molnárok kalácsot sütnek, vagy sertés hizlalnak, a halászok halat, vagy rákot visznek, a juhászok sajtot vagy bárányt, a szőlős gazdák mustot, a sörfőző sört, a mészárosok húst, a többiek gabonát, kenyeret, baromfiakat, a telkes gazdák fűteni fát, rőzsét, nádat, megszántják, bevetik a lelkész földjét, lekaszálják és behordják a termést és szénát, és akinek semmije nincs, ki mindennapi munkájával keresi kenyerét, az munkaerejével adózik, s ha a szükség úgy kívánja, dolgozik.¹⁰

A kegyuraság egyik legfontosabb feladata a plébánosválasztási jog gyakorlása volt. Dolgozatunkban különös hangsúlyt helyezünk erre az aktusra, közben bemutatjuk a plébánia megüresedéstől kezdve a főpásztori pályázatiíráson át a megválasztás és későbbi jóváhagyás valamennyi momentumát.

Ezekről az egyházi személyekről gondoskodni is kellett. A plébános javadalmazása természetbeni juttatásokkal és készpénz fizetéssel történt. A kunszentmártoni plébánosnak 100 hold földje volt, melynek haszonbérbe adásából fedezni tudta a személyes és háza népének kiadásait.

¹⁰ TIMON Á., *A párbér Magyarországon*, Budapest 1885. 34.

1. Alapfogalmak tisztázása

Kimerítő alaposággal olvashatunk a kegyúr és a kegyúri jogok fogalmának magyarázatáról a Katolikus Lexikon, valamint a Magyar Katolikus Lexikon megfelelő köteteiben és címszavaiban. Ahhoz, hogy a későbbiekben tárgyalandó intézménynek és jognak tartalmát megértsük, szükséges tartjuk fogalomtisztázás címén ezt a két intézményt ily módon is bemutatni.

1.1. A kegyúr fogalmának magyarázata

A kegyúr a Katolikus Lexikon definíciója szerint, az a fizikai vagy erkölcsi személy, aki a kegyúri jogokkal lett felruházva.¹¹

Latinul „patronus”, vagyis a föld ura, aki területén templomot vagy kolostort alapított, épített és tartott fenn. A kegyurasággal öröklődő köteleességek és jogok jártak. Az ország legfőbb kegyura a király volt, mint azt később majd részletesen bemutatjuk. Már az 1092-es szabolcsi nemzeti zsinat elrendelte, hogy „aki templomot épített és nem adja meg az egyháznak az ígért javakat, annak ügyében ítéljen a püspök, ha pedig ellenszegül és verekszik, a királyi bíróság”. Az 1279-es budai nemzeti zsinat a következőt határozza: A kegyúr, bárki legyen az, a templomok és kolostorok oltalmazója legyen, és ne avatkozzék bele ezen intézmények anyagi ügyeibe és jogaiba azon túl, amit a kegyuraság joga biztosít számára. Templomot, kolostort alapítani vagy megszüntetni önhatalmúlag nem szabad. Aki ez ellen vét, ki van tiltva a templomból és el van tiltva a szentségektől. Aki pedig ilyeneknek szentséget szolgáltat ki, hat hónapra el van tiltva a kiszolgáltatás jogától.¹²

A lexikonok fogalommagyarázatban találkozhatunk a kegyúr jogainak és kötelességeinek vázlatos ismertetésével, de mi ezt dolgozatunkban egy külön fejezetben tárgyaljuk, így itt erre most nem térünk ki.

1.2. A kegyúri jogok

Kegyúri jog fogalma (latinul: *ius patronatus*): bizonyos személyeknek, vagy személyek csoportjainak az egyházi hatóság által adott kiváltsága, mely főként valamely egyházi hivatal viselője kijelölésében való részvételre vonatkozik, és templom karbantartásának, illetve felújításának kötelezettségével, valamint más terhekkel járhat.

¹¹ BANGHA, B., *Katolikus Lexikon*, Budapest 1932. III. 10.

¹² DIÓS I., *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2001. 438.

A kegyúri jog bizonyos terhekkel kapcsolatos kiváltságok összessége, melyeket az egyház templomok, kápolnák, javadalmak katolikus alapítóinak és azok jogutódainak enged.¹³ Tehát nincs kegyuraság az egyház engedélye nélkül. Templomot, kápolnát bárki építhet, egyházi szervezeteket bárki javadalommal elláthat, ezek a tények önmagukban még kegyuraságot nem eredményeznek. Hogy a kegyuraság alapítás útján keletkezessen, ahhoz az is szükséges, hogy az Egyház azt külön engedélyezze. Tehát a kegyuraság keletkezésének kettős alapja van: az alapítás és az egyházi engedély. Ezen felül szükséges, hogy a kegyuraság katolikus legyen.¹⁴

A magánegyházak rendszerét, mely a XII. századtól sokfelé lehetővé tette, hogy világi földesurak rendelkezzenek a területükön lévő egyházak és a bennük szolgálatot teljesítő klerikusok fölött is, az investitúra visszaszorításával felváltották egyes jogok, melyek a földesúrnak az általa alapítvány, ajándékozás, vagy más módon megalapozott „egyházzal” (templom, plébánia) kapcsolatban bizonyos anyagi előnyöket, illetve a bennük működő egyházi hivatalok betöltésében való részvételt biztosítottak. Ezen egyházi jogintézmények közül a legfontosabb a kegyúri jog, melyhez általában hozzátartozott az érintett javadalmak (beneficia), s így az azok részét alkotó egyházi hivatalok betöltéséhez a személy kiválasztása és bemutatása az illetékes egyházi hatóságnak, aki az alkalmas bemutatott személyt, vagy ezek egyikét köteles volt a hivatalba beiktatni. Így a kegyúri jog a püspök szabad adományozási jogát korlátozta. A XX. Században az egyház a kegyúri jogból eredő bemutatási jogok felszámolására törekedett az egyházi hivatal betöltésének szabadsága érdekében. Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv szerint már nem lehetett érvényesen új kegyuraságokat alapítani, s kívánatosnak tekintette a kegyuraságról, vagy legalább a bemutatási jogról (ius presentandi) való lemondást.¹⁵ Pontosán azért, mert a kegyúri jog az Egyház belügyeihez tartozik. Az Egyház pedig, mint független társaság, természeténél fogva képes arra, hogy az igazgatáshoz szükséges hivatalokat létrehozza és azokat be is töltsék. A püspököknek áll jogában, hogy ezeket a hivatalokat betöltsék és kiváltságokat osszanak. Magyarországon azonban, ahol a plébániák több mint 60%-ának kegyura volt, Szentszéki engedéllyel még az I. világháború után is alakultak újabb kegyuraságok. A II. Vatikáni Zsinat és a Zsinat utáni törvényhozás további döntő lépéseket

¹³ Ius patronatus est summa privilegiorum, cum quibusdam oneribus, quae ex Ecclesiae concessione competunt fundatoribus catholicis ecclesiae, cappellae aut beneficii, vel etiam eis qui ab illis causam habent. CIC (1917) 1448. k.

¹⁴ SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, in: *A mai magyar város Budapest*, Budapest 1938. 736.

¹⁵ BANGHA, B., *Katolikus Lexikon*, Budapest 1932. III. 10.

tett a kegyuraságok megszüntetésére, bár terhekkal is járó vagy nemzetközi megállapodáson alapuló régi bemutatási jogok helyenként még létezhetnek.

A hatályos egyetemes egyházjog a kegyuraságot már nem tárgyalja.

1.3. A királyi jog, a magyar király főkegyúri joga

A főkegyúri jog (lat. *ius supremae patronatus*) a hagyományos egyházi jogi felfogás szerint az uralkodónak az Egyháztól nyert joga arra, hogy püspököt, apátot és prépostot nevezzen meg, illetve ilyen címeket adományozzon.¹⁶ De a főkegyúri jog kiterjed a káptalanok alapítására, s ezek körül bármilyen változtatást megtehet. Fennhatósága alá tartozott a nagyobb egyházi javadalmak, szemináriumok, székesegyházak, alapítványok felügyelete és ellenőrzése. A kegyúri jogokat ő adományozhatta, vitás kérdésekben, mint bíró lépett fel, szabályozta a kegyúri jogokat és kötelelességeket, illetve megvonhatta azokat egyes személyektől.¹⁷

Boncz Ferenc azt mondja: A legfőbb kegyúri jog nem személyes joga királyinknak, hanem az államjog. Kmety Károly a magyar államhatalomnak a vallás körüli jogai közt sorolja fel a főkegyúri jogot, és azt mondja, hogy „alkotmányunk szellemét és múltját tagadja meg az, aki a király legfőbb kegyúri jogát a királyi közhatalom, s így az állami hatalom köréből kikülöníti.” Ferdinandy Géza ezt írja: a főkegyúri jog a királyt pápai, illetve egyházi kiváltság alapján ugyan, de mint a szent korona birtokosát illeti, ennél fogva gyakorlásának módját az alkotmány éppúgy szabályozza, mint más államhatalmi jogosítványokat.¹⁸

Összegezve elmondhatjuk tehát, hogy a király személyével mindig is szoros összefüggésben állt az egyházzal való gondoskodás kötelezettsége. A későbbiekben látjuk majd, hogy ennek gyökere már az államalapító szent király törvényhozásában is felfedezhető.

1.4. A bemutatás (praesentatio) fogalma

E fogalom tisztázását is szükségesnek tartjuk, hiszen az illető hivatal megüresedésekor, mely halállal, vagy lemondással történt meg Kunszentmártonban, az illetékes egyházi hatóság, ez esetben az egri érsek, az általa alkalmasnak ítélt három jelölt közül a kegyuraság véleménye és szavazata alapján, hivatalába iktatta a megválasztott személyt.

¹⁶ DIÓS I., *Magyar Katolikus Lexikon VI.*, Budapest 2001. 438

¹⁷ SÍPOS, I., *Katolikus egyházjog*, Pécs 1928. 49.

¹⁸ TÚRI, B., *A főkegyúri jog és az autonómia*, Budapest 1907. 73

Az egyházjogban a személy kijelölésének módja bizonyos egyházi hivatalok betölésekor. A bemutatást a bemutatási jogú természetes vagy jogi személyek csoportja végzi, amikor egy megüresedett hivatalra alkalmasnak tartott jelöltet terjeszt elő hivatali beiktatásra jogosult egyházi hatóságnak.¹⁹

A bemutatás az a cselekmény, mellyel az erre jogosult a megszabott határidőn belül alkalmas jelöltet vagy jelölteket javasol a megüresedett hivatalra az illetékes egyházi hatóságnak, aki az illetőt, vagy több személy esetén ezek egyikét, ha valóba alkalmas, köteles a hivatalba beiktatni. A bemutatás végzője az, akinek bemutatási joga van. Ilyen joga lehet természetes személynek, jogi személynek vagy személyek csoportjának. Ha a bemutatást testület vagy csoport végzi, a személyt a választás szabályai szerint kell kijelölni.²⁰

Ennek tárgyalását még a későbbiekben folytatjuk, hiszen a kegyúri jogok gyakorlása a plébános személyének kiválasztásánál különösen is fontos szerepet játszott.

¹⁹ BANGHA, B., *Katolikus Lexikon*, Budapest 1932. III. 10.

²⁰ ERDŐ, P., *Egyházjog*, Budapest 2005. 171.

2. Az egyház fenntartásának kötelezettsége

2.1. Az Újszövetségben

A kegyúrnak, mint az egyházzal való gondoskodást végző személy, vagy személyek megjelenését már a Szentírásban is implicit módon megtaláljuk. Az Apostolok Cselekedetei beszámol az őskeresztény egyház életéről. Az apostolok tanítását a hívek nagy érdeklődése és a megtérések sora kísérte. Tisztában voltak azonban azzal is a krisztusi tanítást hallgatók, hogy valahogyan tehermentesíteni kell az apostolokat, hogy ők egyedül csak az ige szolgálatát végezhessék. A 4. fejezetben a következő eseményről olvashatunk: A hívők sokaságának egy volt a szíve-lelke. Egyikük sem mondott birtokából semmit sem a saját tulajdonának, hanem mindenük közös volt. Az apostolok pedig nagy hatással tettek tanúságot az Úr Jézus (Krisztus) föltámadásáról, és nagy kegyelem munkálkodott mindnyájukban. Nem is akadt köztük szűkölködő, mert azok, akiknek földjük vagy házuk volt, eladták, s az eladott javak árát elhozták és az apostolok lába elé tették. Ebből aztán mindenkinek adtak kinek-kinek szükségéhez mérten. József, a ciprusi származású levita, aki az apostoloktól a Barnabás nevet kapta - ez annyit jelent, mint a vigasztalás fia - eladta a birtokában lévő szántóföldet, fogta az árát és az apostolok lába elé tette.²¹

Ebben a szakaszban is látható, hogy felelősséget éreztek a hívekért az egyház fenntartásáért. Az egyháztörténelem során folyamatos változáson ment keresztül az egyházi javak gyarapítása és ezzel együtt az egyházi személyek javadalmazása, valamint a szegények segítése, mely a karitatív küldetésből fakadt. Például a szentmisében a nép részéről felajánlott adományok a szegények támogatását segítette. Később ez a támogatás már nem csupán a különféle élelmiszerek összegyűjtésében mutatkozott meg, hanem intézményesített formát öltve pénzübeli adományok is jelenthetett.

²¹ ApCsel 4,32-36.

3. A főkegyúri jog alapja és gyakorlása a magyar történelem során

A legfőbb kegyúri jogot az egyházalapítás tényénél és az egyházi javadalmaknak az állami közvagyonból történt adományozásánál fogva a király gyakorolta. E jog folytán adományozta a király az Egyházban a nagyobb javadalmakat. A kinevezett javadalmas főpapok a Szentszéki megerősítés nélkül is teljes főpapi joghatósággal és jogokkal élhettek, melyek állami jognál fogva megillették a magyar főpapokat. Túri Béla prelátus, a főkegyúri jogot így fogalmazta meg: A magyar királynak ama különös és a főfelügyeleti jogtól különböző, az Egyháztól nyert joga, melynél fogva az egyházi kinevezéseknél és az Egyháznak úgynevezett világi vonatkozású ügyeiben olyan kiváltságos, egyházhatalmi jogkörrel rendelkezik, mely más királyokat nem illet meg, hacsak az Egyház hasonló jogokkal vagy azok némelyikével fel nem ruházta őket. A főkegyúri jognak tehát nemcsak az eredete, hanem a természete is egészen más, mint az államfőket megillető főfelügyeleti jog, mert ez utóbbi a végrehajtó hatalom birtokosának kezében inkább államhatalmi jogosítvány, míg a főkegyúri jog a patronátusi fogalomnak megfelelően az Egyház védemére szolgál és egyházhatalmi jogkörrel bír.”²²

3.1. A főkegyúri jog gyakorlása Szent Istvántól Mária Teréziáig

Annak a szoros frigynek, mely Magyarországon a katolika egyház és a királyság között, egy időben történt megalapításukkor létrejött, külső kapcsát a királyi kegyuraság képezi, mely az egyházi és állami életnek minden időben nevezetes tényezője vala. Ezért a nemzet és uralkodói féltékeny éberséggel őrködtek fölötte, kíméletet nem ismerő erélyességgel oltalmazták.²³

Ezekkel a gondolatokkal kezdi Fraknói Vilmos a kegyúri, főkegyúri jog történetének ismertetését. Látni fogjuk, hogy a Szent Istváni örökséghez több-kevesebb sikerrel ragaszkodva, az uralkodók fontosnak tartották az egyházi javadalmak feletti felügyeletet, a főpapi székek betöltését.

A honfoglalást követően az államalapítás nehéz korszakában egy erőskezű uralkodó került a trónra, Szent István király személyében. Nemcsak egy évezredes keresztény államot alkotott, hanem sikerült országának politikai és egyházi önállóságot is biztosítania. A kereszténység elterjesztése uralkodása alatt erővel, de ellenállás nélkül zajlott le. A magyarság a kereszténységet elsősorban Nyugattól vette át. Ez azonban nemcsak a nyugati

²² ERDŐ, P., *A pápaság és a magyar királyság Luxemburgi Zsigmond idején (1387-1437)*, In: *A magyar kereszténység ezer éve*, Budapest 2001. 66.

²³ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 1.

kultúra befolyását jelentette, hanem a nyugati, úgynevezett sajtóegyház bevezetését is, amely itt később a „királyi főkegyúri jog” neve és rendszere alatt teljesebben ki.²⁴ Ez magyarországi viszonylatban azt jelentette, hogy a pápától, II. Szilvesztertől széleskörű hatalmat kapva, az Apostoli Szentszék követeként járhatott el az egyházszerzésben. Azáltal, hogy az első magyar király hozta létre mintegy apostolként a magyarországi egyházi szervezetet, a későbbiekben a magyar uralkodók, mint apostoli királyok nagyobb beleszólást kívántak maguknak a magyarországi egyházi ügyekbe. Persze ezen törekvésüket némileg korlátozta az, hogy a Magyarország feletti hatalmat jelentő szent koronát viszont a pápától kapta Szent István, s így a pápák is nagyobb beleszólást igényeltek maguknak a magyar ügyekbe. A kezdet kezdetén azonban ez nem okozott gondot.²⁵

II. Orbán pápa 1096-ban, Kálmán királyhoz írt levelében megemlékezik „azon tisztség és méltóság” felől, amit Szent István az Apostoli Széktől kiérdemelt. És ugyancsak Kálmán udvaránál Hartvik regensburgi püspök, aki megírta Szent István legendáját, az apostoli követségnek az első magyar király részére adományozását részletesen elbeszéli. A XIII. században IV. Béla király a pápához intézett levelében utal az apostoli követség tisztére és jogaira, amiket Szent István király birtokolt. A XIV. század végén az esztergomi káptalan hivatalos nyilatkozatában említést tesz arról, hogy Szent István az apostoli követség tisztében eljárta. A XV. század második felében II. Pál pápa „régikánonokra” hivatkozik,²⁶ melyekben fel van jegyezve, hogy István „az apostoli szék helynökségét és követségét nyerte el”.²⁷ Ebben a korban államról és egyházzal külön nem lehetett beszélni, mert a „világi” és a „lelki” szféra egyetlen szétválaszthatatlan valóságot alkotott: a világi hatalomnak is megvolt a szakrális karaktere, és az egyház is szerves részét képezte az evilági hatalmi struktúrának. A király a hatalom átadásakor szentelésben részesült, és az egyházi tisztségek minden esetben közfunkcióval is együtt jártak.²⁸

Fontos kitérni a főkegyúri jog bemutatásánál azokra a törvényekre, melyeket Szent István király az egyház védelmében és segítésére hozott.

Az országot egyházmegyékre, ezeket esperességekre és plébániákra osztotta föl. Érsekséget, püspökségeket, monostorokat alapított; ezeknek területi, joghatósági és

²⁴ ADRIÁNYI, G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, München 1975. 118

²⁵ ÉRSZEGI, G., *A magyar állam létrejötte, a kereszténység felvétele és megszilárdulása (970-1095)*, In: *A magyar kereszténység ezer éve*, Budapest 2001. 32.

²⁶ Karácsonyi János hitelt érdemlően bebizonyította, hogy a kérdéses jogokat tartalmazó bulla hamis, pontosabban két eredeti bulla szövegéből komplilálták és Szent István „apostoli királyi” méltósága valószínűleg csak személyének szóltak. Vö. SZUROMI, SZ, A., *Egyházi intézménytörténet*, Budapest 2003. 107.

²⁷ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest, 1859. 13.

²⁸ GÁRDONYI, M., *Bevezetés a katolikus egyház történetébe*, Budapest 2006. 101.

javadalmi viszonyait rendezte. Az érseki és püspöki székekre, valamint a monostorok élére ő nevezte ki az első főpapokat. Egyházi kiváltságokat és kitüntetések adományozott. A pápától kapott kiváltsággént, pápai követet megillető jogként, az apostoli keresztet ünnepélyes alkalmakkor maga előtt vitette.

Szent István törvénykönyveinek csak töredékei maradtak ránk. Ezekben a 37 törvény közül 25 birtok- és büntetőjogi intézkedéseket tartalmaz, 12 pedig az egyház és a vallás ügyeivel foglalkozik. Szent Imréhez intézett intelmeiben is ezeket a törvényeket foglalja össze. Ebben olvashatók az egyház és az egyházi férfiak iránti engedelmség és tisztelet²⁹, a vasárnap megszentelése,³⁰ a bűjt megtartása,³¹ a templomok építéséről³² és ellátásáról³³ szóló rendeletek.

Ezek a törvények azért is fontosak, mert szövegük és tartalmuk hűen tükrözik az egyetemes egyház rendelkezéseit, hiszen több zsinati rendelet szó szerint került át a királyi rendeletbe.

A király biztosítani kívánta az egyház belső ügyeinek a királyi hatalomtól való független gyakorlását.³⁴ Az apostoli királyi cím, amivel Szent István király fel volt ruházva, személyes kiváltság volt a pápától, mely utódaira nem szállt át. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy amikor Kálmán király kerül a trónra, II. Orbán pápa késznek mutatkozik arra, hogy ezt a méltóságot neki is megadja. IV. Béla pedig, amikor Bolgárország területére az apostoli követség jogait kéri, arra hivatkozik, hogy azokat Szent István egykor birtokolta, nem pedig arra, hogy azokat Magyarország területén ő maga is gyakorolja.³⁵ A XIII. századi okiratok sorra bemutatnak olyan eseteket, amelyben királyaink a Szentszék rendelkezését kérik. Pedig ha az apostoli követség jogát birtokolták volna, ez alapján számos ügyben saját maguk intézkedhettek volna.

²⁹ „Ha azt akarod, hogy koronád biztos és fényes legyen, mindenek előtt a katolikus vallásra, egyházra és főpapi rendre támaszkodj.” Vö. CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 5.

³⁰ „Vasárnap munka szünet tartandó. Aki e tilalmat áthágja, attól vegyék el ökrét, szerszámát és ruhát. Vasárnap mindenki menjen templomba. Aki elmarad, azt csapják meg és kopasszák meg.” Vö. CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 6.

³¹ „Aki a kántornapi bűjtöt meg nem tartja: egy hétig bűjtöljön bezárva. Az is, aki pénteken húst eszik. A gyónás nélkül elhaltak hozzátartozói súlyos bűjtöléssel büntetendők.” Vö. CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 6.

³² „Minden tíz falu templomot építsen. Dotálja az egyházat két telekkel, két lóval, két tehénnel és harmincnégy apró marhával. Papi és oltári ruhát a király ad. Papról és könyvekről a püspök gondoskodjék.” Vö. CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 6.

³³ „Az egyházi vagyon álljon a király ortalma alatt. Ő úgy viseljen róla gondot, mint a maga tulajdonáról. Ő e vagyonnak Istentől rendelt öre. Tisztében áll azt nem csak megtartani, de gyarapítani is.” Vö. CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 6.

³⁴ „A püspököknek hatalmuk legyen az egyházi ügyeket a kánonok szabályai szerint intézni, kormányozni, igazgatni és kezelni.” Vö. CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 6.

³⁵ CSORBA F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 26.

A magyar királyok, amikor egyházi téren jogokat gyakoroltak, vagy éppen ezeket oltalmazni kényszerültek, a kegyúri, patronátusi jogokra támaszkodtak, amit az egyház jog biztosított az egyes egyházi intézmények alapítói, javadalmazói, és utódai részére.

S most nézzük meg, hogyan is alakult ki az egyházi jogrendben a kegyúri intézmény?

Az egyházat a kegyurasági intézmény megalapítására a hála kifejezése és bizony sokszor az érdek sugallata indította azokban az időkben, amikor az egyház, valamint képviselői és az egyház javai a világi hatalmak segítségét és oltalmát nem nélkülözhatték. Az investitúra szerint a fejedelem volt az, aki az általa kinevezett főpapra a pásztorbotnak és gyűrűnek átnyújtásával, az ezek által jelképezett főpapi méltóságot is átruházta. A XI. században a magyar király csakúgy, mint a német császár a főpapok kinevezését és áthelyezését ilyen investitúrával, maguk végezték. Tették azt azon az alapon, hogy ők alapították és ők dotálták az egyes főpapi egyházakat és ők védték az ezeknek adott javakat. A földesúrnak e patronizáló állásából alakult ki a patronátusnak egyházi jogi intézménye.³⁶

A patronátus, vagyis védnökség azon jogokat és kötelességeket foglalta magában, melyekből bizonyos felügyeleti és ellenőrzési joghatóság keletkezett. Amint a fogalommagyarázatban már említettük, a kegyúr joga volt az is, hogy egy-egy javadalom megüresedésekor ő vette azt át, és az újbóli betöltés alkalmával ő adta át az új javadalmasnak. Ez a kegyúrra nézve anyagi előnyökkel, hatalmuk és tekintélyük gyarapodásával járt. Nem szabad elhanyagolnunk azt a szempontot sem, hogy ez a javadalom átadás egy belső kapcsolatot is kialakított, melyben az egyház erkölcsi küldetése is előtérbe kerülhetett.

Werbőczy e királyi kegyúri jog alatt csakis a főpapi kinevezéseket és az azzal járó javadalom adományozását érti, és a jog fogalmába nem veszi be a magyar állam szuverenitásának a katolikus egyház külső viszonyaira vonatkozó egyéb jogait.³⁷ A Szentszék ezt a főkegyúri jogot tiszteletben tartotta, szép jele ennek az is, hogy a római cúriánál ezek a királyi prépostságok és apátságok címet viselték. Kötelezettségeikkel és jogköreikkel a királyok is tisztában voltak. Tudták és tiszteletben tartották, hogy csak a világi ügyekben vannak azok nekik alárendelve, és éppen ezért feladatuk a javadalom megoltalmazása volt. Az egyes intézmények betöltésében mindenkor befolyást gyakoroltak.

Ha visszatekintünk az apostoli időkre, láthatjuk, hogy az egyes egyházi hatalmat és joghatóságot mindig az apostolok feje adományozta, ez az egyházban az egység alapját képezte, és képzeti most is, de az egyes személyek megválasztásánál a híveknek mindig is

³⁶ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 30.

³⁷ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*, Budapest 1929. 24.

nagy befolyása volt. Az apostolok idejében a főpapi székeket a papok és a hívek választással töltötték be.

A 817-es reimsi zsinat ezt a gyakorlatot, mint hagyományt tartja meg. 1049-ben szintén egy reimsi zsinat, melyen IX. Leó pápa elnökölt, kimondja, hogy „a papság és a hívek választásának mellőzésével az egyházi kormányzatra senkit se emeljenek.” Ez azonban később, a XIII. századra eléggé leszűkült, hiszen a székesegyházak és monostorok mellett káptalanok alakultak ki, és a választói jog ezekre szállt, amit eleinte az egész papság gyakorolt. A világi híveket pedig az egyházi eljárók választásakor nem az egyház zárta ki, hanem a fejedelmek, akik arra törekedtek, hogy a döntő befolyást magukhoz ragadhassák. Az egyház ebbe belenyugodott, hiszen ezáltal jelentős területekhez, kimagasló világi pozíciókhoz jutva az állami élet meghatározó személyei lettek, de ezáltal a fejedelmek hűbéreseivé váltak.³⁸ A hűbéri rendszer megítélésében azonban óvatosnak kell lennünk, hiszen a hűbéri eszmék meggyökerezése még jobban hozzájárult a király és alattvalói között levő viszony szerződéses jellegének kiemeléséhez. A hódolók gyakran csak feltételesen ígérenek hűséget az uralkodónak, kifejezetten megmondják, hogy csak addig engedelmeskednek neki, amíg jogaikat és kiváltságait tiszteletben tartja.³⁹

Az egyházi birtokoknál látjuk, hogy a király és a javadalom közti viszony igen szoros volt. Hiszen IV. Béla 1245-ben kijelenti, hogy a birtokok a főpapi székek megüresedése esetén szállnak vissza a szent koronára, illetve a királyra. IV. Béla az ő általános főkegyúri jogát arra vezeti vissza, hogy mint a Szent Korona tulajdonosa ezáltal az alatta lévő egyházaknak is kegyura. Megerősíti ezt azzal is, hogy az egyházi birtokok mindegyike a szent korona fennhatósága alatt van, s így még inkább jogosult e hivatal gyakorlására. Ámde e joghatóság az egyeseknek adományozott birtokokra is kiterjed és így kiterjed azon egyházakra is, amelyek e birtokokból az egyes birtokosok által alapítottak.⁴⁰ A püspöki kinevezéseket illetően pedig elrendeli, hogy „az ország jóváhagyott és minden időben békésen megőrzött szokása szerint, a főpapok választásához a király beleegyezését szükséges kikérni. Főpappá csak az választható, aki „a király kegyét teljes mértékben bírja”. A hűbéri rendszer Magyarországon nem honosodott meg, de itt is a főpapok nagy uradalmak birtokosai lettek és a királyi tanácsban az első helyet foglalták el.⁴¹

³⁸ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 28.

³⁹ BALANYI, GY., *Az egyház ellenállási joga a királyi hatalommal szemben*, In: *Katolikus Szemle*, 33, Budapest 1919. 193-214.

⁴⁰ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 32.

⁴¹ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 29.

Ahhoz, hogy egy főpapot megválasszanak, három tényező volt szükséges: hogyan dönt és kit választ a káptalan, a jelölt személyét elfogadja-e a király, és megerősíti-e a pápa.

Amikor egy püspöki vagy monostori szék megüresedett, követeket küldtek a királyhoz, hogy engedélyt kérjenek a választásra. Ezzel együtt közösen megállapodtak abban, hogy kik lennének az alkalmas személyek a javadalom elnyerésére, hiszen az egyházi köztudatban elevenen élt az a szempont, hogy megválasztani csak azt a személyt szabad, „aki a király kegyét teljes mértékben bírja.” A személy alkalmasságának kinyilvánítását és a választás pontos lefolytatását a kánonok előírták. A megválasztott főpapoknak volt kötelességük – az uralkodói jóváhagyás elnyerése után – az egyházi megerősítést kérni. A királyi prépostok és apátok megerősítését a XII. század végéig az esztergomi érsekek gyakorolták. A püspököket az illető érsek a Szentszék felhatalmazásából és nevében erősítette meg és szentelte fel. Az érsekeknek közvetlenül a pápa adta a megerősítést, a felszentelésre való felhatalmazást, ő küldte meg az érseki palliumot. Mindazoknak pedig, akik a pápához folyamodtak megerősítésért, a király beleegyezését tartalmazó királyi levelet kellett Rómába küldeniük.⁴²

Míg a főpapi székek betöltésénél a magyar királyok kegyúri befolyásukat a káptalanokkal szemben a választáshoz való hozzájárulás és a Szentszékkel szemben a folyamodás alakjában érvényesítették, a kegyuraságokhoz tartozó többi javadalmak tekintetében – az egyetemes egyházi jog szabályainak megfelelően – a bemutatás (praesentatio) jogát gyakorolták. A királyi prépostságokra és apátságokra a pápának, a kegyuraságukhoz tartozó lelkészi javadalmakra az illető egyházmegye főpapjának mutatták be jelöltjeiket.⁴³

Az Árpád-házi királyok udvaránál az a felfogás volt uralkodó, hogy a királyi kegyuraság jogai és kötelességei nem szorítkoznak azokra az egyházakra és javadalmakra, amelyeket királyok alapítottak. Ebből következik, hogy felügyeletet gyakoroltak a magánkegyurakra, és amennyiben ezek kegyúri jogaikkal visszaéltek, felhatalmazva érezték magukat arra, hogy őket a kegyuraságtól megfosszák. A királyok az így birtokosaiktól elvett kegyuraságokat másoknak adományozták. Hasonlóképpen a kihalt családok birtokaival a koronára szállt kegyuraságokat is adományozták, a királyi monostorok kegyuraságát átruházták, a kegyurak nélkül lévő monostorok részére kegyurakat jelöltek ki, a városok előljáróit a lelkészválasztás kiváltságaival ruházták fel. Magánkegyurak is, mikor kegyuraságukat másokra át kívánják ruházni, vagy arra nézve egyezséget kötnek,

⁴² FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 30.

⁴³ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 42.

szükségesnek látják, hogy a királyi megerősítést megszerezzék. Eszerint a magánkegyuraság a királyi kegyuraságnak minden tekintetben alá volt rendelve.⁴⁴

Az Árpád-házi királyok kihalásával, a trónra Róbert Károly király lép, aki mindjárt uralkodása kezdetén mindazokat a jogokat, amiket elődei gyakoroltak, ő maga is használta, később pedig azok korlátain túllépve, az egyház fölött valóságos zsarnoki hatalmat ragadott magához. Ez leginkább a főpapi székek betöltése kapcsán mutatkozott meg. A magyarországi püspökök egyrésze, 1338. nyarán, Avignonba küldött követek által, a pápának emlékiratot nyújtott át, amelyben a király ellen emelt súlyos vádak hosszú sora olvasható.⁴⁵ Szintén ebből az emlékiratból derül ki az is, hogy az üresedésben lévő főpapi javadalmakkal szemben a király kegyúri jogával visszaélt.⁴⁶ A pápa válaszul felszólította a királyt, hogy az érsekség birtokainak kezeléséről mondjon le. Azonban a király kijelentette, hogy „mivel régi királyi jog alapján, a megüresedett egyházak várainak és birtokainak megőrzése és kezelése Magyarország királyaihoz tartozik, s ennek a szokásos királyi jognak ő is birtokában van,” az érsekség várait és birtokait kezéből nem adja ki, és pedig azért sem, mert a szomszéd szerb fejedelem azokat meg akarja szerezni.⁴⁷

A magyar egyháztörténelemnek egyik nehéz időszakának lezárultával, Róbert Károly király halálával, a következő uralkodó, Nagy Lajos nemes lélekkel és a jog iránti tisztelettel kezdi meg uralkodását. Ez a tisztelet megmutatkozik az egyházi ügyekhez való hozzáállásában is. A pápák ekkor Avignonban voltak. Az e korból származó iratok megőrizték annak emlékét, hogy amikor a király egy-egy főpapi szék, vagy más nagyobb egyházi javadalom betöltését kívánta elérni a pápánál, ezeknek a felfolyamodásoknak eredménye többnyire kedvezően alakult.

Fontos esemény a magyarországi törvényhozásban, az egyházi javadalmak betöltésével kapcsolatban az 1387-es székesfehérvári országgyűlés. Zsigmond király

⁴⁴ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 44.

⁴⁵ „A király úr a székesegyházakat (vagyis érseki és püspöki székeket), is hosszú idővel az előtt, hogy főpapjukat az Úr magához szólítaná, várományosan eladományozza. Ezért mind a szerzetes mind a világi főpapok választásánál huszonhárom esztendő óta választás útján senkisémmel mozdítottatott elő, hacsak a válaszók a királynak inkább fenyegető kijelentése, mint tanácsadó véleménye szerint nem jártak el. Egyetlen kivételt Lőrincz úr esete képez, ki megválasztatása után harmad évre szentséged lábaihoz panaszosan járulván, szentséged kegyelméből a boszniai püspökségben megerősítetett. Így történt, hogy több főpap erőszak és megvesztegetés segélyével, kánon-ellenes módon, Isten sérelmével és közmegebotránkozásra nyerte el és foglalja el székét. Ellenben az oly főpapokat, kik az ország és az egyház javára választattak meg, legyenek akár az ország szülöttei, akár idegenek, a király úr vagy a Szentszék színe előtt vagy itthon megtámadja; mert nem akarja, hogy találkozzék, a ki őt azokban, amiket lelki üdvösségének kockáztatásával, az egyházak és az egyházi férfiak sérelmére cselekszik vagy cselekedni készül, akadályozni tudja vagy merészelje.”

⁴⁶ „A világi tisztviselők, kikre nézve az egyházak birtokai és várai bíztatnak, a jövedelmeket elpazarolják és szétszórják; a jobbágyokat zaklatják; még a templomokat is megszenteltelenítik, az azokban letét képpen őrzött értékes tárgyakat erőszakkal elhurcolják.”

⁴⁷ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 54.

vezetésével, ez az országgyűlés a következő határozatot hozza: A király ígéri, hogy külföldieknek és idegen nemzetbelieknek, akár lelki emberek, vagyis egyházi férfiak, akár világiak legyenek, méltóságokat, javadalmakat, hivatalokat, birtokokat és birtokjogokat nem adományoz; hogy az országban levő javadalmaknak idegenek részére adományozásáért a pápához nem folyamodik, hanem az országban megüresedő főpapi állásokat, úgyszintén a többi tisztségeket és hivatalokat, csakis magyar nemzetbelieknek adományozza.”⁴⁸

Mi derül ki ebből a törvényből?

Kimondja, hogy a nagyobb egyházi hivatalok betöltése egyedül a pápát illeti meg. Ő nevezi ki az alkalmas személyeket és ő adományozza az illető hivatalt. A királyt pedig, mint kegyurat csupán a nominatio, a személy ajánlása illeti meg.

A pápai szabad adományozással szembe fordulva később törvény is született a „bullások” kinevezése ellen. Zsigmond király a rendek egyetértésével 1404-ben kiadott rendelete, amely szerint a király hozzájárulása nélkül bullások Magyarországon javadalmat nem kaphatnak, illet meg nem tarthatnak. Ezzel Zsigmond lényegében megszüntette a pápai rezervációs jog érvényesülését Magyarországon. Ez a rendelet vezette be hazánkban a Placetum regiumot, vagyis a királyi tetsvényjogot, amikor megtiltotta, hogy a pápától, a bíbornoktól, a pápai bíróságtól, stb. származó iratokat, bullákat, melyek a magyarországi javadalmakra illetve peres ügyekre vonatkoznak, külön királyi engedély nélkül bárki is elfogadjon, kihirdessen, vagy végrehajtsa.⁴⁹

Ebből sok bonyodalom adódott, hiszen a pápa az egyetemes egyház fölött gyakorolt hatalmánál fogva, nem volt országhatárok közé szorítva, hogy egy-egy döntését szabadon gyakorolhassa. Ez a törvénycikk a magánkegyurak bemutatási jogát a pápai adományozásokkal szemben óvta meg. A pápai adományozási jogot nem érinti, sőt elismeri, de a pápai adományozások érvényességét a kegyurak hozzájárulásához köti, így a gyakorlatban ezt igen illuzórikussá teszi. „Bullások egyházi javadalmakat el ne nyerhessenek, kivéve azok, kiknek a javadalmat az illető kegyúr adományozza.”⁵⁰

A Szentszék és Zsigmond király viszálykodásának a konstanzi zsinat vetett véget, amely zsinaton Zsigmond király elérte, hogy a zsinat elismerje a magyar király kegyúri jogát. Erről a zsinat bullát is kiadott. A bíborosi kollégium 1417. szeptember 19-én Zsigmond részére esküvel is megerősített okiratot állított ki, amelyben egyrészt ígéretet tesz arra, hogy

⁴⁸ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 77.

⁴⁹ CSIZMADIA, A.- KOVÁCS, K., - ASZTALOS, L., *Magyar állam- és jogtörténet*, Budapest 1995. 112

⁵⁰ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 80.

Zsigmond bizonyos igényeinek elismerését a megválasztandó pápánál kieszközli, másrészt Zsigmondnak és országainak jogait a maga részéről általánosságban elismeri s azoknak tölthető megóvását a király részére ígéri.⁵¹

Ezután Zsigmond 1417-ben élt először kegyúri jogával, amikor a veszprémi püspökséget Rozgonyi Péter dömösi prépost személyével töltötte be. Ebben az okiratban írja Zsigmond: A veszprémi egyházra és püspökségre Rozgonyi Péter dömösi prépost urat, kegyúri jogunk hatalmánál fogva, *választandónak, nevezendőnek, bemutatandónak véltük, és őt jelen iratunkkal tényleg megválasztjuk, nevezzük és bemutatjuk*, a nevezett püspökséget és egyházat, minden egyházi és világi jogaival és tartozékaival, említett kegyúri jogunk hatalmánál fogva, a nevezett prépost úrnak adjuk és adományozzuk, a nevezett egyházat és püspökséget, összes jogainak teljességével rá ruházzuk.⁵²

A konstanci zsinat nyomán kialakult tényleges gyakorlat azonban kétségkívül nyomatékosan hozzájárulhatott a nemzetben annak a meggyőződésnek a kialakulásához, hogy a magyar király kegyúri jogai iránt régóta folytatott, s a század elején különösen kiélesedett küzdelem a konstanci bíborosok okiratával és a konstanci konkordátum záradékával nyugvópontra jutott s ezek a pápai rezervációk óta megtagadott jogok a konstanci zsinaton újból elismertettek.⁵³

Zsigmond uralkodásának legfőbb jellemzői mind egyházi, mind pedig politikai téren egyaránt az önkény, szeszély, állhatatlanság volt.

Elfogatása, majd ismételt trónra lépésének hatása az volt, hogy a főpapok és a nemesség túlnyomó többsége elpártolt tőle. Ez a bizonytalanság a világi főrendek soraiban is tapasztalható volt. Szokássá lett, hogy a kegyurak a lelkészeket kinevezték, és ezek plébániáikat elfoglalták, anélkül, hogy a főpásztori megerősítést és kánoni beiktatást kérték volna. Sőt az a visszaélés is gyökeret eresztett, hogy a kegyurak a lelkészeket, csakúgy, mint a gazdatiszteket és szolgálkat, fél évre, vagy három hónapra fogadták fel.⁵⁴

A következő fontos esemény az egyházi javak kapcsán, az 1445. április 4-re meghírdetett országgyűlés. A várnai csatában Ulászló király elesik, de az ország főemberei ragaszkodtak ahhoz a hithez, hogy megmenekült és életben van. Az országgyűlés elhatározta, hogy amennyiben május végéig nem tér vissza, akkor a gyermekkorban lévő, csupán hat éves utódot, V. Lászlót teszik meg királyuknak. Az országgyűlés határozatai

⁵¹ STOLPA, J., *Adalékok a magyar királyi főkegyúri jog történetéhez*, Budapest, 1941. 18

⁵² CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 37.

⁵³ STOLPA, J., *Adalékok a magyar királyi főkegyúri jog történetéhez*, Budapest, 1941. 24

⁵⁴ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 96.

közül az egyik az egyházi javadalmak betöltésére vonatkozik. „Az üresedésben levő püspökségek, apátságok és más egyházi javadalmak, mindennemű bitorlók kezei közül kiszabadíttatván, azonnal alkalmas egyéneknek, és pedig csak az ország lakosainak, nem külföldieknek, különösen pedig a szerzetes apátságok az illető szerzethez tartozóknak adományoztassanak.”⁵⁵

A javadalmak adományozásának joga, mint említettük, az uralkodó kegyúri jogából fakad. A *ius patronatus* jelentésnek manapság kettős jelentése van. Az egyiket azt a jogot értjük, hogy valaki, aki egyházat alapított, annak javadalmait adományozhatja. A másik jelentés szerint az egyház kegyurát nem illeti meg több, mint a bemutatás joga a javadalomra.⁵⁶

Az adományozásnak, sőt magának a kinevezésnek egyik érdekes példája Hunyadi János levele, melyben a megüresedett kalocsai és bácsi egyesített érseki egyházak érsekévé Lasoczky Miklóst kívánta megtenni. Ebben a levélben nem követi a székesfehérvári országgyűlés határozatát, melyben a kinevezés jogát a pápának rezerválják, hanem ő maga lesz az, aki a választást és a hivatalban való megerősítést is megteszi.⁵⁷ Eszerint a kormányzó, az országtanács hozzájárulásával, Lasoczky Miklóst kalocsai érsekké *kinevezte*. Ennek megfelelően, a pápához intézett előterjesztést is nem kérvény (*supplicatio*), hanem a kegyúri bemutatás és nevezés (*praesentatio et nominatio*) formájában tette meg.

V. László király trónra lépésével a kegyúri jogok gyakorlása a főpapi javadalmak betöltését illetően pápai jóváhagyásban részesült. A kalocsai érseki szék 1456-ban Herczeg Ráfael érsek halálával megüresedik. A káptalan összeül, hogy megválasszák új érseküket. Ez azért nevezetes esemény, mert más káptalanok ebben az időben választói jogukkal nem élhettek és ez Magyarországon *a káptalani választás utolsó esete*. László király Várdai István egri prépostot a választás előtt vagy után – pontosan nem tudni -, „kegyúri joga alapján kinevezvén, bemutatta” a pápának, ki őt a consistorium alkalmával kinevezte. Ez alkalommal fordul elő először az az eset, mely az egész világegyházban sokáig egyedüli marad, hogy a consistoriumban az előadó bíboros a káptalani választás és királyi bemutatás alapján javasolja 'a választott főpap' kinevezését. A pápa azonban a kinevezési bullában a káptalani választás és kegyúri bemutatás helyett csakis a király és a káptalan „felfolyamodásáról” tesz említést. A káptalani javadalmak adományozási jogát V. László

⁵⁵ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 141.

⁵⁶ ECHART, F., *A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig*, Budapest 1935. 7.

⁵⁷ „Ezeknek érsekévé téged, hivatalunk erejénél fogva, törvényesen megválasztottunk, és az ország nevében az érsekséget néked adományozandónak véltük.”

egyrészt maga gyakorolta, másrészt a főpapokra ruházta át esetről-esetre. Ilyenkor is a két legmagasabb javadalmat (a prépostságot és olvasó-kanonokságot) rendszerint magának tartotta fön. ⁵⁸

Később a pápák a régebbi reservatiók körébe tartozó káptalani prépostságokra is a király bemutatási jogát elismerték, és elfogadták, hogy nem hozzájuk, hanem az illetékes püspökhöz küldték a beiktatás végett a királyi iratokat. Elmondhatjuk, hogy a magyarországi javadalmak adományozásával teljesen felhagytak.

Mátyás király megválasztásával az 1458 elején tartott országgyűlés megújítja a régebbi törvényeket, melyek az elidegenített egyházi birtokok visszaadását rendelik el, az egyházak üresedésben hagyását tiltják, az idegeneket az egyházi javadalmakból kizárják. A törvénykönyv LVIII. és LIX. törvénycikkei megállapítják, hogy „az összes apátságokat és prépostságokat, bármelyik szerzetesrendhez tartozzanak, alkalmas és a rend szabályaiban járatos szerzeteseknek a király úr, mint igazi kegyúr adományozza és senki más; a szerzetes egyházak kegyuraságának bármelyik királytól bárkinek javára történt adományozása érvénytelennek és semmisnek nyilvánítottatik.” Így az országgyűlés a királyi kegyúri jogot kívánta megőrizni, megsemmisítve azokat a királyi rendeleteket, melyek ezeket megcsonkítanák, meghatározta azokat a határvonalakat, melyek a magán kegyuraságoknak is életteret biztosítanak. ⁵⁹

Érdekes nála, hogy miközben a legmélyebb tisztelettel teszi meg előterjesztéseit a főpapok kinevezése ügyében, ugyanakkor kifejezi, hogy a pápa közreműködését a püspöki székek betöltésénél a megerősítésben látja. Bekensloer János váradi püspök 1465-ben történt kinevezésénél így ír: „Őt kiszemelte és kinevezte s pápai megerősítés végett bemutatja.” ⁶⁰

Míg a főpapi székek betöltésénél a magyar királyok kegyúri befolyásukat a káptalanokkal szemben a választáshoz való hozzájárulás és a Szentszékkal szemben a folyamodás alakjában érvényesítették, a kegyuraságokhoz tartozó többi javadalmak tekintetében az egyetemes egyházi jog szabályainak megfelelően, a bemutatás (praesentatio) jogát gyakorolták. A királyi prépostságokra és apátságokra a pápának, a kegyuraságukhoz tartozó lelkeszi javadalmakra az illető egyházmegye főpapjának mutatták be jelöltjeiket.

⁵⁸ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 183.

⁵⁹ PLOSKÁL, T. R., *A magyar királyi kegyúri jog fejlődése és jellege*, Budapest 1916. 38.

⁶⁰ PLOSKÁL, T. R., *A magyar királyi kegyúri jog fejlődése és jellege*, Budapest 1916. 59.

Magyarország királya, mondja Werbőczy, az ország összes egyházainak, püspökségeinek, apátságainak és prépostságainak egyedüli alapítója lévén, a királyi kegyúri jog egész hatalmát a kinevezés, kiválasztás és javadalom adományozás jogát szerezték meg. Dobozi István könyvében részletesen közli a királyi jogokat: Ő Felsége a király jogai: I. Egyházi ügyekben, mint Szent-István apostoli királyunk utóda (a róma- és görög-katholika egyházat illetőleg) legtöbb kegyúri joggal bír, - miért is: a., A szent korona területén üresedésbe jött papi méltóságokat akár javadalmasak, akár címzetesek, saját kinevezésétől függő egyházi személyeknek adományozza. Az apostoli szék csak kánoni, vagyis egyházi jóváhagyást gyakorolja a magyar főpapokra nézve. b., Ő Felsége régibb egyház javadalmakból adományozást tehet, érsekségeket, püspökségeket alkothat, a főpapokat egyik megyéből a másikba átteheti, célszerűbb felosztást és szervezést rendelhet. c., Kolostorokat állíthat, eltörölhet, vagy az elpusztult egyházak javadalmait más közoktatási és kegyes célokra fordíthatja. c., Római és görög katolikus egyházi és iskolai alapítványok kezelésénél főfelügyeleti jogot gyakorol. e., A megürült érsekségek, püspökségek, stb. jövedelmei, azoknak betöltéséig ő Felsége kegyes és iskolai célokra felhasználhatja, s a szent korona részére törvényes öröklést gyakorol a végrendekezés nélkül elhalt főpapok szerzeményeiben.⁶¹

A pápa pedig Magyarországon a javadalmak betöltésénél a megerősítés hatalmán kívül, semmi más joghatósággal nem bír. Ez négy alapon nyugszik: 1. Az egyházak alapításának jogcímén. Mivel királyaink alapították az összes püspökséget és apátságot, a kinevezés és javadalom adományozás teljes hatalmát megszerezték. Így az egyházi javadalmak adományozása mindenkor őket illette. 2. A kereszténység behozatalának címén. Szent István király ezáltal kiérdemelte a pápától, hogy őt királynak és apostolnak nevezzék és kettős keresztet használhasson. 3. Elévülés címén. Több mint ötszáz éven keresztül az uralkodók adományozták az egyházi javakat, ezáltal az elbirtoklási kánoni időt többszörösen meghaladták. 4. Zsigmond király uralkodása alatt a konstanzi egyetemes zsinatban megerősítést nyert az ország kiváltsága és szabadsága.⁶²

A XIV. század végén az országgyűlések jegyzőkönyvei tanúságot tesznek arról, hogy azokon az egyházi vonatkozású törvények megalkotásában nem hatalmi érdekek,

⁶¹ DOBOZI I., *A községi közigazgatás kézikönyve*, Budapest 1878. 34-35.

⁶² CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*, Budapest 1929. 8.

hanem a katolikus vallás felvirágoztatása mutatkozott meg.⁶³ Az országgyűlés az egyház és a vallás ügyét a következő előírással is védte: „Az egyház és vallás ügyét illetőleg szükségesnek látszik, hogy az egyházi kiváltságok és szabadságok sértetlenül fönntartassanak, mert különben a főpapok és a többi egyházi férfiak hivatásuknak megfelelni nem képesek. Nevezetesen a főesperesek és helyetteseik, mikor az egyházaik látogatásában járnak el, mindenhová szabadon bocsáttassanak be, hivatalos teendőikben a teljes egyházi hatalommal és joghatósággal járassanak el. Sem a kegyúr, sem bárki más őket ne akadályozhassa, és attól el ne tilthassa, hogy alárendeltjeiknek, főképpen olyanoknak, kik egyházi rendeket nélkülözve, az egyházi törvények ellenére, egyházi és vallási ügyek intézésébe avatkoztak, bűneit, kihágásait és gonoszságait büntessék. Az anabaptisták gonosz felekezete küszöböltessék ki, a kereszténység kebeléből irtassék ki. A lelkészek és minden rendű egyházi férfiak szabadsága tiszteletben tartassék; hagyatékukat akár van végrendeletük, akár nincs, a kegyúr ne foglalja el. Az egyházi javakat, melyek erőszak felhasználásával, avagy más meg nem engedett módon, akár a kegyúrnak, akár másnak birtokába jutottak, a javadalmások vagy főpapjuk, az ország régi szokása szerint, per útján követellessék vissza.”⁶⁴

Ugyanakkor nemcsak kedvezményeket nyújtottak az egyháziaknak, hanem terheket is róttak rájuk. A török világgal való hadakozás költségeinek fedezésére a laterani zsinat 1517. március 16-án elhatározza, hogy három évig a keresztény világ egyházi jövedelmeinek tizedét felajánlják. X. Leó pápa pedig ugyanerre a célra 1519-ben a hazai alsó papság egy évi jövedelmének tizedét rendelte beszedetni.

Az 1523. évi országgyűlés elrendeli, hogy a főpapok ne csak a tizedeik után járó zászlóaljakat állítsák ki, hanem, mint világi zászlósúrok, jobbágyaikat is a megszabott arányban fegyverezzék fel.⁶⁵ Példamutató módon viselkedett az országgyűlés rendeleteinek megvalósításában Tomory Pál kalocsai érsek, aki amilyen nehézkesen fogadta el a magas tisztséget, olyan buzgón kezdett el abban eljárni. Őt magyar kérésre 1523. február 4-én VI. Adorján pápa rákényszerítette, hogy fogadja el a kalocsai érsekséget, majd áprilisban az országgyűlés sietve megbízta az ország hadnagyságával és az egész Alföld kapitányságával

⁶³ „A szent és katolikus hit, úgyszintén az isteni tisztelet, a szent atyáknak az egész keresztény világban régtől fogva elfogadott tanítása értelmében, az egész ország területén visszaállítassék, az eretnekség mindenütt kiirtassék, az összes karok és rendek a csalhatatlan római katolikus szentegyházhoz örökké ragaszkodjanak.”

⁶⁴ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 245.

⁶⁵ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 262.

is. A végvárat, amennyire a rendelkezésére álló pénzből telt felújította, a hadsereget toborzott és a hadi pályán kitűnőbb férfiakat maga köré gyűjtötte.⁶⁶

Az uralkodó ezután az apátságokhoz, prépostságokhoz és káptalanokhoz fordult, hogy a nem zászlós, de birtokos papság (apátok, prépostok, káptalanok, némely plébános, stb) tíz jobbágy után egy gyalog fegyverest s ezen felül egy-egy lovast állítsanak.⁶⁷ Utóbbiak azonban vonakodtak eleget tenni a királyi felszólításnak és kijelentették, hogy ha ettől a tehertől fel nem mentik őket, akkor javadalmukról lemondanak.

Volt olyan püspök, aki a királyi javadalmakat hamarabb birtokba vette, minthogy a pápai bullát megkapta volna. Ezért V. Sixtus pápa, hogy a helyzetet tisztázza, a királyhoz fordult. Küldötte, Gesualdo bíboros világosan feltárja a pápa akaratát. „Mikor tehát a magyar király, más uralkodók módjára, valakit ő szentségének levélben megnevez és bemutat, a megnevezett és bemutatott egyházi férfiú köteles azonnal a Szentszékhez fordulni; és pedig nem avégett, hogy a megerősítést elnyerje – aminek a választás eseteiben van helye, hanem annak kieszközlése végett, hogy ő szentsége a titkos consistoriumban a megüresedett egyházat a királytól nevezett és bemutatott egyénnel lássa el. Ez az állandó gyakorlat, amihez a kegyúri jogot élvező királyok és fejedelmek alkalmazkodnak. Mielőtt tehát a consistoriumban a megüresedett egyház főpásztorral elláttatik, a nevezett és bemutatott egyházi férfiú magát sem választott püspöknek, vagy éppen püspöknek nem nevezheti; mivel sem megválasztottnak, sem püspöknek nem tekinthető. Választott püspöknek a consistoriumban történt pápai ellátás után, valóságos püspöknek pedig csak a pápai bullák átvétele és a fölszentelés után nevezheti magát. Ugyanis egyedül a római pápa az, ki az egyházban gyakorolt legfőbb hatalmánál fogva püspököt rendelhet.”⁶⁸

A Szent István király számára adott apostoli királyi cím minden egyes uralkodót arra ösztönzött, hogy ezt a kiváltságot önmaguknak is megszerezzék. Hiszen ez az első király nagyságához való hasonlóságot, a többi uralkodótól elvárt tiszteletet és saját hatalmának erejét is szimbolizálta volna. Ferdinánd király is az apostoli címet kívánta megszerezni. Pázmány segítségét kéri, hogy az erre vonatkozó összes forrást kutassa fel. A királyi parancsra Pázmány ezt válaszolja: „Felséged Magyarország királyainak kitüntető címeiről, jelvényeiről és az apostoli méltóság kiváltságairól véleményemet kéri... amit én ez ügyben tudok, külön lapon hűségesen előadom.” Négy történeti adatot tartalmazott ez a lap: Hartvik legendájából, Bonfin munkájából és Werbőczy Hármaskönyvéből az apostoli keresztnek és

⁶⁶ HORVÁTH, M., Magyarország történelme, Pest 1839. 364

⁶⁷ BUNYITAI, V., *A váradi püspökség története*, Debrecen 1935. I. 375.

⁶⁸ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 282.

címnek Szent István részére történt adományozásáról szóló helyeket, valamint Nagy Lajos királynak az aranybullát megerősítő okiratából a bevezető sorokat, amelyekben Szent Istvánt a „magyarok apostolának” nevezik.⁶⁹ Pázmány bölcsen válaszolja a királynak, hogy „az apostoli cím adományozását akkorra kellene fönntartani, amikor Isten kegyelméből a király, Szent István példájára, országát a hitetlenek és eretnekek kezeiből kiragadta, abban a kath. Vallást újból uralomra emelte. Akkor azután őt a Szentszék azzal a fenséges címmel, jogosan tiszteli meg, s ő azt, mint erényeivel és érdemeivel szerzettet büszkén viselheti.”⁷⁰

Pázmány vívta ki 1625-ben a királynál azt is, hogy a főpapok, hagyatékuk feléről szabadon végrendelkezhessenek. Addig ugyanis az egész hagyaték a királyi kincstárra szállt azon címen, hogy a hazai törvények értelmében a főpapoknak a király az örököse és hogy azok a törvények, amelyek szerint a királyi adományból eredő birtokok megtakarított részéről szabadon lehet végrendelkezni, csupán a világi nemesekre vonatkoznak.⁷¹

Leopold király egyházi téren hatáskörét önhatalmúlag kiterjeszti. Nemcsak az egyház javadalmi és vagyoni ügyeiben, hanem a szorosán vett egyházi joghatóság és kormányzat határain belül is a korlátlan rendelkezés hatalmát veszi igénybe. Ezen hatalmi igények megalapítása végett, az udvarnál az „apostoli királyság” eszméjét gondosan ápolták. Eleinte ez a cím csak ritkán merült fel, később állandó használatba került. Leopold az ország legfőbb kegyurának, az egyház érdekei legfőbb gondozójának, javai legfőbb felügyelőjének teendőit gyakorolja. Ugyanis a püspököket inti, hogy buzgó lelkészek neveléséről, papnöveldek felállításáról gondoskodjanak, és zsinatokat tartsanak. A magán kegyurakat felszólítja, hogy plébániákat alapítsanak, templomokat építsenek, lelkészeket és tanítókat alkalmazzanak.⁷²

Ezzel összefüggésben „*mint apostoli király, mint a vallás legfőbb védnöke, Isten egyházainak örök kegyura, hatalma teljességéből elhatározza, hogy kegyúri jogot csak katolikus birtokosok gyakorolhatnak, a protestáns birtokos kegyúri joga az ő katolikus rokonaira, ilyenek hiányában a királyi kamarára száll.*” Elrendeli, hogy az egyházak birtokjogaira vonatkozó összes okiratot másolatban a királyi kamra levéltárába küldjék. Továbbá, hogy minden egyházi javadalom állapotáról leltárt készítsenek, melynek egyiket az illető javadalomnál, a másikat a kamara levéltárában őrizzenek.⁷³ Ebből a rendelkezésből alakult ki az az egész szervezet, mellyel az országos kormányzások az egyházi

⁶⁹ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 347.

⁷⁰ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 348.

⁷¹ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 43.

⁷² FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 410.

⁷³ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 57.

javadalmakra, a király nevében, a felügyelet és ellenőrzés jogát hosszú időn keresztül gyakorolták.

Új területet vont be a királyi kegyuraság hatáskörébe III. Károly 1733. március 7-én kelt rendeletével, mely a vallásalapot létrehozta.

Ezek úgy keletkeztek, hogy a király a céljukat vesztett egyházi vagyonokat az 1548. évi XII. tc. értelmében a magyar vallás, tanulmányi, egyetemi és teréziánumi alapok céljaira kötötte le. Ezen alapoknak célja tulnyomólag tanügyi cél volt. Az alapok jellegében már a kezdetektől fogva benn volt a felekezeti vonás, hogy katolikus jellegük erősítésével szolgálják a magyar állam céljait és érdekeit. Először a vallásalap létesült. Legelőször a királyi kincstár terhére, aminek jövedelméből III. Károly 6000 forintot kötött le, hogy abból a protestantizmus terjedése miatt veszteséget szenvedett katolikus lelkészeknek kárpótlást adjon. De ennek az alapnak tulajdonképpen létrehozója II. József volt, aki a bencések, premonstreiek, és más, akkoriban tanítással nem foglalkozó rendeknek házait feloszlatta és azok vagyonát a vallásalapba utalta. Ebből az alsópapságnak, valamint a kegyurukat vesztett plébániáknak segélyezését tűzte ki célul.⁷⁴

A főpapok javadalmaikat visszanyerték, de a papneveldek és plébániák alapításánál kötelességüket nem teljesítették. Ezért Pozsonyban közpénztár felállítását határozta el. Rendeltetése az volt, hogy a plébániák jövedelmét kiegészítse. A plébánosok szabályszerű jövedelmét 150 forintban állapítja meg (congrua). A plébánosok javadalma ily módon a következőkből állt a plébánia épületen kívül: az 1733-ik évi királyi rendelet szerint átengedett ingatlan (egy fél, egy vagy két jobbágytelek), a tized tizedhatoda (sedecima), a párbér, stóla, „koleda” (házszentelés, kántálás nagyobb ünnepeken) díja. Ha ezek nem tették ki 150 forintot, a plébános a Cassa Parochorumtól, vagyis a „Plébánosok Pénztárától” kapott támogatást.⁷⁵

Hogy hiteles képet kapjanak a plébániák gazdasági életéről, és a hiányos jövedelmek kiegészítése megtörténjen, ezért elrendelik, hogy az összes plébánia jövedelmét írják össze, melynek vezetője egy főesperes és egy megyei tisztviselő legyen. A lelkészi pénztár alapításával összefüggésben, több olyan ügyben rendelkezett, melyek azzal belső kapcsolatban nem álltak, és amelyeket addig az egyházi hatóság köréhez tartozónak tekintettek.

⁷⁴ CSORBA F., *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*, Budapest 1929.57.

⁷⁵ TOMISA, I., *A kánonjog és a népi jogszokás alakulása a XVII-XVIII. Században egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján*, in: Morzsák, *Tanulmányok Kisbán Eszter tiszteletére*, Budapest 1997.172.

Itt már világosan láthatjuk, hogy III. Károly nem csupán azt szerette volna, hogy az egyházi vagyon felügyeleti jogát magának biztosítsa, hanem ezen túllépve kimondja, hogy „Öfelsége, mint az egyházak legfőbb kegyura arra is fog ügyelni, hogy a kegyurak, a parochusoknak a nép által való ellátása tekintetében szükséges gondoskodást eszközöljék.” Ezek szerint a király saját jogát 1715-ben még csak felügyeleti jognak nevezi, az újabb törvények szerint az egyházi javadalmakat zár alá, egyes kegyúri viszonyokat pedig új szabályozás alá veheti. Nyilvánvalóan arra törekedett, hogy törekvéseit, hatalmát egyházi téren a római Szentszékkal szemben minél inkább erősítse, valóra váltsa.⁷⁶

Arra hivatkozva, hogy a stóla illetékek behajtásában a lelkészek több helyen súlyos kihágásokat követnek el, a helytartótanácsot véleményadásra szólította föl, hogy vajon a stólát eltörölni vagy legalább szabályozni lehetséges volna-e? A főpapokat felszólítja, hogy amennyiben alkalmas világi papokban hiány van, a lelkészi állomásokra szerzeteseket alkalmazzanak. Komolyan inti őket, hogy a papneveldekben legfeljebb öt évre terjedő tanfolyamot rendezzenek be. Az 1715 és 1723-ik évi országgyűlés törvényeiben az alapítványok fölött magának fenntartott felügyeleti jogot a megyéspüspökre ruházza át. Azzal a meghagyással, hogy jelentéseiket, és számadásokat évenként a helytartótanácsnak küldjék be.

Ezek a kellemetlen terhek nyomasztólag hatottak a magyarországi főpapokra.

3.2. A főkegyúri jog gyakorlása Mária Teréziától 1917-ig

Amikor Mária Terézia trónra került, az ország főpapjai nyomban kísérletet tettek arra, hogy az újabban kialakult, számukra kellemetlen terhektől valamilyen módon megszabaduljanak, de próbálkozásukat nem koronázta meg a várva várt eredmény.

Mária Terézia a magyar korona kegyúri jogait nemcsak fenntartotta, hanem gyarapította is. XIV. Benedek pápa az 1746-ik év folyamán a bíborosi testületben megüresedett helyeket akarta betölteni, a nevezés jogának birokában levő uralkodókat felszólította, hogy előterjesztéseiket tegyék meg. Ferenc császárhoz is ment ilyen felhívás. Mária Terézia megalázkodónak tartotta, hogy a bíborosnevezés jogától ő, a hatalmas uralkodó meg van fosztva, férje azonban, aki ugyan császári címet visel, de csak a toszkánai nagyhercegség felett uralkodik, gyakorolhatja. Arra határozta el magát, hogy ezt a jogot, mint Magyarország királynője, igényelni és gyakorolni fogja. A Szentszék azzal az

⁷⁶ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 61.

indokkal mutatott hajlandóságot, hogy ezzel talán a bécsi udvar és a Szentszék közti régi jó viszony helyreállítását szolgálja.⁷⁷

Végül a római kúria a következő formulát hagyta jóvá: „Ez a kiváltság, vagyis a bíbornoki nevezés joga, a magyar koronát Mária Terézia életének tartamára, azontúl pedig szintén csak azokban az esetekben illesse meg, amikor a magyar koronát és a császári koronát két különböző uralkodó viseli, az az eljárás követtessék, ami VI. Károly császár idejéig gyakorlatban volt és erre nézve a királynő kötelező nyilatkozatot tegyen, hogy amikor ez utóbbi eset bekövetkezik, utódai a kettős bíbornok nevezés jogát nem fogják igényelni.”⁷⁸

A királynőt azonban más problémák foglalkoztatták. Csakúgy, mint elődeinél, nála is igényként merült fel az a vágy, hogy az „apostoli király” címet használja.

Mikor XIV. Benedek pápa 1758 tavaszán meghalt, Bécsből követet küldött Ferenc császár és Mária Terézia két külön megbízólevéllel. Mária Terézia az ő megbízó levelében először használta a „Magyarország apostoli királynője” címét.⁷⁹ Remélte, hogy ez a cím ugyanúgy megilleti őt, mint ahogy a franciáknak „legkeresztényibb”, a spanyoloknak „katolikus”, a portugáloknak „leghűségesebb” királyuk van. Ezt a bíborosi kollégium nem nézte jó szívvel. Kinyilvánították, hogy a jövőendő pápa kezeit előre nem akarják megkötni, s így nem érzik magukat feljogosítva, hogy ezt a címét megerősítsék.

Miután Rezzonico bíboros XIII. Kelemen néven elfoglalta Szent Péter székét, legelső levelében, mellyel megválasztását Mária Teréziának jelentette, az apostoli címet nem adta meg neki, de mikor ezt az óhaját megtudta, azt haladék nélkül teljesítette.

Az első bíborosi konzisztóriumon, ünnepélyes beszédében a következőket mondta: „Mi tehát, kik Krisztusban szeretett leányunknak, Mária Terézia, Magyarország apostoli királynőjének a katolikus vallás iránti buzgalmát és a Szentszékhez való ájtatos ragaszkodását jól ismerjük, amaz elnevezés használatának szokását megerősítettük; *őt és a következő magyar királyokat*, amennyiben szükséges volna, új kiváltsággéppen, ama címmel feldíszítettük; elhatároztuk és elrendeltük, hogy ő és utódai az *apostoli királyok jeles címével* neveztessenek” Az „apostoli király” címet tehát Mária Terézia, XIII. Kelemen pápa 1758. évi brévéje után használta.⁸⁰

⁷⁷ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 63.

⁷⁸ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 469.

⁷⁹ KATUS, L., *A magyar katolicizmus a XVIII. és XIX. században*, in: *A katolikus egyház Magyarországon*, Budapest 1991. 63.

⁸⁰ RUSZTI, R. J., *A kegyúri jog és a szegedi gyakorlat*, Szeged, 1886. 23

Mária Terézia a kitüntetést örömmel vette és elrendelte, hogy a jogara alatt álló összes országban a pápai iratot ünnepélyesen kihirdessék.⁸¹

A királyi kegyuraság egyik legfontosabb jogát, az új püspökségek alapítását és az egyházmegyék területének új beosztását,⁸² Szent István király után Mária Terézia gyakorolta a leghatékonyabban. Uralkodása alatt jön létre a munkácsi püspökség. 1766-ban még korainak mutatkozott ez a próbálkozása, mert Gróf Eszterházy Károly egri püspök véleményének meghallgatása után XIII. Kelemen pápa ezt nem engedte meg, de 1770-ben újra megpróbálta, amikor már XIV. Kelemen volt a pápa, aki engedély adott az új püspökség létrehozására, de két feltételt kötött ki: hogy a püspök a primás joghatósága alá legyen helyezve, és a hithez való ragaszkodásának kifejezéséül a hitvallást időről-időre újítsa meg.

Igyekezett hatalmának kereteit kiterjeszteni. Mária Terézia keresztülvitte tervét, hogy a magyarországi papságot pápai és országgyűlési felhatalmazás nélkül megadóztatja. Ekkor adta csak ki a rendeletet, amely a magyarországi főpapokat arra kötelezte, hogy jövedelmük 10 százalékát a várerődítési alapba és ugyanannyit a lelkészi pénztárba állandóan fizessék be.⁸³ Az uralkodó ebben a rendeletében sem kegyúri, sem apostoli, sem főkegyúri jogra nem hivatkozik, csakis királyi hatalmára utal.

A királynő meg volt győződve arról, hogy amikor egyházi ügyekben jogait gyakorolja, akkor az Istentől ráruházott hatalommal él, és azzal az egyház javát mozdítja elő. Ez a meggyőződése azonban sokak számára sérelmes volt. Különösen akkor, amikor 1765-ben Barkóczy primás halála után, az esztergomi érsekségből a besztercebányai, rozsnói és szepesi egyházmegyéket uralkodói jogán kihalította. E három új püspökséget káptalannal és papnöveldével is gyarapította és e püspökségekre, még mielőtt ezek létesüléséről a Szentszéknek jelentést tett volna, a kinevezéseket is megtette.⁸⁴

⁸¹ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 474.

⁸² 1775-ben például az esztergomi érseki egyházmegyét a Szentszék előzetes tudta nélkül földarabolja, s belőle a besztercebányai, rozsnói és szepesi püspökségeket kihalítja, s egyúttal a primást és az újonnan alapított egyházmegyék püspökeit is kinevezi. Csupán utólag értesíti a római kúriát, s így a pápa a történetet kénytelen jóváhagyni. VÖ. PLOSKÁL, T. R., *A magyar királyi kegyúri jog*, Budapest 1916. 74.

⁸³ „Mivel a magyarországi várak fenntartására örökös tartományaim adóznak, a magyar papság nem vonhatja ki magát azon kötelezettség alól, hogy ezen célra jövedelmei arányában szintén segítséget nyújtson. Akaratom odairányul, hogy a jövőben a magyarországi javadalmak adományozásakor a jövedelem egy része, miként eddig is számos esetben történt, a várak céljaira tartassék fenn, és pedig ezentől az engem megillető jog alapján, különös pápai engedély kieszközlése nélkül. Ezen ügy kellő elintézése végett gondoskodni kell, hogy ezen királyi jogról alapos értekezés készíttessék és tétessék közre. Mindenképpen akarom, hogy ezen elhatározásom a javadalmak adományozásánál ezentúl mindig érvényesüljön.” VÖ. TOMCSÁNYI, L., *Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt*, Budapest 1924. 37.

⁸⁴ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 67.

Azt akarta, hogy a király uralkodó állást foglaljon el az egyházban, de azt is, hogy az egyház tartsa meg uralkodó állását az országban. A „legfőbb kegyuraságból” és az „apostoli királyságból” folyó jogai „a magyarországi egyházak igazgatására” terjednek ki és azt is, hogy ezen jogokat a „vallás javára” gyakorolni van hivatva – írja halála előtt néhány hónappal kibocsátott egyik oklevelében.⁸⁵

És így Mária Terézia uralkodása alatt a királyi kegyúri jog, fejlődésének útjain, visszatért oda, ahol Szent István király idejében állt.

Halála után fia, II. József követte őt a trónon és az uralkodásban. Neki is fontos volt a katolikus vallás terjesztése és erősítése: a katolikus államvallás privilegialis jellegét ő is féltékeny gonddal őrizte. Sokszor ezt agresszív és minden tapintatosságot nélkülöző módon tette. Radikális intézkedéseinek alapja uralkodói teljhatalmának kinyilvánítása volt. A történelem lapjairól ismeretesek furcsa, aprólékos és régi rendet felforgató intézkedései. Ezek - halála után - vele együtt elmúltak, és egyházi vonatkozásban a trónra lépése előtti állapot lett visszaállítva. Felforgató működésének – egy sereg új plébánia keletkezésén és egy sereg szerzetesház megszüntetésén kívül – alig maradt nyoma. Szabályozta a papi hivatalok betöltését, még a stóla összegét is meghatározta. A liturgikus ügyekbe is beleártja magát, hiszen még a breviarium recitálása iránt is intézkedik és így az istentisztelet rendjét az állami szabályozás körébe vonja.⁸⁶ A királyi hatalom ragaszkodott ahhoz a jogához, amiket az egyházzal szemben kegyúri jogként, vagy kivívott legfőbb kegyúri jogai alapján birtokolt.⁸⁷ II. Lipótnak, Ferencnek és V. Ferdinánknak is voltak ugyan küzdelmei- de nem az egyházzal, hanem az országgyűléssel, mely mindig öntudatosan igyekezett a legfőbb kegyúri jogok körében gyakorolt királyi jogokat saját jogkörébe vonni.⁸⁸ Leginkább attól féltek, hogy a Mária Terézia uralkodása alatt elkezdett főpapi javadalmak megadóztatása tovább fog gyűrűzni. Az országgyűlés ebben a döntésben a főpapi javadalomnak, mint nemesi vagyonnak megadóztatását látta, s így féltek attól, hogy ez majd kilépve az egyházi nemesség köréből, a világi nemeseket is súlyosan érinti. S most időben elérkeztünk az 1800-as évek közepéhez. Az eddig királyi, állami kiváltságokat élvező katolikus egyház életében egy új korszak kezdődik. Magyarországon a király a főkegyúri jogot a magyar királyi udvari kancellária és helytartótanács útján gyakorolta. Az 1848. III. tc. azonban kimondja, hogy mindazon tárgyokban, melyek eddig a magyar királyi udvari

⁸⁵ FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1859. 513.

⁸⁶ PLOSKÁL, T. R., *A magyar királyi kegyúri jog*, Budapest 1916. 79.

⁸⁷ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest 1930. 70.

⁸⁸ KATUS, L., *A magyar katolicizmus a XVIII. és XIX. században*, in: *A katolikus egyház Magyarországon*, Budapest 1991.63-64.

Kancelláriának, s helytartótanácsnak köréhez tartoztak s általában minden polgári és egyházi tárgyban Őfelsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni. Az érsekek, püspökök, prépostok és apátok kinevezése mindig az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett egyenesen őfelségét illeti.⁸⁹ Az első felelős magyar kormány kinevezése a királyi kegyúri jog gyakorlásában tulajdonképpen lényeges változással nem járt. A kormányzések szerepét a javaslattételben a magyar kultuszminisztérium vette át és a pápai megerősítés kieszközlése érdekében a magyar külügyminisztérium, ahogy herceg Esterházy bécsi minisztériumát nevezték, fordult az osztrák külügyminiszterhez.⁹⁰ A magyarországi egyházak polgári kori története az 1848-as forradalommal kezdődött, és klasszikus korszaka az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával és a történelmi Magyarország megszűnésével ért véget. Az 1848-as polgári forradalom a vallásszabadság és a felekezeti egyenjogúság megteremtését is célkitűzései közé iktatta. Az 1848. évi XX. Tc.⁹¹ a történelmi egyházak – katolikus, evangélikus, református, unitárius és ortodox (görögkeleti) – egyenlőségét állapította meg. Formálisan tehát megszüntette a katolikus egyház megkülönböztetett jogállását s ezzel megnyírbálta annak feudális kiváltságait, míg a többi felezet egyenlősítése terén érdemi lépést tett előre.

⁸⁹ HUSZÁR, E., *Az egyház és állam közti viszony története*, Budapest 1929. 35

⁹⁰ ECHART, F., *A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig*, Budapest 1935. 25

⁹¹ 1. § Az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánítatik.

2. § E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítatik meg.

3. § Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

4. § A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás, valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedhetik.

5. § A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el.

6. § Az 1844:3-ik törvénycikknek rendelete a görög nem egyesült vallásuakra is kiterjesztetik.

7. § Ha valamely község görög szertartásu lakosainak bár nagyobb része fogja jövedőben hitvallását megváltoztatni, - illy esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó; - a mennyiben tehát a legujabb időkben is hasonló esetek közigazgatási tárgyalás alatt volnának, azok a fenebbi elvek szerint lesznek elintézendők; de ezen törvény elveinél fogva jelen állapotot visszahatólag foglalások által háboríttatni meg nem engedtetik, - s azért, a melly egyházak iránt folyó évi januári első napjáig vagy kérdés nem támasztatott, vagy közhatósági elintézés jött közbe, azok kérdés alá többé nem vétethetnek.

8. § A görög nem egyesülteknek vallásbeli és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az álladalom felügyelése mellett ezennel biztosítatván, e célból a magyar felelős ministerium lehető legrövidebb idő alatt, mindenesetre pedig a legközelebb tartandó országgyűlése előtt, egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezet (congressust), mellynek tagjai addig is, míg annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, ezúttal, a különböző nyelvű népességre való tekintettel, olly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból 25, a világiból 75, s ezek közé a határörvidékről 25 követ küldessék. Vö. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5288>

Viszont az 1848. évi III. t.c.⁹² 3. §-a kimondja ugyan, hogy a király minden egyházi ügyben a végrehajtó hatalmat a magyar felelős miniszter útján gyakorolja, és pedig azon szabályok szerint, amelyeket az új parlamentáris alkotmány a királyi hatalom körében tartozó jogos gyakorlása tekintetében előír, ámde egyben a 7. §. azt is kimondja, hogy az érsekek, püspökök, prépostok és apátok kinevezése továbbra is egyenesen Őfelségét illeti és e jogot a 21. §⁹³ is egyenesen a király részére rezervált jognak mondja. E törvény azon jogokat, amelyek a királyt egyházi ügyekben megilleti, két külön kategóriára osztja: 1. az olyan ügyekben való jogokra, amelyek ezután a parlamentáris alkotmányos rend szabályai szerint gyakorlandó és 2. az egyházi ügyekben való olyan jogokra, amelyeknek fenntartott felségjogi jellege az alkotmány rendjének megváltozása ellenére továbbra is fennmarad.⁹⁴ A 6. §-ban azt mondja, hogy az egyházi ügyekben – éppúgy, mint minden polgári ügyben – a király a maga hatalmát a Budapesten székelő és az országgyűlésnek felelős miniszter útján gyakorolja. A 7. §-ban pedig azt mondja, hogy az egyházi méltóságok kinevezése a király személyének van fenntartva. A püspöki székek betöltése körül semmit sem változott a helyzet az alkotmányosság helyreállítása után. Ferenc József éppúgy gyakorolta kegyúri jogait, mint azelőtt, de más szervek útján. A betöltés idejében a király nem volt korlátozva. Ha olyan hosszú sedisvacantiák nem is fordultak többé elő, mint a 19. század első felében, a szentszékeknek a fellépésére nem egyszer nyílt alkalom. Néha maga a bíbornok-államtitkár fordult sürgető szóval a vatikáni nagykövethez.⁹⁵

⁹² 1. § Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen.

2. § Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahoz kapcsolt részekben, a korona egységének, s a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja, s ez esetben a mostani nádor cs. kir. főherceg Istvánnak személye hasonlóképen sérthetetlen.

3. § Ő Felsége, s az Ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják, s bármelly rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő ministerek egyike által is aláíratnak.

6. § Mindazon tárgyokban, mellyek eddig a m. k. udvari kancelláriának, a k. helytartó tanácsnak, s a k. kincstárnak, ide értvén a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai, és általában minden honvédelmi tárgyokban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.

7. § Az érsekek, püspökök, prépostok, s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, címeknek, s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti. Vö. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5271>

⁹³ 21. § A 7. §-ban említett, s egyenesen Ő Felségének fentartott tárgyakat, a személye mellé rendelt felelős magyar minister fogja, a mellette levő álladalmi tanácsnokokkal és személyzettel kezelni. Vö. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsenek/2008/A_magyar_allam_es_a_nemzetiseg_ek_1848_1993/pages/003_001.htm

⁹⁴ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*, Budapest 1929.21.

⁹⁵ ECHART, F., *A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig*, Budapest 1935. 55

Az első kategóriába tartozó királyi kegyúri jogok ezentúl elvesztették addigi értelemben vett felségjogi jellegüket és a parlamentáris alkotányos rend szempontjából semmiben sem különböznek többé a király azon jogától, melyek őt bármelyik polgári ügy kapcsán megilletik. A második kategóriába tartozó királyi kegyúri jogok, vagyis a főpapi kinevezések ellenben továbbra is a régi értelemben vett olyan királyi felségjogot képeznek, mint például egy új miniszterelnök kinevezése.⁹⁶ 1867 után a katolikusok százalékaránya növekszik, közéleti súlyuk, befolyásuk azonban egyre inkább csökken. A parlamenti képviselők többsége protestáns. A kincstári birtokokhoz tartozó plébániák betöltéséről az egyház érdekeit messzemenően érvényesítő királyi rendelet határozott, 1871-ben, melynek hatálya a Horthy korszakban is érvényben maradt: a kegyuraságot a kincstár, illetve a földművelésügyi minisztérium gyakorolja,⁹⁷ ám azt a plébánost kellett bemutatnia, akit az egyházi hatóság erre kijelölt.⁹⁸ A világiak bevonásával próbálták enyhíteni ennek az újfajta szemléletnek élet a püspöki kar tagjai. Ezért elhatározták, hogy majd a világiak bevonásával érik el az egyház ügyeinek intézését. Ez azonban nem valósult meg, mert féltek attól, hogy ezáltal utat adnak az egyház belügyeibe való nagymérvű beleszólásra. A világiak az autonómia szerveiben kétharmados világi többséget kívántak. A püspökök biztosra vették, hogy ez a római jóváhagyást nem kapja meg. Ezeket is túlmegy az 1920. évi I. tc., melyben a főkegyúri jogról olvashatunk.⁹⁹ E jognak gyakorlására vonatkozólag azonban már azért is felesleges volt a törvényben a kormányzóval szemben tilalmat állítani, mert e jogot a kormányzó akkor sem gyakorolhatná, ha attól a törvény el nem tiltotta volna. Nem azért nem gyakorolhatná, mert a kormányzó nem király, hanem azért, mert nem katolikus.

Voltak azonban e törvényben jogbizonytalanságok. Ugyanis arról nem ad utasítást, hogy akkor ezeket a jogokat gyakorolja-e állami, vagy állami megbízásból eljáró egyházi testület. Arról sem szól a törvény, hogy esetleg utóbb – talán a Rómával való tárgyalások után egy ilyen létrehoznak. A kegyúri jogot a kánonjog részének tekintő magyar katolikus egyház igyekezett a polgári törvényhozás „beavatkozását” kizárni, ugyanakkor az 1917-es törvénykönyvet sem fogadta el, mely a kegyuraságot illetően a partikuláris egyházjogok megszüntetését kérte. Ezáltal egy nehezen kezelhető helyzet alakult ki, melyben az egyik fél a világiak nagyobb beleszólását, a másik fél pedig az egyházi hagyományoknak, így a

⁹⁶ CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*, Budapest 1929. 21.

⁹⁷ CSÍKI T., *Kegyúri konfliktusok a gödöllői koronauradalomban a két világháború között*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, Budapest 2010. XI. 4.

⁹⁸ 1871/ 34036. sz. királyi rendelet.

⁹⁹ 13.§. Nemességet nem adományozhat. A főkegyúri jogot nem gyakorolhatja.

kegyuraságnak megőrzését kívánták, ami „ősiessége miatt tiszteletre méltó.”¹⁰⁰ A püspökök, mint az ország ügyeiért is felelős személyek, sokszor a kormányzás nehéz feladatával voltak elfoglalva. Eötvös József szerint: „klérusunk körében az apátia és közömbösség olyan foka állott be, amilyen más országokban nemigen fordul elő, és ennek következménye a katolikusok legnagyobb fokú vallási indifferentizmusa.” A klérus ilyen állapotának természetes következménye volt a világi hívek vallási életének hanyatlása. Szintén Eötvös József írta: Azt hiszem aligha van még egy ország Európában, ahol a katolikusok között olyan általános volna a közömbösség, mint nálunk.¹⁰¹

¹⁰⁰ CSÍKI T., *Kegyúri konfliktusok a gödöllői koronauradalomban a két világháború között*, In: Egyháztörténeti Szemle, Budapest 2010. XI. 4.

¹⁰¹ KATUS, L., *A magyar katolicizmus a XVIII. És XIX. Században*, in: A katolikus egyház Magyarországon, Budapest 1991. 65.

4. A kegyúri jogok gyakorlása 1917-től 1950-ig

Az 1917-es Kódex hatályba lépésével, mely az egyház függetlenségét célozta meg a kegyuraság felszámolásával, valamint a néhány év múlva, 1920-ban kihirdetett törvények elindítottak egy olyan folyamatot, melyben a plébániák, egyházközségekké alakultak. Önálló jogi személyek lettek, s így anyagi hátterük biztosítását is önmaguknak kellett megoldaniuk. A protestánsokhoz hasonlóan, önálló adóztatási jogkörhöz jutottak. Az autonómia alapján történő adóztatás lehetőségét az 1920. évi július 11-i 72.183 számú kormányrendelet is közölte.

E rendelet nemcsak az adóztatás, de a plébániák körzetébe tartozó összvagyonok felügyelete szempontjából is epochálisnak mondható, mert e rendelet mind e vagyonokat az általa újonnan alakított egyházközségeknek engedte át, noha ez régen mind a királyi kegyúri jog körébe tartozott. Ezáltal ezek a felügyeleti jogok a püspök hatalma alá került.¹⁰²

Néhány év elteltével kitört a mindent elpusztító II. világháború. A tragikus veszteségeken kívül az országra és egyházunkra egy másik csapás is lesújtott. A nemzetgyűlés 1946. február 1-én eltörölte a királyság intézményét és az országot köztársaságnak nyilvánította. Ennek következtében a magyar egyházfő közjogi szerepe megszűnt. 1946 nyarán feloszlatták a katolikus egyesületeket, így több ezer egyesület tűnt el. 1948 elején elhatározták az iskolák államosítását. Az iskolák államosításával a mérhetetlen csapást mérték az egyházra és a katolicizmusra, de nem túlzás, hogy az egész nemzeti nevelésügyre.¹⁰³

Az iskolák felszámolását követte az Egyház papságának, híveinek és az egész magyar népnek megfélemlítése. Az egyházi tevékenység 1950-től visszaszorult a templomokban, az iskolai hitoktatást kitaró aknamunkával felszámolták.¹⁰⁴

Az egyház működését korlátozta gazdasági téren az 1945. évi földreform. Az egyház több mint 800 ezer kh-ját kárpótlás nélkül kisajátították. Az egyház az eljárás módja és nem a földreform ténye ellen emelt szót. Birtokát célvagyonnak tekintette, ezért igényelte a kárpótlást. A megmaradt kb. 80 ezer kh, a plébániák, lelkészségek, intézmények megélhetését nem biztosította. Az állam évente megszavazott államsegélyként folyósított kongruát. A földreformmal megerősödött birtokos parasztság eltartotta volna egyházát, ha nem került volna néhány év múltán lehetetlen helyzetbe. Végül a híveikkel együtt kuláklisára kerülő plébánosok 1951-ben lemondtak a még megmaradt földingatlanokról is.

¹⁰² CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*, Budapest 1929. 41-42.

¹⁰³ GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Budapest 1997. 7.

¹⁰⁴ DANKÓ, L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in: *A katolikus egyház Magyarországon*, Budapest 1991. 75.

Maradt a kongrua, a létminimumot alig biztosító állami fizetés, a velejáró függőséggel, hiszen a kongrua megvonás vagy csökkentés az egzisztenciális zsarolás korlátlan lehetőségét jelentette. A másik lépés az egyházi közéleti aktivitásának és terepének szűkítése, majd teljes felszámolása volt, de ugyanilyen veszteség volt a könyvkiadás és a sajtó ellehetetlenítése, mely a katolikus kultúrát szolgálta.¹⁰⁵

Az egyházi élet ilyen mérvű tönkretétele az egész nemzet számára veszteség volt. Hiszen mindaz a küldetés, ami az egyház lényegéhez tartozik, szinte egyik napról a másikra korlátozva lett. Ezzel elérték azt, hogy az akkor igencsak reményvesztett embereket a szabad vallásgyakorlástól megfosztották, őket a lelki segítségnyújtástól ellökték, s így az egyház evangelizációs tevékenységét csak a sekrestyében gyakorolhatta

4.1. A kegyúri jogok változása az 1917-es Egyházi Törvénykönyv megjelenésével

Már a középkor végén jelentős változást hozott az egyházjog szabályainak rögzítésében és megismerésében a könyvnyomtatás elterjedése. Ugyanakkor a jogalkotás szerveinek működésében is jelentős változás állt be. A Trentói zsinat (1545-1563) után egyre nagyobb teret hódított a Római Kúria központi hatóságainak jogalkotása. A rendszeres tartományi és egyházmegyei zsinatok a jogalkotás új korszakát hozták meg. Szükség is volt erre, hiszen a reformáció terjedése miatt a nyugati kereszténység egysége megbomlott. Az egyházi törvényhozás szerves részét képezték a pápai rendelkezések gyűjteményei, továbbá a zsinatok határozatai és gyűjteményei, ezen kívül a Római Kúria jogszabályainak gyűjteményei, ezen belül a kongregációk aktái és ugyanígy a bíróságok és hivatalok gyűjteményei.¹⁰⁶ A Trienti Zsinat határozatai a gyakorlati életben rögzültek. A számos forrást kimerítő alaposággal történő felsorolását mellőzve, inkább a múlt század neves egyházjogászainak segítségével igyekszünk egy átfogó képet adni, hogy milyen egyházi előírások szabályozták a kegyúr és az általa támogatott egyház kapcsolatát egészen az 1917-es Kódex hatályba lépéséig.

Az 1917-es Kódex számos újítást hozott az egyházi életben. Áttekinthetőbbek, jobban kezelhetőbbek lettek az egyházi rendelkezések. Az addig kaotikusnak mondható jogszabályokat felváltotta az alaposan átgondolt, jól áttekinthető jogrendszer. Mindezek ellenére is, valamint az ország megváltozott társadalmi és egyházi berendezkedésének is köszönhetően, az 1930-as évektől folyamatosan megszervezték az egyházmegyei

¹⁰⁵ GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Budapest 1997. 6.

¹⁰⁶ ERDŐ, P., *Az egyházjog forrásai*, Budapest 1998. 217-235.

zsinatokat. Ezeken a zsinatokon a megyéspüspök volt az egyetlen törvényhozó, a zsinat többi tagjai csupán tanácsadói szavazati joggal rendelkeztek.¹⁰⁷

XIV. Benedek pápa barokk kori definíciója szerint az egyházmegyei zsinat „a püspök által egybegyűjtött törvényes összejövetel, amelyen egyházmegyéjének papjai és klerikusai vesznek részt, valamint azok az egyéb személyek, akik kötelesek ott megjelenni, és ahol a lekipásztori szolgálattal kapcsolatos dolgokról kell tárgyalni és döntéseket hozni.”¹⁰⁸

A középkor legelején az egyházmegyei zsinatok megrendezésére még ritkán és elég rendszertelenül kerül sor. A Karoling-korban azután gyakoribbakká válnak, hisz az átfogó reformok megvalósításához a klérus tájékoztatására, ellenőrzésére, sőt folyamatos képzésére is szükség van. Sok helyütt évente kétszer került sor ezekre a gyűlésekre. Hazánkban például Könyves Kálmán azt írta elő, hogy az egyházmegyében az ispánok és más világi tisztviselők részvételével évente kétszer vegyes zsinatot tartsanak.¹⁰⁹

Az egyházmegyei zsinatok intézményének újkori alakulását a Trentói Zsinat határozta meg. Fenntartotta azt az előírást, amely szerint az egyházmegyei zsinatoknak évente kell összeülniük, s továbbra is szigorúan szankcionálta mind az összehívás, mind a megjelenés elmulasztását.¹¹⁰

A XIX. század első felében az egyházmegyei zsinatok igen ritkává válnak, szinte működésük megszűnéséről beszélhetünk..

Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv a 356-365. kánonban foglalkozik az egyházmegyei zsinatokkal. Ezek közül a legfeltűnőbb, hogy már nem évenkénti, hanem tízévenkénti megtartásukat írja elő.¹¹¹

Konek Sándor írja „Az Egyháztan kézikönyvében” azt a későbbiekben erősen érezhető korlátok közé szorítást, amit a kegyúri jog jelentett a püspökök számára: „A püspöki szabad adományozás nem csekély megszorítást szenved a kegyuraság által, mint az egyház részéről az alapító iránti kegyelet és köteles hála tanúja. Az egyház körébe tartozó olyan egyéni kiváltsággá vált, mely közjogi természeténél fogva, valamint polgári és világi törvényen nem gyökerezik, úgy annak körébe nem is tartozik.”¹¹²

¹⁰⁷ CIC 466. kánon

¹⁰⁸ ERDŐ, P., *Egyháztan a középkori Magyarországon*, Budapest 2001. 19

¹⁰⁹ ERDŐ, P., *Egyháztan a középkori Magyarországon*, Budapest 2001. 20

¹¹⁰ ERDŐ, P., *Egyháztan a középkori Magyarországon*, Budapest 2001. 22

¹¹¹ In singulis dioecibus celebranda est decimo saltem quoque anno diocesana Synodus, in qua de iis tantum agendum quae ad particulares cleri populique dioecesis necessitates vel utilitates referuntur. CIC (1917) 356. 1. c.

¹¹² KONEK, S., *Az egyháztan kézikönyve, különös tekintettel a Magyar Szent Korona Tartományaira*, Pest 1863. 184-185.

A kegyúri jog definícióját már dolgozatunk elején ismertettük. Most ennek részletes bemutatására törekszünk. Először általánosságban vizsgáljuk meg, hogy azt kik és mire vonatkozóan birtokolhatják.

Legfontosabb megjegyeznünk, hogy a kegyúri jog olyan jog, mely egyházi vagy lelki ügyekre vonatkozik. Tehát az egyháztól eredő kiváltság, mely által a jogot elnyerő személy, vagy személyek az egyház érdekében munkálkodnak, nem tévesztve el szemük elől az igazi célt és kötelességük teljesítésének alapját, hogy ezt egy nagyobb jó érdekében, a lelkek, így saját lelkük üdvösségének érdekében is teszik.

Éppen ezért, mint lelkiekre irányuló kiváltság, önmagában nem lehet forgalom tárgya.

Csíky Gergely írja, hogy „osztthatatlan, olyan jog, melyet az egyház olyan személyeknek ad, akik állásuk és az egyház hierarchiában betöltött szerepükénél fogva annak gyakorlatára nincsenek feljogosítva.”¹¹³

Már az I. Vatikáni Zsinat (1869-1870) előkészületei során sok püspök kérte, hogy adjanak ki új, kizárólagos egyházi törvénygyűjteményt, hiszen az évszázadok során felhalmozódott egyházi jogszabályok tömegében való eligazodás már technikailag is olyan bonyolulttá vált, hogy ez a lelkipásztori munkában valódi nehézségként jelentkezett.¹¹⁴ Éppen ebből adódott, hogy nagyon sokszor a törvények tömkelegében az egyes esetek megoldásánál a kánonokat félreértelmezték, az elavult törvényekkel, vagy használhatatlanná vált joganyagokkal magyarálták. Ezért aztán szükségessé vált, hogy az elavult törvényeket elhagyják, és helyette új, minden viszonyra alkalmazható törvénykönyvet alkossanak. Ennek előmunkálatai Pietro Gasparri bíboros nevéhez fűződnek. X. Szent Piusz pápa parancsára ő kezdi el a kánonjog kodifikációját. X. Piusz pápa 1904-ben összehívta a Rómában szolgálatot teljesítő bíborosokat, kikérve véleményüket egy motu proprio kiadása tekintetében, amely meg is jelent 1904. március 19-én *Arduum sane munus* kezdettel. Ebben a pápa elrendelte az egyetemes egyház jogszabályainak összegyűjtését és világos rendszerbe való rendezését. X. Piusz pápa a Kódex elkészültét már nem érte meg, így 1917. május 27-én XV. Benedek pápa hirdette ki, hatályba pedig 1918. Pünkösdjén, május 19-én lépett.¹¹⁵

¹¹³ CSÍKY, G., *Az egyházjogtan kézikönyve, különös tekintettel a Vatikáni Zsinatra és a Magyarországi jogviszonyokra*, Temesvár 1873. 714.

¹¹⁴ ERDŐ, P., *Az egyházjog forrásai*, Budapest 1998. 237.

¹¹⁵ SZUROMI SZ. A., *Kánonjogtudomány és kodifikáció*, in. *Iustum Aequum Salutare*, Budapest 2008. IV. 2. 83-92.

Dolgozatom lényegi részének tárgyalásához érve, tételesen szeretném bemutatni az egyházi jogi törvényeknek alkalmazásával, hogy az egyetemes egyház előírásai, hogyan valósultak meg Kunszentmárton város és egyháza életében.

Mint minden hivatal, úgy a kegyuraság is jogok és köteleességek összességéből áll. Előbb a köteleességeit kívánom bemutatni, majd rátérek azokra a jogokra és kiváltságokra, melyek a kunszentmártoni egyházzvédnökséget is megillették

Az 1917-es Kódex IV-ik fejezete tárgyalja a kegyuraságot, a De iure patronatus cím alatt, az 1448-1471. kánonig.

Can. 1448. *Ius patronatus est summa privilegiorum, cum quibusdam oneribus, quae ex Ecclesiae concessione competunt fundatoribus catholicis ecclesiae, cappellae aut beneficii, vel etiam eis qui ab illis causam habent.*¹¹⁶

Ez a meghatározás a kegyuraságot az egyház akaratára vezeti vissza. Olyan kiváltság, melyet az egyház engedélyez. A kánon kihangsúlyozza azt a lényeges elemet, hogy kegyuraságot csak azok számára engedélyez, akik a templomok, kápolnák, javadalmak alapítói, vagy azoknak jogutódai. Így a kegyuraság megszerzésének egyetlen jogcíme az alapítás. Szitás Jenő ezt cáfolja, mondván, hogy a kánonjogászok más jogcímet is elismernek. Ha nem így lenne, akkor szembekerülne az egyházi felfogás a magyar közjog tanításával, mely a kegyuraságot királyi adományra alapítja. Az alapítás és az adományozás mellett, mint látjuk az is feltétel, hogy az alapító katolikus legyen.¹¹⁷

Bánk József írása alapján a kegyuraság megszerzésének három feltételét olvashatjuk: „Az alapításhoz, főleg templomépítéshez szükséges volt: A., A hely kijelölése, telek –fundatio, fundidatio. B., A templom felépítése – aedificatio vagy exstructio. C., az illető hivatalnok javadalommal való ellátása (dos, dotatio). Ez a három aktus együttvéve ipso iure megszerezhetette a kegyúri jogot, ha pedig e három cselekményt három külön személy helyettesítette, akkor mind a három kegyúri jogot nyert; ebben az esetben társkegyurak – conpatroni – lesznek.”¹¹⁸

Milyen személyes tulajdonságokra volt szükség ahhoz, hogy valaki kegyúr lehessen?

¹¹⁶CIC (1917) 1448. c.: A kegyúri jog kiváltságok összessége, bizonyos terhekkel kapcsolatban, amelyek az Egyház részéről illetik meg a templom, kápolna, vagy javadalom katolikus alapítóit, illetőleg ezek jogutódait.

¹¹⁷SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, in: *A mai magyar város Budapest*, Budapest 1938. 736.

¹¹⁸BÁNK, J., *Kánoni jog I.*, Budapest 1960. 622.

Csak katolikusok szerezhettek kegyúri jogot. Nem számított sem a koruk, sem a nemük. A hét éven aluli csecsemők helyett a gyámok gyakorolták a kegyúri jogot.¹¹⁹

A kegyúri jogok elnyerése kapcsán felmerült a kérdés, hogy van-e arra valamilyen lehetőség arra, hogy nem katolikusok is szerezhessenek kegyúri jogot. Noha az 1917-es Egyházi Törvénykönyv világosan kijelenti, hogy kegyuraságot csak katolikus személy nyerhet, az egyházjogászok között mégis eltérő vélemények születtek. Schulte elfogadott szokás szerint ezt megengedhetőnek tarja. Kazaly szerint az olyan akatholikus egyén, aki a katolikusok részére templomot vagy javadalmat alapít, s készen mutatkozik a kegyúri terhek viselésére, jóindulatáért megérdemli, hogy az egyház, iránta bizonyos elismerést és hálát mutasson. S ha teljesen nem is lesz a kegyúri jogok részesévé, legalább annyit megérdemel, hogy bemutatási jogot gyakorolhasson. Felmerült ezen kívül egy olyan kérdés is, hogy vajon zsidó származású és vallású személy, elnyerhet-e kegyuraságot? Erre a kérdésre egy konkrét helyzet adott választ. A zágrábi érsek a belicai plébániát megüresedés következtében akarja betölteni. Landau Horácz héber lovag viseli a kegyúri terheket, mint földesúr. A zágrábi érsek e kívánságának eleget nem tett. Landau a kultuszminisztériumhoz föllebbezett, de eredménytelenül, mert azt a választ kapta, hogy „honi törvényeink állásához, s ezekből kifolyó jogállapothoz képest kérelmének hely nem adatik.”

Az érsek megoldotta ezt a mindenki számára kellemetlen és kínos helyzetet, ezért kijelenti, hogy „a kegyúri kötelek teljesítése körül teljesített készségének méltányolása szempontjából a beliczai plébánia betöltésénél az érseki ordinariatus különös tekintettel leendő a különben kifogás alá nem eső egyén iránt, kit neki Landau lovag bizalmas úton ajánland.”¹²⁰

A kegyuraságot, mint olvastuk, testületek is elnyerhették. Nem voltak a kegyúri jogokból kizárva a kiközösítettek sem, csakhogy felmentésükig a tiszteleti jogokat nem élvezhették, de az építkezési kötelezettség alól nem nyertek felmentést. A kegyúri jogok nem illeltek meg a nem keresztényeket, az eretnekeket, és szakadárokat.

Can. 1449. *Ius patronatus est:*

1° Reale, vel personale, prout alicui rei cohaeret vel directe ad personam spectat;

2° Ecclesiasticum, laicale, mixtum, prout titulus, quo quis iure patronatus potitur, est ecclesiasticus, vel laicalis, vel mixtus;

¹¹⁹ LANDAU, P., *Ius Patronatus*, Köln-Wien, 1975. 38-41.

¹²⁰ KAZALY, I., *Katholikus egyházjogtan kézikönyve I.*, Vác 1888. 288-300

3° *Hereditarium, familiare, gentilitium, mixtum, prout transit ad heredes, vel ad eos qui de familia aut de gente sunt fundatoris, vel ad eos qui simul sunt heredes et de familia vel gente fundatoris.*¹²¹

A kegyurasággal járó jogokat egy régi glossa sorolja fel: „*Patrono debetur honor, onus, utilitasque, Praesentet, praesit, defendat, alatur egenus.*”¹²²

A kegyúri jogok osztályozásának egyik szempontja az, hogy kik kapják azt. Így lehet személyi vagy dologi kegyuraság (*ius patronatus personale, ius patronatus reale*).

A dologi kegyuraság valamely birtokhoz vagy hivatalhoz, ingatlanhoz kapcsolódik, úgyhogy ezeknek mindenkor birtokosa részesül a kegyuraságban, tehát elsősorban magát a dolgot illeti meg. A személyi kegyuraság az, amely elsősorban a személyhez kapcsolódik. A kánonjogászok a számunkra is fontos városi kegyurasággal kapcsolatban azon vitatkoztak, hogy az személyi, vagy dologi kiváltság. Akik a dologi jellegét erősítik, mint például Toldy József, azzal érvelnek, hogy az egyházi jogforrások, mint az azok alapján kifejlődött évszázados gyakorlat, annak az álláspontnak helyességét támogatják, mely szerint a királyaink az egyházalapítások révén az egyetemes patronátusi jogot megszerezték, s azt, mint földesurak reáljogként gyakorolták. Minthogy pedig a városok kegyúri joga a királyainktól származik, a városi kegyuraság is reáljognak tekintendő.

Szitás Jenő szerint a kegyuraság alapja személyi jellegű, mert alapja mindig az egyes városok számára adott kiváltság volt.¹²³

A személyi kegyuraságot tovább bonthatjuk és így lehet:

Tisztán személyi (*ius personalissimum*), amely csak egy személy tulajdona, amely személy lehet fizikai vagy jogi személy.

Családi kegyuraság (*ius patronatus familiare*), amely az alapító család minden tagjára átszármazik.

Nemzetiségi (*ius patronatus gentilicium*), amely az alapítónemzetségből származókat illeti meg.

Örökös kegyuraság – (*ius patronatus haereditarium*), amely az alapító minden egyes végrendeleti vagy törvényes örökösét megilleti.¹²⁴

¹²¹ CIC (1917) 1449. c.: A kegyúri jog: 1. dologi vagy személyi, aszerint, hogy tárgyhoz, vagy személyhez kapcsolódik. 2. Egyházi, világi vagy vegyes, aszerint, hogy a jogcím, amelyen az illetőnek kegyúri joga alapul, egyházi, világi vagy vegyes. 3. Öröklődő, családi, nemzetségi vagy vegyes, aszerint, hogy átszáll az örökösre, vagy az alapító családjának, illetve nemzetségének tagjaira, vagy végül azokra, akik örökösök is, és az alapító családjából, illetve nemzetségéből valók.

¹²² BÁNK, J., *Kánoni jog I.*, Budapest 1960. 624.

¹²³ SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, In: A mai magyar város Budapest, Budapest 1938. 737-738

¹²⁴ BÁNK, J., *Kánoni jog I.*, Budapest 1960. 620.

A kegyúri jogokat fajtájuk szerint is szokás megkülönböztetni. Eszerint lehet: egyházi, világi, vagy vegyes.

Egyházi (*ius patronatus ecclesiasticum*), mely bizonyos egyházi személyt vagy testületet illet.

Világi (*ius patronatus laicale*), mely világit, vagy papot illet ugyan, de nem egyházi állásából folyó jogcím alapján, úgy, hogy az egyházi személy ezt a jogot akkor is birtokolná, ha nem volna egyházi, hanem világi. Például arra a papra vonatkozhatna, aki a saját örökségét felhasználva, egyházi javadalmat alapítana.

Vegyes kegyuraság (*ius patronatus mixtum*), ha a javadalom egyházi és világi javakból vegyesen lett alapítva, vagy a keletkezés jogcíménél fogva valamelyik egyházi személyt vagy testületet és világi személyt közösen illet. Ebben az esetben a kijelölési jog gyakorlata vagy felváltva, vagy mindkettőtől együtt történik.¹²⁵

Magyarországon ezenkívül különbséget tettek a közületi és magán-kegyuraság között aszerint, hogy gyakorlója valamilyen hatóság vagy egy, illetve több magánszemély volt-e. A közületi kegyuraságon belül megkülönböztették a királyi vagy állami kegyuraságot és a városi (vagy főként a hajdan sajátos jogi helyzetben lévő Hajdú és Jászkun területeken kialakult ehhez hasonló) kegyuraságot.¹²⁶ A XIII. század folyamán osztogatott városi kiváltságlevelek következtében a városok, mint az ipar és kereskedelem főhelyei területükkel együtt kiválnak a megyei szervezetből. A vidéki kormányzat önálló közegei lesznek. A városok községi állásával karöltve járt a városok egyházi önállósága. A polgárság saját területén egyházakat emelt, vagy meglévő kápolnákat saját istentiszteletre külön kijelölt s birtokába vett.¹²⁷

¹²⁵ CSÍKY, G., *Az egyházjogtan kézikönyve, különös tekintettel a Vatikáni Zsinatra és a Magyarországi jogviszonyokra*, Temesvár 1873. 715.

¹²⁶ ERDŐ, P., *A magyarországi kegyuraság*, In: *Az élő Egyház joga*, Budapest 2006. 254.

¹²⁷ BALICS, L., *A római katolikus egyház története Magyarországon II.*, Budapest 1890. 129

Can. 1450. §1. *Nullum patronatus ius ullo titulo constitui in posterum valide potest.*

§2. *Loci autem Ordinarius potest:*

1° Fidelibus qui ex toto vel ex parte ecclesias exstruxerint vel beneficia fundaverint, spiritualia suffragia, eorum liberalitati proportionata, concedere vel ad tempus vel etiam in perpetuum;

*2° Foundationem beneficii admittere ea adiecta conditione, ut beneficium prima vice conferatur clerico fundatori vel alii clerico a fundatore designato.*¹²⁸

Az új Kódex a kegyúri jogokat lehetőleg meg akarta szüntetni egyrészt az által, hogy új, ilyen jogok keletkezését nem engedi meg, vagy éppen az által, hogy a meglévő ilyen jogokat is iparkodik a püspökök részére rezerválni, és így a lelki hatalom szabadsága mellett a kormányzati hatalom gyakorlásának szabadságát is megteremteni.

Hazánkban országosan rendkívül nehezen ment a Szentzék szándékának keresztülvitele, hiszen a kegyúri jog majd egy évezreden keresztül belevésődött a magyar jogi köztudatba.¹²⁹

A patrónus adta a telket a templom és plébánia felépítéséhez, de a kétkezi munkát mindig a hívek biztosították. A plébános javadalmát egyrészt a földbirtokokból származó bevétel, valamint az évenként meghatározott összegű hozzájárulás, az ún. deputatum (fa, bor, gabona, jószág, stb) biztosította.

Can. 1451. §1. *Curent locorum Ordinarii ut patroni, loco iuris patronatus quo fruuntur aut saltem loco iuris praesentandi, spiritualia suffragia etiam perpetua pro se suisve acceptent.*

§2. *Si patroni id noluerint, eorum ius patronatus canonibus qui sequuntur, regatur.*¹³⁰

¹²⁸ CIC (1917) 1450. c.: 1. Semmiféle címen nem keletkezhet a jövőben kegyúri jog. 2. A helyi egyházi hatóságnak azonban joga van arra, hogy 1. olyan híveknek, akik részben vagy egészében maguk emeltek templomokat, illetve alapítottak javadalmakat, bőkezűségükhöz mérten ideiglenes, vagy akár örök időkre szóló lelki javakat is engedélyezzen. 2. megengedje javadalom alapítását azzal a feltétellel, hogy ezt a javadalmat elsőként is az alapító egyházi férfinak, vagy az alapítótól kijelölt más egyházi férfinak adományozzák.

¹²⁹ KISHÁZI, K. L., *A városi kegyuraság Szegeden 1917-1948*, Szeged 2001. 99.

¹³⁰ CIC (1917) 1451. 1. §. Iparkodjanak a helyi egyházi hatóságok odahatni, hogy a kegyurak az általuk élvezett kegyúri vagy legalább is a bemutatási jog helyett lelki javakat fogadjanak el maguk és övéik révén, akár örök időkre szólókat is. 2.§. Ha erre a kegyurak nem lennének hajlandók, akkor a kegyúri jogokat az itt következő kánonok irányítsák.

*Can. 1452. Electiones ac praesentationes populares ad beneficia etiam paroecialia, sicubi vigent, tolerari tantum possunt, si populus clericum seligat inter tres ab Ordinario loci designatos.*¹³¹

Ahol a prezentálás és választás jogát még eltűri az Egyház, ott a saját szabadságát igyekszik megóvni az által, hogy az általa megjelölt személyek közül választhat. Hosszú idő alatt fejlődött ki az a gyakorlat, amikor a kegyúr nem a választás, hanem a bemutatás jogát kezdte el gyakorolni.¹³² Itt könnyen előadódhat, mint a gyakorlatban ez meg is valósult, hogy a tömeg könnyen befolyásolható lett különféle ráhatások, korteskedések miatt, így előfordulhatott, hogy az Egyház érdekeivel szembefordultak.

Az állam a maga kényszerítő hatalmával teljesen biztosíthatta a kegyúri terhek folyósítását, sőt a városi kegyuraság vonalán tovább is építette és bővítette. Azt azonban meg kellett fontolni, hogy amikor egy oldalról a kegyúri terheket bővítik, és teljesítésüket kikényszerítik, másfelől ugyanakkor szóba hozhatják-e a kegyurak előtt, hogy a terhek viselése mellett kegyúri jogaikról mondjanak le és elégedjenek meg tiszteleti jogokkal. Erre a magyar nagyklérus nem mert vállalkozni. A püspöki kar tagjai 1927-ben, később a partikularizmus hívének igazán nem nevezhető Serédi prímás maga is a Códex egyik kodifikálója a hazai és politikai viszonyok ismeretében maguk is sürgetik a Vatikánál a kegyúri jogok fenntartását, sőt bővítését. Mikor a Sacra Congregatio Concilii Csernoch prímás súlyos betegsége, illetve a sedisvacantia idején jelentéstételre szólította fel a magyar püspököket, a Codex kegyuraságra vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtása ügyében, a püspöki kar egyöntetűen olyan jelentést tartott kívánatosnak, hogy „Magyarországon a kegyuraság fenntartása szükséges és a kegyúri városok területén keletkező új plébániák is a városi kegyuraság alá tartoznak. Száz évet meghaladó magyar szokásjog és nagy anyagi érdek szól az 1427. can. 5. § alkalmazása ellen.” Az új prímás, Serédi válaszol a kongregációnak. Magyarozatában megemlíti, hogy az új városi plébániák kegyuraságainak elvállalásánál nincs szó új kegyuraságokról, hanem a régi kegyuraságnak saját területéről való intenzívebb gondoskodásáról, mely lényeges anyagi áldozattal jár. Ezt az egészen komolyan fenyegető veszélyt helyesen látta Sípos István, amikor az új Egyházi Törvénykönyv újításait vizsgálta könyvében: A kódexnek szóban forgó újítása egyike lesz azoknak, melyeknek megvalósítása nálunk a legtöbb nehézséget okozza. Nálunk ugyanis a

¹³¹ CIC (1917) 1452. A nép részéről történő választások és bemutatások még a plébániai javadalmakra is csak abban az esetben tűrhetők el – amennyiben még érvényben vannak - ha a nép az illető egyházi férfit a helyi egyházi hatóságtól kijelölt három egyén közül választja.

¹³² Vö. LANDAU, P., Ius Patronatus, Köln-Wien, 1975.148-151.

kegyuraság állami intézmény is, melyet régi királyi rendeletek és jogszokások szabályoznak. Az alapító az ismert szerzési módokon a kegyuraságot az állam szemében megszerzi, holott az egyház megtagadja tőle. Ebből kétségtelenül bonyodalmak és összeütközések támadnak. A két jogrend összeegyeztetése azért nem csekély feladat lesz. Azonkívül féltő, hogy ha a fundatorok nem lesznek többé patrónusok, nem is igen akad egyházalapító, ami nem csekély veszteséget jelentene.¹³³

Az anyagi terhek miatt maguk a városi kegyuraságok szívesen kitértek volna ez elől. A városi lelkipásztorok és hitoktatók ellátása a templomok és plébániák fenntartása, különösen pedig az új templom- és plébániaépítkezések olyan anyagi terhekkel jártak, melyek a városok kegyúri hozzájárulása nélkül meghaladni látszottak az egyház saját erőit. Arra ugyanis a hívek szegénysége miatt gondolni sem lehetett, hogy tisztán az ő áldozatkészségükből épüljenek fel az annyira szükséges új templomok.¹³⁴ A vitás kérdést a Congregatio Concilii 1929. július 23-i válaszában lezárja: „A meglévő kegyuraságoknál a türelem álláspontjára kell helyezkedni, az 1451. kánon által óhajtott kísérletek jobb időkre halasztása, s egyébként addig is a kegyuraságot szabályozó kánonok pontos betartása mellett.” Hogy pedig meginduljon a kegyuraság fölszámolása, a congregatio intenciója szerint az egyházi kegyurak járjanak elől a lemondásban, legyen jó példa, amit a laikusok kövessenek.”¹³⁵

Can. 1453. §1. *Ius patronatus personale transmitti valide nequit ad infideles, publice apostatas, haereticos, schismaticos, adscriptos societatis secretis ab Ecclesia damnatis, nec ad quoslibet excommunicatos post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam.*

§2. *Ut ad alios ius patronatus personale transmitti valide possit, requiritur consensus Ordinarii in scriptis datus, salvis legibus foundationis itemque praescripto can. 1470, §1, n. 4.*

§3. *Si res, cui ius patronatus reale cohaeret, ad aliquam personam de qua in §1 transeat, ius patronatus suspensum manet.*¹³⁶

¹³³ SÍPOS, I., Az új Egyházi Törvénykönyv főbb vonásai és újításai, Pécs 1918. 190

¹³⁴ ERDŐ, P., A magyarországi kegyuraság, In: Az élő Egyház joga, Budapest 2006. 252.

¹³⁵ CSIZMADIA, A., *Feudális jogintézmények továbbélése a Horthy-korszakban: A kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1960. 17-19.

¹³⁶ CIC (1917) 1453. c. 1.§. Személyi kegyúri jog nem szállhat át érvényesen meg nem kereszteltre, nyilvános aposztatákra, eretnekekre, szakadárookra, az Egyház által tiltott titkos társulatok tagjaira, sem pedig a kiközösítettekre a megállapító, vagy marasztaló ítélet után. 2.§. Hogy a személyi kegyúri jog másokra érvényesen átszállhasson, szükséges az egyházi hatóság írásos beleegyezése, érvényben hagyva az alapítás szabályait, úgyszintén az 1470. kánon 1.§-a 4-ik pontjának előírásait. 3.§. Ha az a tárgy, amelyikhez dologi kegyúri jog kapcsolódik, az 1. §-ban említett valamely személyre száll át, a kegyúri jog felfüggesztve marad.

Mivel a nem keresztények a kegyúri jog megszerzésére és gyakorlására képtelenek, éppen azért, ha a dologi kegyurasággal kapcsolatos birtokot vesznek meg, noha a kegyúri terheket dologi természetüknél fogva kötelesek vállalni, kegyúri jogot azonban nem gyakorolhatnak.

Volt azonban Magyarországon több nem keresztény földbirtokos, akik a jogok nélkül nem voltak hajlandóak kötelességeiket vállalni, éppen ezért a Szentszék megengedte, hogy az ilyen nem keresztény kegyurak a megyéspüspök által előterjesztett katolikus személy által gyakorolják a kegyúri jogot, aki a bemutatást saját nevében végzi.¹³⁷

Can. 1454. *Nullum ius patronatus admittatur, nisi authenticis documentis aut aliis legitimis probationibus evincatur.*¹³⁸

Can. 1455. *Privilegia patronorum sunt:*

1° Praesentandi clericum ad ecclesiam vacantem vel beneficium vacans;

2° Salva exsecutione onerum et honesta beneficiarii sustentatione, alimenta ex aequitate obtinendi ex ecclesiae vel beneficii redditibus, si qui supersint, quoties patronus ad inopiam nulla sua culpa redactus fuerit, etiamsi ipse iuri patronatus renuntiaverit in commodum Ecclesiae, vel pensio in limine foundationis ipsi patrono fuerit reservata, quae ad sublevandam eius inopiam non sufficiat;

*3° Habendi, si ita ferant legitimae locorum consuetudines, in sui patronatus ecclesia stemma gentis vel familiae, praecedentiam ante ceteros laicos in processionibus vel similibus functionibus, digniorem sedem in ecclesia, sed extra presbyterium et sine baldachino.*¹³⁹

A kötelezettségek mellé azonban tiszteleti jogok (iura honorifica) is párosultak, melyek a kegyurat az általa támogatott egyháztól, mint jótévőnek kijáró jogok, megillették.

¹³⁷ BÁNK, J., *Kánoni jog I*, Budapest 1960. 621.

¹³⁸ CIC (1917) 1454. c.: Semmiféle kegyúri jog nem engedélyezhető hiteles okmányokkal, vagy más törvényes bizonyítékokkal való igazolás nélkül.

¹³⁹ CIC (1917) 1455. c. A kegyúri kiváltságok a következők: 1. A megüresedett egyházi állásra vagy javadalomra egyházi férfi bemutatása. 2. Méltányos ellátásra jogosultság a templom, vagy javadalom azon jövedelméből, amely megmarad, miután a terhek kifizetését és a javadalmas illő megélhetését már kifizették. Ez megilleti a kegyurat, ha saját hibáján kívül szegényedett el, és abban az esetben is, ha az Egyház javára lemondott a kegyúri jogról, vagy pedig az alapításkor olyan évjáradékot kötöttek ki a kegyúr részére, amely szűkös helyzetének megszüntetésére nem elegendő. 3. Megfelelő helyi jogszokások esetén elhelyezheti kegyúri templomában nemzetségi, vagy családi címerét, a többi világiak előtt mehet körmeneteken, vagy más hasonló szertartásokon is megelőzheti ezeket, végül pedig megilleti őt külön ülőhely a templomban, azonban a szentélyen kívül és baldachin nélkül.

Így a kegyurat megillette a papság részéről történő ünnepélyes – a kereszt előlvitelével történő - fogadtatás (ius processionis). A szertartások során az imádságokban nevüket megemlégtették (ius intercessionum). Külön díszes helyük volt a templomban (sedes in choro). Megillette őket a többi hívőt megelőzve, a tömjénezés (honor turis). Szenteltvíz hintéskor először mindig a kegyúr következett (aspertio aqua benedicta). Áldozáskor először ő járulhatott a szentséghez (honor panis benedicti es osculum pacis). A patrónus nevét és családi címerét a templom falán jól látható helyen kifüggeszthette (ius listrae). Hazánban ez különféle alakban mutatkozott meg. A tempomok zárókövein, vagy más jól látható, alkalmas helyen tüntették fel a patrónus címerét.

Halálakor az egyház is gyászolt, így gyászlobogót helyezett ki a templomra, harangoztatott érte és szentmisét mutatott be. Régebben a gyász jeléül ilyenkor az oltárról mindent leszedtek (luctus ecclesiasticus). Joguk volt saját templomukban temetkezni.

Can. 1456. *Uxor per seipsam ius patronatus exercet, minores per parentes aut per tutores; quod si parentes vel tutores acatholici sint, ius patronatus interim suspensum manet.*¹⁴⁰

Can. 1457. *Praesentatio, nullo iusto obstante impedimento, sive agatur de patronatu laicali sive de ecclesiastico et mixto fieri debet, nisi brevius tempus lege foundationis vel legitima consuetudine praescriptum fuerit, saltem intra quatuor menses a die quo is, cui ius est instituendi, patronum certiore fecerit de vacatione beneficii et de sacerdotibus qui in concursu fuerunt probati, si agatur de beneficio quod per concursum conferri debet.*¹⁴¹

A megüresedett plébániára hazánkban a részleges jog szerint olyan papok pályázhattak, akik a zsinati vizsgákat jó eredménnyel letették.

Hazánkban a prezentálás módja a következő volt: a megüresült plébániát az ordinárius a körlevélben meghirdeti, és záros határidőn belül a pályázatokat begyűjti. Ezután az alkalmas jelöltek közül hármat kijelöl, a három nevet a választásra jogosult testületnek megküldi, akik választás útján – rendes esetben – az elsőt prezentálják az Ordináriusnak. A választáson csak a katolikusok szavazhatnak. Kunszentmártonban a város összes aktuális ügyeinek tárgyalásával együtt tartották a kegyúri ténykedéseket. A városi tanács, miután

¹⁴⁰ CIC (1917) 1456. c. A feleség személyesen gyakorolja a kegyúri jogot, a kiskorúak szülei vagy gyámjaik útján. Ha pedig a szülők, vagy gyámok nem katolikusok, a kegyúri jog időközben felfüggesztődik.

¹⁴¹ CIC (1917) 1457. c. Akár világi, akár egyházi vagy vegyes kegyúri jogról van is szó, a bemutatásnak – ha az alapítólevél vagy jogszokás nem ír elő rövidebb időt – legalább négy hónapon belül meg kell történnie, attól a naptól kezdve, amelyen a betöltésre jogosult a kegyurat értesítette a javadalom megüresedéséről és azokról a papokról, akik szabályosan pályáztak, ha tudniillik pályázat útján betöltendő javadalomról van szó.

rendes napirendi pontjainak tárgyalása végére ért, átalakult egyházvédnökségi bizottsággá. A levéltárakban felkutatott tanácsi jegyzőkönyvek alapos vizsgálata azért volt nehéz, mert a községet érintő valamennyi határozat között húzódtak meg a témánkat érintő kegyúri intézkedések is. Nem voltak külön napon megtartva, vagy más kötetbe rendezve.

Can. 1458. §1. *Si intra praescriptum tempus praesentatio facta non fuerit, ecclesia vel beneficium pro eo casu fit liberae collationis.*

§2. *Si vero lis, quae intra utile tempus dirimi nequeat, exoriatur sive circa ius praesentandi inter Ordinarium et patronum vel inter ipsos patronos, sive circa ius praelationis inter ipsos praesentatos, suspendatur collatio usque ad finem controversiae, et interim, si opus sit, oeconomum ecclesiae vel beneficio vacanti Ordinarius praeficiat.*¹⁴²

Can. 1459. §1. *Si plures singulares personae sint patroni, possunt tum pro se tum pro suis successoribus de alternis praesentationibus inter se convenire.*

§2. *Ut autem haec conventio sit valida, accedat oportet Ordinarii consensus in scriptis datus, qui tamen semel praestitus nequit valide ab eodem Ordinario vel eius successoribus, patronis invitis, revocari.*¹⁴³

Can. 1460. §1. *Si ius patronatus collegialiter exerceatur, ille praesentatus habeatur, qui maiorem suffragiorum numerum retulerit, ad normam can. 101 §1; quod si, duobus scrutiniis sine effectu institutis in tertio scrutinio plures maiorem prae ceteris, sed aequalem inter se suffragiorum numerum habuerint, ii omnes praesentati censeantur.*

§2. *Si ius patronatus penes singulares personas sit, quae inter se de alternis praesentationibus non convenerint, ille praesentatus habeatur, qui maiorem saltem relative suffragiorum numerum retulerit; et si plures eundem, maiorem quam ceteri, suffragiorum numerum habuerint, omnes censeantur praesentati.*

§3. *Qui ex diversis titulis ius patronatus obtinet, tot habet in praesentatione suffragia, quot titulos.*

¹⁴² CIC (1917) 1458. c. 1.§. Ha az előírt időn belül a bemutatás nem történt meg, az állás vagy javadalom arra az alkalomra szabad adományozás tárgya lesz. 2.§. Ha pedig olyan per keletkeznék, amely a kellő időben nem volna megszüntethető, éspedig akár a bemutatási jog közül az egyházi hatóság és a kegyúr, vagy maguk a kegyurak közt, akár a sorrend tekintetében a bemutatottak között, felfüggeszthető az adományozás a per befejeztéig és erre az időre – ha szükségesnek mutatkozik – az üresedésben levő állásra vagy javadalomra az egyházi hatóság gondnokot (oeconomus) nevez ki.

¹⁴³ CIC (1917) 1459. c. 1.§. Ha több egyes személy a kegyúr, megállapodhatnak önmagukat, valamint utódaikat illetőleg váltakozó bemutatásban. 2.§. Hogy azonban a megállapodás érvényes legyen, szükséges az egyházi hatóság írásbeli beleegyezése, amelyet azután a kegyurak akarata ellenére nem lehet visszavonni.

§4. *Quilibet patronus, antequam praesentatio acceptetur, non unum tantum, sed plures praesentare potest, tum una simul tum etiam successive, intra tempus tamen praescriptum, modo illos ne excludat quos prius praesentavit.*¹⁴⁴

Can. 1461. *Nemo potest praesentare seipsum neque aliis patronis accedere ut suffragiorum numerum ad praesentationem necessarium pro se compleat.*¹⁴⁵

Can. 1462. *Si ecclesiae vel beneficio provideri debeat per concursum, patronus, etiam laicus, non potest praesentare, nisi clericum legitime ex concursu probatum.*¹⁴⁶

Can. 1463. *Persona praesentata debet esse idonea, idest, ipso praesentationis vel saltem acceptationis die, qualitibus omnibus praedita, quae iure seu communi seu peculiari vel lege foundationis requiruntur.*¹⁴⁷

Can. 1464. §1. *Praesentatio fieri debet loci Ordinario, cuius est iudicare utrum idonea sit persona praesentata.*

§2. *Ordinarius ad suum formandum iudicium, debet ad normam can. 149 de persona praesentata diligenter inquirere et opportunas notitias, etiam secretas, si opus fuerit, assumere.*

§3. *Ordinarius non cogitur patrono patefacere rationes cur personam praesentatam admittere non possit.*¹⁴⁸

¹⁴⁴ CIC (1917) 1460. c. 1.§. Ha a kegyúri jogot egész testület együttesen gyakorolja, azt a jelöltet kell bemutatottnak tekinteni, aki a szavazatok nagyobb számát kapta meg, a 101. can. 1.§. –ának normája szerint (ebben arról van szó, hogy szavazás esetén az abszolút többség kell a jogerőhöz, ha azonban két szavazás eredménytelen volt e szempontból, akkor elég már a relatív többség is.) Ha pedig két eredménytelen szavazás után a harmadikon többen kapnak társaiknál nagyobb számú, de egymás közt egyenlő szavazatot, akkor ezek mindegyikét bemutatottnak kell tekinteni. 2.§. Ha a bemutatás joga egyes személyeket illet meg és ezek nem tudtak megegyezni a váltakozó bemutatásokban, akkor azt kell bemutatottnak tekinteni, aki a szavazatoknak legalább is a relatív többségét megkapta, ha pedig többen kaptak ugyanannyi, de társaikénál nagyobb számú szavazatot, akkor ezek mindegyikét bemutatottnak kell tekinteni. 3.§. Aki több címen is gyakorolja kegyúri jogát, annak a bemutatásnál annyi szavazata van, amekkora jogcímeinek a száma. 4.§. A bemutatás elfogadása előtt, minden kegyúrnak jogában áll nemcsak egy, hanem több jelöltet is bemutatnia és pedig akár együtt, akár egymás után, de az előírt időn elül, nem szabad azonban azokat kizárnia, akiket előzőleg már bemutatott.

¹⁴⁵ CIC (1917) 1461. c. Senki sem mutathatja be önmagát, sem pedig más kegyúrhoz nem fordulhat azzal, hogy a szavazatoknak az ő bemutatásához szükséges számát egészítse ki.

¹⁴⁶ CIC (1917) 1462. c. Ha az egyházi állást vagy javadalmat pályázat útján kell betölteni, a kegyúr – még ha világi ember is – nem mutathat be más, mint a pályázaton jogosan résztvevő egyházi személyt.

¹⁴⁷ CIC (1917) 1463. c. A bemutatott egyénnek alkalmasnak kell lennie, vagyis olyannak, aki a bemutatásnak vagy legalább is az elfogadásnak a napján mindazon tulajdonságokkal rendelkezik, amelyeket akár az általános vagy különleges jog, akár pedig az alapítólevél megkövetel.

¹⁴⁸ CIC (1917) 1464. c. 1.§. A bemutatást a helyi egyházi hatóságnál kell megtenni, mert neki kell megítélnie, hogy a bemutatott személy alkalmas-e. 2.§. Az egyházi hatóságnak, ahhoz hogy megalkothassa ítéletét, a 149.

Can. 1465. §1. *Si praesentatus non idoneus fuerit repertus, patronus, dummodo tempus utile ad praesentandum sua negligentia lapsum ne sit, potest alium intra tempus de quo in can. 1457 praesentare; sed si ne hic quidem idoneus repertus fuerit, ecclesia vel beneficium pro eo casu fit liberae collationis, nisi patronus vel praesentatus intra decem dies a significatione recusationis recursum a iudicio Ordinarii ad Sedem Apostolicam interposuerit; quo pendente, suspendatur collatio usque ad finem controversiae et interim, si opus sit, oeconomum ecclesiae vel beneficio vacanti Ordinarius praeficiat.*

§2. *Praesentatio, labe simoniaca infecta, est ipso iure irrita, et etiam institutionem forte subsecutam irritam reddit.*¹⁴⁹

Can. 1466. §1. *Legitime praesentatus, et idoneus repertus, acceptata praesentatione, ius habet ad canonicam institutionem.*

§2. *Ius concedendi canonicam institutionem proprium est Ordinarii loci, non autem Vicarii Generalis sine mandato speciali.*

§3. *Si plures et omnes idonei praesentati sint Ordinarius eligit quem magis idoneum in Domino iudicaverit.*¹⁵⁰

Can. 1467. *Institutio canonica pro quolibet beneficio etiam non curato dari debet, nullo iusto obstante impedimento, intra duos menses ex quo praesentatio facta sit.*¹⁵¹

Can. 1468. *Si praesentatus ante canonicam institutionem renuntiaverit vel mortuus fuerit, patronus rursus ius praesentandi habet.*¹⁵²

kánon normája szerint (amely a szükséghez képest esetleg vizsgálatot is követel), pontosan tájékozódnia kell a bemutatott egyén felől, sőt még – ha szükséges -, még az ehhez kapcsolódó titkos tájékoztatásokat is fel kell használnia. 3. §. Az egyházi hatóság nem köteles a kegyúrral közölni, hogy miért nincs módjában elfogadnia a bemutatott egyént.

¹⁴⁹ CIC (1917) 1465.c. 1.§. Ha a bemutatott egyént nem találták alkalmasnak, a kegyúrnak joga van – ha a megfelelő idő saját hanyagsága folytán még nem múlt el – az 1457. kánonban említett időn belül más jelöltet bemutatni. Ha azonban azt sem találják alkalmasnak, az állás vagy javadalom erre az esetre szabad adományozásává lesz, hacsak a kegyúr vagy a bemutatott egyén a visszautasítás közlésétől számított tíz napon belül nem fellebezi meg az egyházi hatóság döntését a Szentszékhez; ez esetben az elintézésig felfüggesztődik az adományozás és ez alatt – ha szükséges – az egyházi hatóság az állásra vagy javadalomra gondnokot nevez ki. 2.§. A simonia útján történt bemutatás már önmagában véve is jogilag érvénytelen, sőt az esetleg már megtörtént beiktatást is érvénytelenné teszi.

¹⁵⁰ CIC (1917) 1466.c. 1.§. A szabályszerűen bemutatott és alkalmasnak talált egyénnek a bemutatásnak elfogadása után joga van a kánoni beiktatáshoz. 2.§. A kánoni beiktatás megengedése a helyi egyházi hatóságnak a joga, nem pedig az általános helynöké, hacsak az utóbbinak nincs erre különleges megbízása. 3.§. Ha több alkalmas egyén nyert bemutatást, az egyházi hatóság azt választja ki, akit alkalmasabbnak ítél az Úr színe előtt.

¹⁵¹ CIC (1917) 1467. c. A kánoni megerősítésnek bármely javadalomra – még ha nincs is lelkipásztorsággal összekötve – a bemutatástól számított két hónapon belül meg kell történnie, hacsak jogos akadálya nincs a dolognak.

Can. 1469. §1. Onera seu officia patronorum sunt:

1° Ordinarium loci monere, si bona ecclesiae seu beneficium dilapidari viderint, quin tamen se immisceant administrationi eorundem bonorum;

2° Aedificare denuo ecclesiam collapsam aut reparationes, iudicio Ordinarii, necessarias in eadem facere, si ex titulo aedificationis ius patronatus habeant, et nisi onus aedificandae denuo vel reparandae ecclesiae aliis incumbat ad normam can. 1186;

3° Supplere redditus, si ex titulo dotationis ius patronatus proveniat, cum ecclesiae vel beneficium redditus ita defecerint, ut nequeat amplius vel cultus decenter in ecclesia exerceri, vel beneficium conferri.

§2. Si ecclesia collapsa fuerit vel necessariis indigeat reparationibus, aut si redditus defecerint ad normam §1, nn. 2, 3, ius patronatus interim quiescit.

§3. Si patronus, intra tempus ab Ordinario sub poena cessationis patronatus praefiniendum, ecclesiam denuo aedificaverit vel restauraverit aut redditus auxerit, ius patronatus revigescit; secus ipso iure et sine ulla declaratione cessat.¹⁵³

A templomépítési kötelezettség nem feltétlenül jelentette azt, hogy az építkezés költségeit teljes egészében a kegyúrnak kellett vállalni. Ugyanis, ha annyi pénze volt az egyházi javadalmasnak, hogy arra mindre nincs szüksége, akkor a felesleget felhasználhatja pl. templomépítésnél és csak a hiányzó összeget kell pótolnia a kegyúrnak. Ha a plébánia épületén vannak javítások, akkor az általános szabály az, hogy a nagyobb javításokat, beruházásokat a patrónus, a kisebb karbantartásokat a plébános köteles fizetni. Bár ebben is sok helyen eltérést mutatott a gyakorlat. Sokszor megtörtént, hogy egy fal lefestését, vagy a legapróbb beszerzéseknek vagy javításoknak fedezetét a kegyúrtól kérték.

¹⁵² CIC (1917) 1468. c. Ha a bemutatott személy a kánoni megerősítés előtt lemond, vagy meghal, a kegyúrnak ismét megvan a bemutatási joga.

¹⁵³ CIC (1917) 1469. c. 1.§. A kegyurak terhei, illetve kötelezései a következők: 1. Az egyházi hatóságot figyelmeztetni, ha a templom vagy javadalom vagyont veszélyeztetve látják, anélkül, hogy a javak kezelésébe beleavatkoznának. 2. Az összedőlt templomot újraépíteni, illetve az egyházi hatóság által szükségesnek talált javításokat megtenni, ha a kegyuraság templomépítés címén keletkezett és ha nem hárul másra az 1186. kánon normája szerint (ebben a kánonban határozott sorrendben vannak felsorolva azok a személyek és testületek, akik a székesegyházak, a plébániatemplomok javíttatására, vagy újjáépítésére kötelezve vannak.) a templom újraépítésének vagy javításának terhe. 3. A jövedelmeket pótolni, ha a kegyúri jog donatio folytán keletkezett, amikor is a templomnak, vagy javadalomnak jövedelmei annyira lecsökkentek, hogy a templomban illő módon már nem tartható istentisztelet, illetve a javadalom ilyen állapotban nem adományozható. 2.§. Ha a templom összedőlt, vagy a szükséges javításokra szorul, vagy a jövedelem elégtelen az 1.§ 2. és 3. pontjai szerint, a kegyúri jog időközben szünetel. 3. §. Ha a kegyúr az egyházi hatóságtól a kegyuraság megszűnésével való büntetés terhe alatt kitűzött határidőn belül a templomot újraépítette, kijavíttatta, vagy a jövedelemet kiegészítette, a kegyúri jog újra feléled; egyébként azonban a dolog természete szerint és minden külön nyilatkozat nélkül teljesen megszűnik.

Kezdetben az egyházépítési kötelezettség elsősorban a papságot, mint jogi személyt terhelte, saját egyházi épületeikre vonatkozólag. Továbbá jómódú hívők mindig voltak, akik a községi és egyházi szükségleteket fedezésére alapítványokat tettek. Ezekből képződött az egyházi vagyon, melynek jövedelmeit részben az egyházi építkezésekre fordítottak. Az egyházi épületek karbantartására kényszeríteni senkit sem lehetett, de annak elhanyagolása a kegyúri jogok elvesztését eredményezhette. E jognál fogva a kegyúr az illető egyházat a törvény előtt és azon kívül képviseli, beleegyezését adja a szükséges építkezésekhez, kijelöli az alapot, melyből az építkezés költségeit fedezték, ha erre külön alap nincs, akkor a különben kötelezettek, esetleg a papságot is szólítsa fel az illetmények szolgáltatására, továbbá a hiányzó összeget a kegyúr köteles fedezni saját vagyonából.

Voltak azonban olyan kegyurak, akik kötelességeiket nem mindig teljesítették. Szembetűnő volt ez akár az egyházi személyek javadalmazásának elmaradásával, vagy a különféle javítások elnapolásával, de különösen észlelhető volt, amikor az egyházi épületek újjáépítésénél nem mutattak hajlandóságot a lepusztult fundusok felújítására. Ilyenkor egy sajátos helyzet állt elő. A kegyúr kötelességét nem teljesítvén, azt egy másik személy vállalta magára, aki saját elhatározásából, kötelezettség nélkül javította ki az épületeket, így ő is kegyúri jogot nyert. A jogok ezzel megosztódtak és így létrejött a társkegyurasági viszony. Épp ez a sajátos viszony sokszor vita tárgyát képezte, hogy ennek létrejöttéhez az új kegyurnak milyen mértékű munkát kell elvégeznie. Csupán egyszerű javításokról, vagy az egész épület teljes felépítéséről volt szó? Mert ha az építkezés kötelezettségének nem teljesítése okvetlenül valami jogi hátrányt idéz elő, akkor az építkezés fogalmának tisztázása minden esetre fontos kérdéssé válik. Ami az 1917-től hatályos kánonjogot illetve, majdnem minden forrás az „instaurare, reparare, emendare, restaurare, reficere” kifejezéseket használja. Vannak egyes kanonisták, kik azt állítják, hogy a kegyúr mindenféle építkezést teljesíteni köteles a püspök rendelkezései értelmében, s hivatkoznak Gratianus szavaira: *Episcopi providentia modus inveniatur.*¹⁵⁴ Ez a nézet csakis abban az esetben lenne jogos, ha a kegyúr például alapító levélben magát és örököseit kötelezte volna arra, hogy a kegyurnak áll kötelességében a templomot mindennel, ami csak szükséges, ellátni. Ez azért fontos kérdés, mert ha a kegyúr csak a javításokat tartozik elvégeztetni rendes körülmények között - nem pedig más, nagyobb szabású építkezéseket is-, úgy patronatusi jogát egy ilyen nagyobb építkezés megtagadása esetén, még abban az esetben sem veszítheti el, ha pl. a kibővítendő templom nem is az ő fundusán fekszik.

¹⁵⁴ *Decretum Gratiani C.3.D.I. de consecratione*

A kegyúri jogoknak és kötelezettségeknek pontosan körülhatárolt területét írja le az 1864. augusztus 24-én kelt 15104. számú udvari kancelláriai, valamint az 72456. helytartósági szám alatt kihirdetett legfelsőbb királyi rendelet. Ennek értelmében a patronátusi kötelezettség által a plébániatemplomok, valamint a plébánia felépítése és fönntartása teljesen a kegyúr kötelezettsége, a kézi és ígás munkát azonban a plébánai híveknek kell teljesíteniük.

1. ha a kegyúr ennek a kötelezettségének nem tenne eleget, erre őt a törvényben meghatározott eszközökkel akár kényszeríteni is lehet.
2. ha a templomnak több készpénze van, mint amennyi a szükségletek fedezésére elegendő, azt az építkezésre a püspök beleegyezésével felhasználhatják. Amennyiben az nem volna elég, a hiányzó összeget a kegyúrnak kell pótolnia.
3. a templom ingatlan vagyonát, vagy pedig a kegyes hagyatékokat erre a célra királyi engedéllyel lehet fordítani.
4. ha a templom pénztárában volna is annyi pénz, amennyire a templom építése vagy kijavítására szükséges, azt a plébános a püspök és kegyúr tudta nélkül erre célra nem fordíthatja.

Can. 1470. §1. Praeter casum de quo in can. 1469, §3, ius patronatus exstinguitur:

1° Si patronus iuri suo renuntiaverit; eius tamen renuntiatio ex integro fieri potest aut ex parte; nunquam vero potest aliis compatronis, si qui sint, damnum afferre;

2° Si Sancta Sedes ius patronatus revocaverit aut ipsam ecclesiam vel beneficium perpetuo suppresserit;

3° Si contra ius patronatus legitime praescriptum fuerit;

4° Si res, cui ius patronatus inhaeret, pereat, aut exstinguatur familia, gens, linea cui secundum tabulas foundationis reservatur; quo in altero casu nec ius patronatus hereditarium evadit, nec Ordinarius valide permittere poterit donationem iuris patronatus alii fieri;

5° Si, consentiente patrono, ecclesia vel beneficium uniatur alii liberae collationis, aut ecclesia fiat electiva vel regularis;

6° Si patronus ius patronatus simoniace in alium transferre attentaverit; si lapsus fuerit in apostasiam, haeresim aut schisma; si bona ac iura ecclesiae vel beneficii iniuste usurpaverit aut detineat; si rectorem vel alium clericum ecclesiae servitio addictum aut beneficiarium per se vel per alios occiderit vel mutilaverit.

§2. Propter crimina de quibus in §1, n. 6, ius patronatus amittit solus patronus reus et, ob delictum postremo memoratum, eius quoque heredes.

§3. Ut ex delictis enumeratis in §1, n. 6, patroni censeantur ius patronatus amississe, requiritur et sufficit sententia declaratoria.

§4. Censura aut infamia iuris innodati post sententiam condemnatoria vel declaratoriam, usque dum censura vel infamia perdurant, nequeunt ius patronatus exercere eiusque privilegiis uti.¹⁵⁵

A kegyúri jogról csak úgy lehetett lemondani hazánkban, hogy ha keresett valakit maga helyett, akik a terhek viselését tovább folytatta. Ennek azonban feltétele volt a kegyúr cselekvőképessége, vagyis képesnek kellett lennie a lemondásra. Magától értetődő módon a cselekvőképesség hiánya nem tette lehetővé a jogcselekmények gyakorlását. Ha családi kegyuraságról volt szó, akkor csak a saját nevében mondhatott le, de a család többi tagjának joga megmaradt.

Megszűnt visszavonással, ilyenkor a Szentszék, leiratában az illető javadalmat megszüntette.

Megszűnt a kegyuraságra jogosított alany halálával, így az örökös kegyuraság örökösök hiányában, a családi kegyuraság pedig a jogosított család kihalásával.

Nem szűnt meg a kegyúri jog annak pusztá nem gyakorlása által. Mert ha a püspök világi kegyúr esetében 30, egyházi kegyúr esetében 40 éven át minden ellenmondás nélkül a javadalmat szabadon adományozta, még ebben az esetben is csak a kijelölési jogát vesztítette el a kegyúr, míg ellenben a tiszteleti jogai egyébként továbbra sértetlenek maradtak, ugyanígy az építkezés kötelezettsége is.

¹⁵⁵ CIC (1917) 1470. c. 1.§. A kegyúri jog az 1469. kánon 3. §-ában említett eseteken kívül megszűnik: 1. Ha a kegyúr lemond a jogáról, noha ez a lemondás teljes vagy részleges, nem szabad azonban, a lemondásnak az esetleges társkegyúrnak kárára történnie. 2. Ha a Szentszék a kegyúri jogot visszavonja, illetve, ha magát az állást vagy javadalmat végleg megszünteti. 3. Ha a kegyúri jog ellen törvényes alappal rendelkező tiltakozás történt. 4. Ha megsemmisül az a dolog, amellyel kegyúri jog van kapcsolatban, vagy ha kihal az a család, nemzetség, vagy ág, amelyet az alapítólevél szerint ez a jog megillet. Utóbbi esetben nem válik a kegyúri jog örökösödés tárgyává, sem pedig az egyházi hatóság nem ruházhatja át érvényesen másra a kegyúri jogot. 5. Ha a kegyúr beleegyezésével a templom vagy javadalom egy más, szabad adományozásával egyesül, illetve az állás, választás útján betöltendővé, vagy szerzetesivé lesz. 6. Ha a kegyúr simonia útján kísérelte meg jogának másra való áthárítását, ha aposztatált, illetve eretnokségbe, vagy szakadárságba esett, ha a templom vagy javadalom vagyonát, illetve jogait igazságtalanul bitorolja, vagy lefoglalja; ha kegyúri templomának vezetőjét, vagy a templom szolgálatában álló valamely papot, illetve a javadalmast megöli, vagy megcsonkítja, vagy pedig a bűntényeket más által hajtja végre. 2.§. Az 1.§. 6-ik pontjában felsorolt bűnök miatt csak a bűnös kegyúr veszti el kegyúri jogát, kivéve a legutolsó helyen említett büntényt, amely az örökösöket is kizárja a kegyúri jogból. 3. §. A kegyúri jognak az 1.§. 6-ik pontjában említett elvesztéséhez szükséges és elégséges, az ezt kijelentő nyilatkozat. 4.§. Ha a kegyúr cenzurába, vagy jogbecstelenségbe esett, az ítélet kimondásától kezdve addig, míg ez a helyzet tart, nem gyakorolhatja kegyúri jogát és nem élhet ennek a kiváltságaival.

A simóniával szerzett jogok szerzése is a kegyuraságtól való megfosztást hozta magával. Ilyenkor csak a vétkes személy veszítette el a kegyúri jogát, a társkegyurak, illetve örökösök nem.

Voltak végül még egyes vétségek, amik megszüntették a kegyúri jogokat. Úgymint: az egyházi javadalmak megölése, megcsonkítása, súlyos tetteges bántalmazása, felségsértés, eretnokség, a javadalomhoz tartozó vagyon jogtalan eltuljadanítása, a kegyúri jognak szentségáruló módon való áruba bocsátása.

*Can. 1471. Si cui Sedes Apostolica sive in concordantis sive extra concordanta indultum concesserit praesentandi ad ecclesiam vacantem vel ad beneficium vacans, non inde ius patronatus oritur, et privilegium praesentationis strictam interpretationem pati oportet ex tenore indulti.*¹⁵⁶

Végére értünk a kegyúri jogok bemutatásának, melyet az 1917-es Kódex kánonjai segítségével tettünk. Látjuk, hogy ezen intézmény valamennyi területét szabályozták az egyházi előírások, melyek lehetővé tették egyúttal az egyház számára, hogy az általa – bizonyos személyeknek – adott kegyet a lelkek üdvösségére és az egyház látható és láthatatlan javainak megőrzésére és gyarapítására használják fel.

4.2. A kegyúri jog gyakorlásának hanyatlása 1917-től annak megszűnéséig

A Pius-Benedeki Kódex megjelenésének esztendeje 1917, az I. világháború kiszélesedésének időszakát is jelenti. Az egyházi hivatalok betöltésében még mindig előfordul a kegyúri jog gyakorlása, amely a nominatio (nevezés) és praesentatio (bemutató) jogából áll. Ez különösen a káptalani javadalmak betöltésénél játszott fontos szerepet, de megtaláljuk a püspöki székek és az egyes plébániák betöltésének eseteinél is.¹⁵⁷ A háborús infláció hatását az itthon maradottak egyre jobban érezték.

¹⁵⁶CIC (1917) 1471. c. Ha valakinek az Apostoli Szentszék akár konkordátum útján, akár enélkül a megüresedett állásra vagy javadalomra bemutatási jogot engedélyezett, ebből még nem keletkezik kegyúri jog, hanem a bemutatási kiváltságnak szoros értelemben vett értelmezést szabad csupán adni az engedély értelmében.

¹⁵⁷ SZUROMI, SZ. A., *Egyházi intézménytörténet*, Budapest 2003. 206.

5. Az egyházmegyei zsinatok, mint az Egyházi Törvénykönyv értelmezői

Az 1930-1940 körüli időszakban az ország területén lévő egyházmegyékben zsinatokat tartottak, melyek a már nem is az annyira új egyházi törvénykönyv előírásait próbálták az egyházmegye területén lévő plébániák életére és a közigazgatás egyéb eseteire alkalmazni. Érdeemes megnéznünk, hogy az egyházmegyei határozatok hogyan követik az egyetemes jog előírásait és annak alkalmazását. Az alábbiakban az egyházi személyek, épületek és a kegyúri feladatok kapcsán válogattam össze a fontosabb zsinati rendelkezéseket.

Hogyan rendelkeztek az 1917-es Törvénykönyv kihirdetése után a magyarországi egyházmegyei zsinatok? Az új Kódex egyre több hatalmat biztosít a megyéspüspökök számára, ellentétben azzal a felfogással, hogy a kegyúr több befolyást gyakorolhatott a védnöksége alatt álló plébánia, vagy javadalom felett.

Az 1930-as évektől kezdve megtartott egyházmegyei zsinatok - témánk bemutatása szempontjából legfontosabb - rendeleteit szeretnénk felvonultatni, hogy ezáltal képet kapjunk mind az egyházi személyekkel, alkalmazottakkal és nem utolsósorban a kegyurakkal kapcsolatos kérdésekben. Ekkor már tudjuk, hogy az 1917-es kódex jónéhány éve hatályban van. Ennek előírásait követve a megyéspüspökök megpróbálták rendezni a felsorolt területen a vitás kérdéseket. Különösen fontos számunkra, hogy a megszüntetendő kegyuraságok magyarországi továbbélését rendeleteikkel hogyan szabályozzák.

5.1. A plébánosokról

A plébános személyére vonatkozóan a székesfehérvári, váci és esztergomi egyházmegyei zsinatok határozatait sorolom fel.

A püspöknek joga van – a kegyúr és káptalan meghallgatása után – a népes plébániát a plébános és hívek akarata ellenére is felosztani s benne új plébániát vagy lelkészséget alapítani. Az új plébánia vagy lelkészség javadalmát a megyéspüspök jelöli ki, a káptalan meghallgatása után.¹⁵⁸ Az új, 1917-es Kódex törvényeivel a kegyúri jogok gyakorlása is változott a plébánosválasztás kapcsán. A váci egyházmegyei zsinat az 1452. kánonra¹⁵⁹ hivatkozva leírja, hogy a kegyúri jogosítvánnyal bíró egyházközségek statutumaikat a CIC szellemében módosítsák és a püspök által ajánlott három egyén közül válasszanak egyet, akit plébánosi kinevezés végett a püspökhöz terjesztenek.¹⁶⁰ Ahhoz, hogy valaki erre a

¹⁵⁸ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 37. 58. §.

¹⁵⁹ Electione ac praesentationes populares ad beneficia etiam paroecialia, sicubi vigent tolerari tantum possunt, si populus clericum seligat inter tres ab Ordinario loci designatos.

¹⁶⁰ Decreta synodalia, Az 1930. évben tartott II. váci egyházmegyei zsinaton hozott egyházmegyei törvények. Vác 1930. 355.§. 3.

javadalomra pályázhasson, és plébániát elnyerhessen, meg kellett felelnie a Kódexben felsorolt előírásoknak: a., censurától való mentesség¹⁶¹, b. kifogástalan papi élet¹⁶², c. három theologiai vizsga¹⁶³, d. sikeres zsinati vizsga, e., hívek nyelvének elégséges ismerete.

2. A zsinati vizsga hiánya elegendő ok volt a praesentatio visszautasítására. Ha olyan pap jelölését fogadja el kivételképpen a megyéspüspök, kinek még nincs zsinati vizsgája, azt egy év alatt letenni tartozik, ellenkező esetben egy év leteltével elveszti jogát a praesentációhoz.

3. A praesentált plébános egyházjogilag a parochia amovibilis kategóriájába tartozik¹⁶⁴. A plébánia betöltésében három lényeges mozzanatot kell megkülönböztetni: 1. A személy kijelölése (designatio personae), 2. a kinevezés, azaz a javadalom adományozása (concessio tituli officii, institutio canonica), 3. a javadalomba való beiktatás (missio in possessionem beneficii, institutio corporalis).¹⁶⁵

A veszprémi egyházmegyei zsinat rendelkezései között megtalálhatjuk azt is, hogy akik plébániára pályáztak, az eljárásban tartózkodniuk kellett „minden olyan lépéstől, mely az egyházas szellemmel ellenkezik”. Szigorúan tiltva van mindenféle korteskedés, szavazatgyűjtés, a többi pályázóról való nyilatkozás.¹⁶⁶

A plébániai javadalommal kapcsolatban olvassuk, hogy a „kinevezett plébános akkor jut a lelkipásztorkodáshoz szükséges rendes joghatóság és javadalom birtokába, mikor a püspök által megállapított időben a hitvallást és hűségsküt a püspök vagy helyettese kezébe letette s az egyházi hatóságtól a javadalom adományozásáról (institutio) szóló okiratot megkapta. Ennek megtörténte előtt sem javadalmi, sem lelkipásztori szempontból nem intézkedhetik, hacsak ily intézkedésekre az egyházmegyei hatóságtól erre előzetes felhatalmazást nem kapott.¹⁶⁷

Ezután következett a javadalomba való beiktatás (institutio corporalis, missio in possessionem beneficii)¹⁶⁸. A plébános a tényleges elfoglalással lép a plébániával járó jogok birtokába, és viseli a vele járó kötelezettségeket.¹⁶⁹

66.§. az üresedésben lévő plébániát az ideiglenes administrator vezeti teljes plébánosi iurisdictioval. Működésében tartsa elvnek: Nihil innovetur sede vacante! Az ideiglenes administratornak ugyanazon jogai és kötelességei¹⁷⁰ vannak, mint a plébánosnak.¹⁷¹

¹⁶¹ CIC (1917) 2265.-2283. 2294.

¹⁶² CIC (1917) 453.§2.

¹⁶³ CIC (1917) 130.

¹⁶⁴ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 60.§. SZFH

¹⁶⁵ Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat határozatai, Esztergom 1941. 555.§.

¹⁶⁶ Egyházmegyei határozatok és törvények, Veszprém 1934. 50.§. vesz. Vö. cic. 2390.c.

¹⁶⁷ Egyházmegyei határozatok és törvények, Veszprém 1934. 51.§. (vö. 461, 1406.,1.1.§7. 1443-1445.c.)

¹⁶⁸ CIC (1917) 461, 1443-1445.c.

¹⁶⁹ CIC (1917) 1472.

¹⁷⁰ CIC (1917) 451. c. 2.§.

¹⁷¹ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 66.§ szkf

5.2. A káplánokról

A káplánt a megyéspüspök nevezi ki, erről az illetőt, az illetékes plébánost és kerületei esperest értesíti. Kinevezése határozatlan időre szól, a megyéspüspök tetszése szerint bármikor máshova helyezheti.¹⁷² A káplán jövedelmét részben a helyi illetmények, részben congrua kiegészítés képezik. Helyi jövedelmét a Canonica Visitatio, vagy egyéb okiratok állapítják meg, congrua kiegészítését pedig a plébánia javadalom congrua íve.¹⁷³

5.3. A világi alkalmazottakról szóló egyházmegyei rendelkezések

5.3.1. A sekrestyésekről

1. Minden templomnál külön sekrestyést kell alkalmazni. A sekrestyés kiválasztása a plébános joga és kötelessége. Elmozdításához a kerületi esperes hozzájárulása szükséges. 2. A sekrestyés csak a hívek előtt tiszteletnek és megbecsülésnek örvendő, kifogástalan erkölcsi életű római katolikus férfi lehet, aki vallási és hivatásbeli kötelességeit példásan végzi. 3. A sekrestyés feladata a templom gondozása, a templomi tárgyak rendben tartása és a szent ténykedésekben való segédkezés. A sekrestyés mindenben a plébános felügyelete alatt áll. 4. Hivatalba lépésekor a templomban az ünnepélyes nagymise alatt mondja el az Apostoli Hitvallást és szentáldozáshoz járuljon. 5. Fizetését vagy a templompénztárból, vagy az egyházközségtől kapja. Megállapított díjazását csak egyházhatósági engedéllyel lehet megváltoztatni. Amennyiben javadalmazásához ingatlan föld is tartozik, annak esetleges bérbeadása csak egyházhatósági jóváhagyással történhetik.¹⁷⁴

5.3.2. A kántorokról

A kántor a plébános felügyelete alatt és utasításai szerint az istentiszteleteket orgonajátékkal s az egyházi ének vezetésével kíséri. Mivel a plébános előjárója a kántornak, ez legyen vele szemben tiszteletteljes és utasításait pontosan kövesse.¹⁷⁵ Kántor csak római katolikus vallású, az Egyház törvényei szerint élő, feddhetetlen életű egyén lehet, aki legyen életével példaképe a népnek. Akinek házasságát az Egyház törvényeinek, nem pályázhat, ha állásának gyakorlása közben az egyház törvényeivel ellenkező házasságot köt, állását azonnal elveszti.¹⁷⁶ A tisztán kántori állás egyházhatósági engedéllyel meghívás útján is betölthető, de az egyházmegyei hatóság ez esetben is

¹⁷² Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 75.§. szkf

¹⁷³ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 77.§. szkf.

¹⁷⁴ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 133.§. szkf.

¹⁷⁵ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 336.§. szkf.

¹⁷⁶ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 337. szkf

megkívánhatja a meghívás előtt a vizsgáló bizottság előtt leteendő vizsgát. Kántori oklevél nélkül senki sem pályázhat. Az ének- és zene bizonyítvány nem egyenlő a kántor oklevéllel.¹⁷⁷ Kegyúri kinevezés esetén is tartoznak a pályázók ezen bizottság előtt megjelenni és csak az így approbált pályázók közül történhet a kinevezés.¹⁷⁸ A választás pályázat útján és az egyházmegyei hatóság hármasság jelölése alapján történik.¹⁷⁹ A plébános kötelessége öröködni, hogy a kántorválasztás alkalmával visszaélések ne történjenek sem a pályázók, sem a választók részéről. Választás előtt a jelöltek ének- és orgonapróbának vettettek alá, de az ne istentisztelet keretében történjék.¹⁸⁰ A kántor a választás egyházközségi jóváhagyása után, azon a napon lép a javadalmába, amelyen a hitvallást és az esküt a plébános kezébe letette.¹⁸¹ Az egri főegyházmegyei zsinat a kántori eskü szövegét is közli: Ha a kántor választása jóváhagyatott, állásának elfoglalása előtt a templomban, a hívek jelenlétében a plébános kezébe leteszi a trienti hitvallást és a következő esküt: „Én N.N. esküszöm a mindentudó és mindenható Istenre, a boldogságos Szűz Máriára és Istennek minden szentjeire, hogy katolikus Anyaszentegyházamhoz és magyar hazámhoz rendületlenül hű leszek. Katolikus vallásom hitelveit és hazám törvényeit hűségesen megtartom. Felsőbb hatóságom rendeleteit és törvényes elöljáróim intézkedéseit készségesen végrehajtom. Kántori állásom kötelességeit mindenkor lelkiismeretesen, híven és pontosan teljesítem. Isten engem úgy segéljen, a boldogságos Szent Szűz és Istennek minden szentjei!”.¹⁸² A díjazására vonatkozóan a következőket tartja fontosnak leszögezni a veszprémi egyházmegyei zsinat: A díjlevél a helyi különleges pontokon kívül feltétlenül foglalja magában a következőket: 1. a kántor jövedelme, ingatlan, fizetés, járandóság, párbér, stóladíj, lakás, kert, stb. 2. Intézkedés nyugdíjára vonatkozóan. Mivel rendszerint nyugdíjra forrás nem áll rendelkezésre, kötelezendő az önálló kántor, hogy közvetlen felsőbb hatóságának közbenjöttével valamely magán nyugdíjintézetbe, vagy biztosító intézetbe beiratkozzék s a díjakat pontosan fizesse. 3. önálló kántorok nyugellátásáról az egyházközség gondoskodik. 4. kötelességei: a kántori szolgálati szabályzatában foglaltak szerint állásbeli köteleit lelkiismeretesen teljesíteni.¹⁸³

¹⁷⁷ Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 82.§.

¹⁷⁸ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 339. § szkf

¹⁷⁹ Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 82.§. 4.

¹⁸⁰ Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 82.5.

¹⁸¹ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 340. §

¹⁸² Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 82§. 7.

¹⁸³ Egyházmegyei határozatok és törvények, Veszprém 1934. 319. §

5.3.3. A harangozókról

Különösen fontosnak tartjuk a harangozókra vonatkozó egyházmegyei előírások bemutatását is, mert Kunszentmártonban sajátos helyzet alakult ki a harangozók alkalmazását illetően. A kegyúr hosszú évtizedeken keresztül feladatának tartotta ezek dotálását, egyrészt azért, mert mint patronus ezzel az egyházi feladatot teljesítő személy kiválasztásában is szerepet vállalt, másrészt pedig a harangozó, vagy ahogy a kunszentmártoniak nevezték, a „tormos”, mint a város tűz-, és egyéb veszélyeire figyelő alkalmas egyén, a város alkalmazottja volt.

A harangozó alkalmazása mindenütt a plébánosnak és az egyházközség tanácsának meghallgatása után az esperes feladata. Erre az állásra kipróbált, egyházas érzületű, erkölcsileg kifogástalan, csendes, szelíd természetű férfit kell választani, aki szereti az Isten házát, annak ékességét és tisztaságát.¹⁸⁴ A harangozói állás betöltése is a kántoréhoz hasonló módon a vasárnapi nagymise keretében letett esküvel vette kezdetét. „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, a boldogságos Szűz Máriára és Istennek minden szentjeire, hogy a rám bízott templomi tárgyakat hűségesen megőrzöm és gondozom. Szolgálatomhoz tartozó minden dologban plébános-főnökömnek engedelmeskedem. Mindent előmozdítok, ami a templomnak hasznára és díszére szolgál. Mindent elhárítok, ami a templomnak kárára, vagy ahhoz méltatlan lenne, Isten engem úgy segéljen!”¹⁸⁵ Munkájának szabályait szintén megtalálhatjuk a zsinati rendelkezésekben. A harangozó részére javadalmazásának és kötelességeinek részletes felsorolásával Díjlevél állítandó ki, amelyet a kerületi esperes hagy jóvá.¹⁸⁶ A harangozó javadalmához tartozó épületeket a lakó gondosságával jókarban tartani, a javadalmi földeket pedig rendesen művelni s úgy az épületnek, mint a földeknek is összes közterheit a sajátjából viselni tartozik. Az épületfenntartás évi 20 pengő erejéig kötelezi a harangozót.¹⁸⁷ Állandóan tartózkodjék a községben, hogy beteglátogatás, vagy egyéb szolgálati dologban azonnal rendelkezésére álljon a plébánosnak. Távozásra minden egyes esetben engedélyt kérjen a plébánostól és távolléte alatt helyettest állítson.¹⁸⁸ Ellátja a harangozást: Úrangyalára, nyilvános isteni tiszteleteknél, temetéseknél és más alkalmakkor az előírások és helyi szokás szerint. A harangokat és haranglábakat gyakran vizsgálja, időközönként tisztítsa és kenje meg. Gyerekekre felügyelet nélkül sohase bízza a harangozást. A toronyban ne tőrjön semmi rendellenességet. 8. A harangozó a plébános

¹⁸⁴ Az 1942. évi Egeri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 83.§. 1.

¹⁸⁵ Az 1942. évi Egeri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 83§. 2.

¹⁸⁶ Az 1942. évi Egeri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 83§. 3.

¹⁸⁷ Az 1942. évi Egeri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 83.§. 5.

¹⁸⁸ Az 1942. évi Egeri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 83.§. 6.

utasítása szerint kellő időben kinyitja, meghatározott időben pedig bezárja a templomot, s mindannyiszor szemlét tart úgy a templomban, mint annak mellékhelyiségeiben. Az öröklámpát gondozza és napközben ügyeljen arra, hogy az öröklámpa ki ne aludjon. A szent edényekhez (kehely, patena, ciborium, monstrancia,) hozzá ne nyúljon. A tabernaculum ajtajába a kulcsot behelyezni, vagy abból kivenni, a tabernaculumot kinyitni vagy bezárni neki nem szabad. A napi szentmiséhez szükséges ruhákat, misekönyvet kikészíti. Bort, vizet hoz az ámpolnába. Miséhez készüléskor, a szentségek, szentelmények kiszolgáltatásánál, beteglátogatásnál, esketésnél segítségére van a papnak. Istentisztelet alatt, ha nem ministrál, a sekrestyében tartózkodik. A templomban és sekrestyében ne beszéljen, zajtalanul járjon, a főoltár előtt mindig térdet hajtson. Szolgálat közben mindig tisztességes ruhát viseljen. 9. A szent ténykedések után az egyházi szereket, ruhákat és misekönyvet helyükre tegye vissza. Minden egyházi szerelvénynak meglegyen a kiszabott helye. Ő a felelős, hogy a templomból semmi el ne vesszen. Ügyel az egyházi szerek és ruhák épségére. Minden rongálást és hiányt azonnal bejelent a plébánosnak. A templomot gyakran, a ruhákat pedig száraz időben szellőztesse. 10. Szigorúan felügyel, hogy állandóan legyen elegendő tiszta fehérnemű. A corporalet, purificatoriumot és pallát a pap öblítése után szabad csak kimosni. 11. Az ostyák lehetőleg valamelyik női zárdából szerzendők be, ha azonban az ostyasütéssel a harangozó lenne megbízva, kötelezni kell őt, hogy tiszta búzalisztet használjon és kéthetenként süssön. 12. A keresztkút medencéjét a húsvéti és pünkösdi szentelések előtt alaposan kisúrolja, miután a plébános előbb a keresztvíz maradékát a sacrariumba öntötte. 13. Hetenként kétszer: szombaton és hétfőn, szükség esetén többször, kisöpri a templomot, sekrestyét, kórust. Szombaton nagytakarítást tart: az oltárt tisztába öltözteti, a templomi bútorokat szobrokat, falpárkányokat gondosan letörli a portól. A törekeny, műbeccsel bíró tárgyakkal csínján bánjon, puha tollseprővel porozza le őket, mert könnyen sérülnek. Tisztogatás alkalmával pedig jól ki kell szellőztetni a templomot, hogy a por ne rakódjék le a templomi bútorokra és oltárra. 14. A minisztránsok felügyelője a harangozó, hogy azok illő magaviseletet tanúsítsanak. Csak tisztességes ruhában engedje őket oltárszolgálatra. 15. A harangozó stóladíjat a felektől közvetlenül nem vehet fel, hanem azt a plébános szolgáltatja ki részére.¹⁸⁹

Csak megjegyezzük, hogy az esztergomi főegyházmegyei zsinat a kántorokon kívül egy fejezetet szentel az „egyéb egyházi alkalmazottaknak”. Ebben azonban igen szűkszavúan beszél az egyházi alkalmazott (sekrestyés, harangozó, temetőőr, sírásó, stb.)

¹⁸⁹ Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 83.§.

személyéről. Csupán annyit említ meg róluk, hogy csak példás életű, rendszerető, szolgálatkész férfi állítható ilyen munkakörbe. A plébánosnak vannak alárendelve. Az ő kötelessége, hogy gondosan kioktassa őket teendőikre.¹⁹⁰

5.3.4. Az egyházmegyei zsinatok határozatai a kegyurasággal kapcsolatban

Az egyházmegyei zsinatok határozatai, mint láttuk az egyházi személyekkel és alkalmazottakkal kapcsolatban, egészen részletes és világos utasítást adnak munkájuk precíz elvégzéséhez. Ezek a zsinatok, az egyházi törvénykönyv egyik nagy újításának, dolgozatunk témájának, a kegyuraság megszüntetésének körében is számos rendelkezést hoznak. Mint már említettük e régi jognak a megszűnése a magyar egyház életében igen nagy érvágást eredményezett. Érthető a bizonytalanság, hogy amikor egy oldaról a kegyúri terheket bővítik, és teljesítésüket kikényszerítik, másfelől ugyanakkor szóba hozhatják-e a kegyurak előtt, hogy a terhek viselése mellett kegyúri jogaikról mondjanak le és elégedjenek meg tiszteleti jogokkal. Magyarország esetében szükségesnek és indokoltnak mutatkozott a kegyúri intézmény további fenntartása, mert azok megléte a kegyúri városok esetében az egyre több helyen létrejövő új plébániák kialakulásában nagy anyagi segítséget jelentettek az egyházmegyék számára.

Nem meglepő számunkra, hogy az 1917-es kódex hatályba lépése után majd' negyed századdal megtartott egyházmegyei zsinati határozatok külön fejezetet szentelnek a kegyúri jogokkal kapcsolatos törvények szabályozására.

A személyes kegyúri jog nem szállhat át hitetlenre, nyilvános hitehagyókra, eretnekekre, szakadórokra, az Egyház által tiltott, titkos társulatok tagjaira, sem ítéletileg kimondott kiközösítettekre.¹⁹¹ Akkor ezek életében a kegyúri jog szünetel.¹⁹² Másokra pedig csak a püspök írásban adott beleegyezésével szállhat át¹⁹³, de ha a kegyúri jog alapját képező dolog elpusztul, vagy a kegyúri jogot gyakorló család kihal, a jog megszűnik és az utóbbi esetben még a püspöknek sincs joga azt másnak adományozni.¹⁹⁴ A dologi jogú kegyuraság az eddigi szabályok szerint átszállhat. A megüresedett plébániai javadalom rendszerinti betöltésénél a kegyurat bemutatási joga illeti meg. Ha a kegyúr kiskorú, a bemutatási jogot szülei vagy gyámja útján gyakorolja; amennyiben pedig ezek nem katolikusok, a bemutatási jog a nagykorúságig szünetel.¹⁹⁵ Főkegyúri adomány, vagy

¹⁹⁰ Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat határozatai, Esztergom 1941. 88.§.

¹⁹¹ CIC (1917) 1453. 1.§)

¹⁹² CIC (1917) 1453. 3.§:

¹⁹³ CIC (1917) 1453.2

¹⁹⁴ CIC (1917) 1470.c 1.§. 4.n.

¹⁹⁵ Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 147.§. 5.

kegyúri birtokok megszerzése folytán városok (községek) is nyertek kegyuraságot. Szorosan vett városi kegyuraságon csak azt értjük, amelyet a városok a szabad királyi jelleg tartozékaiként a főkegyúrtól szereztek.¹⁹⁶ A városoknál a király minden egyes felszabadítási oklevélben külön megnevezi a kegyúri jogot. A szabad királyi városok később birtokszerzés és alapítás által falusi plébániák fölött is szereztek kegyuraságot, mely azonban magánkegyuraságnak tekintetett.¹⁹⁷

A kegyúr köteleseit a Canonica Visitatio állapítja meg, vagy ha ezek hiányosak, a minisztériumok által előírt és követett gyakorlat az irányadó. A kegyurat épület fenntartási kötelezettségének a teljesítésére a kerületi esperes, az esperes által betöltött plébánián pedig a főesperes tartozik felkérni. Amennyiben a kegyúr a teljesítés elől ismételt kérelem ellenére is elzárkóznék, erről részletes jelentés teendő az egyházmegyei hatóságnak, amely az szükség szerint a közigazgatási eljárás folyamatbátétele iránt intézkedik.¹⁹⁸ Kézi és írás napszám a kegyúri építkezésnél mindig az egyházközséget terheli. Ezen kiadások a kegyúrra adóalap szerint ki nem vethetők. A kegyúr által szívességből vállalt építkezésnél a kézi és írás napszám szolgáltatása az építkezésre jogilag kötelezetteknek terhe.¹⁹⁹ Kegyurat csak a kijelölési jog illeti, a kinevezés a megyéspüspök joga. Jelölés el nem fogadásának okát a püspök nem köteles megnevezni a kegyúrnak.²⁰⁰ Ahol valamely testületet illet meg a plébános választási joga, ott e testület köteles a püspök által kijelölt három egyén közül egyet választani s ezt kinevezés végett a püspökhöz felterjeszteni.²⁰¹ Ahol a politikai községet illeti meg a kegyúri jog, a plébános jelölését célzó választásoknál csak katolikus vallású képviselő tagok szavazhatnak.²⁰²

Dologi kegyúri terhek telekkönyvi bejegyzés nélkül is átháramlanak a jogutódra.²⁰³ A kegyúr különös tiszteletet és hálát érdemel az egyházközségtől, melynek terheit önként viseli. Ezért a kegyúr bizonyos előjogokat élve, ilyenek: a templomban külön hely, egyházi körmeneteknél, ünnepélyeken elsőbbség. A ténykedő pap a kegyúrnak külön szenteltvizet, gyertyaszenteléskor gyertyát, virágvasárnap barkát nyújtson. Budapest székesfőváros kegyúri képviselőjét ünnepélyes szentmisék alatt a régi szokás szerint incenzálás is

¹⁹⁶ Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat határozatai, Esztergom 1941. 351§.

¹⁹⁷ MIHALOVICS, E., A kegyúri jog, különös tekintettel hazánkra, Nyitra, 1897. 215

¹⁹⁸ Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942. 147.§. 3.

¹⁹⁹ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 377.sz.kf
²⁰⁰ (C.1464. 3.§)

²⁰¹ CIC (1917) 1452.

²⁰² Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 388.2 szkf

²⁰³ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 390. szkf

megilleti, de a főpásztoréval azonos fogadtatásban nem részesíthető.²⁰⁴ Ha családjában haláleset fordul elő, úgy érte gyászmisét mondjanak.²⁰⁵

A kegyúr kötelességeit is szabályozzák az egyházmegyei zsinatok. 1. Gondját viseli az egyházi vagyonnak. A kegyúr köteles a templomot, valamint a plébánialakot jókarban tartani, szükség esetén újjáépíteni.²⁰⁶ A templomszámadásoknál személyesen vagy meghívottja által részt vehet, a templom vagyonának kezelésébe az esperes jelenlétében bármikor betekintést szerezhet. A plébániai pénztár és számadások vizsgálatára külön számvizsgáló bizottság alakíttatik, melynek elnöke a kerületi esperes tagjai pedig a felelős számadók, a kegyúr megbízottja s két egyházközségi képviselőtestületi tag. A kegyúr megbízottjának elmaradása nem akadályozza a bizottságot eljárásban. De ily esetben az a tény, hogy a kegyúr e célból meghíva lett, igazolandó.²⁰⁷

Kegyúri épületek átalakításánál, nagyobb mérvű változtatásnál a kegyúr beleegyezése is szükséges.²⁰⁸ Mivel a kegyúr a hívekre eső terhek jelentékeny részét viseli, méltányos, hogy ugyanazon a címen kétszer ne adóztassék meg, ezért kegyúrra egyházi adó, párbér, vagy párbér váltság nem vethető ki.²⁰⁹

²⁰⁴ Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat határozatai, Esztergom 1941. 357.§.

²⁰⁵ CIC (1917) 1455. I. 3.

²⁰⁶ Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat határozatai, Esztergom 1941. 359.§.

²⁰⁷ *Szabályzat és utasítás a plébániai vagyon kezeléséhez, a Veszprém-egyházmegyei papság részére*, Veszprém, 1939. 35

²⁰⁸ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 395.§. szkf

²⁰⁹ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 396.§.

6. A lelkészek javadalmazása és a kongrua

A kegyúr, hogy a lelkészek és a kegyúri alkalmazottak tisztességes megélhetését biztosítani tudja, több intézkedésre kényszerült.²¹⁰ Magyarországon a papság 1848. márciusával lemondott az egyházi tizedről, amelynek kárpótlása csak 1862-ben történt meg földtehermentesítési papírokkal. A papok anyagi ellátásához tartozhatott még a fajárandóság, a misealapítványok, és a lelkészi illetmény (kongrua). A kongruával kapcsolatos ügyeket Magyarországon a Katolikus Központi Kongrua Bizottság intézte 1887-től, illetve az Országos Katolikus Kongrua Tanács 1909-től.²¹¹

6.1. A kongrua fogalma

A kongrua az a jövedelem, amellyel az egyházi hivatal ragjához képest különbözőképpen megállapított minimális jövedelmezéssel minden egyes javadalmasnak rendelkeznie kell. A kongrua elsősorban új egyházi javadalmak alapításánál bír jelentőséggel, mert az csak akkor engedélyezhető, ha a javadalmasnak legalább is a kongruának megfelelő jövedelem biztosítható. Ha már meglévő javadalmasnál a jövedelem a kongrua mértéke alá száll, úgy azt ki kell egészíteni. A kiegészítésre elsősorban a kegyúr köteles, ha nincs ilyen kegyúr, akkor az egyház, vagy helyenként az állam.

Az I. világháború után a vallás és közoktatásügyi minisztériumnak arra volt gondja, hogy a koronaromlás folytán sok helyen igen csekély összeggel dotált kegyúri plébánosok megkapják az őket megillető tisztességes ellátást.²¹² A püspöki kar konferenciáján 1913-ban arról is döntés született, hogy az állam vagy a vallásalap egészítse ki a lelkészi, hittanári, tanítói fizetéseket addig a fokig, amely a tisztességes megélhetést biztosítja, mert az egyház a maga erejéből ekkora kiadásokra képtelen. A püspöki kar ezután is befizeti a kongruaalapba a 700.000 korona hozzájárulását, de újabb teherviselésre nem képes. Az önálló hatáskörrel működő lelkészek fizetése 3000 koronáig lenne kiegészítendő olyformán, hogy ha pl. valaki ma kongruakiegészítést élvez, vagyis 1600 korona a fizetése, húsz évig plébános, akkor öt-ötévenként 400 korona korpótlékot kap háromszor, negyedszerre pedig 200 koronát. Három és fél korpótléknál többet senki sem kaphat, mivel a kiegészített fizetés 3000 koronánál nagyobb nem lehet. Aki pedig már 3000 koronánál vagy nagyobb javadalom élvezetében volna, az semmiféle korpótlékot nem kap.²¹³ Az Országos Katolikus

²¹⁰ KISHÁZI, K. L., *A városi kegyuraság Szegeden 1917-1948*, Szeged 2001. 26.

²¹¹ SZUROMI, SZ. A., *Egyházi intézménytörténet*, Budapest 2003. 207.

²¹² Ilyen rendeletek az 1921. szeptemberében kiadott 155579.sz. V.K. M. rendelet a róm. Kat. Egyházmegyei főhatóságokhoz, a 156711/1922. sz. V.K. M. és az 56011/1925. sz. alatt kelt V. K. M. rendelet.

²¹³ ARÁNYI, I., *Egyházi járandóságok közigazgatási behatjása*, in *Religio*, 1913. 72.

Kongrua tanácsnak 1925. június 3-án hozott és elfogadott határozata szerint 1926. január 1-től kezdve mindazok a készpénzjárandóságok, amelyek eddig a kegyúri plébániákhoz tartozó lelkészeknek és segédlelkészeknek eddig méltányosságból jártak, megszűntek.

Az 1945. évi földreform előtt a Katolikus Egyház, mint az ország legnagyobb földbirtokosa elsősorban birtokai jövedelméből tartotta fenn magát. A vállalkozásokból származó bevételek szerep-, illetve a tulajdon adta biztonság korántsem volt aranybánya. Jövedelmezősége néha elenyésző volt. A főkegyúri jogból származott vagyon felügyeleti jog fennmaradása miatt az egyházi birtok gyakorlatilag nem vált polgári tulajdonná. A rendelkezési jog minden jelentősebb gyakorlásához állami hozzájárulásra volt szükség, melyet a vallás- és közoktatási miniszter adott meg.²¹⁴

Az egyházi nagybirtok mintegy hatodát kitevő Katolikus Vallásalap, melynek magját a II. József által feloszlatott szerzetesrendek vagyona alkotta, fedezte a kongrua költségeinek jelentős részét. A Vallásalap állami felügyelet alatt állt és állami, vagy egyházi jellege heves viták tárgya volt. A kongrua mellett a papság fő bevételi forrása a stóladíjból származott. A hívők rendszeres anyagi hozzájárulása az egyházi költségekhez egyrészt a hagyományos „párbér”, másrészt az egyházi iskolák fenntartását szolgáló egyházi adó volt. 1945 után az egyházak korábbi forrásait megvonták. A megmaradó egyházi intézményeket elsősorban a hívek önkéntes adománya, kisebb részben az államsegély fedezte. A történelmi egyházakkal 1948-ban, illetve 1950-ben megkötött szerződések alapján „személyi és dologi államsegélyben” részesítette az egyházakat, ami egyben sajátos függőségi viszonyt is teremtett.²¹⁵

Az 1945. május 24-i püspöki konferencián a főpásztorok közös körlevelet bocsátottak ki. Ebben a háborús pusztulás és a nyomor exponálásával egyidejűleg örömeiknek adtak kifejezést a békés építőmunka megindulása miatt. A jövő zálogát azonban a valláserkölcsi alaphoz való ragaszkodásban jelölik meg: „Az anyagi romoknál is szomorúbbak a lelkekben jelentkező erkölcsi romok. Megingott közöttünk Isten törvényeinek tisztelete, meggyöngült a nemzeti élet legfontosabb pillére, a tekintély elve. Megfogyott a feljebbvalók, a képzettség, a tudomány és a jellem becsülése, megrendült a történelmi múltba, a hagyományokba vetett hit.”

„Bízunk kedves Híveink lelketek szeretetében és áldozatkészségében, de mégis aggodalommal tekintünk a jövő felé.”²¹⁶

Ezen aggodalmuk, mint már látjuk a történelmi távlatokat, nem volt alaptalan.

²¹⁴ SCHANDA, B., Magyar állami egyházjog, Budapest,2003.206-210.

²¹⁵ SCHANDA, B., Magyar állami egyházjog, Budapest,2003.209.

²¹⁶ GERGELY, J., A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945, Budapest 1997. 27

7. A kegyúri jog kialakulása és fejlődése Kunszentmárton város életében

7.1. A város földrajzi elhelyezkedése

Kunszentmárton a Tiszazugban, a Tisza és a Hármaskörös közötti szögletben helyezkedik el. A Jász-Nagykun-Szolnok megyében található ma már csupán alig tízezer város kialakulása talán a folyóknak is köszönhető, mert ez a terület számos településnek ad helyet és biztos megélhetést. A területhez tizenegy település tartozik.²¹⁷ Alapvető jellegzetességük, hogy zárt struktúrájú települések. A terület a kedvező feltételek miatt már a honfoglaláskor is lakott terület volt. Mivel Szentmárton régi és jelenlegi területe is kiemelkedett a körülvevő akkor mocsarak, tavak közül, feltehető, hogy itt is halásztelepülés állt, mely a többiek templomos központjává vált. A Hármaskörös alsó folyásának bal partján elterülő város középkori eredetű település. A tatár pusztításai után IV. Béla kunokat telepít az elhagyott és elpusztult területekre. A Nagykunsághoz tartozó települések közül jónéhány megőrizte nevében a „Kun” előnevet. A törökök betörése a vidékre, ismét elpusztította a települést. Annak újbóli betelepítése 1719-ben, a Jászapátiból és más településekről történő „megszállással” kezdődött.

7.2. Az Alföldi területek

A város fogalmának értelmezésében az első jogi meghatározást a magdeburgi jogban találjuk. A város olyan jogi szervezet, melynek keretén belül az egyének nem saját hasznukat, hanem a városnak, a köz hasznát keresik. Olyan jogi szervezet, mely saját területtel és lakosokkal bír, valamint fejlett jogi szervezete van.²¹⁸ Az Alföld valamennyi településéről elmondható, hogy lassanként a kereskedelem csomópontjaivá váltak. A mezővárosok egyre szélesebb körben vívták ki maguknak ezt a privilégiumot, mely őket a termény, de az élelmiszer és az iparcikkek cseréje által is felemelte a nagy városok szintjére. Egy város, vagy mezőváros kialakulásában és fejlődésében kétségtelenül nagy szerepet játszanak kivívott kiváltságai, szabadságjogai. Sőt néha arra is találunk példát, hogy éppen ezek a kiváltságok váltak a fejlődés elindítóivá, döntő tényezőivé.²¹⁹

Mégis e kiváltságokat többnyire a városi fejlődésre egyéb körülmények és tényezők folytán alkalmas helységek nyerik, s rendszerint már a várossá fejlődés bizonyos stádiumában. Ezek a jogok azonban nem mindig eredményeztek egy-egy mezővárosnak

²¹⁷ Kunszentmárton, Szelevény, Csépa, Tiszaug, Tiszasas, Öcsöd, Mesterszállás, Cserkeszölő, Tizsakürt, Tiszainoka és Nagyrév.

²¹⁸ CSIZMADIA, A., *A magyar városi jog*, Kolozsvár, 1941. 7.

²¹⁹ CSIZMADIA, A., *A magyar városi jog*, Kolozsvár, 1941. 6.

igazi fejlődést. Sok település nem tudott ezen jogával helyesen élni, kihasználva ennek saját fejlődésükre gyakorolt előnyeit, így megmaradtak a falvak szintjén. Mindezek alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a mezővárosok kialakulásának időpontját kiváltságlevelük keltéhez kötni csupán formális megoldás lenne.²²⁰

Hanauer Á. István váci püspök is az Alföld fejlődésének lehetőségében látja az egyes települések megerősödését. Ő az állam központi feladatának tartja a vidék központosítását: „Az államhatalom feladata lenne, teljes erővel elősegíteni az alföldi községek decentralizálását erőteljes tanyai központok alakítása által. A tanyaközpont kezdődő község erőteljes tanyai központi templommal, lelkésszel, közigazgatási kirendeltséggel, ez az amire törekedni kell. Ha erőteljes tanyai központok létesülnek, az Alföld lassan-lassan vissza fogja nyeri régi képét, aminő a török világ előtt volt.”²²¹

Kunszentmárton a mezővárosok sorába tartozik. Fejlődésében természetesen fontos szerepet játszottak a betelepüléskor még jobbágysorban, később redemptus telepesekként élő lakosok.

Számos oppidumnak már kiváltságlevele is biztosította a beköltözés szabadságát. A mezővárosok benépesítése egyaránt érdeke volt a polgároknak és a földesúrnak. Egy összegben fizetett adó esetén minden új jövevény csökkentette a polgárok adóterheit, gyarapította a város gazdagságát, vagy munkaerőt kínált.²²²

A mezővárosok jogi helyzetéről elmondható, hogy annak függetlensége azon múlt, hogy a részleges kiváltságok, szabadságjogok milyen mértékűek voltak. Éppen ezért a mezővárosok jogi helyzete is igen különböző volt: a városi polgár szabadságától a jobbágyi állapotig, a városi önkormányzattól a jobbágyfalu teljes földesúri alávetettségéig szinte minden árnyalat megtalálható.²²³

7.3. A Nagykunság részeként...

Kunszentmárton a Nagykunsághoz tartozó, 1807-óta városi ranggal rendelkező település. Ehhez kapcsolódóan négy országos vásár és szerdai napokon hetipiac tartásának jogát nyerte el. Ez a fejlődés hosszú folyamat eredménye, melyet igazán akkor értünk meg, ha a Nagykunság valamennyi településére érvényes redempciónak, vagyis a jobbágysorból való felemelkedésnek jelenségét is alaposabban megvizsgáljuk.

²²⁰ BÁCISKAI V., *Magyar mezővárosok a XV. Században*, Budapest 1965. 9-12.

²²¹ BÁCISKAI V., *Magyar mezővárosok a XV. Században*, Budapest 1965. 12.

²²² BÁCISKAI V., *Magyar mezővárosok a XV. Században*, Budapest 1965. 14-23.

²²³ BÁCISKAI V., *Magyar mezővárosok a XV. Században*, Budapest 1965. 86

Az alán eredetű jászok beköltözésének pontos dátumát nem ismerjük, feltételezések szerint a kunokkal egyidőben jöhettek Magyarországra. IV. Béla király főleg a Duna-Tisza köze néptelen síkságát jelölte ki számukra lakhelyül. Majd a tatárok közeledtével a kunok kivonultak az országból. Második betelepülésük a koronára háramlott birtokokra történt a XIII-XIV. században. Az 1279. augusztusában keletkezett oklevél szerint: Megkapták az „örökös nélkül meghalt nemes embereknek ama földjeit, és pedig összes tartozékaikkal és haszonélvezeti jogaikkal, amelyek az ő településükön belül esnek, s amely földek jog szerint a mi (király) rendelkezésünk alá tartozóknak ismertetnek el; azonban mindig sértetlenül kell megtartani a monostorok és az egyházak jogait és birtokait.” A jászok a kunokkal azonos időszakban telepedtek be. Első okleveles említésük, amely népcsoportra utal csaknem fél évszázaddal későbbi, mint a kunoké. 1323-ban Károly Róbert több, név szerint felsorolt jászt kivett Keverige fiainak uralma és jurisdictiója alól. Kiváltságokat, területi autonómiát és személyes szabadságokat kaptak. Kiváltságaikért cserébe katonai szolgálattal tartoztak a mindenkori magyar királynak.²²⁴

A török hódoltság alatt a jász és kun területek nagy része török uralom alá került. Ennek megszűntével, és a karlócai békét követően a Jászkun Kerületet, mint fegyverjogon szerzett területet I. Lipót király eladta a Német Lovagrendnek. Az 1702-ben történt eladás 500 000 Rft bevételt jelentett a kincstárnak, valamint teljes földesúri jogot kaptak. Mint földesúr a következő felhatalmazást nyerték el: a kerület községeinek és pusztáinak betelepítése, a gazdálkodásnak saját igény szerinti átformálása. Három nemesi udvarház építése és kilenc allódium, vagyis a hűbéri kötelekkel nem terhelt feudális birtoktípus. Az első foglaló földje, szállásbirtok létesítése,²²⁵ megkapták a kegyúri jogot, ők gyakorolhatták a pallosjogot. Megkövetelhetette a jobbágyi terhek viselését. Elnyerte a közigazgatás és a királyi kishaszonvételek felügyeletét és javadalmaikat.²²⁶ A jászkunok pedig földesúri hatalom alá kerültek. Szabadságuk elvesztésébe azonban soha nem nyugodtak bele. Mária Terézia királynő trónra lépésével jogukat visszaszerezték, és 1745. május 6-án a királynő engedélyezte a Jászkun Kerület földjének és szabadságainak visszaváltását – a jászkun redempciót. A kiváltságlevél súlyos feltételeket szabott. Vissza kellett fizetni a hajdani eladási árat, az 500 000 Rft-ot és az időközben tett földesúri beruházásokért, 70 000 rft-ot. Ezen felül a 25 jászkun település népe vállalta 1000 lovaskatona egyszeri kiállítását fizették a nádor évi 3000 aranynak megfelelő tiszteletdíját, továbbá az állami hadiadót, viselték a

²²⁴ BÁNKINÉ M.E., *A Jászkun autonómia*, Szeged 2005. 15-35.

²²⁵ RÁCZ, I., *Glossarium*, Miskolc 1998. 10.

²²⁶ BÁNKINÉ, M. E., *A Jászkun autonómia*, Szeged 2005. 37.

rendszeres katonaállítás és beszállásolás és az elnyert önkormányzat terheit. Mindezekért az áldozatokért visszanyerték a hajdani szabadságaikat.

A redempció után a Jászkun Kerület az ország önálló törvényhatóságává vált. A szabad királyi városok egyik kiváltsága és sarkalatos joga az volt, hogy polgáraik épp úgy, mint a nemesek, a kiváltságlevelek és az ország törvényei értelmében idegen hatóságok által letartóztathatók vagy elítélhetők nem voltak. Úgy a polgári, mint a fenyítő ügyekben saját választott bírójuk volt. Ez a kiváltság még a várispánság intézményéből fejlett ki. Miután a várispánság intézménye felbomlott s a katonai szervezet átpolgárosodott, a várnépek katonai főnökeiből lassanként politikai hatóságok lettek, akik a város igazgatását és a lakosok közt felmerült vitás ügyeket, mint a király helyettesei, vagy megbízottai intézték. S mint azelőtt a várnépek az egyes katonai tisztségeket választás útján töltötték be, úgy ezután a polgárok és gazdák a város bíróját is maguk közül választották.²²⁷

Ennek köszönhetően valamennyi Jászkun került kiváltságos településsé vált és a jobbágyi szolgaságból személyes szabadságra jutottak. Mivel királyi kiváltságban részesültek, ezért önmagukat nemeseknek nevezték, így elérték azt is, hogy a jászkun szokások az országos jogok között is szerepeljenek. Megszűnt a földesúri alávetettség, a Jászkun Kerület földje a földváltó redemptusok tulajdonába került. Akik a megváltási összeghez hozzájárultak, földet kaptak. Ők a redemptusok. Akik a megváltási összeghez nem járultak hozzá, irredemptusok lettek. A redempció gyakorlati megvalósítását, a helyi önkormányzatok irányították.²²⁸

A jászok és kunok partikuláris joga az 1848-as szabadságharc előtt teljes mértékben elkülönült a vármegyéktől, s ténylegesen 1853-ig létezett. A kunok különleges jogállásának alapját az 1279. évi privilégium tartalmazta. A jászok „kiváltságos rend”-ként való elismerését 1323-as privilégiumuk tette lehetővé. A két népcsoport közjogi összekapcsolását az 1514-ben elszenvedett közös jogfosztás indította el. A 16-17. században már több oklevél keletkezett, amely közösen említi a jászokat és kunokat, különösen jeleztősek e téren I. Lipót kiváltságlevelei, aki a jászokat és kunokat együtt részesíti a privilégiumokban. Erős összekovácsoló hatása volt a közös jogsérelemnek, a kerületek 1702-ben bekövetkezett eladásának, melynél a jogfosztás megszüntetéséért folytatott közös harc bizonyult még hatásosabb egységesítő erőnek. A közös fellépés eredményeként 1745-ben mindhárom kerület (Jászság, Kis- és Nagykunság) visszanyerte szabadságát, s közösen vettek részt a redempcióban.

²²⁷ REIZNER, J., *Szeged története*, Szeged 1900. 55

²²⁸ BÁNKINÉ, M. E., *Redemptusok*, Debrecen 2000. 17-26.

A Jászkun Kerület partikuláris joga Mária Terézia 1745. május 6. privilégiumán, annak az 1751. évi országgyűlés által is megerősített változatán, valamint az 1799. évi statutumokon alapult. E fő privilégiumok és a statutum lényegében azokat a viszonyokat legalizálják, részletezik és szabályozzák, melyek a redempció következtében a jászkunok között kialakultak.

Az 1745-ben kiadott kiváltságlevél negyedik pontja szól a tisztségviselők szabad választásáról: nádori főkapitányt maga a nádor nevezhet ki, s ennek elnöksége alatt választják a lakosok kerületi tisztjeiket, a bírákat s a helységek más tisztviselőit a lakosok minden más befolyás nélkül, maguk közül, vagy máshonnan szabadon választhatják. A nádornak azért volt fontos szerepe a Jászkun Kerület kormányzásában, mert az ő személyén keresztül illeszkedett be a terület Magyarország és a birodalom szervezetébe. A nádor 1745 májusától 1848 májusáig az önkormányzat legfőbb hatósága volt.²²⁹

A jászkun kerület közigazgatásának a redempciótól a szabadságharcig terjedő időszakára megállapítható, hogy az, az eltelt évszázad alatt szinte semmit sem változott. A hatalom ugyanazoknak a rétegeknek a kezében maradt, akik a redempció után megszerezték, nevezetesen a redemptusok és a nemesek kezében. Közülük kerültek ki a közigazgatás elvi és gyakorlati irányítói. A privilégium, mely 1745-ben visszaadta a jászok és kunok önrendelkezési jogát, s mely a kiváltságokat minden, a területen élő lakosnak megadta, a gyakorlatban egyre szűkülő réteg számára biztosította a jogokat.²³⁰

Mind a jogok gyakorlásában, mind a teher viselésében minden lakos egyenlően osztozik, semmi kivételnek helye nem lévén. A felügyeleti szervekre nézve kimondta, hogy minden polgári dolgaikban, melyek privilégiumaikat vagy polgári és fenyítő pereiket illetik, csak az ország nádorától függenek. A Jászkun kerület függetlenségét fennállása alatt mindvégig megtartotta, azt csupán II. József törölte el. A jászkunok a jogsértés megszüntetését kérve az 1791. évi 67. tc-el kiküldött országos bizottságnak bemutatott elaborátumban 46 privilégiumot mutattak fel szabad kiváltságot jogi helyzetük és önkormányzatuk bebizonyítására. Ismételten leszögezték, hogy „1. Az ország nádorának fennhatósága alatt, úgy a közigazgatás, mint a bíraskodás tekintetében a vármegyétől független autonómiával és jurisdíctióval bírtak, amely jurisdíctio gyakorlásában az országos nemesekkel egy tekintet alá estek... 3. Mint „Universitas” az országos nemesek közé számláltattak.... 6. Tizedet, kilencedet, avagy egyéb taxát jószágaik után nem fizettek, valamint vám és harmincad fizetésétől is mentesek voltak... 7. Jus patronátus illette őket...

²²⁹ BÁNKINÉ, M. E., *A jászkun autonómia*, Szeged 2005. 109.

²³⁰ BÁNKINÉ, M. E., *A Jászkun kerület társadalma és önkormányzati igazgatása 1745-1848*, Gyula, 1991. 74

9. Földesúri hatalom alatt nem állván, birtokaik a magyar korona hatósága alatt álltak.”²³¹ Az országgyűlés visszaállította a Jászkun Kerület régi jogállását, sőt országgyűlési képviselőket is nyertek.²³²

Számos olyan jogot és kiváltságot élveztek, melyek a nemesek vagy a szabad királyi városok jogaihoz hasonlóak, vagy azokkal azonosak. Valóban, a kiváltságos kerületek lakói a nemességhez tartoztak, de e joguk csak együttesen, mint „Universitas”-ra volt érvényes. Nemesi jogukat csak helyileg érvényesíthették, az országgyűléseken követeik útján vettek részt, a nemesi felkelésben viszont minden birtokos lakos köteles volt katonásodni, ha a kerületre jutó csapat kiállításához szükség volt rá. Földesúri adót nem fizettek, a szabad királyi városok polgáraival és az ország nemeseivel egyenlően a vásári taksáktól is mentességet nyertek.²³³ A kiváltságos kerületek és a szabad királyi városok, közös földesuruk a király – belső ügyekben egyaránt önállóan intézkedhettek, bírójukat, papjukat, tisztviselőiket maguk választhatták.

A jászok és kunok társadalmi helyzetét a XVIII. század elején a Német Lovagrendnek történt eladás jogilag megváltoztatta. Ezzel az akcióval a jászkunok az örökös jobbágyok közé süllyedtek. Az 1745-ben létrejött redempcióval visszanyerték kiváltságaikat, s így e területek lakóit felmentette a jobbágyi kötöttség alól.

A Jászkun helységek önkormányzata a királyi mezővárosok és hajdúvárosok önkormányzatához hasonlóan fejlődött, de több vonatkozásban a szabad királyi városokkal is hasonlóságot mutat. Belső életük szervezeti rendjét önállóan alakították, abba csupán a generalis congregationak, a hármaskerület közgyűlésének volt beleszólási joga. A Jászkun önkormányzatot biztosító legfontosabb privilégium, mely szerint tisztségviselőiket maguk választják, Hunyadi Mátyástól származott, s az a későbbiek során többször is megerősítést nyert.²³⁴

A kiváltságok közé tartozott, hogy saját önkormányzatot alapíthattak. Dobozi István útmutatása nyomán ez a következőképpen alakult meg. A község defincióját segítségül hívva látjuk, hogy „községnek nevezetik az ország lakosainak egyesületté alakult bizonyos része, mely mint ilyen az állami kormány szervezetének alaktrészét képezi, külön területtel és kormányzattal bír, és jogi személynek tekintetik vagyonát illetőleg egy harmadik személy irányában.” A települések lehettek: a., városok, melyek rendezett tanáccsal bírnak; b, nagyközségek (mezővárosok és nagy faluk), melyek rendezett tanáccsal nem bírnak

²³¹ Corpus Statutorum. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, II/2. Budapest, 35-68.l.

²³² BÁNKINÉ, M. E., *A jászkun autonómia*, Szeged, 2005. 9-10.

²³³ Vö. 1840. évi 28. tc.

²³⁴ BÁNKINÉ, M. E., *A jászkun autonómia*, Szeged 2005. 42-43.

ugyan, de a törvény által rájuk ruházott teendőket saját erejükkel teljesíteni képesek; c., kis községek, melyek a törvény által, a községekre ruházott teendőket korlátozott anyagi viszonyaik miatt saját erejükkel teljesíteni nem képesek, és e végből más községekkel kell szövetkezniük.²³⁵

A történelmi fejlődésben mind kialakulását, mind népességének társadalmi összetételét tekintve egyedi vonásokat mutató Jászkun Kerület belső életének szervezése és irányítása eltért az általános magyar közigazgatástól. A Jászkun Kerületben, mint önálló törvényhatóságban és közigazgatási egységben a legkisebb település életét is önkormányzat irányította. A helyi jogkörű autonóm önkormányzat és igazgatás elkülönült a központi államhatalomtól és annak politikai egységeitől, a vármegyétől. A jászkun kerület olyan módon illeszkedett az államba, hogy helyi szabadságjogait hangsúlyozva önkormányzatában a kerület létezéséig megőrizte autonómiájának legfőbb vonásait.²³⁶

A tanács bíraskodási és közigazgatási feladatokat végzett, de gazdasági irányító és szervező funkciója sem elhanyagolható. Helyi érvényű statutumokat alkotott, lakosi jogot adományozott. Végezte az adóigazgatási, a katonaillesítéssel és tartással kapcsolatos feladatokat, felügyeletet gyakorolt a céhek felett. Hiteles helyként tevékenykedett, bizonyágleveleket adott, tanúkihallgatást végzett. Előtte zajlottak az adásvételek, kezelte a végrendeleteket. Ellátta a közgyámi feladatokat, s mint ilyen, felügyelt az árvák vagyonára, a kijelölt gyámokat elszámoltatta. Felügyelt a birtokviszonyok alakulására, a földfelmérésekre, a gazdasági feladatok rendszeres időszakokhoz kötött ellátására. Házhelyet adományozott, elvégeztette az összeírásokat. Kezelte a beneficiumokat, felügyelt a piacok és vásárok tartására, az ár és bérlimitációk tartására.²³⁷

A választott tisztségviselők legrangosabb tagja a főbíró volt. Választása a többi tisztségviselő választásával egy napon történt. A bíró személyének választásában joga volt minden lakosnak részt venni, a gyakorlatban ez a jog is, mint annyi más, a redemptusokra korlátozódott. A választást kandidáció előzte meg. A tanács tagjai titkos szavazással jelöltek 3-4 főt, köztük kötelezően az előző évi főbíró. A vezető szerepe minden téren a főbíróra illett. Ő elnökölt a tanács ülésein, a kisebb panaszokat személyesen ítélte, jelenléte egy-egy panaszos ügy kivizsgálásánál egyben a hitelességet is szolgálta. Aláírása és pecsétje hitelesítő hatályú volt.²³⁸

²³⁵ DOBOZI, I., *A községi közigazgatás kézikönyve*, Budapest 1878. 50.

²³⁶ BÁNKINÉ, M. E., *Jászkunok a XVIII-XIX. században*, Budapest 2002. 9

²³⁷ BÁNKINÉ, M. E., *A Jászkun kerület társadalma és önkormányzati igazgatása 1745-1848*, Gyula, 1991. 47

²³⁸ BÁNKINÉ, M. E., *A jászkun autonómia*, Szeged 2005. 57.

Ahol még nem volt, elrendelték a perceptori hivatal létesítését. A perceptor csak a közkasszát kezelte, róla évenként számadást készített. A főbíró után rangban a másodbíró következett, aki minden közigazgatási dologban a főbíró segített. Az árendákat és közjövdelembeli készpénzeket beszedte, arról kézikönyvet vezetett. Minden kiadást és fizetést a tanácsi írott határozata mellett teljesíthetett, magát a vásárlást a városgazda végezte. Év végén minden bevételről és kiadásról számadást készített, s azt a tanácsnak felülvizsgálatra beadta. A közmunkák rendjére felügyelt.

Az adószedő, vagy perceptor rangban a harmadik legfontosabb személy a helység igazgatásában. Feladatai: A kivetett adónak a nótárius által készített lajstorma szerint az adót beszedte, a befizetést a lajstorma és az adószedő nyilvántartásába följegyezte. Jegyezte a tartozásokat, stb. Továbbá: fontos volt a bor és székbírák tevékenysége, valamint az erdő és híd inceptorok hivatala.

Kinevezett tisztségviselőként fontos szerepe volt a nótáriusoknak, akiknek hivataluk egyidős a bíróéval. Szinte minden írásbeli feladat rájuk hárult. Kiválasztásukat pályázat alapján a tanács végezte, tekintélyes fizetést és a királyi adó és közteher viselése alól is felmentést nyertek.

Kinevezés útján, pályázat alapján jutottak hivatalukba a sebészek, orvosok és bábák is. Kinevezésükhöz a kerületi orvosok hozzájárulása kellett. A tanítókat és a kántorok kiválasztásába a kerület nem szólt bele, a helybeli plébános véleménye viszont egy-egy jelölt számára döntő súlyú lehetett. Nem szabad itt figyelmen kívül hagyni, hogy az érvényes kegyúri jog következtében magát a plébánost is a tanács választotta.²³⁹

A vallás, egyaránt jelentős társadalomformáló tényező volt. A jászkun társadalom döntő többsége a két nagy valláshoz, a római katolikushoz és a reformátushoz tartozott. Az 1820-as években a Jászkun Kerület 165.876 fős népességéből 55,15% volt római katolikus és 44,53% református. Az eloszlás azonban kerületenként nem azonos. A Nagykun Kerületben csupán 14,75% római katolikus élt, a 85,03 % református vallású mellett. A nagykunági katolikusok több mint 90%-a a Jászságból benépesült Kunszentmártonban élt.²⁴⁰ Minden ismert adat azt tanúsítja, hogy Kunszentmárton római katolikus település. 1900-ban a lakosság 98,6 %-a, 1941-ben 94,5 %-a vallotta magát római katolikusnak.²⁴¹

²³⁹ BÁNKINÉ, M. E., *A jászkun autonómia*, Szeged 2005. 65.

²⁴⁰ BÁNKINÉ, M. E., *A Jászkun autonómia*, Szeged 2005. 69.

²⁴¹ TÓTH, D., *A társadalom rétegződése és a parasztság polgárosulása a 20. században*, in: Kunszentmárton a „mezőváros”, Kunszentmárton 2008. 201.

A város központi szerepét jelzi hogy, a környező települések ügyeit is magához csatoló járásbíróssággal rendelkezett.²⁴²

A városi és járási központi szerep mit jelentett a település jogaival kapcsolatban?

a., saját belügyeiben határozott és szabályrendeleteket alkotott;

b, határozatait és szabályrendeleteit saját választott előljárói és közegei által hajtja végre;

c, rendelkezik a község vagyona felett;

d, községi adót vet ki és hajt be;

e, gondoskodik a tisztán községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről;

f, hasonlólag gondoskodik a tisztán községi iskolákról és más rokon intézetekről;

g, kezeli a tűz- és közrendőrséget, a szegény ügyet, és közegészségi ügyben mind azt, mit az 1876. évi XIV. t. c. a községekhez utal;

h, adóügyekben gondoskodik mindazon teendők teljesítése és végrehajtásáról, mit az 1876. évi XV. T.-c. szakaszai rendelnek.²⁴³

7.4. A jászkun autonómia utolsó korszaka

Az 1848-as áprilisi törvények megszületése ellentmondásos érzelmeket váltott ki a Jászkun Kerület kiváltságolt népében. A személyes szabadsághoz társuló polgári földtulajdon megteremtése, az úrbériség és az ősiség eltörlése a kerületekre közvetlen hatást 1848-ban nem gyakorolt. Az áprilisi törvények közül a XXV. Tc. 15.§-a biztosította a redempcióból fakadó magánjogi viszonyok fenntartását. Az újnak számító képviselőtestületek a kerületi közigazgatási rendszernek és a hagyományoknak köszönhetően könnyen beilleszkedtek az önkormányzati szervezetbe. Az állami kárpótlással egybekötött jobbágyfelszabadítás felszámolta az úrbéri viszonyokat, polgári földtulajdont teremtett. 1853-ban az ősiségi nyílt parancs kibocsátásával a nemesi földtulajdon is polgárivá vált. 1850. február 4-én a Jászkun Kerület közgyűlésén kihirdették az új közigazgatási rendet és bevonták a községi pecsétet. A kiváltságolt mezővárosok elveszítették mezővárosi rangjukat, s valamennyi jászkun település községgé fokozódott le. A Jászkun Kerület önkormányzata az 1849. október 24-én életbeléptetett ideiglenes közigazgatási rendszertől lényegében megszűnt, eltekintve az 1860. októberétől 1861. november 5-ig tartó rövid autonóm igazgatási szakasztól. Az autonómia maradványait a községi igazgatásban sikerült megőrizni. A községekben az egész települést érintő ügyeket az 1848 előtti gyakorlat szerint intézte a tanács, vagy a gazdasági gyűlés. A kiegyezés után

²⁴² DVORZSÁK, J., *Magyarország helységnevtára, tekintettel a közigazgatási, népességi és hitfelekezeti viszonyokra*, Budapest 1882. 47

²⁴³ DOBOZI, I., *A községi közigazgatás kézikönyve*, Budapest 1878. 52-53.

az igazgatás újjászervezése a községekből kiindulva történt. A vármegyéktől eltérően alulról felfelé építkeztek. Újból érvényesítették igazgatási autonómiájuk alapelvét, mely szerint az önkormányzat alapja a község. Ekkorra a Jászkun Kerület anyagi függetlenségének nyoma sem maradt. Saját forrásból nem tudták az önkormányzatot fenntartani. A közigazgatási költségekre az adók bizonyos százalékát kapták vissza az államtól. Alig zajlott le a törvényhatóság átalakulása az 1871.18 tc. nyomán megkezdődött a községi önkormányzatok átalakítása. Az adott község adófizető lakosságának adóösszeg szerinti többsége dönthette el vállalják-e a rendezett tanácsú város igazgatási költségeit, vagy községgé alakulnak. A döntések nyomán évszázados jogokat veszítettek el, a kerület településeinek jogi egyenlősége, az átalakulással véget ért. A Jászkun Kerület közigazgatási átszervezése 1874-ben befejeződött.²⁴⁴ Ez az átszervezés azonban jászkun identitásukat nem vette el. Az ősi szokásjoghoz mindvégig, még a kiegyezés után is ragaszkodtak, ami szerint minden személyes és birtokviszony egy forrásból, a redempcióból ered. A jászkun településeken kettős telekkönyvvezetést végeztek. Az állam által megkövetelt telekkönyvek mellett vezették a redempciós viszonyokat tükröző Liber Fundit, tovább élt a hagyományos elővételi rendszer.²⁴⁵

7.5. A Körös parti város... A város történelmének rövid bemutatása, a városi kegyuraság intézményének előzményei

Kunszentmárton nem véletlenül épült arra a helyre, ahol ma is található, a kedvező földrajzi tényezők és a neolitikumig visszavezető korok itt élt népeinek kultúrája jelölte ki helyét a határban.

A helység Árpád-kori magyar település. Korai meglétét a nagyszámú honfoglalás- és Árpád-kori régészeti lelőhely is igazolja. A váradi regestrum említi először hitelt érdemlően az 1212-15-ös évekből *Marton falu* néven.

A települések neveinél a címválasztás motívumai az esetek többségében kideríthetetlenek, nem látszik azonban meddő próbálkozásnak az, hogy bizonyos befolyásoló, egymást olykor keresztező és erősítő tényezőkre mégis rámutassunk. A védőszent ünnepe megtartásának kötelező előírását I. László király ún. I. törvénykönyvének 38. cikke meghatározza azokat az egyházi ünnepeket, amelyeket hazánkban meg kellett ülni.²⁴⁶ A kötelező ünnepek között szerepel Szent Márton ünnepe is. Magyarország

²⁴⁴ BÁNKINÉ M. E., *A jászkun autonómia*, Szeged 2005. 253-268.

²⁴⁵ BÁNKINÉ, M. E., *Jászkunok a XVIII-XIX. században*, Budapest 2002. 20

²⁴⁶ Karácsony, Szent István vértanú, Szent János evangélista, Aprószentek, Circumcisio, Vízkereszt, Gyertyaszentelő Boldogasszony, Húsvét, Szent György, Szent Fülöp és Jakab, a Szent Kereszt feltalálása, Áldozócsüdtörtök, Pünkösöd, Keresztelő Szent János, Szent Péter és Pál, Szent Jakab, Szent Lőrinc,

középkori patrocíniumairól kiderül, hogy a vizsgált 2490 eset közül 2011 alkalommal az előbb említett szentek közül választottak templomi titulust. Ez már olyan arány, amelynek alapján határozottan állíthatjuk, hogy a patrocíniumok kiválasztásának elsődlegesen meghatározó oka a kötelező ünnepek köre volt. Szent Márton tiszteletében és kultuszának elterjedésében kétségtelenül szerepet játszott pannóniai születésének tudata is.²⁴⁷

Mártonfalva további élete szorosan kapcsolódik a Magyarországra betelepülő kun törzsek történetéhez, amelyek katonai szolgálataikért földet és a nemesekéhez hasonló kollektív kiváltságokat kaptak. Ez a kapcsolódás majd a település névalakjában is kifejeződést nyer. 1377-ből találkozunk először a „Szentmárton” névformával, jóllehet I. Lajos király oklevelében ez személynévként fordul elő: „Michael filius Petri de Zenthmarthon”, azaz „a Szentmártonból való Péter fia Mihály” (Szentmártoni Mihály). A Szentmárton elnevezés egyértelműen arra mutat, hogy a helység kezdetben nem volt kun település, s arra is, hogy egyházáról, annak védőszentjéről vette nevét, még a tatár pusztítás előtti időkben.²⁴⁸ 1418-ból a helységre vonatkozóan a pozsonyi levéltár iratanyagában egy rendkívül fontos bejegyzés maradt meg. A dokumentum településnek és kun helynek tünteti fel Mártonfalvát: „Metles Possessionis Kunszetmártony, Terrae item Baál Föld de Anno 1418.” A tatárjárás Mártonfalvát is érte. A pusztítások után IV. Béla a Tiszántúlon telepítette le a kunokat, akik a keresztény hitre térve fokozatosan feudalizálódtak, majd felvették az itt talált magyarok szokásait. A község – Kunhegyeshez, Kunmadarashoz hasonlóan – róluk kapta és máig megőrizte a „Kun” előnevet.²⁴⁹ A szintén Baál földhöz kun nemzetségi földhöz tartozó Kunszentmártony helység határlevele az 1418. évről. Hunyadi János 1447. december 27-i levelében is feltűnik a neve, mint Szentmártonszállás. Ebben az időben a jászkunokat bizonyos kedvezmények illették meg, így például vám- és adófizetési kedvezmények.²⁵⁰ 1541-ből pedig arról a megtisztelő történelmi eseményről értesülhetünk,

Nagyboldogasszony, Szent István király, Szent Bertalan, Kisboldogasszony, a Szent Kereszt felmagasztalása, Szent Máté, Szent Gellért, Szent Mihály, Szent Simon és Júdás-Tádé, Mindenszentek, Szent Imre, Szent Márton, Szent András, Szent Miklós, Szent Tamás apostol. Vö. MEZŐ A., *A patrocínium a középkori Magyarországon*, Budapest 2003. 76.

²⁴⁷ MEZŐ, A., *A templomcím a magyar helységnevekben (11-15. század)*, METEM 15, Budapest 1996. 38-40.

²⁴⁸ A sok Márton nevű szent közül a pannóniai Sabariában született tours-i Szent Mártonnak (316-397), Európa egyik legkedveltebb szentjének magyarországon is hatalmas kultusza bontakozott ki már a kereszténység felvételének kezdete óta. Galliában katonáskodott, s itt, Amiens város kapuja előtt történt a számos hazai ábrázolásában is szemlélhető híres jelenet, amikor köpenye felét odaadta egy didergő koldusnak. Fölvéve a kereszténységet, szerzetessé lett, kolostort alapított, a papság kényszerítésére fogadta el a tours-i püspökséget. Vö. MEZŐ, A., *A templomcím a magyar helységnevekben (11-15. század)*, METEM 15, Budapest 1996. 158

²⁴⁹ <http://www.kunszentmarton.hu/varosrol/index.php?oldal=varostortenet>

²⁵⁰ <http://www.kunszentmarton.hu/varosrol/index.php?oldal=varostortenet>

hogy szeptember 18-án Izabella királyné a Szent Koronával Kunszentmártonban tartózkodott, s ahol szentmisén is részt vett.

Az 1566. évi török-tatár pusztításkor Kunszentmárton lakóinak többsége elmenekült, de biztosan vissza is tért, mert a gyulai szandzsák 1567. évi összeírásában már 92 családdal szerepel a falu, amely később is jelentős hely. Szerémi György írja, hogy az egyik lengyel származású királyi testőr útközben súlyosan megbetegedett, majd meg is halt, akinek temetése után Izabella királyné a szertartás végzéséért gazdagon megjutalmazta az akkori kunszentmártoni plébánost.²⁵¹ Újabb csapásokat a 15 éves háború (1591-1606) okoz. Kunszentmárton esetében sokáig a községi élet nyomairól sem történik említés, 1630-ban is pusztaként szerepel. Az elfutások ugyanakkor a visszatérés lehetőségét is jelentették. A puszták nem jelentettek teljesen lakatlan határt. A források alapján az mondható el, hogy Kunszentmárton életében az 1677 és az 1680 közötti évek a községi élet, a helyi faluszervezet megerősödésének időszaka volt, s ekkortájt kőtemplom is állt a faluban. 1687-ben I. Lipót, mint Külső-Szolnok megyei pusztát adományozza el Sennyei Istvánnak. Elhagyott nagykunsági faluként kerül be a Jászkunság 1702. évi a német lovagrendnek való eladását előkészítő, ún. Pentz-féle összeírásba is 1699-ben.

7.6. Az újraalapítás, az ún. „redemptio”

Orczy István jászkun főkapitány 1717. május 24-én adta ki „az Nemes Nagykunságban lévő Szent Mártony” nevű pusztá megzárását engedélyező levelét. A lovagrendeknek törvénytelenül eladott, termékeny határu pusztá 1717-ben nem volt teljesen elhagyott. A főkapitányi levél a betelepülőknek végleges helyet, háromévi adómentességet és nemesi szabadságot ígér. Legelszántabbaknak a jászapáti és alsószentgyörgyi pusztakereső családok mutatkoztak, akik a köztisztületben álló Radics István apáti kisbíró vezetésével- katolikus hitük által erősítve – otthonra is találtak a Körös menti tájon.²⁵²

Radics István nemcsak a város főbírája volt éveken keresztül, hanem köztisztületben álló személyisége is. A vallásos emberek között pedig különösen is nagy tiszteletnek örvendett, hiszen az ő nevéhez köthető a következő történet.

1726-ban Radics István fájó lábaira csodás álombéli indíttatás után Radnán, a Radnai Szűzanya kegyelemképénél keresett gyógyulást. A Radnai Szűzanya közvetítő segítségéhez folyamodás már az utolsó esélye és reménye volt Radics Istvánnak a felgyógyuláshoz. Bár mint tekintélyes embernél – ő volt Kunszentmárton bírójá- „az emberi

²⁵¹ <http://www.kunszentmarton.hu/varosrol/index.php?oldal=varostortenet>

²⁵² BOTKA J., *Kunszentmárton város szimbólumai*, In: Kunszentmárton, a mezőváros, Kunszentmárton 2008. 75.

gondviselés nagy volt ugyan körülötte”, de „haszontalan költött minden orvosságokra, és már az orvosokból is kifogyván: semmi reménysége nem lévén a meggyógyuláshoz”, amikor álomlátása után felkereste a radnai szentélyt. Csodás felépülése után a kegyhelyen hagyta a mankóit.²⁵³

A betelepülés átgondoltan és szervezeten történt. A megtelepülés meghatározó éve 1718 volt, s egyben a szervezett községi élet kezdete is. Ekkorra kis kápolnát is állítottak. A szervezettséget és az egyházközségi élet sarjadását őrzi az az 1718-ban keletkezett egyezség, mely „*a kunszentmártoni plébános által a helyi római katolikus községtől húzott jövedelmek tekintetében*” készült.²⁵⁴ Örömmel vállalták ezt a jó hívek, hiszen hitük gyakorlása, a lekipásztorról való gondoskodás egyaránt fontos volt számukra. Igaza van Timon Ákosnak, amikor ezt írja: A nép együtt él és érez papjával, szívesen megosztja vele, amije van, kényszer eszközökre nincs szükség, és a felekezeti nem zavarja meg e jó viszonyt. Csak ekként fejthető meg, hogy a hívek egyházközségi szolgáltatásai évszázadokon át sem az egyházi, sem a világi hatalom rendelkezésének tárgyát nem képezik.²⁵⁵

Ebből az indíttatásból jött létre az „Egyezség Kunszentmárton (Kun-Szent-Márton) község plébánosa és annak lakosai között; Egy házaspártól egy kila búza – amilyennel tudniillik az egri egyházmegyében a plébános uraknak mérni szokásban van – és tizenhat poltúra.²⁵⁶ Gazdálkodó özvegy emberek és özvegy asszonyok 3, azaz három rőf vásznat adnak. Őszi vetést 16, azaz tizenhat, tavaszi (vetést) 8, azaz nyolc kilával tesznek, azoknak (az) learatásával és behordásával együtt. Szénát 8, azaz nyolc szekérrel adnak. A mészárszékből 1 mázsa húst, azonkívül szombati nyelvet (lingua Sabbatis)²⁵⁷ kap és az gyertyáknak 25 font fagygyút. Köteleztetnek a lakosok kertet, kamarát, házat és szérüs udvart adni a plébániának és azt körülkeríteni, nem gazdálkodó özvegyasszonyok a kertben gyomlálni tartoznak. A dinnyeföldet megszántják és bevetik. Egy mázsa sót és egy hízott ártányt adnak. 8, azaz nyolc kocsi fát kap a plébános, azonkívül minden lakos 5, azaz öt kéve nádat tartozik adni tüzelőül. (A)míg a helység malmában öröltetnek (az) vámrész kitétele nélkül tartoznak megörölni 16, azaz tizenhat zsák életet, egyéb esetben tartoznak más malomba vinni (a 16 zsák életet). Vajat 20, azaz húsz iccét, a szentmise áldozatokhoz három edény bort szolgáltatnak; Az esketésnél szabad stólat(t), a menyasszonyi avatásért

²⁵³ BARNA, G., *Búcsújárók*, Budapest 2001. 236.

²⁵⁴ *A kunszentmártoni egyház helyzete az egyházlátogatási jegyzőkönyv tükrében*, in: Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai, Szolnok 2002. 152-153.

²⁵⁵ TIMON Á., *A párbér Magyarországon*, Budapest, 1885. 16

²⁵⁶ Megj. Főleg Erdélyben használatos fémpénz, fillér

²⁵⁷ megj. Az előkelőknek tiszteletből adott marhanyelv

egy tisztességes keszkenőt (strophium), egy merítés (haustus) bort, egy szelet sült pecsenyét (frustum assaturae) és kalácsot (torta) fognak fizetni. Karácsony, Húsvét és Pünkösöd ünnepére a plébános szabad tetszése szerint vagy egy tisztességes ebédet (prandium honestum), vagy az helyet egy aranyt (imperialist) adnak. Jégvermet is fognak építeni és azt téli időben jéggel megtöltik. A keresztelésért egy kenyeret és egy tyúkot, hasonlóan az avatásért is. Temetésért 16, azaz tizenhat poltúrát, énekes halotti miséért 1 rajnai forintot, (a) temetési beszédért egy aranyat, (az) olvasott misétől pedig 20, azaz húsz poltúrát fizetnek. A teheneket megfeji mindenki egyszer (a plébános részére). Az 1718-dik évben, Csomortányi Imre hevesi főesperes s.k. Előttünk Kászonyi Zsigmond (előtt)”²⁵⁸

Egyházi szervezetük 1721-ben lesz teljes, az első plébános, Zatkó Mihály érkezéssel. A második, bár még mindig szerény kis templomukat 1722 körül emelték Szent Márton püspök tiszteletére. Erről a templomról számol be az 1733. augusztus 3-án megtartott canonica visitatio is. „Az királyi helytartóság nagyméltóságú tanácsosa 1733-ik évi június 20-ik napján kelt rendelete tartalmának a megismerése után – a felülről engedelmességre kötelezettek – tudniillik a hozzám csatolt járszági kerület, mint az én hevesi főesperességem – helységeknek a plébánosa és a bírái által végrehajtott templom- és plébánia összeírása a következő; Kunszentmártoni falubirtok a kunsági kerületben fiókegyház nélkül (Possessio Kun. Sz. Mártony in Districtu Cumania absque Filiali) Ez a templom nem katolikus (vallású kereszténység) által körülvevett területen emeltetett (Ecclesia haec in medietate A catholicorum constituta), fából épült és minden egyházi javadalomtól megfosztott. Belülről mégis oltárokkal, kórossal, orgonával és ezekkel összhangban két illendőbb miseruhával, továbbá két régiebb, valamint két fekete kiegészítővel. Továbbá két kehellyel (Calicibus), van egy szentségtartó (Monstrantia), amelyet a templomfelügyelő őriz, van két harang is. A plébános háza (Domus Parochialis) ez évben égetett téglából új alapzatot kapott (és) náddal fedett. Az (építkezés) befejezéséhez pedig még nem jutott el. A házhoz tartozik egy közvetlenül csatlakozó kert...” Az 1767. július 13-án tett Canonica Visitatio beszámol arról, hogy van kőből épült templom, melynek tornya szép, elegáns, a templomot a helybeli lakosok építették Szent Márton püspök tiszteletére.²⁵⁹

A település városi rangjáról lemondva, 1897. július 1-től nagyközség lett.

²⁵⁸ *A kunszentmártoni egyház helyzete az egyházlátogatási jegyzőkönyv tükrében*, in: Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai, Szolnok 2002. 200-201.

²⁵⁹ Canonica Visitatio Ecclesiae Kun-Szent- Mátyonyiensis, Anno 1767. die 13 Julii... .. e lateribus coctio per incolas loci aedificata, et in honorem S. Martini Eppi, quo die Patrocinium ejus cum Indulgetus Aplcis a nobis recognitis celebratur... Turre Ecclesiae est elegant, statuit lapideis...” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1767

7.7. A városi előljáróság szerepe a település életében

Időben az első a jászkun kiváltságon és a helyi közösségek önszerveződésén alapuló önkormányzati autonómia, mely letisztult formában az 1780-90-es évektől 1848-ig működött. 1853-tól (a rendi kiváltságok tényleges elvesztése) az 1870-es évekig (1870-71: törvényhatósági és községi törvény, 1876: a Jászkun Kerület megszűnése és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye megalakulása) hosszú, számos buktatóval és átrendeződéssel tarkított átmeneti korszak következett. Melynek az országos szintű polgári jellegű közigazgatás megteremtése vetett véget.

Kunszentmárton bírójának és tanácsának folyamatos működésére utaló feljegyzések az 1760-as évek előtti időszakból nem maradtak fenn. 1767-től több bejegyzés tanúskodik arról, hogy a tanács általában hetente egyszer, a vasárnap délelőtti mise előtt ült össze, olykor ritkábban, de ha szükséges volt, ennél is gyakrabban. A tanács működését e korszakban hagyományosan négy nagy területre osztja a közigazgatás-történeti irodalom: 1. politikai igazgatás, 2. gazdasági irányítás, 3. rendészeti igazgatás, 4. jogszolgáltatás.

A település képeinek formálódásához is hozzájárultak a tanács intézkedései. A kulturális élet területi irányítása javarészt az iskolák fenntartásával, működtetésével kapcsolatos intézkedéseket foglalta magában. A kultúrára más formában is áldoztak: *Katechismus könyvnek ki nyomtatása az népnek hasznára Templom Cassájából resolváltatik: 178.*

A helység tanácsa hatalmának mértékét jelzi, hogy egyes határozatai a lakosság erkölcsi életének javítását célozták. 1776-ban még büntetést helyeznek kilátásba, ha valaki nem látogatta rendszeresen a templomot. 1817-ben szabályozták, kiket illet meg halálakor a nagy- és kiket a kisharanggal való harangozás, s ekkor határozták meg azt is, hogy a „*Templomban a férfiak részén a 2-dik székben a bírák járjanak*”, s a „*Tanátsbéliek 4 jeles ünnepen az oltár előtt hatan hordozzák a fáklyát, egyéb ünnepeken a mester emberek viseltyék.*”²⁶⁰

7.8. A városi előljáróság, mint kegyúr

A városi kegyuraság gyökereihez a történelmi fejlődést vizsgálva jutunk el. Az egyetemes egyházjogban az 1917-es Kódex kihirdetésekor ez a több évszázadra visszanyúló jog ugyan korlátozva lett, de teljesen csak a magyar történelem és egyház életében viszontagságos időszakban, az 1940-es évek második felében szűnt meg teljesen. Egészen

²⁶⁰ GULYÁS K., *Kunszentmárton közigazgatása a 19. század közepéig*, In: Kunszentmárton a mezőváros, Kunszentmárton 2008. 21-42.

speciális fejlődésen ment keresztül ez a jog, egészen Szent Istvántól kezdve, vagyis a királyi, főkegyúri jogtól a városoknak adott kiváltságokban lévő jogokig és kötelezettségekig. Külföldön is léteztek kegyuraságok, de olyan adottságokkal és sajátságokkal, mint nálunk, sehol máshol nem találkozunk.

A törvény minden alattvalót kötelez. A törvényhozó azonban indokolt esetben a törvény kötelező erejét megszüntetheti, vagy egyeseket alóla kivehet akár esetenként, akár állandó intézkedés folytán.²⁶¹ Ha ezt az egyházjogi meghatározást a történelmi események tükrében nézzük, láthatjuk, hogy a király, bizonyos jótéteménynek viszonzásaként kiváltságot adott a személyeknek, vagy városoknak, mely által megvalósult a hatályos jog definíciója: „a kiváltság, bizonyos természetes vagy jogi személyek számára külön intézkedéssel adott kegy.”²⁶² Tehát a kiváltság elnyerője számára új objektív jogot jelent, s minden esetre nézve, állandó jelleggel veszi ki őt a megfelelő törvény alól. Kegyet nyertek, vagyis olyan tárgyi jogot, mely valamely jogi vagy természetes személy számára alanyi jogállását kedvezően befolyásoló intézkedés.²⁶³ Az így megvalósult intézkedés bizonyos városoknak egészen különleges önállóságot adott, így a joghatóság alól kivette őket. A politikai kiváltságokkal együtt járt az egyházi kiváltságok sora is. Ezek közül a legfontosabb, a szabad plébánosválasztás joga volt. Vagyis, hogy a város, lelkészét saját maga választja, a törvényes szabályok keretein belül. Ahol a város közönsége a patronus, a lelkészválasztásra a képviselőtestületnek csupán római katolikus tagjai jogosultak. A jáász városok által gyakorolt patronátusnál minden kétséget kizárólag csupán a római katolikusokat illette meg a kegyuraság, mert Mária Terézia 1745. március 6-án kelt kiváltságlevele szerint: „Locorum communitatibus Romano Catholicis in iisdem districtibus sitis jus etiam patronatus benigne concedimus.”²⁶⁴

Így volt ez Sopron, Budapest, Szeged és a többi szabad királyi város esetében is. Mint azt a későbbiekben látni fogjuk, a kegyúri jogról lemondani nem lehetett. Érthető is, hiszen nem lehet lemondani olyan kiváltságról, amely valamely testület, méltóság vagy hely (pl. bazilika) részére biztosít előnyöket, mivel ezek fenntartását a közérdek sürgeti.²⁶⁵ Próbált ezektől a kegyúri terhektől megszabadulni a közben protestánsná lett Debrecen városa, de ezt mégsem tehetette, mert ez a szabad királyi városoknak lényegi, velejáráó kiváltsága, s így a plébános választás joga megmaradt. Azt, hogy a városi előljáróság közül

²⁶¹ BÁNK, J., *Kánoni jog I*, Budapest 1960. 308.

²⁶² CIC 76. c.

²⁶³ ERDŐ, P., *Egyházjog*, Budapest 2005. 120.

²⁶⁴ EÖTVÖS, K., *Az egyházi közigazgatás kézikönyve*, Budapest 1889. 409.

²⁶⁵ BÁNK, J., *Kánoni jog I*, Budapest 1960. 312.

ki választhatta a plébánost, külön rendeletek szabályozták. Általában a városi kegyuraság az ún. „nagytanács”-ból állt, vagyis a képviselőtestület valamennyi tagját jelentette. Néhol egy szűkebb kör, a „kistanács” választotta a lelkészt. Kunszentmártonban a kegyúri jogokat a városi előjáróság gyakorolta. A Kódex rendelkezéseit megtartva a testületből csak katolikus személyek voltak erre a kiváltságra jogosultak, mivel a kegy azokat illette, akik a katolikus egyházzal keresztségük által oda felvéve, közösségben voltak. Ebből is kiderül, hogy a kegyuraság az egyházi kegy, amelyet az illetékes törvényhozó ad meg, és nem világi kiváltság. Ez a jog a püspökök szabad plébános kinevezési jogát korlátozta.

Az 1917-es Kódex hatálybalépését követően a kegyuraság intézménye jelentősen átalakult. Egyre inkább háttérbe kívánták szorítani az ezzel járó kiváltságok gyakorlását, és helyette lelki javakat helyeztek előtérbe.

A kegyúri terhek értelmezése sokszor jogbizonytalanságot okozott. Ezeknek a terheknek és kötelezettségeknek az értelmezésénél gyakran előfordult, hogy egy-egy beruházás, vagy javítás alkalmával a kegyuraság a finanszírozási gondokra hivatkozva nem teljesítette az egyház felé köteletségét. Ezt nem lehetett csupán egy egyházközségnek adott segélyként értelmezni, mert közjogi terhe volt a városnak. A kegyúri terheket egészen másképpen kell minősítenünk, mint az egyéb hitfelekezetek segélyezését. A kegyúri terhek teljesen közjogi terhei voltak a városnak, amelyeket nem lehetett egyoldalúan letenni, sem összetéveszteni a hitfelekezeti segélyekkel. Az egyes községek, vagy városok a hitfelekezetek segélyezésének mértékét saját vagyoni viszonyaik figyelembevételével állapították meg. Annyi segélyt nyújtanak amennyit vagyoni erejük megenged. Nem volt semmiféle normatívum, amely a községi segélyezés mértékét megállapította volna, sőt még olyan törvény sem, amely a segélyezést kötelezően előírta volna.²⁶⁶

7.9. A városi kegyuraság és az egyházközség kapcsolata

Kunszentmárton esetében a kegyurasági tevékenységet 1745-től kezdődően a község tanácsa végezte. Elnevezését többféle formában használták. Latin eredetije „ius patronatus”, félig magyarosított formája „patronátusi jog”, teljesen magyar változata a „kegyúri jog”, „kegyuraság”, s ennek megfelelőjeként a 19. században a nyelvújítás hatására „egyházjogi pártfogói jog”-nak is emlegették. A kunszentmártoni sajtó szívesen és gyakran alkalmazta a jól hangzó „egyházvédnökség” megnevezést.²⁶⁷

²⁶⁶ CSIZMADIA, A., *A magyar városok kegyurasága*, Győr 1937. 46

²⁶⁷ JÓZSA, L., *A város és plébániája*, in: Kunszentmárton a mezőváros, Kunszentmárton 2008. 257.

Kunszentmárton község előjárósága már a redempció előtt, tehát a kegyurasági kötelezettségek és jogok gyakorlását megelőzően is készségesen vállalta az egyház szolgálatában álló személyek tisztas megélhetésének biztosítását. A település lakosságának túlnyomó része római katolikus vallású volt. Belőlük kerültek ki a városi tanács tagjai, akik e tisztségük mellett is megőrizték hitüket és ragaszkodtak vallásukhoz, annak komoly gyakorlásához. Imádkoztak, a szentmisékre rendszeresen jártak, a város plébánosaival nemcsak hivatali, hanem lelki kapcsolatot is ápoltak, buzgó katolikusok voltak, akik meglátták, meghallották, hogy az egyházközségnek mire van szüksége. Ezeket szívügyüknek tekintették és biztos vagyok abban, hogy a következő egyházzvédnökségi ülésen ezt igyekeztek orvosolni. Így érthető, hogy a kegyúr és a plébánia között nem csupán „átirat” formájában történtek ügyintézés, hanem azzal a lelkiismeretes éberséggel dolgoztak, amely mindig észrevette, hogy Isten ügyéért fáradozva miben és hogyan tudnak segítségére sietni a lelkipásztornak. Felismerték, hogy a város fejlődésének egyik útja az ember lelkének szebbé tétele.

8. A kegyúri jog gyakorlása a kunszentmártoni egyházközség életében

Az 1807. év folyamán városi ragra emelt Kunszentmárton képviselőtestületének vezető funkciójához tartozott a kegyuraság kötelezettségének ellátása is, mely ősi jáász és kun kiváltságokra épült, mint azt már fentebb tárgyaltuk.

Az autonóm kerületben élők sajátos zárt rendszert alkottak, pontosan körülhatárolva az ott élők jogait és kötelességeit. Az évszázados fejlődés eredményeként kialakuló önkormányzat tevékenysége a társadalom életének minden mozzanatában tetten érhető, többek között abban is, hogy a jáász és kun települések előjárósági kegyurasági minőségben teljesítették az egyházfenntartással járó feladatokat. A Nagykunság kiváltságai között a középkor óta szerepelt tehát a szabad lelkészválasztás joga. Természetesen hasonló volt a helyzet a jáászságban is. „Miután a jáászok mindenkor éltek azon kiváltsággal, hogy maguk választhattak maguknak plébánost, 1512. június 6-án II. Ulászló király az összes jáászok képviselőinek kérésre megengedte, hogy valahányszor parochiájuk lelkész nélkül marad, oda szabad tetszésük szerint egyházközségük egyező akaratából maguknak alkalmas lelkészt választhatnak, ezt maguk közé vihetik, tarthatják.”²⁶⁸

Magyarországon a királynak főkegyúri joga volt. Így ő nevezte ki a nagyobb egyházi javadalmasokat, s ezzel együtt adományozta a javadalmat, ugyanakkor a legfőbb felügyeletet is ő gyakorolta a a birtokok kezelése fölött. Őt illette tehát az egytetemes kegyuraság. Ez alapján a király kegyuraságot adományozhat: megállapítja a magánkegyurak jogait és kötelességeit, sőt meg is foszthatja őket a kegyuraságtól.²⁶⁹ Így volt ez Kunszentmárton életében is. Királyaink nemcsak egyes érdeemes híveikre és ezek utódaira ruházták át adományozás útján a kegyuraságot, hanem egész községekre is. A kegyuraságnak ily módon való királyi adományozása teremtette meg az úgynevezett városi kegyuraságot, mely hazai jogfejlődésünknek egyik legérdekesebb fejezetét képezi. A városi kegyuraság eredete a XII. és XIII. századra nyúlik vissza. Úgy királyainaknak, mint az ország főpapjainak és főurainak, igen sok teljesen pusztta, vagy csak gyéren lakott terület volt ez időben birtokában, amelyen nagyon szívesen fogadták akár a szomszéd népesebb vidékről, akár pedig a külföldről jövő és letelepedni vágyó személyeket.²⁷⁰

A redempciót és a kiváltságok visszaadását engedélyező királyi adománylevél 8. pontja, majd az 1751. évi 25. törvénycikk a katolikus vallású jáász-kun községek számára ismét biztosította a kegyúri jogokat és a szabad papválasztás, prezentálás jogát. De miután a

²⁶⁸ SOÓS, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történeti áttekintése*, Budapest 1985. 29.

²⁶⁹ GYETVAI, P., *A vallás körüli felségjogok*, Budapest 1938. 9-11.

²⁷⁰ KOLLÁNYI, F., *A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban*, Budapest 1906. 166.

többségében protestáns Nagykunságban- Kunszentmártont kivéve – 1776-ig másutt plébánia nem volt, a kegyúri és prezenta jog a 18. század folyamán csak a katolikus vallását megőrző Jászságban nyerhetett alkalmazást.

A plébániai járulékföldek ügyében a 18. század folyamán kemény csatározások zajlottak a plébános és a tanács között. 1745 után, a redempció befejezését követően történt meg, hogy a plébánia használatára 132 pózna kerthelyföldet biztosítottak a szentmártoni bírák. Balajthy Máté tb. Kanonok kétkedett a parochiális 132 pózna kerthelyföld épségét illetően, mert gyanúja szerint a szomszédok elszántogattak belőle. A tanács új felmérést rendelt el. Olyan kezdeményezés is történt a plébánosok részéről, hogy a járulékföldek helyett a tanács tegye lehetővé egy megfelelő pénzösszeg rendszeres kifizetését. Erre 1852-ben az volt a válasz, hogy a „kenderföldért kárpótlást a város nem adhat, miután mindig csak úgy adatott tiszteletből, ha éppen történt kenderföld-osztás. Ha bármikor megszűnt egy időre a kenderföld kiosztás, elmaradt a gazdáknak, tehát a plébánosnak is a felsegélyezése.”²⁷¹

Az 1850-es évek a plébánia ingatlanjainak, különösen a földterületek helyének és nagyságának változásában hoztak komoly változást. A folyószabályozás, a város esetében a Hármas-Körös védvonalának és medrének alakítása a plébánia földterületeire is hatással volt. Külön minisztériumi rendeletek és egyéb hatóságok utasításai rendelkeztek a kisajátítandó földterületekkel kapcsolatban. A folyó kanyarulatainak átvágása az 1850-es évek végén megtörtént, ami eredményezte a terület átrendeződését. A mederszabályozás után megépültek a töltések is. Több településen kölcsönt vettek fel a védművek felépítéséhez. Általánosságban ugyanis az volt a gyakorlat, hogy a folyó medrének szabályozását, a kanyarulatok átvágását állami pénzen végezték el, a töltések építése azonban a társulatokba szerveződött birtokosok feladata volt. A munkákhoz a bankok szívesen adtak hosszúlejáratú kölcsönt, és az egyházi birtokokra felügyelő minisztérium is hozzájárult annak felvételéhez. Az árvizektől felszabadult területeket az első évtizedekben e vidéken is rétként, legelőként hasznosították.²⁷²

Az 1853. évben ment végbe Kunszentmártonban a tagosítás. A szétaprózódott birtokok rendezése kedvezően érintette a mindenkori plébános javadalmát képező földingatlan ügyét is. A július 20-án közölt jelentés alapján „az eddigi parochiális 52 hold és az öcsödi határra eső 132 pózna tanyai szántó föld, valamint a püspöki látogatás szerént a Plébános Urakat illető, de mennyiségre nézve határozatlan kitételű kenderföld, káposztás és

²⁷¹ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 166-169.

²⁷² DÓKA, K., *Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században*, Budapest 1997. 205.

a tagosítással más birtokosokra is megszűnendő szabad legeltetési jog helyett 52 hold szántó és a szám kiegészítése végett 48 hold részint kaszáló, részint legelő s így összesen 100 hold föld jelentetett ki parochiális földnek a város közelében egy tagban, - a Plebános Urak minden eddigi e részbeni illetményeik igen betsületesen lennének kielégítve: sőt az egy tagban és a közel helyen kiadás által még igen nagy kezelési kényelem és nyereség is háramlanék a Parochiális föld használójára.”²⁷³ A város, mint kegyúr, a plébánosi javadalmazást ezeken a földeken keresztül is biztosítani kívánta. Egy 1855-ben kelt levélben arról olvashatunk, hogy a tagosítás hatására a papi birtok kétszerte nagyobb lesz a tagosítás után. Ez azonban az egyházi adó szempontjából is zúgolódásra adna okot, hiszen a megnövekedett földbirtokok után a népnek magasabb összeget, illetve természetbeni juttatást kellene beszolgáltatni az egyházi személyek eltartásához. Ezért a plébános levelet ír az egri érsekhez, melyben beszámol arról, hogy ez a tagosítás nem a földterületek növelését fogja az egyház számára jelenteni, hanem mintegy a földeket megváltva a város meghatározott mennyiségű terményt fog évente beszolgáltatni a plébániára. Ez a levél azért is fontos számunkra, mert a javadalmazások fejlődése ezen keresztül is nyomon követhető. Így a földterületek megnagyobbítása helyett a következő „megváltást” fogadta el a plébános, mondván, hogy így a nép sem zúgolódik tovább.

„A Kun-Szent-Mártonyi Plébánosnak évenként a várostól a következő deputátumot kapja:

Kész pénzben 341 for 48 kr., Búza 50 köböl, árpa 30 köböl, 8 szekér széna, 6 szekér tüzi szalma, 1 darab hízott sertés, 6 akó bor, 12 öl kemény tűzifa, 45 itze vaj, 190 font marhahús, 100 font fagyú, 32 kila búzának megöröltetése, mint ezeket ide értve a fenn kivett 341 for 48 kr közmegegyezéssel 1500 pengő forintban megváltani magam és utódaim részére.

A kántornak pedig a következő deputátum jár: 40 pengő forint készpénz, 30 köböl búza, 22 ½ köböl árpa, 16 kila búzának öröltetése, 1 darab hízott sertés, 4 öl kemény tűzifa, 4 szekér széna, 4 szekér szalma, 80 font marhahús, 15 font fagyú, 80 font só, s a kivett pénzt is ide számolva, évenként ezekért húzand 600 forint.

A harangozónak a várostól évenkénti deputátuma vala: Készpénzben 36 pfor, 16 ½ köböl búza, 10 köböl árpa, 3 öl kemény tűzifa, 2 szekér szalma, 10 font fagyú, mindezekért a 36 pforintot is ide értve húzand a várostól évenként deputatum fejében 280 azaz kétszáz nyolcvan pengőforintokat. Hogy ez mekkora terhet jelentett a családoknak, Bogdán István a

²⁷³ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 170-171.

Régi magyar mértékek című munkájában írja le. Így egy köböl körülbelül 5,88335,72 liter volt.²⁷⁴

Ennek az egyezésnek Trangoss József plébános szerfőlött örült, ami ki is derül az egri érseknek írt leveléből: „Legmélyebb alázattal bocsánatot kérek Excellentiádtól, hogy előlegesen ez iránt Excellentiád bölcs tanácsát magamnak ki nem kértem; mivel meglepőleg, s váratlanul történt ez reám nézve; s nem volt tanácsos a dolgot fel függeszteni, nehogy a kinálkozó kedvező alkalmat elszalasszam.”²⁷⁵ A javadalmas szántóföldhöz cseréppel fedett tanyaépület is tartozott. Erről tudomást szerezhethünk egy 1887. május 7-én kelt levélből, amikor is Tóth Sándor a plébániát átadta Dobó Ferenc adminisztrátorkáplánnak. „A mellékelt kataszteri birtok ív szerint van 86. kat. hold s 665 négyszögöl szántóföld, mely az a közép termés mellett a plébános részére évenként jövedelmezhet 1000-1200 frtot. A tanyán egy 8 öl hosszú, nád fedelű, vályog falú épület s egy fészter, melyek mind jó karban vétettek ezelőtt 27 évvel, most azonban mind roskadt állapotban vannak. Fenntartásukról a plébános tartozik gondoskodni. Kunszentmárton, 1887.május 7.”²⁷⁶

A 1887 tett alesperesi vizsgálat megörökíti, hogy az 1852-ben végrehajtott tagosítás alkalmával a patronus a plébániának csak földet adott, de tanya épület nélkül. A meglévő tanyai épületet fészter nélkül Trangoss idejében építették a plébániai földet haszonbérbe vevők, valószínűleg annak terhére. Később Tóth Sándor plébános saját költségén tataroztatta, sőt fészterrel is kibővítette. Ezt Dósa József plébános újjáépíti, melyről egy „Pótlék a kunszentmártoni plébánia leltárához” irat tanúskodik. Eszerint:

1891. évben (decz. 21.) a régi dűledező tanyai épület helyett új épületeket emelvén s ezeket a plébánia javára felajánlván, az 1891. okt. 20-ai elfogadott leltárhoz csatolja:

1. kiépítettett egy 5 öl mély, 1 öl széles, téglával kirakott kút.
2. egy 8 öl hosszú, 3 öl széles, deszka gáddal ellátott lakóház, melyben tágas szoba, konyha és kamra, amelyből a padrajárás is nyílik. Van mellette egy kisebbszerű pincze, melynek lejárata a gádor alatt van elhelyezve.
3. Egy 9 öl hosszú és 3 öl széles két dupla ajtóval ellátott istálló.
4. egy 6 öl hosszú, 2 1/1 öl széles épület, megfelelő magasságú falakkal, mely három ölet foglal magában.

²⁷⁴ BOGDÁN I., *Régi magyar mértékek*, Budapest, 1987. 596.

²⁷⁵ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1855. november 6-án kelt levél

²⁷⁶ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 276/1887

5. a legmagasabb ponton egy 3 öl hosszú, 2 öl széles kerti ház, megfelelő kis tornáccal, mely épület csak egy szobát foglal magában. A falak téglalapú vályogból vannak.”²⁷⁷

A lelkipásztorok a 100 holdas birtokot feles-bérletben műveltették. A szépen működő, virágzó gazdálkodást Dósa József plébános hetenként gyalog kísértélve, személyesen ellenőrizte. A folyamatosság 1945-ben, a földreform végrehajtásával szűnt meg, amikor is az államhatalom megfosztotta az egyházat a javadalmas földterület használatától.²⁷⁸

A városi tanács mellett működő gazdasági gyűlés 1854. szeptember 21-én elhatározta, hogy az egyházi hivatalnokok fizetését a helység egyéb kiadásaitól elkülönítik, s ehhez minden római katolikus vallású adózó család 1 pengőforint 40 krajcárral, 21 itce búzával és 10 itce árpával köteles egyenlően hozzájárulni.

Érdekes összeállítást készített Bodgán István a magyarországi úrmértékegységekről. Ebből megtudhatjuk, hogy napjainkban ez a hozzájárulás mennyi terhet rótt egy-egy családra. Így aztán egy icce mennyisége 0,6067 litertől egészen 4,1965 literig változhatott.²⁷⁹ Később az egyháziak természetbeni járulékát készpénzre változtatták. Október 17-én a plébánosnak járó természetbeni juttatás pénzbeli megváltását 1500 pengőforintban, a kántorét 600, a harangozóét 280 Pfrt-ban állapították meg.²⁸⁰ 1855-től kezdődően a plébános részére 1500 forint, majd 300 korona, az 1920-1922. években a pénz romlásával 6750 korona, majd 1923-ban 11 ezer korona, 1924-ben 24 millió, 1925-ben 51 millió, 1927-től, a pengő bevezetésével évi 4080 pengő készpénzfizetést biztosított a kegyuraság. A két káplán fizetése 1855 és 1918 között évi 210 forint, illetve 420 korona volt, az 1930-as évek végéig pedig általában 2000 pengő. Ezen kívül a plébánostól lakást és teljes ellátást, valamint némi stóladíjat kaptak.²⁸¹

8.1. Egyházi épületek

A város, egészen alapításától kezdve mindig is rendelkezett az istentiszteletek végzésére alkalmas helyekkel. Az első, Árpád-kori templom ásatásánál előkerült leletek bizonyítják, hogy az ott lakók életében fontos szerepet játszott az Istennel való kapcsolat ápolása. Az istentiszteleti helyek mellett a temetkezési hely is fontos egy település életében. Ebben a fejezetben igyekszem az Alföld talán legszebb és egyik legnagyobb templomának,

²⁷⁷ Egri Főegyházmegyei Levéltár, Kunszentmárton egyházi iratai, 1891.

²⁷⁸ JÓZSA, L., *A város és plébániája*, in: Kunszentmárton a mezőváros, Kunszentmárton 2008. 260.

²⁷⁹ BOGDÁN I., *Régi magyar mértékek*, Budapest 1987. 602.

²⁸⁰ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 173-174.

²⁸¹ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 176-177.

valamint temetői kápolnáinak és a plébánia, valamint a kántorlakás létrejöttével bemutatni, hogy a kegyuraság milyen módon gondoskodott az egyházi épületekről és az egyházi személyek méltó lakásáról.

8.2. A Nagytemplom

A város jelenlegi, negyedik templomának tornya, az 1745-ben, a redempció megvalósulásának idején felépült előző templomból maradt. A korabeli leírások a templomépítés szándékának kifejezését így őrizték meg: „Ex Fundamentis (alapjától kezdve) saját költségünkkel Isten dicsőségére és Catholica Anya Szent Egyház előmenetelére.” A barokk stílusban épült, háromhajós templomot Szent Márton püspök oltalmába helyezték elődeink. A város műemléki épülete a település központjában, a Hármaskörös partján helyezkedik el, monumentális méreteivel és tekintélyt parancsoló megjelenésével uralva a környéket. Műemlék épület, hiszen e fogalom definíciója tökéletesen megvalósul a Nagytemplom esetében is, miszerint műemlék a hazánk történeti múltjának jellegzetes, pótolhatatlan olyan emléke (építmény és egyéb alkotás, annak tartozékai, továbbá a vele kapcsolatos képző – és iparművészeti alkotások), amely az ország gazdasági-társadalmi és kulturális fejlődésének tárgyi bizonyítékául szolgál, s építészeti, történeti, régészeti, képzőművészeti, iparművészeti, vagy néprajzi szempontból kiemelkedő jelentőségű. Ilyen műemlék továbbá a Nagytemplom mellett álló plébánia épülete is.

A temetői kápolnák műemlék jellegű örökségek, melyek az építészeti, történeti, képzőművészeti, iparművészeti, és néprajzi szempontból egyaránt jelentős értéket képviselnek.²⁸² A műemlékek, a műemlék jellegű és városképi jelentőségű építmények egyedi értékük miatt élveznek védelmet. A műemlék megjelenését, hatását, zavartalan érvényesülését nemcsak egyedi értéke, hanem építészeti és tájképi környezetei is nagymértékben meghatározza, befolyásolja – olvashatjuk a műemlékvédelemmel kapcsolatban megjelent szakirodalomban.²⁸³

A templom felépítését követően nem elégedett meg Kunszentmárton előljárósága, vagyis a kegyuraság, azzal, hogy az Isten dicsőségére ilyen méltó hajlékot épített, hanem a templom javadalmazásáról, illetve fenntartásáról is nagylelkűen gondoskodott oly módon, hogy a Körösön lévő komposzombati bevételét és a két szárazmalom szombati hasznát *örök időkre* a templom javára felajánlotta.²⁸⁴ Ezek a bevételek, valamint a város és az egyházközség sajátos bevételeiből származó tőke tette lehetővé, hogy az évek alatt

²⁸² Műemlékvédelem, Budapest, 1973. 7.

²⁸³ Műemlékvédelem, Budapest, 1973. 10

²⁸⁴ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 209.

folyamatosan pusztuló templomot több ízben is felújítják. A levéltári anyagok beszámolnak arról, hogy a templomban külső és belső festés 1802-ben, 1830-ban és 1860-ban történt. Tetőfelújításra 1805-ben, újraszindelyezésre 1815-1817-ben, a tetőnek cseréppel való fedésére 1847-ben került sor.²⁸⁵ Ezt 1854-ben, majd 1859-ben kellett javíttatni. Az 1859. július 14-i tanácsülésen már a templom külső felújítására kötött szerződést tárgyalják. „1. Átadatik Sulyák János kőműves mesternek a torony és templom egész külső részének kijavítása 700 ft. A munkálat megkezdése előtt, 2-ik harmada a munkának előmeneteléhez képest, a 3-ik harmada a munkálat bevétele és jóváhagyása után fog az egyházi alappénztárból fizettetni. 2. Tartozik vállalkozó a torony és templom egész hiányzó részét úgy a rajta foltozatokat gipszes malterrel helyrehozni, az iskola épületre alkalmazott sárga és fehérrel kimeszelni. 3. Az óra szám táblákat ugyan s oly színre, mint azok voltak kijavítani fehér, a számokat feketére, olajos festékekkel újonnan befesteni, s lakkal bevonni, valamint az óramutatokat kijavítani. 4. A torony minden ablakain az üvegezéseket kijavítani, mindent olajos festékekkel zöld színre festeni. 5. A toronyba lévő órszobát tisztára kimeszelni, úgy a torony körül lévő erkélyt vas színre festeni. 6. A templom elején lévő szobrokat kőfaragványi czirádákat kifesteni olyanra, mint eredetileg voltak. 7. A templom ablakain lévő rostélyzatokat a lemeszeléstől megóvni, ha pedig azok bepiszkolatnának, azokat olajos festékekkel vasszínűre kifesteni. 8. Köteles vállalkozó az épületen tett munkára kiírt három évre kezességet vállalni.”²⁸⁶

1860. április 26-án pedig a templom belső javítását rendelték el. „1. Átadatik Balla Fülöp építő mesternek a város kebelében lévő Egyház belső részeinek kifestése egy ezer három száz vfr. Értékben, mely összegén köteles vállalkozó: 2. a templom egész belső részét kijavíttatni, s szakértő mesterrel kifestetni, és pedig a falakat a boltozatig, valamint az oszlopok fejeit, úgy a gerinczeket és korlátokat fehér, magát a boltozatot pedig gyenge ég szín kékre festetni. 3. Az fő oltárnál az oszlopok márványozását kiigazíttatni, a hol romlottak újra márványoztatni, a két mellék oltár oszlopait márvány színre festetni, s lakkal bevonatni, az oltárokon, valamint az egész épületben lévő aranyozásokat helyreigazíttatni, és ahol hibásak valódi arannyal újonnan helyreállítani. Ugyanezen munkálatokhoz szükséges állásokat és minden anyagokat vállalkozó saját költségén tartozik beszerezni, a szükséges kézi s ígás napszámosokat azonban a város fogja kiszolgáltatni. 6. a fizetések akként állapíttatnak meg, hogy a fentebb kiírt összegből ezen munkálatokra bepróbált szakértő mesterrel kötött szerződés felmutatásakor egy harmad, a munkálat előrehaladtával ha azok

²⁸⁵ JÓZSA, L., Isten hajléka az emberek között, Szeged, 2009. 51.

²⁸⁶ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1859.

az összes munka felét meghaldják ismét egy harmad, a munkálat befejezése s jóvá hagyása után a 3-ik harmad mindenkor a szerződésben ezen festő s aranyozási munkákra magát kötelezett mesternek kezében fog kifizetni, s csak netalán a munkálat teljes bevégezte után felmaradandó összeg mint vállalkozót illető fog nékie kiadatni. 7. köteles a vállalkozó a munkálatokat f. é . Május 1-én megkezdetni és 6 hó lefolyása alatt befejeztetni.”²⁸⁷

Mint említettük, a jelenlegi templom a negyedik templom ezen a helyen. A harmadik templom tornyának felhasználásával, mintegy hozzáragasztották a mostani templom hajóját. Az előző épület méreteit jelezte, hogy a templom elkészülte után a torony aránytalanul kicsinek bizonyult a monumentális hajóhoz képest. Így aztán a város elhatározta, hogy a tornyot megmagasítják és így arányában illeszkedni fog a templomhajó méreteihez. Erre az építkezésre 1823-ban került sor. Mivel a kiadások jelentősek voltak, és a városnak nem volt ennyi pénze, hogy a kiadások egészét fedezni tudják, ezért kölcsönt vettek fel. Az egri érsektől négyezer, a maklári templom pénztárából kétezer, összesen hatezer forintot.

A toronyépítés, az erkély „sétáló” kiképzése, a rézből készült toronysisak összes költsége 23 033 forintot tett ki.²⁸⁸ Fél évszázad elteltével a toronysisak pusztulásnak indult. Nagy Géza polgármester bejelenti, hogy a templom tornyának felső, fából álló része már oly aggasztó mérvben elhajlott, hogy annak szakértőileg leendő megvizsgálata és kijavítása már továbbra el nem odázható, mivel a ledőlés veszélyétől minden nap tartatni.²⁸⁹ A szakértői vizsgálatot a hídépítési ügyben kiküldött bizottság vizsgálta meg és erről jelentést is tett. A tornyot Czigler Győző budapesti műépítésszel megvizsgáltatták. Ennek eredményeként a képviselőtestület arra az elhatározásra szánja el magát, hogy a torony süvegének szerkezetét lebontatja, s egy újat építtet. A veszély megelőzésére az 1880-as években leszedték, s a tornyot ideiglenesen zsindegyel fedték be. A képviselőtestület, mint kegyuraság a toronysisak felépítését határozta el, továbbá a templom külső részének kijavítását és a templom körüli járda megépítését kívánta elkészíttetni.²⁹⁰ Ennek költségét részben a templompénztárból, az összegyűlt adományokból és kölcsönökből kívánta finanszírozni. A magas kiadásokra kölcsönt nem tudtak szerezni, ezért a misealapítványokra elkülönített tőkéhez kellett nyúlni. Ez több okból is gondot jelentett. Mindazok, akik ebbe a misealapítványba, saját adományukat elhelyezték, rosszalották, hogy az a tőke látszik felszívódni az építkezésben, mely később alapját képezte volna haláluk után a megemlékező

²⁸⁷ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1860.

²⁸⁸ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 223

²⁸⁹ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 38/1880.

²⁹⁰ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 144/3246 kgy. 874. sz. irata

szentmisék stipendiumának. Ezért levélben orvoslatért fordultak az érsekhez. A másik, szintén túlkapas, hogy mindezt a kölcsönfelvételi szándékot, továbbá az egyházi hatóság kihagyását a tárgyalásokból, saját joguknak tekintették, s nem figyeltek arra, hogy az egyházvédnökségnek az egyházi és hazai törvények szerint önálló, szabad rendelkezési joga nincs. A megyei bizottsági gyűlés elé is felterjesztik a kölcsön felvételének kérelmét, aki azt elutasítja, így a toronysisak építésének ideje eltolódott. A 18000 forintos kiadásokhoz 11408 forint 97 kr tőke állt rendelkezésükre. Végül is 1895-ben készült el a ma is látható művészi értékű vörösréz toronysisak. 1926-ban a templom renoválása ismét sürgetővé vált. A kőműves és ács munkákat a legelőnyösebb ajánlattevőknek kiadta az előjáróság, a bádogos munkákra pedig Berta Gyula és Beschnitz József adtak ajánlatot. Berta Gyula 2.720.000 korona, Beschnitz József 2.981.000 koronás ajánlatot adott be. Noha Beschnitz József 300.000 koronás engedményre volt még hajlandó, mégis Berta kapta meg a munkát.²⁹¹

A kegyuraságnak a teljes egyházi életet felölelő intézkedését mi sem bizonyítja jobban, hogy a kötelességük teljesítésének határait sokszor túllépve, beleszóltak az egyház belügyeibe is. Erre legyen elegendő két példa. Az egyik a templom berendezésével kapcsolatban történt, amikor a hívek Mária szobrot akartak vásárolni a templom részére. Ezt a megvásárolt és a templomba került szobrot egy kiküldött bizottság ellenőrizte és a következő feljegyzést készítették a látogatásról:

Tóth Endre polgármester és társai kiküldöttek, a templomban elhelyezni célzott „Lourdesi Mária” szobor megvizsgálásáról véleményes jelentésében 847/T.885. iktató szám alatt betérjesztik.

Kiküldöttek véleménye elfogadtatván, noha a templomban elhelyeztetni célzott Lourdesi Mária szobor sem nagyságra, sem művészi kivitelre nézve nem felel meg azon kellékeknek, melyek méltán megkívánhatók ahhoz, hogy a templom díszét emelje, mind a mellett az ájtatos hívek jó szándékát és kegyeletét tekintve, jelzett szobornak a Szent Anna oltára és szentély között lévő oszlop melletti elhelyezésért azon feltétel mellett adatik engedély: hogy a szobor készítettő társaság tartozik saját költségén a szobor alá díszes talapzatot és üveszekrényt készíttetni, ezen kívül a szobor fenntartási és javítási költségekre ezen végzés vételétől számított 30 nap alatt 100 frt., azaz egyzáz forint alapítványú összeget az alapítványi pénztárba befizetni, mert mind addig míg ezen feltételek nem teljesítettek, a

²⁹¹ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2092/1926

szobrot a templomban elhelyezni nem szabad, s ha e tilalom ellenére mégis elhelyeztetnék a szobor az el fog onnan távolíttatni.

Tapasztalván pedig, hogy úgy egyesek, mint társaságok a templom részére képeket és szobrokat készíttetnek anélkül, hogy arra előleges engedélyt kérnének, s a kép vagy szobor nagysága, kiállítása iránti tervezetet ide bemutatnak, és kivétel nélkül oly kicsiny és semmi műbeccsel nem bíró képeket és szobrokat készíttetnek, melyek a mi díszes templomunk magasztosságának emelésére nem szolgálnak s érzék nélküli csecse-becse-féle tárgyak csarnokának sülyesztik templomunkat, ennél fogva ezennel határozatilag kimondatik, hogy jövőre a templomban egy kép, vagy szobor elhelyezésére nem adatik engedély, hacsak arra az az előleges engedély be nem szereztetik s a kép vagy szobor tervrajza előlegesen ide be nem mutattatik; felkérvén a lelkeszi hivatal jelen végzéssel, hogy a határozatnak tartalmáról a híveket értesíteni szíveskedjék s őket netáni kép vagy szobor készíttetése esetében az előleges engedély kieszközlése végett ide utasítani ne resteltessek. 1885. december 12. Kormos Károly főjegyző.²⁹²

Egy másik példa lehet erre a rózsafüzér társulat működésénél a világi hatóságokkal fenntartott viszony. Egyházfenntartóként a városi tanács jogot formált az ellenőrzésre és bizonyos dolgok (főleg pénzügyek: adománygyűjtés) engedélyezésére is. A rózsafüzér társulat esetében azonban csak egy 1857-es feljegyzésből értesülünk arról, hogy Bozóky Sándor – az alakulás idején Kunszentmárton főbírája – nemcsak fogadta a társulat küldöttségét, hanem a szervezéssel kapcsolatban bölcs tanácsokat is adott. Úgy tűnik, hogy a városi tanács csak imatársulatlak tekintette, amely magát a település világi közügyeibe, nem kívánta beleártani. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a Rózsafüzér Társulat 1851-es megalakulása után öt évvel, 1856. február 22-én mutatta be alapszabályát a városi vezetésnek, amely azt elfogadta és megerősítette. A tanács csupán annyit kívánt meg, hogy gyűléseiket előzetesen jelentsék be a városi rendőrségnek. Ne feledjük, ekkor a levert szabadságharc után, az abszolutizmus idején vagyunk. A városi tanács később kegyúri jogai alapján ellenőrzése alatt akarta tudni a társulat pénzügyeit is. Ezen túl azonban a társulat tevékenysége a helyi politikai hatalom és érdekek szempontjából közömbös volt. A helyi közigazgatás, a városi bürokrácia specializálódása és ésszerűsödése mellett talán ezt a fontosságbeli csökkenést is jelzi, hogy a polgármester és a főbíró után a főjegyző láttamozza, ellenjegyzzi a bemutatott közgyűlési és számadási jegyzőkönyveket. Valamilyen okból probléma támadt a Mária-szobor alatt elhelyezett persely, pénzgyűjtési

²⁹² SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1051/T.885.

forma jogosságával. Ezért 1887. november 8-án B. Hegedűs József társulati pénztárost felszólította, hogy a persely kulcsát három napon belül juttassa el a tanácshoz.²⁹³

A kegyuraság azonban az esetek többségében jószándékkal állt az egyházközséghez. Ezt a készséget kívánta megörökíteni egy szintén nagyszabású belső felújítás kapcsán készült részletes jelentésben Dósa József plébános, melyet 1889. szeptember 2-án felterjesztett az egri főegyházmegyei hatóság elé, ahol szó esik a kegyuraság áldozatkészségéről és a testület iránti megbecsülés kifejezéséről: „A kunszentmártoni egyházközség dicséretes buzgósága és áldozatkészsége templomom belsejét egészen megújította, díszesen kifestette, a főoltár mellékén levő márványozást egész a tégláig levakartatván újból készítteté, az oltárok környezetén és a szószéken volt aranyozást, úgyszintén a mennyezeten levő Szentháromság és négy Szentatya (Jeromos, Ágoston, Ambrus és Gergely) falfestményeit megújíttatá, a régi és most is ezekre becsült fő- és mellék-oltárképeket szakértővel kitisztíttatá, a talaj márványszerű kövezetének hiányosságait a szentély kövezetéből kijavíttatván, az egészben új, éspedig mozaikkal berakott beton-féle talapzatot nyer. Két mellékoltár, melyek a hatvanas években lettek egész a szentély pilléreihez ragasztva, a régi értékesebb oltárok hátrányára elhelyezve, ezúttal a templom hajójának megfelelő falaihoz építvén. Az új orgona elkészült, és a templom is újra lett festve, aranyozva, márványozva, jelentős beruházás és felújítás történt benne. Ezért kéri az érseket, hogy a hevesi főesperes által a templomot újra megáldhassák. Az engedélyt megkapja.²⁹⁴

A templomépület szerkezetében romlás állt be, valószínűleg ez az 1908-ban történt alföldi földrengésnek köszönhető,²⁹⁵ s ezáltal a főhajó boltozatának hosszanti repedése veszélyes méreteket öltött. Az alesperes levélben tájékoztatja az érseket, hogy „a kegyúr képviselője még nem vizsgálta meg szakértő által a templom repedéseit.” Ezt később megtették. A meghívott szakértők megállapították, hogy „a mennyezet nagy mértékben meg vannak repedve a boltozat nyomása folytán, miért is a repedésekre vonatkozólag véleményezi, hogy a szükséges munkák iránt a legsürgősebb intézkedések teendők, nehogy a templom elzárásának eshetősége kiállhasson. A vizsgálatot Aigner Sándor fővárosi műépítész²⁹⁶ és Szilárdfy Jakab kunszentmártoni mérnök és Mátray Lajos építőmesterek a

²⁹³ Vö. BARNA, G., *Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulata*, Szeged, 1998.39-40.

²⁹⁴ EFL, Kunszentmárton Parochiális irata, 1889.

²⁹⁵ Erről számol be a dévaványai alesperes az érseki főhatóságnak: „A kunszentmártoni templom boltozatán, két év előtt az esperesi látogatás alkalmával repedéseket láttam... Úgy látszik azonban, a tavvali alföldi földrengések szélső gyűrei Kunszentmártonig terjedhettek.” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1908.

²⁹⁶ Javaslatára szerint az oldalfalaknak vassakkal való összehúzósa mely ugyan csúnya volna, vagy a bolthajtások lebontása és vasbeton bolthajtásokkal való helyesbítése, mely igen nagy költséggel járna. vagy

plébános jelenlétében megtették, és megállapították, hogy „azok közelben nem veszélyesek még, de támoszlopokat kell majd a falakhoz építtetni.”²⁹⁷

A kegyuraság 1909-ben drámai felhívást intézett Kunszentmárton község közönségéhez: „Az őseink által nagy áldozatok árán emelt Istenháza olyan állapotba jutott, hogy azt felsőbb beavatkozás folytán meg kellett bontani, miután attól lehetett tartani, hogy összeomlik. Ilyen körülmények között a képviselőtestület, mint patrónus, elhatározta, hogy a templomot kijavíttatja, és a megbontást felhasználja arra, hogy a közönség lélekarányához képest a templomot most kevesebb költséggel kibővítteti és olyanná teszi, hogy egyrészt méltó legyen az a Mindenható végtelen irgalma hirdetéséhez, másrészt ősatyáinkhoz illő buzgóságunkat is hirdesse hosszú éveken keresztül unokáink előtt. Hogy templomunk minél díszesebb legyen, általános gyűjtést indítunk, s felhívjuk a község lakosait, hogy ezen szent és nemes célra adományiakat ide jegyezni szíveskedjenek... Megadja a jó Isten a jutalmát annak, aki az ő hajlékára áldozatot hozni nem késlekedik. ... Kunszentmárton, 1909. augusztus 14. Fazekas András főjegyző, Gergulics Pál főbíró.”²⁹⁸

Aigner Sándor kétféle tervet is készített a templom felújításával kapcsolatban. Ez a javítás azonban alkalmat adott arra is, hogy az időközben a hívek számának jelentős növekedésével szűkössé vált templomot kibővítsék, azt mellékhajókkal lássák el. Ez nemcsak a hívek nagyobb tömegét tudta befogadni, hanem a megrepedt főhajó támasztékául is szolgált. A költségek igen magasak voltak. A kiadások fedezésére az egyházzéldnökség bevételi forrásokat keresett. Dósa József plébános tájékoztatja a főegyházmegyei hatóságot, hogy a templombővítést Aigner tervei szerint, melynek kivitelezési költsége 100-110 ezer korona lett volna, Szilárdfy Jakab kunszentmártoni építész végezze el, 90 ezer korona összegben. Ez a következő módon kívánták összegyűjteni: „a nagylelkű ajánlataikkal, melyek 25-30 ezer koronára értékelhetők, s ezen felül általános gyűjtésből remélhető 8-10 ezer koronával mérsékelhető. A még ezek mellett mutatkozó 50 ezer korona szükségletet kölcsönrel határozta fedezni az egyházzéldnökség, melynek törtlesztésére a nagyharangnak jövedelmét szánta a képviselőtestület, mely eddig 1800-200 koronára rúgott évente, mostantól fogva pedig a harangoztatás díjának 2 koronáról duplára emelésével 3000 koronára tehető a templom javára. Még a halotti miséken gyűjtani szokásos gyertyák eddig elég csekély díjának felemléséből is lehet némi biztos jövedelmet eszközölni.”²⁹⁹ Tehát így, a

pedig a templomnak kereszt alakban való kibővítése, mi által az oldal falak összenyomulnának, és ez által a templom ki is bővítendő, a nagy költség mellett.” SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 123/1908.

²⁹⁷ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1908.

²⁹⁸ JÓZSA, L, *A város és plébániája*, in: Kunszentmárton a mezőváros, 262.

²⁹⁹ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1908.

60.000 koronát ún. ideiglenes kölcsön felvételével igyekeztek előteremteni. „Javasolja az előljáróság, hogy a kunszentmártoni takarékpénztár és a gazdasági takarékpénztár által együttesen tett ajánlatot fogadja el a képviselőtestület, mely szerint 60.000 koronát hajlandók adni egy évi időtartamra 30 napi kölcsönös felmondás mellett folyószámlára, a mindenkori osztrák-magyar bank kamatlába felett 1 ½ %-al, de ez a kamat 5 ½ %-nál alacsonyabb nem lehet. A kamat 3 havonként előre fizetendő sem visszatérítésnek sem utána fizetésnek helye nicsen.”³⁰⁰

A kunszentmártoniak nagylelkűsége, sokak kitaró igyekezete meghozta a várva várt eredményt. A templom átépítése 1910-re el is készült. Az eredetileg fülkeszerű kibővítést „szépészeti szempontból nyílt csarnokszerű kialakításúvá javasolja, mi által a templom jóval nagyobb és szebb is lesz.”³⁰¹ Így a templom hossza 52 méter, belső teljes szélessége a két mellékhajóval együtt 30 méter, a főhajó belső magassága 18 méter, a mellékhajók magassága 10 méter. A torony magassága 60 méter. A külső munkálatokat Sipos István vállalta 8500 koronáért, a belső díszítés tervét Dósa Lukács helybeli származású budapesti iparművész készítette, amely az eltervezett 5000 korona helyett 14500 korona összeget tett ki. Az előljáróság vele kötött szerződést³⁰² olyan feltétellel, hogy a költséget gyűjtésből

³⁰⁰ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 784/1909.

³⁰¹ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 3264/1909.

³⁰² „Szerződés, mely egyrésztől Kunszentmárton község képviselőjében Gergulics Pál főbíró, Fazekas András főjegyző, másrésztől pedig Dósa Lukács budapesti lakos vállalkozóval a következő feltételek mellett jött létre: I. Kunszentmárton község képviselőjében Gergulics Pál főbíró és Fazekas András főjegyző a kunszentmártoni róm. Kath. Tempom belsejének kifestését, aranyozását összesen 14500 kor. Azaz TIZENNÉGYEZERÖTSZÁZ koronáért vállalatba adja Dósa Lukács budapesti lakos vállalkozónak, aki ezen összegért a kívánt munkálatokat vállalatba veszi és a következő munkálatokat teljesíti: I. A templom kifestését és pedig: Szentély: Menyezet felületén: „Szentháromság” témája gazdag ornamentális keretben. A sima fal felületek ornamenssel díszítve. Diadalív: „Mózes a rézkígyóval” – középen a patrónus címere és jobbról Izsák feláldozása gazdagon díszített keretben. Főhajó: I: Nagymező felület kép tárgya „Angyali üdvözet” gazdag ornamentális keretben foglalt falfestmény. II. Nagymező: Jézus a kisdetek közt” III. Szent Márton mint lovas vitéz”. A Boltívek váltakozva kazettás díszítéssel. Kórus és a kórus alatti részek a művészi célszerűség szerint vagy ornamentális vagy figurális megoldással. A pillérek és a lábzat viasszal mattrá fényezett márvány festéssel dekoráltatnak és ca. 1.50 m. magasságig a ledörzsölés ellen biztosítandó vízüveggel vagy kazeinnal impregnáltatnak. A festéshez szükséges összes állványozás, nevezetesen a szentély, főhajó, valamint a mellékhajók állványozása és ezeknek bármikori átalakítása úgy ennek lebontása a patrónust terheli. II. A templom aranyozását és pedig: Az összes pillér-fej, valamint az ezeket átfoglaló füzérek, főoltár, szószék, szóval az összes falon levő plasztikus díszítés aranyozása valódi arannyal részben matt és részben magas fényre emelve szavatosság mellett. Szóval úgy a festés mint az aranyozást köteles vállalkozó a benyújtott és elfogadott tervek szerint elkészíteni. Festés alá a megsérült párkányok, pillérek szobrász díszek és a lábzatok teljes elkészítése kellő időben vagyis 1910. év május 1 –ig eszközözendők a patrónus által. Vállalkozó köteles a festési munkálatokat 1910. évi május 1. napjáig megkezdeni és 1910. év szeptember hó 1. napjáig befejezni. Vis major esetét kivéve. Vállalkozó a fizetésre a következőképpen tarthat igényt: a munka megkezdésekor 2400 korona azután havonként a munka haladásának megfelelőleg. A fennmaradó összeg pedig a munka befejezésekor, illetve annak átvételekor fizetendő az egész vállalati összeg 5 %-ának levonásával, mely összeg csak az egy évi jótállási idő letelte után, illetve a munka végleges átvétele után lesz kifizetendő. Vállalkozó a munkálatokért vagyoni felelősséget vállal. Per esetére kölcsönösen kikötik felek a kunszentmártoni kir. Járásbíróság illetékességét és a sommás eljárást. Jelen szerződés felek előtt felolvastatott és helyben hagyva aláíratott. Kunszentmárton, 1910. április 25.” SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1726/1910.

fogják fedezni, a község csak jótáll az összköltségért, illetve előlegezi azt. A terv gyakorlati kivitelezését Muhics Sándor budapesti iparművész főiskolai tanár és Zsille Kálmán budapesti iparművész teljesítette. A szépen felékesített templom püspöki felszentelését az Egri Egyházmegyei Közlöny is tudósítja: „Kunszentmártonban a Szent Márton püspök tiszteletére épült régi templom az idők folytán megrongálódván, a hívők számához képest szűknek bizonyulván, a község, mint egyházzvédnökség példás áldozatkészséggel gondoskodott a templom kibővítéséről és ízléses újjá alakításáról. A munkálatok nemsokára befejezést nyernek, s az ekként megújított templomot Szmrecsáni Lajos püspök úr bérmaútjában felszenteli.³⁰³ A templom ünnepélyes konzekrálása, 1910. szeptember 25-én történt nagy ünnepélyességgel.³⁰⁴ A Tanácsi jegyzőkönyv részletesen beszámol a templom felszentelésének ünnepi készülteiről: „Az előjáróság előterjesztést tesz az újjá épített r. kath. Főtemplom felszentelése s ez alkalomból megejtendő bérmaút céljából a községbe érkező Szmrecsányi Lajos püspök ünnepélyes fogadása tárgyában. Az előjáróság lovas bandérium szervezését, diadal kapu felállítását, a püspöknek fehér ruhás lányok részéről csokorral való fogadását, a templom kidíszítését és 700 mécs által leendő kivilágítását tervezi. Az e célból szükséges költségeket a fogadtatás rendezésével megbízott községi rendőrbiztos 515 koronában számítja fel. Minthogy a róm. Kath. kegyuraság maga a község, a képviselőtestület az annyira ritka templom felszentelés megejtése végett a községbe érkező püspök ünnepélyes fogadtatása előtt a község mostoha anyagi viszonya dacára nem zárkozhatik el, a képviselőtestület kimondja, hogy a községbe érkező püspököt a község ünnepélyesen fogadja, az előjáróságnak e tárgyban előadott tervezetét helyesli és elfogadja, a költségekre előírányzott 515 koronának a költségvetés „előre nem láthatókra” c. rovat terhére való kiutalványozására az előjáróságot felhatalmazza. Kimondja végül a képviselőtestület, hogy a községbe érkező püspök előtt testületileg tisztelegni fog.”³⁰⁵ Szmrecsányi Lajos püspök, szentbeszédében kitért a hívek áldozatkészségére, és igyekezetére, s a Gondviselő Istenbe vetett hit jeleként állította hallgatói elé a megújult és kibővült templomot, következő szavaival: „A hit, remény, szeretet hozta létre e templomot, ezek fogják a további évszázadokon is fenntartani.”³⁰⁶

Elkövetkeztek a magyar történelem és ezáltal annak számos temploma számára a háborús időszakok. Hadi célokra a templomok értékes fémtárgyait leszerelték és elszállították, hogy abból fegyvereket készítsenek. A kunszentmártoni Nagytemplom sem

³⁰³ Egri Egyházmegyei Közlöny, Eger 1910. 42. évf. 14. szám, 112.

³⁰⁴ DÓSA J.-SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 224.

³⁰⁵ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 197/kegy. 1910.

³⁰⁶ Egri Egyházmegyei Közlöny, 42. évf. 18. szám, 1910. 138.

volt kivétel ez alól. A honvédelmi miniszter 22544/1917. számú rendelete előírta, az egyházi épületeken levő rézanyagnak hadi célokra leendő igénybe vételét. Az egyházvédnökség kéri a plébánost, hogy „miután egyházunk templom-tornya vörös rézből készült, méltóztassék az egyházmegyéhez kérelmet intézni, hogy díszes, apró darabokból 1895 évben készült s mint egy 70.000 koronába került s más anyaggal művészi kivitelénél fogva nem pótolható vörösréz tornyunkat a hadicélokra való igénybevétel alól mint művészi értékű tornyot felmentsék.”³⁰⁷ Az egri érsek átiratban kérte a honvédelmi minisztert, hogy „az Alföld egyik legszebb tornyának tetőzetét a hadi célokra való igénybe vétel alól mentesíteni szíveskedjék.” Hivatkozott az 1917. szeptember 19-i 16.882 sz. rendeletre, miszerint „ az építmény látható felületei, kupolái, toronysisakjai, minden körülmények között, még ha sima felületűek is, érintetlenül hagyandók.”³⁰⁸ A felmentést megadták, így a templomtorny díszes süvege megmenekült a beolvasztástól. Nem sikerült azonban megmenteni az orgona külső, homlokzati sípjait.³⁰⁹

1926-ban a templom renoválása sürgetővé vált. A kőműves és ácsmunkákat a legelőnyösebb ajánlattevőknek kiadta az előjáróság, a bádigos munkákra pedig Berta Gyula és Beschnitz József adtak ajánlatot. Berta Gyula 2.720.000 korona, Beschnitz József 2.981.000 koronás ajánlatot adott be. Noha Beschnitz József 300.000 koronás engedményre volt még hajlandó, mégis Berta kapta meg a munkát.³¹⁰

A kegyuraság utolsó ténykedését 1944 őszén végezte meglehetősen nehéz körülmények között, miután az oroszok bejövételének napjaiban a harci cselekmények folytán a templom és a plébánia súlyos sérüléseket szenvedett. A zaj elcsitultával, már 1944 októberének második hetében szabó Elek esperes-plébános kérte a kegyurasági templom és plébániai épület rendbehozatalát a községi előjáróságtól. Kétszeri sürgetésre, Hegedűs Mihály főbíró parancsára a munkához már hozzá is fogtak, ámde a Munkástanács abbahagyta, és november 18-án úgy határozta, hogy ez a munka nem tartozik hozzájuk, ez az egyház magánügye, és csináltassa az egyház! Különbben sem munkást, sem anyagot nem biztosítanak. A plébános kénytelen volt panaszt tenni a szovjet katonai parancsnokságon. Másnap egy udvarias orosz tiszt kereste fel a Kármelben, aki közölte, hogy parancsot adott a templom három napon belüli rendbehozatalára.³¹¹

³⁰⁷ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1917. november 2.

³⁰⁸ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1917. november 20.

³⁰⁹ A leszerelés harmincegy sípot érintett, melynek pontos súlya 113 kilogramm volt. „Kártérítést” is kaptak érte, 1695 korona értékben, valamint a vasúthoz szállításért járó díjat 306 koronát, vagyis 2001 koronát. EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1918.

³¹⁰ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2092/1926

³¹¹ Szabó Elek iratai, Plébániai irattár, Kunszentmárton

A templom 1945-ös háborús sérüléseit még nem sikerült kijavítani. A község, mint kegyuraság arra hivatkozott, hogy csak a karbantartásra kötelezett, de nem a háborús károk helyreállítására. A vármegyei kisgyűlés ezt megerősítette.³¹² Elkezdődött a városban is az a folyamat, mely az Egyházat szó szerint a sekrestyébe visszaszorította. Nem adott helyet a hitbuzgalmi egyesületek összejöveteleinek, ezért ők a sekrestyében, a nagyobb számú csoportok pedig a templom mellékhajójában gyűléseztek.

8.2.1. Az orgona

A liturgia szebbé tételéhez, a népének kíséretéhez, és az Istentisztelet fényének emeléséhez elengedhetetlenül szükséges eszköz templomainkban, a hangszerek királynőjének is nevezett orgona. A liturgikus ténykedések szépségét nagymértékben emeli, ha ehhez egy templom megfelelő hangszerrel rendelkezik. A kunszentmártoni templom életében is fontos szerepet játszott ez a hangszer, melynek többszöri felújítását és később cseréjét a kegyuraság is szép és nagy feladatának tekintette.

A kunszentmártoni, negyedik templom orgonája 1814-ben készült el kettőezer forintért és 60 font húsért. A munkálatokat Kummer Emánuel orgonaépítő végezte. 1821-ben azonban az orgona gyorsan pusztulásnak indult és azon a kisebb-nagyobb javítások állandóan szükségesnek bizonyultak. 1850-ben a kegyuraság elhatározza, hogy az orgonát megjavíttatja, és a hiányzó sípokat pótolja. Erre 50 vfr. Összeget szavaznak meg, amit a templom pénztárából utalának ki. A többszöri javítások után, melyek a várt eredményt soha nem hozták meg, 1869-ben elhatározták egy új orgona megépítését is. Hiszen a régi, többszöri javítás és átépítés után is használhatatlanná vált. A megvalósulás azonban váratott magára. Az 1888-as évek jelentős változásokat hoztak a város életében. Ebben az évben halt meg Tóth Sándor apátplébános és Mezey Nepomuk János kántor is. A városi tanács megválasztotta plébánosnak a helybeli születésű Dósa Józsefet, kántornap pedig az idősebb Mezey Istvánt. „Új pap, új orgona, új kántor! – ezzel a párhuzamba állítással hangsúlyozta a helyi újság egy új orgona építésének fontosságát.³¹³ Az új, ma is jól működő orgona megépítésével az aradi Dangl Antal orgonaépítő mestert bízták meg, aki a 20 változatú új orgonát 4500 forintért elkészítette.³¹⁴ A megrendelt hangszer elkészítését 1889. január 9-én szerződésben rögzítették, „Kunszentmárton város közönségének képviseletében Tóth Károly polgármester, másrésztől Dangl Antal és fia aradi cég között.” Az új orgonának a szerződés szerint 1889. augusztus 1-ig el kellett készülnie, amennyiben

³¹² EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1948.

³¹³ JÓZSA, L., *Isten hajléka az emberek között*, Szeged 2009. 211.

³¹⁴ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1889.

ez nem teljesült volna, a kijelölt határidő után minden héten vis major esetét kivéve, 100 forintnyi bírságot fizetett volna az orgonaépítő. Az orgonáért 4000 ezer forintot fizetnek a templom pénztárából. A főhatósági jóváhagyástól számított nap latt 100 , 1889. március 15-én 1000, Kunszentmártonba szállítás után 3 napra 1000, a kifogástalan átvétel után 800 forint, valamint 200 forint egy év múlva, az áthangolás teljesítése után.³¹⁵

Ezzel egyidőben pedig szentélyben az egyházzvédnökség képviselőinek befogadására alkalmas csinos padok helyeztetek el.³¹⁶

Mint minden hangszer, így ez az orgona is kisebb-nagyobb javításokra szorult. Az egyik ilyen nagyobb felújítás a 1932-ben történt meg, amikor is Mezey István kántor előterjesztette az orgona kijavításának igényét a kegyúrnál. Az orgona szinte már használhatatlan állapotban volt, és ekkor történt meg a még 1918-ban elvitt, mintegy 113 kilogramnyi, 31 darab homlokzati ónsíp pótlása is. Az orgona teljes javítása 1176 pengőbe került.³¹⁷

8.2.2. A templomi harangok

A templomi harangok ősidőktől fogva a régi latin szólásban megfogalmazottaknak tesznek eleget, miszerint: az élőket hívja, a halottakat elsiratja, a villámokat megtöri. Így a keresztény vallások elválaszthatatlan jelképeiként élnek gondolkodásunkban. A hívó ember életéhez szorosan hozzákapcsolódott a harangszó, hiszen ez hívta a különböző istentiszteleti alkalmakra, de szereteteit is ez kísérte el utolsó útjukon. Harang szólít most is imádságra, s jelzik az idő múlását. A harangok készíttetése általában jeles eseményhez, vagy nagylelkű – sokszor talán fogadalomból – felajánlásból indult. Kunszentmártonban is a település várossá válását egy méltó harang készíttetésével is emlékezetessé kívánták tenni a polgárok. Az 1808-ban használatba vett 455 kg súlyú harangon Szent Márton dombormű képe volt látható, s fölötte a következő felirat: „Öntetett privilegiált Kun Szent Márton városa közadományából, amidőn várossá lön: 1807-ben Szent Márton püspök tiszteletére.”

Az első nagyharang 1763-ban készült Egerben. 1851-ben a Nagytemplom harangja megrepedt. Szükségessé vált egy új harang készíttetése. „Korents Markus egri harang öntő az itteni nagy harangnak meghasadása felül értesülvén, az öntésre ajánlkozása.”³¹⁸ A tanácsnokok azonban egy másik, pesti harangöntővel egyeztek meg, aki a kért munkálatokat jóval olcsóbban vállalta. Így a 915 kg súlyú harangra a következő felirat

³¹⁵ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1889.

³¹⁶ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1850.

³¹⁷ JÓZSA, L., *Isten hajléka az emberek között*, Szeged 2009. 212.

³¹⁸ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 342/1854.

került: „Ezen 1763. évben készült harangot Pesten Schaudt András újraöntötte 1852-dik évben. Ezen harangot Nagy-Kun-Szent-Márton városa közönsége Szent Márton püpek tiszteletére készítette.

Adakozás útján begyűlt 14 köből búzának, és 8 2/4 köből árpának köz árveréseni eladásából és készpénzbeni adományozásokból bejön 164. vfr. 8 kor.

A nagyharang újraöntése 2235 vfr. 24 koronába kerül.³¹⁹

Nem sokáig hirdethette az új harang Isten dicsőségét, mert a templom szépen csengő érceit háborús célokra leszerelték és elszállították. Csupán két harang maradt. A Simon nevet viselő és az ún. Lélekváltság harangok. A háborúból való feleszmélés egyik szép jele volt az 1923-ban pótoltt és ünnepélyesen felszentelt harangok elhelyezése. Három harangot készítettek. A kegyuraságnak ebben csak annyiban volt érintett, hogy a nagyharangot, Özv. Kiss Péterné Berta Mária ajándékát, valamint a Márton és Mária nevű harangokat - mely közadakozásból, illetve több személy lelkes összefogásából készült, – megköszönje.³²⁰

8.2.3. A kegyuraság díszhelye

Az 1910-ben átépített Nagytemplom főhajójában alakították ki a kegyuraság ünnepi alkalmakkor igénybe vett díszes ülőhelyeit: a déli oldal három padból álló egységes tömbje szolgálta ezt a célt. Jeles ünnepeken, például Karacsonykor, Húsvétkor, Pünkösdkor, Úrnapján, Péter-Pál, Nagyboldogasszony ünnepén és a Szent Márton búcsún a nagymise előtt fél órával megjelent hosszú pálcájával a tizedes, Sári Boldizsár, az első világháború hadirokkantja. Beharangszóig állva örködött, nehogy illetéktelenek üljenek a kegyuraság részére fenntartott padokba. Ha véletlenül egy idegen vagy járatlan személy odaült, a tizedes pálcájával megérintette a karját, jelezve, hogy máshol keressen magának helyet. Természetesen, hétköznap és más alkalmakkor mindenki igénybe vehette ezeket a padokat. A nagymise kezdete előtt öt perccel indult el a sekrestyéből a szentélyen át kettes sorban a 22-24 tagú kegyuraság, élén a főbíróval, főjegyzővel, másodbíróval, a hivatali kar után pedig a képviselő testület. Helyet foglaltak, de a tizedes végig állva maradt. Körmenetek alkalmával közvetlenül a baldachin után négyes sorban vonultak. Az 1945-ig létező ünnepi szokás jellegzetes színfoltja volt Kunszentmárton közéletének.³²¹

³¹⁹ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1852. május 1.

³²⁰ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 137/1923.

³²¹ JÓZSA, L, *A város és plébániája*, in: Kunszentmárton a mezőváros, Kunszentmárton 2008. 263.

8.3. Temetői kápolnák

Kunszentmárton város temetőire vonatkozólag nem kívánjuk azoknak részletes bemutatását itt taglalni, hiszen azt már neves helytörténészek kimerítő alaposággal megtették. A kegyuraságnak a temetőkkel kapcsolatban tett intézkedései bemutatására szorítkozunk csupán, hogy a város sírkertjeinek létrehozásában, illetve az azokban épült szakrális épületek létrejöttében milyen szerepet vállaltak.

Tehát a kegyúr jogai és kötelességei közé tartozott, hogy a temetőket és a többi szent helyet gondozza, kiváltsága volt, hogy saját templomában temetkezzen.

Nézzük az általunk vizsgált egy évszázad fontosabb eseményeit temetőinkkel kapcsolatban.

Azt előljáróban le kell szögeznünk, hogy a város temetői több helyen is léteztek, mely az évszázadok során megtelt, megszűnt, vagy éppen valamilyen különleges okból, pl. járvány miatt hozták létre.

Az 1719-ben véghezvitt újraterelést követő első temető kétségkívül az 1721-ben épült első templom közvetlen környéke volt.³²² Ezt követően pedig száz éven át mindig csak egyetlen (egyszerre csak egy) temetője volt Kunszentmártonnak, mégpedig a város felső részén, az úgynevezett felvégen.³²³

Az egyidejűleg nyitott másik temető létrehozását Báró Fischer István egri érsek sürgette. Ez a város tulajdonában és területén lévő földterület felhasználását jelentette, így az egri érsek a város előljáróságához, mint kegyúrhoz fordult.³²⁴ Ennek a főpásztor által óhajtott temetőnek megáldása csak közel négy évtized múlva, 1862. július 12-én valósult meg, amikor is az akkori plébános levélben fordul az előljárósághoz, hogy az addig használatos temető kicsinek bizonyulva betelt, bővítésére nincs lehetőség, ezért új temetőhely kijelölésére van szükség.³²⁵ Így az Alsó-temetőt 1864. július 3-án áldotta meg Tóth Sándor plébános.³²⁶

A városban köztiszteletben álló Ökrös József, aki a Rózsafüzér Társulat alapítója-, megható beszédében szólította fel a híveket az összefogásra és az adakozásra: „Midőn 1864-ben az akkori előljáróság az alvégi új temetőt kijelölte és körülárkoltatta, kipublikáltatta, hogy ha lenne valaki oly szíves a lakosok közül, hogy annak a közepére egy keresztfát állíttatna, hogy felszentelhessék; de nem került senki, pedig a Tanács hívta fel a népet, - úgy annyira, hogy kintelen volt az akkori főbíró Tekintetes Bozóky Mátyás Úr a

³²² DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 240.

³²³ JÓZSA, L., *Megszentelt kövek*, Szeged, 1999. 45.

³²⁴ SZML, Kunszentmárton, Tanácsjegyzőkönyv, XV. 380.

³²⁵ SZML, Kunszentmárton, Tanácsjegyzőkönyv, XV. 667.

³²⁶ JÓZSA, L., *Megszentelt kövek*, Szeged, 1999. 46.

Serháznál lévő keresztet oda át tenni, hogy felszentelhessék: mely mai napig is ott áll, - ihol ilyen az emberi felhívás, nem hogy kápolna építésre, de csak egy kereszt fel állítására sem vállalkozott senki sem, mert ez emberi akarat volt...”³²⁷ Aztán a temető megáldásánál a plébános nagyhatású beszédben szólította meg híveit, s ekkor ébredt fel bennük a gondolat, s később lett valósággá, hogy elhunyt szereteteik emlékére és Isten dicsőségére a temetőben kápolnát építsenek a Fájdalmas Szűz tiszteletére. Ezt a kápolnát az előtte álló Kálváriával, és a Jézus Keresztútját őrző 14 fülkés oszloppal egészítették ki. Az építkezések nehezen indultak meg a nehéz idők miatt, valamint egy másik „kellemetlenség” miatt is. Ez pedig abból adódott, hogy a város lakóinak rövidesen igényük támadt a másik temetőben is kápolna építésére. A város felső részében lakók is kápolnát akartak a Felső-temetőbe. Így két temetői kápolna felépítéséhez kellett adományt gyűjteni. A kegyúr, a városi elöljáróság az Alsó-temetői építkezéseket azzal igyekezett támogatni, hogy az 1868. december 19-i gyűlésen határozat született az Alsó-temetőnek a szentesi országút átellenében, 2645 négyszögöllel való megnagyobbítására.³²⁸ Az egyházközség feladat-, és felelősségvállalásával az Alsó-kápolna esetében itt találkozunk egyedül.

A Felső-temető helyének kijelölése 1820 decemberében történt, és hamarosan meg is nyitották a jelenlegi kápolna mögötti részen, ahol a legrégebb sírkövek az 1820-as évekből valók.³²⁹ A város tanácsa 1866-ban elrendelte a temető megnagyobbítását.³³⁰

A Felső-temetői kápolna építését szintén Ökrös József lelkes munkájának köszönhetően kezdték el. Az e célból létrejött Kápolna Társulat feladatul tűzte ki magának,³³¹ hogy a kápolna építésével kapcsolatos mindenféle ügy intézését magára vállalja a plébános vezetése és ellenőrzése alatt.

Az 1873.március 25-én, ünnepélyes szertartás keretében elhelyezett alapkö felett közel egy esztendő múlva már három tornyú, falusi templomnak is beillő kápolna állt, melynek ünnepélyes felszentelése 1874. május 27-én történt a Vigasztaló Szentlélek Isten tiszteletére.

A város lakóinak hitét és nagylelkűségét jelzi, hogy mindkét kápolna esetében a felépítést követően általában 20 évente elvégzett külső-belső felújításokat önröböl, minden külső anyagi támogatást mellőzve végezték.³³² Így a kegyúrnak az egyház felújítási kötelezettségéről jelen esetben nem beszélhetünk.

³²⁷ JÓZSA, L., *Megszentelt kövek*, Szeged, 1999. 45.

³²⁸ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 243.

³²⁹ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 243.

³³⁰ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 243.

³³¹ JÓZSA, L., *Megszentelt kövek*, Szeged 1999. 110.

³³² JÓZSA, L., *Megszentelt kövek*, Szeged 1999. 55.

8.4. A plébánia épülete

A „parochiális ház” Kunszentmárton legrégebbi létesítménye. Alapozása 1766-ban kezdődött, s az építkezés 1767-ben fejeződött be. Az „L” alakú barokk épület impozáns megjelenésével a város és központjának kiemelkedő nevezetessége. A város, mint kegyúr építtette 130 forintért, és egy akó borért.³³³ Az épület fenntartása sok pénzébe került a kegyuraságnak. Folyamatosan javítani kellett, hol kisebb, hol nagyobb beruházásokat tettek ezért. Apróbb figyelmességekre is jutott a kegyúr nagylelkűségéből. A plébánia helységeinek komfortossá tétele, annak ízléses és praktikus berendezése is fontos volt a kegyúrnak. Ezért hol a székek lábait javíttatták a városi kassza terhére, hol a káplánszobákba vásároltak bútort, vagy éppen vaskályhát. Kápláncserék alkalmával a kegyuraság a költözködés céljaira lovaskocsit biztosított.³³⁴ Hol az épület állaga miatt, hol a „káplányok megszorodása miatt”, a plébánia bővítése is szükségszerűvé vált. A dolgozatunkban vizsgált időszakban, vagyis 1850 és 1950 között az alább közölt beruházások és felújítások voltak.

1858-ban határozat született a plébánia rendbehozataláról és átalakításáról. Valla Fülöp kisújszállási építő vállalta a munkát 2920 osztrák értékű forintért. A szerződésben szerepelt a plébános és a káplánok szobáinak padlócsereje, falak áthelyezése, új ajtók, ablakok beállítása, a szobák kifestése, új sárkemencék elkészítése. Az épület 1859-ben nyerte el mai beosztását.³³⁵ Ugyanebben az évben a plébánia felújításhoz is nekikezdenek. A tanácsi jegyzőkönyvben a templomfelújítás szerződése után rögtön a „lelkészi lak átalakítására nézve” kötnek szerződést, szintén „Valla Fülöp kisújszállási lakos építőmesterrel”. Az átalakítás teljes összege 2900 vforint volt. Ekkor a „lelkész úr lakó, a jelenlegi két káplán és a szalonnak nevezett szobát... teljesen helyre állítani, továbbá az ebédlő belső terét megnövelték, így az ablakoknál adódó aránytalanságokat kijavították, ekkor kapott a plébánia új, nagyobb ablakokat, majd belső festést. Ezt a munkát a szerződés szerint 8 hét alatt kellett befejezni.

A plébánia épületén történt jelentősebb kegyúri beruházást és átalakítást 1913-ban határozzák el, de megvalósítása a következő évre húzódott el. Ekkor „a fürdőszoba és inas szoba, valamint a folyosó falának leverése, ajtók, ablakok barakása, kibontása a téli időben nem eszközölhetők. Ezért az egyházközség egyhangúlag elhatározza, hogy a plébániái épület sürgősen rendbe hozandó!”³³⁶

³³³ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 199.

³³⁴ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 176.

³³⁵ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 202.

³³⁶ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 5159/1913.

1927-ben pedig a plébániát javítják. Ifj. Tomoniczka József kőműves mester által. Mely magában foglalta a parochia épület tetejének és falainak kijavítását, az istálló épületet pedig tekintettel rossz és életveszélyes állapotára, lebontják.³³⁷

1938-ban, a hívek számának szaporodásával szükség volt egy harmadik káplánnak munkájára is. A több mint tízezer hívőt számláló egyházközségben a plébánia épülete kicsinek bizonyult, ezért szükségesnek látták, hogy a hitoktatói minőségben Kunszentmártonba érkező új káplánnak méltó lakhelyet szerezzenek. A plébánia bővítésére nem lehetett gondolni. Annak szobái pedig kevésnek bizonyultak. Az új káplánt ideiglenesen a vendégszobában helyezik el, de ez hosszú távon nem volt tartható, mert amint Timon Zsigmond plébános a képviselőtestületnek írja: „A plébánián vendégpapok gyakran megfordulnak és a vendégszobára feltétlenül szükség van.” A községi elöljáróság kénytelen volt a hitoktató részére lakást biztosítani. A még nőtlen kántor, a község tulajdonát képező épületben, a kántorházban élt, és itt a kántor jóvoltából sikerült egy külön részt a hitoktató számára berendezni. Hosszú távon ez sem jelentett megoldást, mert a kántor épp nősülés előtt állt. Ezért a plébánia épület mellett éppen bérbeadás alá került egy lakás, amit 1938. május 1-től kezdve havi 20 P. bérért a községi költségvetésből fizettek.³³⁸

Egy meglepő döntést akart hozni a képviselőtestület 1945-ben, amikor is érthetetlen módon, a plébánia épület lebontását tervezte. A lebontásra vonatkozólag a pályázati hirdetmény kifüggesztését és a lebontás időpontját is elhatározták. Ahhoz, hogy a munkálatokat elkezdjék, a vármegye jóváhagyása is szükség volt. A vármegye azonban nem adhatott rá engedélyt, mondván hogy az épület és a hozzá tartozó belterület a római katolikus egyház tulajdonát képezi. A felbőszített városi csőcselék, a klerikalizmus ellen harcolva határozta el, hogy a minden közös elvén az építőanyagot a csuhásoktól elveszi, s jó lesz majd több lakóház felépítésére is. A háború pusztító ereje sem a templomot, sem a plébánián nem kímélte. Mindkét épület megromlott, a plébánia lakói kiköltöztek az épületből. 1945. július 9-én tájékoztatja az érseket Tóth Gyula hitoktató, hogy „a múlt hó 23-án kelt 1115. számú rendelkezésre a legmélyebb tisztelettel jelentem, hogy az esperes, plébános úr, még a múlt hó 26-án visszaköltözött a plébániára. Mivel a kegyuraság vonakodott a plébániát rendbehozatni, ismételten a plébánia lebontását szorgalmazta, s jólelkű hívek anyagi kézimunkájukkal karöltve, lakhatóvá tette a plébános a plébániát és oda visszaköltözött.”³³⁹

³³⁷ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 5662/1927.

³³⁸ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1313/1938.

³³⁹ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 275/1945.

Így megmenekült ez a közel háromszáz éves épület, mely napjainkban már teljesen megújulva a város egyik legszebb épületévé vált.

8.5. Kántorlakás

A kunszentmártoni kántornak mindig volt természetbeni lakása, mégpedig a mostani plébánia régen nagy kiterjedésű portájának délkeleti szegletén. Az elavult épületet 1833-ban lebontották, s kettős: orvosi és kántori lakás építését határozták el.³⁴⁰

A plébánia 1914-ben történt felújítása során a kegyuraság azt is elhatározza, hogy a főjegyzői és kántori lakást is tataroztatja, mert „az épület alsó része elnedvesedett, s így a falak meg vetemedtek, azonkívül a kerítés kidőléssel fenyeget. Szükségessé vált annak újbóli építése és pedig a szabályozási terv figyelembe vételével, az utczába való kihelyezéssel, a kántori lakásnál pedig szobapadlózás és egyéb tatarozások váltak szükségessé.” Erre a munkálatra a képviselőtestület elfogadta a 2000 koronás árajánlatot, mondvánt, hogy „a községi költségvetésbe az 1914. évre középületekre 3300 korona lett felvéve. Minthogy pedig más előrelátható szükség, mint a sírásó ház átalakítása ez évben nem igen merül fel,”³⁴¹ ezért a felújítás kivitelezhetőnek bizonyult.

A következő felújításra 1938-ban volt szükség, mert teljesen elhagyagolt és egészségtelen állapotban volt. Mivel a költségvetési év közepén voltak, és pótköltségvetést nem akartak készíteni, továbbá póttadókat sem kívántak kivetni, ezért a törzsvagyton alapból újjították fel az épületet.³⁴² A kántor tisztos lakhatását a kegyúr, szerződésben vállalta, így az új kántor, Mezey László, aki nősülés előtt állt, „egy új életet nem kezdetett a kántorlakásban annak átrenoválása nélkül, mely jelenleg lakatlan és a helyiségben még villanyvezeték sincsen. A testület megszavazza az 1200 pengőt kitevő javításokat.”³⁴³

A folyamatos és ismételt felújítások sem hoztak tartós javulást a 150 éve épült kántorlakáson. A nedvesség a vakolatot évente leveti a falról, ezenkívül szobáiból kettő az udvari nyitott verandára, tehát teljesen szabadba nyílik, minélfogva a lakás fűtése nagyobb fűtés alkalmazása mellett is szinte lehetetlen, ezért kéri, hogy a nyitott veranda helyett egy zárt veranda építtessék. A felújítás alkalmával meghirdetett versenytárgyalás során 5 helybeli építési vállalkozó tett ajánlatot. A munkálatokat Gyalai Simon kapta meg, aki 3369 P. árajánlatot mutatott be.

³⁴⁰ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 204.

³⁴¹ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1509/1914.

³⁴² SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2692/1938.

³⁴³ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2692/1938

8.6. A harangozói lakás

A harangozói lakás a mostani plébánia telkéről az 1833. évben pusztult el a kántori lakással együtt s ettől fogva bérelt lakást kaptak. A harangozónak, ki saját házában lakik, 1834. április 12-én 20 vfrt lakbér adatik. 1835. március 8-án a harangozó (seborvosi és kántori) lakhelyek építését határozták el.³⁴⁴ Az egyházközség a harangozói ház építésével még a későbbiekben foglalkozik, mert 1855-ben leírják, hogy „a Balga István háza végében lévő üres funduson tanítói lakást nem lehet építeni, miután az harangozói lakhelynek van kijelölve; ez tehát e célra tartatik fenn.”³⁴⁵ de a harangozói ház építése sem ekkor, sem a későbbiekben nem készül el.

³⁴⁴ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 196.

³⁴⁵ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1855. március 15-én kelt 26. sz.

9. A kegyuraság kötelezettségei az egyházi személyek felé

A kegyuraságokat nemcsak alapjuk, de történeti fejlődésük szerint is szokás osztályozni.³⁴⁶ Így a történelmi fejlődés egyik mérföldköve volt a már fentebb részletesen tárgyalt redempció, mellyel a kunszentmártoniak, a szabad királyi városokhoz hasonlóan, a lelkészválasztás jogát is megkapták.

A prezentálási jog a kegyúri jogok legfontosabbja. A régi okmányokban ezt szabad lelkész-választásnak (plébános választásnak) nevezték. Formája a következő volt: a folyamodók a megyéspüspökhöz adják be a kérvényüket. A püspök a pályázók közül hármat a városi hatóság elé terjeszt. Ezek közül egyet kellett kijelölni (prezentálni). A katolikus lelkész választásában csak katolikus polgárok vehettek részt. Ezt az 1818. évi. 16.859 számú királyi rendelet mondja ki.³⁴⁷

A kegyúri jogot és kötelezettséget a szabad királyi városok a királytól nyerték bizonyos adószedési jogok, árumegállítási jogok és egyéb kedvezményekkel együtt. Minthogy ezek szerint a szabad királyi városi kiváltságnak, illetve annak elfogadásának egyik feltétele a kegyuraság vállalása, arról tehát lemondani nem lehet.³⁴⁸ A kunszentmártoniak mindig is örömmel tettek eleget ennek a kiváltságnak, és az általunk vizsgált száz esztendő és annak eseményei bizonyítják, hogy mindig a legnagyobb körültekintéssel, a legkiválóbb papokat tudták megválasztani plébánosaiknak, akik itteni lelkipásztorkodásuk alatt derekasan helytállva, a lelkek üdvösségéért és a rájuk bízott egyházi javak megőrzéséért és gyarapításáért fáradoztak. Örök időkre el nem múló emléket állítva ezzel lelkipásztori munkálkodásuknak. Az alábbi fejezetekben tehát az 1850 és 1950 között Kunszentmártonban plébánosi tisztséget betöltő lelkipásztorok megválasztását, és plébánosi működésük legszebb, és a város életére gyakorolt legfontosabb eseményeket kívánom bemutatni.

9.1. A plébánosválasztói jog

A Kunszentmártoniak kiváltsággént kapták, hogy plébánosaikat maguk választhatták. Ezt örökíti meg a Mária Teréziától nyert kiváltág, vagyis a redemptionalis diploma 8. pontja: „Az e kerületekben fekvő helységek római katolikus közönségeinek kegyesen engedélyezzük a kegyúri jogot oly módon, hogy egyik-másik parochiájuknak

³⁴⁶ Így lehetnek: királyi és magánkegyuraságok. A királyi felosztható: kincstári, alapítványi városi és községi kegyuraságra. A magánkegyuraság pedig egyházi vagy világi kegyuraságokra. Vö. SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, In. A mai magyar város, Budapest 1938. 738-740.

³⁴⁷ SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, In. A mai magyar város, Budapest 1938. 746.

³⁴⁸ SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, In. A mai magyar város, Budapest 1938. 750

megüresedése esetén alkalmas, derék, jó életű és erkölcsű papot egyházmegyénk rendes püspökénél, vagy annak lelkiekben helyettesénél plebánosuknak bemutatassanak, de a bemutatottal és az egyházi szabályok szerint bevezetettel, a köteles megbecsüléssel és tisztelettel bánni, a neki járó jövedelmeket kiadni és a kegyurasággal járó egyéb kötelességeknek illően megfelelni tartoznak.”³⁴⁹ A kunszentmártoni hívek, lelkipásztort akartak községükbe. Azideig ugyanis a csongrádi plébános járt át, ha lelkipásztori munkát kellett végezni. 1791-ben azonban elhatározták, hogy egy küldöttség megy a váci püspökhöz, akitől papot kérnek. A váci püspök, megörült a kérésnek, de szomorúan közölte a küldöttséggel, hogy bármilyen szívesen is adna papot, nem teheti, mert hatalmas egyházmegyéjében így is kevés a lelkipásztor, és egyetlen-egy olyan papja sincs, akit plébánosnak ki tudna nevezni Kunszentmártonba. A küldöttség ezzel az eredménnyel nem elégedett meg. Útjukat éppen ezért nem hazafelé, hanem az egri püspökség felé vették. Ott a püspöknek, gr. Erdődy Gábornak, ismét előterjesztették kérésüket, aki örömmel adott papot, Zatkó Mihály személyében. Ezzel került Kunszentmárton az egri püspökség fennhatósága alá, mert ha az addig váci egyházmegyéből átjáró, szolgálatot teljesítő papot, vagy más váci egyházmegyés papot Kunszentmártonba helyeztek volna, akkor az a váci püspök területe lett volna. Így, az egri egyházmegye, később főegyházmegye részeként, a pályázatokat már Eger püspökéhez terjesztették fel jóváhagyásra.³⁵⁰

Mint említettük, a városban mindig kiváló lelkipásztorok működtek. Az általunk vizsgált száz évben a következő lelkipásztorok végezték papi munkájukat Kunszentmártonban:

Valeszkai Trangos József apát, esperes plébános 1844-1858

Tóth Sándor tb. Kanonok, apát-plébános 1859-1888

Dósa József plébános 1888-1913

Timon Zsigmond apát-plébános 1914-1942

Szabó Elek kiérd. Esperes-plébános 1943-1945

Dr. Kiss Péter prépost-plébános 1945-1959.

³⁴⁹ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 55.

³⁵⁰ DÓSA, J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton, 1936. 124.

9.1.1. A plébános beiktatásának rendje

A plébánosok pályázatával kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy míg ők pályázatukat szabadon adhatták be, ha megválasztásuk kedvező eredménnyel járt, és őket hívták meg egy adott településre plébánosnak, akkor a főpásztori kinevezést kötelesek voltak elfogadni. Talán a mai embernek furcsa és szokatlan jelenség a papi engedelmesség, amikor a főpásztor szavára elhagyja addigi állomáshelyét és a Gondviselő Isten akaratának eleget téve, elfoglalja azt egy másik, számára talán teljesen ismeretlen településen. A papi áthelyezésekben azonban az emberi akaraton túl egy másik akaratot, Isteni szándékot is fel kell fedeznünk és meg kell látnunk. A püspök iránt tartozó engedelmesség a Szentírás világos tanúsága szerint isteni jogon alapul. Krisztus maga választotta apostolait, maga adott nekik hatalmat az egyház kormányzására. De a püspökök törvényes utódai az apostoloknak, azért az ő küldetésük végeredményben szintén isteni rendelésen alapul. „Titeket a Szentlélek püspökké tett az Isten anyaszentegyházának kormányzására.”³⁵¹

Azt szokták mondani, hogy semmi sem történik véletlenül. Ez a lelkipásztori helyezések alkalmával is előbb-utóbb beigazolódik. Az egyházban, mint hierchikusan felépített intézményben alá- és fölérendeltségi viszony van. Ez a rend azonban nem a zsarnokoskodást és másik oldalról a teljes elnyomást jeleníti meg, hanem azt a ráhagyatkozást, melyet Jézus is bemutat Istennek, földi élete során. Ebből a ráhagyatkozásból, az evilági dolgokkal kapcsolatos függetlenségből adódik a papok kánoni engedelmissége, melyet nagy pontossággal ír le Scheffer János, idézett munkájában. A papok, az egyházi törvények szerint, engedelmisséggel tartoztak előljáróik iránt. A hatályos Egyházi Törvénykönyv ezt írja: A klerikusok sajátosan kötelezve vannak arra, hogy a pápa és saját ordináriusuk iránt tiszteletet és engedelmisséget tanúsítsanak. Ezért, amikor egy-egy megüresedett plébániára, melyre pályázatot nyújtottak be, sikeresen elnyerték, ezután már a kinevezést kötelesek voltak elfogadni.³⁵²

Ennek az engedelmisség úgy tűnik napjainkban, hogy idejétmúlt, sokak számára értelmetlennek tűnő dolog. Abban a világban, melyben az önmegvalósítás, az ember szabadságának védelme és a már egészen helytelenül értelmezett és megélt szabadság a mérvadó. Már 1914-ben XV. Benedek pápa az „Ad beatissimi” kezdetű apostoli levelében leírja, mely szerint az ember egyik legveszedelmesebb betegsége a szertelen szabadságra, vagy inkább szabadosságra való törekvése. A mai ember nem tűr maga körül korlátokat, nem ismer maga fölött hatalmat, s számos probléma gyökerének tartja „a törvények

³⁵¹ Ap Csel 20,28.

³⁵² CIC 273. k.

megvetése, a tömegek lázongása és mindannak arcátlan megvetése, ami parancs. Ez bénítja meg a fegyelmet, ez okozza azt a tömérdek büntényt.³⁵³

A papokat még szorosabb kapocs is fűzi püspökhöz. Ötöle kapták a papszentelésben a Szentlélek ajándékát, és így mint lelki fiai, engedelmisséggel tartoznak lelki atyjuk iránt. Ők a püspök munkatársai az Úr szőlőjében, akik kizárólag az egyház szolgálatára szenteltettek föl. Ez a kötelezettség oly természetes és szükségszerű következménye a püspök és papjai közti viszonyoknak, hogy minden külön ígéret nélkül is mindig létezett. Ezért nem tettek engedelmisségi ígéretet a kereszténység első századaiban.³⁵⁴ A főpásztor iránti engedelmisséget már a papszentelési szentmisében is ki kell nyilvánítani. Az „Ígérsz-e tiszteletet és engedelmisséget nekem, és utódaimnak?” – kérdésre a szentelendő így felel: „Ígérek!”, s megerősíti ezt az ígéretet papi élete alatt mindannyiszor, valahányszor egy új plébánia vezetésével bízzák meg. A hivatali eskütételt a püspök, vagy megbízottja előtt teszi le az új plébános.

A plébániát nyert lelkész beiktatása saját templomában megy végben minden plébános köteles a nyert institutio óta számított két hónapon belül magán hivatalába beiktatni.³⁵⁵ Ennek régi formula szerinti, részletes leírását közli Szeredy József, egyházi jogi könyvében. A plébános beiktatása saját templomában megy végbe. A beiktatás a középkorban az archidiakonus által történt, jelenleg a püspök nevében többnyire a kerületi alesperes által. Nálunk a plébánosok beiktatása azon módon megy végbe, amint azt a nagyszombati nemzeti zsinat 1648-ban előírta. Az alesperes a beiktatás alkalmával a plébánost a híveknek bemutatja, a megválasztási vagy bemutatási okmányt és a püspöki nyílt levelet latinul és anyanyelven felolvastatja. Azután a lelkész az alespereshez járul és előtte letérdelve kezeibe a trienti zsinat és az Apostoli Szentszék rendelete szerint leteszi a hitvallást és az esküt, melyben szent hivatalához kapcsolt kötelességeinek hű teljesítését ünnepélyesen megfogadja. Erre az alesperes a plébánost hivatalába és az ahhoz kötött minden jogok teljes birtokába beiktatottnak és bevezetettnek nyilvánítja, és ezen beiktatás és bevezetés jelül átnyújtja neki a templom kulcsait, a szertartáskönyvet, az evangéliumos könyvet. Majd az ünnepséget a plébános által énekelt szentmise zárja be.³⁵⁶

Ez a hivatali eskü csak részleges jogon alapul. Az egyetemes egyházi jog előírja, ugyan büntetés terhe alatt, hogy mindazok, akik valamely nagyobb egyházi javadalmat

³⁵³ SCHEFFER, J., *A világi papok kánoni engedelmissége*, Budapest, 1916. 3

³⁵⁴ SCHEFFER, J., *A világi papok kánoni engedelmissége*, Budapest, 1916. 7

³⁵⁵ EÖTVÖS, K., *Az egyházi közigazgatás kézikönyve*, Budapest 1889. 61.

³⁵⁶ SZEREDY, J., *Egyházi jog, különös tekintettel a Magyar Szent Korona területeinek egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*, Pécs 1879. 751

vagy hivatalt elfoglalnak, az átvételtől számított két hónapon belül letegyék a hitvallást és ugyanakkor esküvel ígérjenek engedelmességet a római pápának, de nem kívánja, hogy a javadalom átadásakor a püspökök külön is ígérjenek engedelmességet. A hatályos Egyházi Törvénykönyv a beiktatásról már szűkszavúbban rendelkezik. Az 527. kánonban a következőképpen fogalmazódik meg: A plébánost a helyi ordinárius vagy az általa megbízott pap helyezi birtokba a részleges törvény vagy a törvényes szokás által elfogadott módon; megfelelő okból azonban ugyanaz az ordinárius felmentést adhat ez alól a mód alól; ebben az esetben a plébániával közölt felmentés helyettesíti a birtokbavételt.³⁵⁷ Már Benedictus Levita említi, hogy a papok és diakónusok egy plébánia elfoglalásakor püspöküknek állandóságot, engedelmességet, és a statutumok pontos betartását ígérték meg. Nemcsak az új hivatallal járó kötelességek pontos megtartását, hanem a főpásztor iránti tiszteletet és engedelmességet is megígérik.³⁵⁸

9.1.2. Egy évszázad plébánosai

S most nézzük, hogy a megüresedett plébániát hogyan töltötte be a kunszentmártoni egyházközség? Az általános szabályok elrendelték, hogy ha a katolikus egyházközség, mint patronus választja a papot, a választás ideje és helye ki lévén tűzve, s az illetékes hatóság által helybenhagyva és egy biztos kiküldése elrendelve, következik magának a választásnak ténye, mire nézve a következőket kell szem előtt tartani: 1. Szükséges meghatározni azok névsorát, kik a választásra az egyházmegyei szabályok és közönséges gyakorlat értelmében jogosítva vannak. E végből a választók névsorát össze kell írni, s azt nyilvános helyre, bizonyos ideig kitétel által minden érdekeltnek tudomására hozni, hogy ha valaki a választók névsorából ki lenne hagyva, vagy illetéktelenül beírva, erről intézkedhessenek a kellő időben. 2. A választók a kitűzött időben és helyen saját körükből három vagy több szavazatszedő biztost választanak, kiknek feladatuk a szavazatokat egybeírni és megszámolni. 3. Nehogy a választók hiába fáradjanak, a megválasztani szándékolt személynek, vagy személyeknek előzetes beleegyezését írásban kérjék ki, különben megtörténhet, hogy a választott a választást nem fogadná el. 4. A szavazás lehet titkos, vagy nyilvános, aszerint, hogy írásban, vagy szóban végzik a szavazást. Szavazatszámolás után, amennyiben az szabályosan zajlott, kiderül, hogy ki nyert

³⁵⁷ CIC 527. k.

³⁵⁸ SCHEFFER, J., *A világi papok kánoni engedelmissége*, Budapest, 1916.11

szavazattöbbséget. A szavazásról két példányban jegyzőkönyvet kell készíteni és ebből az egyiket a püspöki hivatalba felterjeszteni, a másik a választók testületénél marad.³⁵⁹

Köteles a javadalmas, amikor hivatalba lép, mint a plébániát illető és neki átszolgáltatott javak, iratok stb. pontos leltárt készíteni és azt az alesperes jelenlétében aláírni.

Valeszkai Trangoss József (1844-1858)

Az általunk vizsgált időszak Valeszkai Trangoss József plébános működésével kezdődik. Elődjének, Steinhäuser Antalnak a Kunszentmártonban eltöltött tizenkét és fél év plébánossága után Jászapátiba történt áthelyezésével a plébánia megürül. Az érseki hatóság „a jászok és kunok Nádori Főkapitányának jelenti, hogy három egyházi férfiú jelentette magát a kunszentmártoni plébániára: Trangoss József erdőkövesdi, Krakovszky János túrkevei, és Virágh György csehi plébánosok.”³⁶⁰ 1844-ben, a város, és az alispán különösen is élt kegyúri jogaival. A jog előírásától eltérően a pályázók közül, egyes jelöléssel, Trangoss Józsefet terjesztik fel főpásztori megerősítésre. Őt, aki korábban kunszentmártoni káplán volt, 1844. augusztus 19-én iktatták be javadalmába, és egyike lett a város legderekasabb lelkipásztorainak.

Az ő tevékenységének köszönhető, hogy már 1847-ben 1000 vfrt alapítványt tett le az iparostanoncok vasárnapi iskolájának létrehozására, melyet később halála után végrendeletében is támogat.³⁶¹

A város szerette volna buzgóságát és lelkesedését elismerni, ezért egy magasabb egyházi kitüntetés érdekében az alábbi indítvány került előterjesztésre: „E tanács körében Nagyontisztelendő helyi lelkész Valeszkai Trangoss József úrnak jeles érdemei, példás egyházi buzgalma s a lefolyt viharos idők közti békés szelleme, egyszersmind az által községünk díszének és egyházi ünnepélyeink emelésének is tekintetéből valamely címzetes Apát vagy Prépostságra leendő felemelésért folyamodás javasoltatik.”³⁶² A tanács Bartakovics Béla egri érseknél tett lépéseket. Ennek érdekében Bozóky Sándor főjegyző és Tóth János tanácsnok kapott megbízást, akik mint kiküldöttek július 19-én jelentették, hogy az egri érsek az előadott kérelmet egyetértéssel fogadta és pártfogását szívesen ajánlotta.

Trangoss plébános 1852. elején kapta meg az apáti címet. Ekkor levélben fordult az Egyházzvédnökséghez, hogy „az apáti méltóságához illő, és a nagyobb ünnepek alkalmával az Isteni tisztelet nagyobb szerű ünnepélyesítésére szolgáló infulája Püspök süvege nem

³⁵⁹ EÖTVÖS, K., *Az egyházi közigazgatás kézikönyve*, Budapest 1889. 148-150.

³⁶⁰ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1844. június 5.

³⁶¹ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 147.

³⁶² SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1853.

volna, és több ilyen esetekben már távolabb eső Községekből kellett azt időnként elhozatni – a templomnak már különben is létező ezen s egyéb hiányzó ékszerek a Templom pénztárából szerezhetnének be.”³⁶³ Az előterjesztést elfogadták, és „a hívek ájtatos épületességére, ezen javaslat a Főt. Apát és Plébános Úrnak közhelyesléssel elfogadtatván” a pásztorbotot és a süveget a kegyuraság megvásárolta az új apátplébános részére és az isteni tisztelet ékesítésére. Bozóky Sándor főbíró vásárolta meg Pesten 180 pengőforint költséggel. A plébánost 1853-ban az újonnan szervezett kunszentmártoni esperesi kerület esperesévé nevezték ki.³⁶⁴ 1858. november 28-án halt meg 51 éves korában.

Tóth Sándor (1859-1888)

Az 1859. február 6-i közgyűlési jegyzőkönyv „felejthetetlen emlékünek” nevezi a boldogultat. Erre a közgyűlésre küldte el a főkapitány a plébánia elnyeréséért az egri érsekhez benyújtott folyamodványokat. Az érsek az egyházmegyei körlevél hasábjain keresztül meghirdette a megüresedett kunszentmártoni plébániát. Majd a pályázók névsorát megőrző, 1859. január 3-án kelt érseki levél, melyet „Nagyságos Jeszeniczei Jankovich György Jászkun kerületi cs. K. Főkapitány Urnak” küldtek, felsorolja „A néhai Trangoss József apát és alesperes halála által megürült kunszentmártoni Parochia elnyerése végett jelentkezett egyházi férfiak” neveit.³⁶⁵ Pályázók voltak: 1. Pájer Antal esperes, tiszafüredi lelkész, 2. Tóth Sándor bánhorváti lelkész (1845 és 1851 között kunszentmártoni káplán), 3. Jávora Pál szuhogyi, 4. Szabó Zsigmond tiszabői, 5. Lapsiniszky János pélyi, 6. Pöstyéni István novaji, 7. Kiszely Ferenc túrkevei lelkész és 8. Nyilas Mihály helybeli káplán. „Folyamodványaikat Nagyságodnak azon megerősítéssel szolgáltatatom által: miszerint azokat a védnökséget gyakorló városi közönséghez juttatni és ezt a szabályszerű hármas kijelölés megtételére fölhívni szíveskedjék.” „A község rokonszenve az országos elismerésből fakadt tisztelettel a keblekben testvéri ölekezéssel találkozott, s általános közakarattal a szabályszerű hármas kijelöléstől eltérés mellett minden elsőbbség és sorrend nélkül Pájer Antal tiszafüredi s Tóth Sándor Bán Horváti lelkész urak jelöltettek ki.”³⁶⁶ „Ennek személyes átadására Bozóky Sándor főbíró és Támár Alajos főjegyző kapott megbízást. Az 1859. február 16-i gyűlésen olvasták fel Bartakovics Béla egri érsek levelét,

³⁶³ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1853.

³⁶⁴ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 148.

³⁶⁵ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1859.

³⁶⁶ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1859. február 5-én kelt Jankovich György Jászkun kapitány levele

melyben Tóth Sándor bánhorváti lelkész kunszentmártoni plébánossá történt kinevezését tudatja. A tanács e jó hírt „hálás köszönettel és kitörő éljenzéssel” fogadta.³⁶⁷

A megürült plébániát 1859. március 31-én, Bánthy András törökszentmiklósi alesperes jelenlétében Tóth Sándor vette át. Az erről készült leltár szépen beszámol arról, hogy a templom és a plébánia milyen felszereltségű volt. A templom és plébániaátadás jegyzőkönyvei a levéltárban megtalálhatók. Ebben tüzetesen, kimerítő alaposággal fel vannak sorolva midazok az ingó és ingatlan tételek, melyek az új plébános hivatalba lépésével átadásra kerültek. Bizonyos értelemben hasonlít ahhoz az alapos felsoroláshoz, amit egy *visitatio canonica* alkalmával készítenek. Így megtalálható a templomi kegytárgyakon és apróbb, szertartásoknál használatos kelléken kívül a plébánia saját berendezését képező tárgyak listája is. Külön figyelemre méltó a plébánia könyvtárának leltára, mely érdekes metszetet adhat arról a kutatóknak, hogy vajon a XVIII. században milyen könyvek alkották egy városi plébánia könyvállományát.³⁶⁸

Tóth Sándor (1859-1888) lelképásztori működését és emberi kiválóságát Veress János tömören így jellemzi: „A társadalom minden tagja rajongásig szerette őt. A szegényeket mindenhol felkarolta, s tizenkét házi szegényt hétről-hétre természetbeni adománnyal látott el. Jó pap s egyszersmind jó társadalmi ember volt.”³⁶⁹ A Városi Tanács levélben tájékoztatja az egri érseket a plébános haláláról és kéri, hogy a szükséges meghirdetést tegye meg.³⁷⁰

Dósa József (1888-1913)

Az egri főegyházmegyei körlevél 1888. IV. számának 1475-ik pontja alatt jelent meg a megüresedett kunszentmártoni plébániára való jelentkezés meghirdetése: „Alexander Tóth Abbas S. Emerici de Torda, M. E. Agriensis Canonicus Hon., Parochus Kun-Szent-Mártonensis, die 28. m. Februarii a. l. anno aetatis suae 72. sacerdotiique 49. post pie suscepta moribundorum sacramenta in Domino obiit. Qui beneficium parochiale Kun-

³⁶⁷ DÓSA J. – SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 146-148.

³⁶⁸ Vö. EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 945/1859.

³⁶⁹ Vö. JÓZSA, L, *A város és plébániája*, in: Kunszentmárton a mezőváros, Kunszentmárton 2008. 272.

³⁷⁰ „Tóth Sándor Úr városunk szeretett plébánosa az ájtatos és erényekben gazdag lelkész, mint arról már Nagyméltóságod is értesítve van, múlt hó 28-ik napján jobb létre szenderült. A fájdalom érzetével jelentjük be Nagyméltóságodhoz e gyászos eseményt és bennünket ért csapást, mert az Istenben boldogult plébánosunk ki körünkben mint segéd lelkész 6 éven át, mint plébános 29 éven át élt; mindnyájunk tiszteletét és szeretetét bírta és elhunytá reánk nézve annyival inkább fájdalmasabb;... Örömmel leltük az ő buzgó és vallásos cselekedeteiben. ... Az itt végleg megürült lelkési állás betöltése céljából pályázatot hirdetni a beadott folyamodványokat hozzánk azon tekintetből leküldeni méltóztassék, hogy a pályázók közül, esetleg az ezen állásra az egyházi kegyuraságot gyakorló hatóság által a méltó lelkészek közül a kijelölést megtehesse és Nagyméltóságodhoz megerősítés végett felterjeszthesse. Kunszentmártonban, 1888. évi március hó 3-ik napján tartott tanácsülésünkben.” EFL, Kunszentmárton parochiális iratai, 1888.

Szent-Márton hac ratione vacans consequi cupiverint, supplices libellos ad patronatum directos usque 30. m. Aprilis a. l. ad Officium Diocesanum mittant. Datum Agriae, die 10-a. m. Aprilis, a. 1888.”

Erre a hirdetésre nyolcan adták be pályázatukat a plébánosi állásra. Közülük hatan olyanok, akik korábban Tóth Sándor káplánjai voltak.

Elnöklő polgármester az egyházvédnökség gyűlését megnyitván, felolvastatja egi érsek úr ö nagyméltóságának f. évi május hó 9-ik napján 1928/888. szám alatt kelt, s az egyház védnökséghez intézett leiratát,³⁷¹ melynek kapcsában a Tóth Sándor plébános halála következtében megüresedett itteni plébániai javadalom elnyeréséért 1. Likér Ágoston erdőtelki lelkész, 2. Hulin István salkadi lelkész. 3. Dósa József napkori plébános,³⁷² 4. Hegyfoki Kabos tardosi lelkész, 5. Csorba József monostori lelkész 6. Pető József mándoki lelkész, 7. Kovács Mátyás kunszentmártoni káplán 8. Dobó Ferencz Kunszentmártoni ideiglenes lelkész helyettes által benyújtott pályázati kérvények leküldetvén, az egyházvédnökség a hármas kijelölés megtételére, s a kijelölési okiratnak felterjesztésére hívatik fel miután a kijelölés eszközlése céljából elfogadtatott azon előterjesztés, hogy a városi képviselő testületnek csakis a róm. Kath. Valláson levő tagjai gyakorolhatják szavazati jogaikat miután továbbá a pályázati kérvények felolvasása után a hármas kijelölés egyhangúlag nem volt eszközölhető, és a gyűlési tagok túlnyomó része szavazást kívánt, elnök azt elrendelte, s tekintettel a községi törvénynek rendezett tanácsú városokra nézve a szavazás iménti megejtésére vonatkozó rendelkezésére – a szavazás megkezdése előtt kimondatott az egyház védnökség túlnyomó többségének hozzájárulásával, hogy a szavazás szavazatlapok beadása által történik, s úgy hogy, a 8 pályázó lelkész közül minden választó egy pályázó nevét írja fel a szavazatlapra, s a beadott szavazat lapok tanúsága szerint a legtöbb szavazatot nyert 3 pályázó lesz kijelöltnek tekintendő és érsek úr ö nagyméltóságához felterjesztendő. 81 érvényes szavazott, ebből nyert Kovács Mátyás 36, Dósa József 25, Dobó Ferencz 16, Petheő József 3, Cserka József 1 szavazatot. Határozat: A szavazás ezen eredményéhez képest a kunszentmártoni rom. Kath. Plébániai állásra a

³⁷¹ „Ezek kérvényeit oly felhívással küldöm ezennel Tekintetes Egyházvédnökségnek, hogy a kegyuraság alá tartozó kunszentmártoni plébániai javadalomra a szabályszerű hármas kijelölést megtegye a kijelölési okiratot további intézkedés végett elém terjessze.” EFL, Kunszentmárton parochiális iratai, 1888.

³⁷² Amikor Dósa József benyújtja pályázatát az egi érseknek megható, szép szavakkal magyarázza indítékát: „Kegyelmes Uram! Engem e törekvésben egyedül a szülővárosom iránti kegyelet és szívem azon óhajta vezérel, hogy gyenge tehetséggel, ámde immár közel két évtized alatt szerzett tapasztalataimmal szülőföldem valláserkölcsi haladására, Isten segélyével és Főpásztorom támogatásával minden erőmből közrehatassak. Tudom, hogy a bibliai közmondás ellene szól jószándékomnak, de másrészt érzem lelkemben az erős akaratot, mely kész megbirkózni minden akadállyal a szent cél érdekében. Napkoron, 1888. április 24-én. Dósa József plébános” EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1888.

szavazatok mennyiségére való tekintettel kijelöltetnek: első helyen Kovács Mátyás, kunszentmártoni káplán 36 szavazattal, második helyen: Dósa József napkori plébános 25 szavazattal, harmadik helyen Dobó Ferencz Kunszentmártoni ideiglenes lelkész helyettes 16 szavazattal. Mely határozat jegyzőkönyvi kivonatba jelentés mellett további intézkedés végett egri érsek úr ö nagyméltóságához felterjesztetni rendeltetik. Kelt Kunszentmárton város képviselő testületének, mint egyház védnökségnek 1888. évi május hó 27ik napján tartott ülésében.”

A nyolc pályázó közül 1888. május 7-én ebben a sorrendben terjeszti fel a város a hármas prezentát: 1. Kovács Mátyás kunszentmártoni káplán 36 szavazattal, 2. Dósa József napkori lelkész 25 szavazattal és 3. Dobó Ferenc helybeli káplán 16 szavazattal. Samassa József egri érsek Dósa Józsefet nevezi ki kunszentmártoni plébánosnak.³⁷³

A kinevezéssel azonban a kunszentmártoni hívek nem értettek mindenben egyet. Széthúzás keletkezett, melyet csak nagy tapintattal és bölcsességgel lehetett rendezni.

Az elégedetlenkedő hívek unszolására, küldöttség ment az érsekhez, „élére a polgármester és főjegyző állanak. A küldöttség visszatérvén kéjutazásából a f. évi jún. 24-én tartott képviselői közgyűlés előtt referál, hogy 42/kgy.888 számú irat alapján, a kihallgatás alkalmával az érsek kijelentette a küldöttségnek, hogy törvényesen tartatott plébános kinevezést vissza nem vonhatja főleg azért, - mert egy részről a kijelölésről szóló határozatban az egyházvédnökség nem kérelmezte különösen mely kijelöltet óhajtaná kineveztetni; másrésztől a felterjesztett három jelölt közül a kinevezett Dósa József plébános urat tartja legérdemesebbnek az itteni plébánia állás elfoglalására.”³⁷⁴

Látjuk, hogy bizony egy-egy plébánosváltás alkalmával az új lelkipásztort nem mindig fogadta kitörő éljenzés. Legalábbis a hívek egy része erősen tiltakozott Dósa József személye ellen. Hogy ennek pontosan mi lehetett az oka, talán örökre titok marad. Egyesek azzal magyarázták ezt az ellenszenvet, hogy Dósa József plébános édesapja a városban fontos szerepet betöltő személy volt, s mint az ilyen embereknek általában a barátok mellett ellenségekre is volt lehetőségük szert tenni. Így talán már ez az utálat nem is az újonnan érkezett plébánosnak, hanem inkább édesapjának szólt. Ezeket azért tartom fontosnak megemlíteni, mert itt látható igazán, hogy a kezdet kezdetén, a Dósa József plébános által benyújtott pályázatban is idézett „bibliai szó” tanítása ez esetben is valóra vált, s így mások is hangoztatták, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában. Ezt különféle események sora tette világossá a plébános és a lakosok számára is. A lázongók, vagy inkább a felbújtott

³⁷³ DÓSA J.-SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 149.

³⁷⁴ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1888.

személyek csoportja, nem szégyelt a plébánia épület előtt hangosan kiabálva tüntetni, melyben a plébános azonnali távozását követelték.³⁷⁵ Különösen pedig azért fontos ennek a kellemetlen körülménynek leírása, hogy a későbbiekben még élesebben kitűnjön az, hogy a kezdeti ellenszenvet és a vélt, kegyúri döntésen esett csorbát nagyon is kijavítja és rászolgál az elismerésre. Ugyanis működése alatt, mint az lentebb látni fogjuk az egyházközség épített és lelki örökségének hallatlanul nagy javítását és gazdagítását valósítja meg Dósa József plébános.

Hogy a kinevezést ellenzők akaratuknak nyomatékot adjanak, levelet írtak az esztergomi bíborosnak is.

Főmagasságú Simor János Ő Eminentíája bíbornok hercezsprimás Úrnak Esztergomban. Kegyelmes Urunk! Első pillanatra a nép ezen elkeseredése alig magyarázható meg. Mert a város, mint kegyúr, a hármaskijelölés jogával élt, s az egri érsek Ő Excellentiája által a kinevezés ezen jelöltek sorából történt, s egy törvényellenes vagy jogtalan eljárásról, panaszkodni nem lehet. ...

Ő Excellentiája a kimondott szó visszavonásával járó látszólagos megtagadást, egy nagy hitközség érdekében gyakorolni ne legyen hajlandó, ne legyen hajlandó akkor, mikor már újságokból és hivatalos uton is tudhatja, hogy Dósa József ellen a Kunszentmártoni r. kath. hívek legyőzhetetlen ellenszenvvel viseltetnek, s hogy nyilvános bántalmazásától a népek dobszóval közzé tett fenyegetésével kellett visszatartani, mikor a parochia előtt összegyülekezett nép, bárcsak szóval a legotrombább módon bántalmazta, s ez által itt tekintélyét örökre eltemette. Dósa József 81 szavazatból csak 25 esett. Ekkor már gyanítható volt nagy népszerűtlensége. Hogy a rokonságon kívül más nem támogatja. „...Hogy magas befolyásával odahatni méltóztassék, mikép az Egri Érsek úr ő excellentiája a Dósa Józsefnek, kunszentmártoni plébánossá történt kinevezését visszavonni, illetve nevezett Dósa Józsefet a fentírt okokból lemondásra bírni szíveskedjék, s a megüresedett állomást a nép szeretetét, tiszteletét bíró egyénnek adományozza.”³⁷⁶

Az egri érseknek, mint illetékes főpásztornak is levelet küldött a képviselőtestület 1888. június 10-én, melyben kéri, hogy az érsek vonja vissza döntését, érje el, hogy Dósa hivataláról lemondjon, és ezt a lemondást „ő nagyméltósága kegyeskedjék elfogadni”.³⁷⁷

A főpásztor ezt a levelet visszaküldi a plébánosnak, hozzáfűzve, hogy „a visszavárolag ide mellékelt beadvány aláírói ellen bünyfenyítő eljárást indíthasson, az

³⁷⁵ Egri Főegyházmegyei Levéltár, Kunszentmárton egyházi iratai, 1888.

³⁷⁶ Plébániai Levéltár, Kunszentmárton, 1888.

³⁷⁷ Plébániai Levéltár, Kunszentmárton, 1888.

engedélyt megadom azon esetre, és feltétel mellett, ha uraságod a körülmények gondos figyelembe vételével e lépést szükségesnek és célszerűnek ítéli s az eredménytől üdvös következményeket vár. Mire nézve tájékozásként megjegyzem, hogy a beadványhoz csatolt aláírási íveken összesen 1333-an voltak aláírva. ...Eger 1888. szept. 26.”³⁷⁸

A plébános, miután birtokba vette a plébániát, az utazás költségeit szeretette volna megtéríttetni a kegyúrral. Hogy ez a lehetetlen helyzet még inkább kiéleződjék, a kegyúr nem volt hajlandó ezeket a kiadásokat kifizetni. „Tekintve, hogy arra nézve, miszerint a plébános részére új állásának elfoglalása alkalmával elkerül, átköltözködési költségeit a község vagy az egyházközség megtéríteni tartozik, se törvény, se törvényerejű szabály nincs, tekintve továbbá hogy Dósa József kinevezett plébánost a képviselő testület a 42. kgy. 1888. szám alatt hozott határozat szerint itteni plébánosnak nem fogadtatik el, s irányában bizalommal nem viseltetik: ez oknál fogva részére az útiköltségek címén felszámított 120 frt. 32. kr. nem szavaztatik meg, és a tanácsnak e tárgyban 569/ 888. szám alatt hozott határozatából a jóváhagyás megtagadtatik. Kelt Ksztm. 1888. aug. 11. Kovács jegyző.”³⁷⁹

Szülőföldjének egyházközségét negyedszázadon át irányította és örökbecsű értékekkel gyarapította. Nevéhez fűződik a templom 1910-ben történt kibővítése, Mesterszálláson templom építése és lelkészség szervezése, a helyi iskolaszervezet megreformálása. Fáradozásáért és kiváló lelkipásztori szolgálataért cserébe az előjáróság tanácsülésén megállapodásra jutott, hogy „a róm. Kath. Egyház patronátusi jogának képviselőjeként Nagyontisztelendő Dósa József róm. Kath. Plébános Úr, czimzetes Apátságra vagy Prépostságra való előléptetését kéri a Főmagasságú és Főtisztelendő egri Bíbornok Érsek Úrnál.”³⁸⁰ Váratlan halála alkalmával a patrónus külön gyászjelentést adott ki: „Kunszentmárton képviselőtestülete, mint a kegyúri jog képviselője, fájdalommal tudatja, hogy szeretett plébánosa: Főtisztelendő idősb Dósa József... életének 69. évében 1913. július 18-án elhunyt...”³⁸¹ Az emlékére rendezett képviselőtestületi ülésen pedig a következőket foglalja mementóba: „A képviselőtestület mélyen szomorodott szívvel veszi tudomásul szeretett lelkipásztorának elhalálózását. Annál inkább is fájlalja azt, mert 25 évig tartó kiváló működését, csak utolsó éveiben ismerte fel általa nagyon szeretett népe; amikor is őt lelkére ölelve részére az egri érsek Ő kegyelmességétől kitüntetését kérte, mely kitüntetés azonban nem érkezett meg, így működése eredményének látható koronája

³⁷⁸ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 3842/1888.

³⁷⁹ Plébániai Levéltár, Kunszentmárton, 53/1888.

³⁸⁰ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 5291/1912

³⁸¹ Kunszentmártoni Újság, 1913. július 20.

elmaradt s a patronus, ki százezreket áldozott egyházi célokra 50 évben egyszer benyújtott őszinte kérelme teljesítve nem lett. Főtisztelendő Dósa József lelkipásztor az erős határozott jellem, önmegtagadó és valóban a türelmesség mintaképe volt. Mind oly tulajdonság mely nehezen ismerhető fel, ennek következménye volt működése kezdetén a félreértés, annyira, hogy határozott, de híveinek mindig csak boldogulására irányuló akarata kezdetben sokszor hajótörtést szenvedett. Midőn azonban őt felimerték, valláskülönbség nélkül, egyforma szeretettel adózott neki Kunszentmárton közönsége és ekkor egymás után jöttek létre emberöltőkre szóló alkotásai. Felépítette a tornyot, templomot, azt kifestette művészi kezekkel a közönség büszkeségére. Rendezte az iskolák ügyét, belelátva a jövőbe és az iskolai téren való működésére igazán elmondható, hogy úgy a tanító, szülő, mint tanulóknak valóban atyjuk volt szeretettel, ügybuzgalommal karolva fel minden tanügyet. A közügyekben mindig vezető volt és soha sem zárkózott el attól, ami községe boldogulását célozta. Midőn tehát emlékét kegyelettel megőrizni rendeli a képviselőtestület, kéri az egek Urát, adjon neki örök nyugodalmat. Nyugodjék békességben.”³⁸²Végrendeletében azt a templomot, melynek negyed évszázadon át plébánosa volt, és ahonnan élete is fakadt hagyatékából igyekszik gazdagítani.³⁸³

Timon Zsigmond (1914-1942)

Az egyházmegyei körlevelek hasábjain meghirdették a kunszentmártoni plébánosi állást: „Josephus Dósa sen. Parochus Kunszentmártonensis, die 18. m. Julii a. l. anno aetatis suae 69., sacerdotiique 43., post pie suscepta moribundorum sacramenta, in Domino obiit. „Qui beneficium parochiale Kunszentmárton hac ratione vacans consequi cupiverint, supplices libellos ad Communitatem Oppidanam qua patronatum directos, usque 10. m. Septembris a. l. ad officium dioecesanum mittant. Datum Agrariae, die 11. m. Augusti a. 1913.”³⁸⁴ „,,,,, jelentkeztek. Lázás várakozás előzte meg a választásokat. kunszentmártoni újság címlapján „Ki legyen a plebános?” címmel vezércikk jelent meg. „Papot, alkalmas papot választani nem csekély dolog és különösen akkor, ha a papot nem egy-két embernek, hanem 12000 hívőnek választjuk...” Nagy korteskedéssel próbálta formálni a képviselőtestület döntését a cikk írója, amikor felteszi a kérdést: „Ki volna tehát a

³⁸² SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 3333/1913.

³⁸³ Végrendeletében szeretettel gondoskodik templomáról. Meghagyja, hogy „a kunszentmártoni templom javára 100 kor. A kunszentmártoni templom részére Szent József tiszteletére meg ajánlva beszerzendő új harang költségeire 1000 korona. A kunszentmártoni Szent Antal persely tartalék alapjának 600 k. A kunszentmártoni Jézus és Mária szíve szobrok fenntartási alapja javára 700 kor. Összesen 2400 korona.” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 19

³⁸⁴ Egri Egyházmegyei Körlevelek, 1913/4193. sz.

legalkalmasabb egyén a kunszentmártoni plebánia székbe? Ki volna az, kiben azon jeles tulajdonságok összpontosulnak, melyeket fentebb vázoltunk? Ez a férfi: Véber János.³⁸⁵

A szavazás megkezdése előtt a sok nyomtatott és szóbeli korteskedés miatt felszólalva intette a képviselőket, hogy ne a szóbeszédnek és a különféle pártoknak feleljenek meg, amikor plébánost választanak, hanem „tekintettel arra, hogy a vallás és erkölcs pásztoráról lesz szó, aki hivatva lesz a lelkiek vezetésére, egyházzvédnökségi jogait lélekre tett kézzel, saját lelkiimeretük, legjobb meggyőződésük és tudásuk szerint, minden külső kényszertől menten, a nép – kinek nevében eljárnak – akaratának figyelembe vételével gyakorolják, hogy összhangzó akarat nyilvánításuk folytán az egri Érsek Úr Ő Kegyelemessége által történendő kinevezés meghozza és megerősítse azt a tekintélyt, mely a mai világban a lelkészt kell, hogy elsősorban övezze és hogy ez a nép szeretetével párosult összhangzó akarat tegye a papi tekintélyt olyanná, hogy azon a vallás és erkölcs ellen irányuló minden kísérlet hajótörést szenvedjen.”³⁸⁶

Az 1895-től újra községi státuszú képviselőtestület 1913. október 23-án tartott gyűlésén határozza el, hogy a hat jelentkező közül, első helyen 26 szavazattal Timon Zsigmond felnémeti esperes-plébánost (aki 1899 és 1901 között köztisztletnek örvendő káplánja volt Dósa Józsefnek), 2. helyen 12 szavazattal Bene Mihály mesterszállási káplánt, 3. helyen 3 szavazattal Véber János gyöngyösi hitoktatót jelöli ki a lelkészi javadalomra.³⁸⁷

A plébánosi tisztséget Timon Zsigmond (1914-1942) nyerte el, aki az első világháború kitörésének időszakában kezdte meg lelkipásztori szolgálatát. Sokat fáradozott a hadikórház létrehozása és működtetése érdekében. A kegyuraság kérelmére, az egri érsek felterjesztése alapján IV. Károly király Badenben 1918. március 22-én kelt legfelsőbb elhatározásával ákosmonostori címzetes apáttá nevezte ki.³⁸⁸

Az 1918. május 16-i képviselőtestületi gyűlésen jelentették be az örömhírt, valamint azt is, hogy „az egyházi jelvények beszerzése tárgyában a kiküldöttek Budapesten jártak és kiválasztották a szükséges jelvényeket. Ezek a jelvények az egyházi felszerelésekkel együtt

³⁸⁵ Talán érthető, hogy ekkora hírveréssel szeretnék újra Kunszentmártonban látni az egykori kedvelt, volt káplánjukat. Emberi és papi értékeit tovább ecseteli az újságcikk: „Őszintén, nyíltan merem állítani, hogy Véber János az, ki egyedül méltó arra, hogy kunszentmártoni plebános legyen, mert benne feltaláljuk azokat a jeles tulajdonságokat, melyek egy papot hivatottá tesznek 12000 katolikus hívó vezetésére. Kinek egész élete, működése a jó lelkipásztort, a mindig jó atyát, a szerető barátot, a jóság igazi mintaképét tárja elibénk. Véber Jánossal boldog lesz Kunszentmárton, - más egyénnel, kitudja, - mennyi bajt veszünk a nyakunkba.” Kunszentmártoni Újság, 1913. szeptember 21.

³⁸⁶ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 4114/1913.

³⁸⁷ DÓSA J.-SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 149-150.

³⁸⁸ 1918 őszéig az apáti, préposti, kanonoki címeket is az apostoli király, mint legfőbb kegyúr adományozta az illetékes főpásztorok előterjesztése alapján. 1920 óta a megyéspüspök tünteti ki ezekkel a címekkel az arra érdemes papokat.

tízezer koronába kerülnének, amiből 4700 korona esnék a főpapi dísz képező aranylánc, kereszt és gyűrűre, a többi egyházi ruhákra. A mostani nagy terhek mellett elég súlyos gondot ad, de a becsületesség azt kívánja, hogy a felénk irányuló kegyet megtiszteléssel fogadjuk, és éppen ezért szeretetünk és ragaszkodásunk fejében ajánljuk fel a kitüntetési jelvényeket a kitüntetettnek.” A közgyűlés ezután díszközgyűléssé alakult, ahol a küldöttség által meghívott Timon Zsigmond apátplébánost személyesen köszöntötte a képviselőtestület, mint kegyuraság.³⁸⁹

Egy község életében mindig kiemelkedő fontosságú egy-egy püspöki látogatás. Nem véletlen hát, hogy most a kegyuraság és a plébánia összefogásának szép jelét mutató eseménynek, az egri püspöknek látogatását és az arra való előkészületet idézem.

Kriston Endre egri püspök 1934. szeptember 14-16 között a bérmálás szentségének kiszolgáltatására Kunszentmártonba látogatott. A kegyuraság ez alkalomból a „templomot, amely már 24 éve nem volt festve és meszeletlenül, piszkosan és repedezetten áll, hozassa rendbe és festesse ki.” Erre a munkára 5 helybeli vállalkozó árajánlatot adott. A munkát Tomoniczka József kapja meg, aki azt 1400 P-ért vállalja. Az alispántól kért hitel 700 P-t tett ki, míg a hívek adományából 852 P. gyűlt össze. „A festés és tatarozás igen szépen sikerült, amely a Püspök Úr tetszését is megnyerte.

A püspök úr fogadását lelkes készüllettel az előljároság szervezte, amit több értekezleten át tárgyaltak. „A határnál Öcsöd felől a Püspök Urat Patrubby István járási főszolgabíró Úr és Dr. Mezey Lajos orsz. Gyűlési képviselő Urak fogadták, több előljáró, 15 kocsin hívők és lovas bandérium kíséretében, amelyet Palásthy István II. bíró szervezett és vezetett. A diadalkapunál a Püspök Urat a közönség nevében Kiss Kálmán főbíró fogadta, hová az összes testületek, iskolák és a lakosság nagyszámban kivonultak. Érkezés után a Kegyuraság 8 tagú küldöttségben tisztelgett a parokhián, hol a Püspök Urat Molnár Lajos főjegyző üdvözölte. A kegyuraságon kívül még 22 testület küldöttsége tisztelgett a Püspök Úrnál, amelyek beosztását az előljároság intézte. Szeptember 15-én Mesterszálláson, 16-án pedig Kunszentmártonban volt a bérmálás a templom mellett körül igen kedvező időben és a lehető legszebb keretek között, s minden kifogástalanul ment. Kunszentmártonban 1648 egyén bérmálkozott meg. Volt két püspöki vacsora és egy püspöki ebéd a parokhián az előljároság és több vezető egyén meghívásával. A község főbb házai egész idő alatt fel voltak lobogózva. Távozásnál a Püspök Urat s papi kíséretét Turcsányi István kisleánya búcsúztatta, neki virágcsokrot nyújtott át, majd az elvonulás

³⁸⁹ SzML, Kunszentmárton közgyűlési jegyzőkönyvei, 1918. 27-29.

iskolások zászló erdejében nagy tömeg éljenzése mellett a lovas bandérium kíséretében történt. A Püspök Úr Öcsöd felől érkezett és a hídon át távozott autón.”³⁹⁰

Talán ma már furcsának és érthetetlennek tűnik számunkra, hogy alig száz esztendővel ezelőtt milyen nagy eseménynek számított egy közösség életében a püspöki látogatás. Ne feledjük azonban, hogy ebben az aktusban, a püspök pásztori látogatásában milyen mély emberi és teológiai mondanivalók húzódnak meg. Az első a püspök ünnepre való megérkezése és a hívekkel való találkozása.

Amint az Úr Jézus körüljárván jót tett, hasonlóan övéi is igyekeznek testvéreiket meglátogatni. Ennek a szeretetből és pásztori felelősségből táplálkozó kötelezettségnek ad kifejezést a lelkipásztori látogatási kötelezettség kánonjogi előírása. A kellő személyes kapcsolat nélkül lehetetlen ugyanis tanítani, megszentelni és kormányozni.³⁹¹ S tette ezt azért is, mert a püspök nagyon szoroson kell, hogy kötődjön egyházmegyéjéhez, amivel „lelki házasságban” van. Ő az, aki elsődlegesen részesül az apostoli küldetésből a saját részegyházára nézve.³⁹²

A püspök, mint egyházmegyéje felelős pásztora, különböző célból látogathatja híveit, a joghatósága alá tartozó intézményeket, helyeket. A konkrét valóságnak megfelelő kormányzati terve kialakításához személyesen kell megismernie a joghatósága alá tartozó személyeket, intézményeket, szent helyeket, ereklyéket, stb. e konkrét és módszeres és állandó látogatás nélkül nem fog tudni olyan hatékony lelkipásztori-kormányzati stratégiát kialakítani és megvalósítani, ami szükséges a nyáj hitben, reményben és szeretetben, illetve látható egységben való megtartásához.³⁹³

Nagyon szép és ritka eseménynek számított, ha maga a főpásztor és nem pedig valamelyik megbízottja látogatott el a városba. Ezeket a látogatásokat, amint a jog is biztosítja számára, akadályoztatása esetén nem köteles személyesen végezni, hanem segédpüspöke, helynöke, vagy más, általa megbízott pap révén tehet eleget ennek a köteletségének.³⁹⁴

Egy közösség életében mindig fontos szerepet töltenek be az ünnepek. Kunszentmártoni plébánossága alatt érthette meg Timon Zsigmond, hogy pappá szentelésének 40-ik évfordulóját híveivel megünnepelje. A kegyúr fontosnak tartotta, hogy ennek az emberi életnek, de a hívek lelki életének és a község mindennapjaiban is fontos

³⁹⁰ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 4754/1934.

³⁹¹ KUMINETZ, G., *Megfontolások a püspök lelkipásztori látogatásáról*, In: *Kánonjog Budapest 2008*. 28.

³⁹² SZUROMI, SZ. A., *A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok a Donysio-Hadriana gyűjteményben*, in: *Kánonjog(2)*, Budapest 2000. 92.

³⁹³ KUMINETZ, G., *Megfontolások a püspök lelkipásztori látogatásáról*, In: *Kánonjog*, Budapest, 2008. 29

³⁹⁴ KUMINETZ, G., *Megfontolások a püspök lelkipásztori látogatásáról*, In: *Kánonjog*, Budapest, 2008. 30

eseménynek részese legyen. Amikor a kegyúrnak nemcsak kötelességeit kell teljesíteni, hanem részese lehet a jogoknak, az ünneplés szépségének is, és háláját kifejezheti a nagy lelkipásztor előtt.

1936. júniusában a képviselőtestület díszközgyűlést tartott volna a plébános tiszteletére, és üdvözlésére, amin az egyesületek és társulatok tisztelegnek, ezután pedig az iparos székházban bankettet kívántak rendezni. Ezek azonban az apátúr betegsége miatt elmaradtak, így írásban üdvözlötték a jubileum alkalmából: „Nagyságos és Főtisztelendő Apát Úr! Kunszentmárton község közönségének képviselője a községi elöljáróság és képviselőtestület – úgyis, mint kegyúri jogokat gyakorló magisztrátus – mindannyian örömteljes szívvel vártuk ezt a napot, amikor is egyházunknak, a kunszentmártoni Róm. Kath. Egyháznak mélyen tisztelt és nagyrabecsült illusztris főpapja Nagyságos és Főtisztelendő Timon Zsigmond Apátplebános Úr pappá szentelésének, illetve szent miséjének 40 éves jubileumát Isten kegyelméből megérni méltóztatott.

Örömmel vártuk ezt a napot lelkünknek igaz ünnepét, mert a Nagyságos Apáturunk 40 éves papságából a kunszentmártoni Róm. Kath. Egyházat igen nehéz időkben közel negyedszázad óta méltóztatik vezetni, eredményekben igen gazdagon, mely idő alatt Istenadta kiváló tehetségével egyházunk népének hitéletét és erkölcsösségét megerősítette, az egyházi javakat mindenkor megőrizte, sőt nagyban gyarapította, egyházunknak példás tekintélyt biztosított, de amellet a kiváló egyházi ténykedéseken kívül nagy tudásával és tekintélyével Kunszentmárton társadalmi életében is irányító szerepet töltött be, ahol munkásságával hervadhatatlan érdemeket szerzett.

Mi most a kunszentmártoni katolikus hívek képviselőjében szeretnénk viszonzni mindazt az értünk végzett nagy munkát és jóságot, amely kiapadhatatlan szívéből sugárzott reánk e hosszú időn keresztül. Mi azonban nem adhatunk mást csak tiszteletet, szeretetet és el nem múló hálánkat.

Ünnepi hangulatba öltözött lelkünket kitérve a legnagyobb szeretettel és ragaszkodással köszöntjük és üdvözljük a kegyuraság; Kunszentmárton politikai község nevében Főtisztelendő Nagyságos Apáturunkat eme nevezetes évforduló alkalmával és midőn ismételten nagy örömünknek adunk kifejezést, hogy ezt a szép jubileumot megérni méltóztatott őszinte szívvel kívánjuk, hogy a jóságos Isten egészségben és meglegedésben az emberi kor legvégső határáig éltesse egyházunk boldogulására a patronátus és Kunszentmárton népének igaz öröme.

Isten éltesse Nagyságodat, Isten áldása legyen egész életén és mindenkori működésén. Kunszentmárton, 1936. június 29-én Kiss Kálmán sk főbíró, Molnár Lajos sk. Főjegyző”

1939. január 6-án ünnepelte kunszentmártoni működésének 25-ik évfordulóját. A tiszteletére megtartott rendkívüli díszközgyűlésen többek között Molnár Lajos főjegyző üdvözölte: „Nagyságos és Főtisztelendő Apátplebános Úr! A kegyúri jogokat és kötelességeket gyakorló politikai község előljárósága mindannyian örömteljes szívvel vártuk ezt a napot, amikor is Nagyságod érdemekben dús kunszentmártoni plébánosságának negyedszázados jubileumát Isten kegyelméből megérni méltóztatott. A községi előjáróság jókívánságait tolmácsolva, eme bensőséges ünnepnapon ünnepi hangulatba öltözött lelkünket kitarva szívünk egész szeretével a legnagyobb tisztelettel és ragaszkodással köszöntjük és üdvözöljük Nagyságos és Főtisztelendő Apáturunkat. Kívánjuk, hogy a jó Isten bőséges áldása kísérje Nagyságodnak további életét, hogy egészségben és teljes megelégedésben az emberi kor legvégsőbb határáig éljen. Adja Isten, hogy így legyen.” Ezt követően Molnár Lajos főjegyző, mint előadó felkérte Dr. Mezey Lajos orsz. Képviselő, képviselőtestületi tagot, hogy a képviselőtestület nevében üdvözlőbeszédét megtartani szíveskedjen. Mély gondolatokban gazdag, nagy hatású beszédet mondott, amelyben a képviselőtestület részéről üdvözölte a jubiláns apátplebánost, kifejezte a képviselőtestület jókívánságait és ragaszkodását, „nagyrabecsült és igen szeretett apátplebános Urunk iránt.” Az apáturat az egybegyűltek lelkesen megéljeneztek, minek utána Viszer József főesperes kért engedélyt a felszólalásra. A kedves modorú főpap nagyszabású beszédben a jubiláló apátplebánost a papság részéről üdvözölte és beszédében különösen kiemelte az ünnepelt apátúrnak költői munkásságát, zene és művészeti képességeit. Megemlítette, hogy egyik legszebb verse éppen a gyönyörű kunszentmártoni templom védőszentjéről, Szent Márton püspökről szólt.

A szép beszéd után a jubiláns apátplebános úr állott szólásra. Megköszönte ezt a szép ünneplést és annak megrendezését a magisztrátusnak, illetve az előljáróságnak. A díszközgyűlés befejezése után a jubiláló apátplebános átment a főjegyzői irodába, ahol a tisztelgő küldöttségeket fogadta. Délután ½ 1 órakor a Körös Szálló feldíszített termeiben díszebéd következett, melyen mintegy 130-an vettek részt. A 25 éves jubileum alkalmából az ünnepelt apátplebánost Kunszentmárton község katolikus hívei egy igen értékes és szép

barokk stílusban készült arany kehellyel ajándékozták meg, amit még a díszközgyűlés alkalmával átadott a magisztrátus az ünnepeltnek.³⁹⁵

1942. augusztus 16-án hosszas betegség után Timon Zsigmond apátplébános elhunyt. Molnár Lajos főjegyző a képviselőtestületi ülésen erről a következő szavakkal emlékezett meg, összefoglalva benne az elhunyt főpap életét és érdemeit, különösen azt, amit a városért tett ittléte során: „Tisztelt Közgyűlés! Az elhunyt Apát Úr 1873-ban született Szilvásváradon, és 1896. június 29-én, Péter Pál napján szentelték pappá. Később mint káplán működött Kunszentmártonban, majd pedig Felnémetbe került plébánosnak. Kunszentmárton képviselőtestülete, mint egyházzvédnökség legfőbb szerve, 1913. október 13-án jelölte plébánosnak, minek alapján az egri érsek Úr Öexcellenciája kegyes volt kinevezni kunszentmártoni plébánossá, amit a képviselőtestület 1913. december 9-én vett tudomásul. Állását 1914. január 6-án, Vízkereszt napján foglalta el a hívek nagy lelkesedése mellett. Papi működése több mint 46 évre terjed, melyből 28 éven át volt plébánosa egyházunknak és pedig igen nehéz időkben, hiszen 1919. évben a vörösök tuszként is elhurolták, de a nehéz idők dacára is mindenkor igen eredményesen működött és népét, vallásosságát fokozatosan előbbre vitte, a reá bízott egyházi javakat hűen megőrizte, sőt azokat jelentősen gyarapította. Kunszentmárton társadalmi életében is, így különösen különböző testületeknél szintén nagyértékű munkásságot fejtett ki, amelyet a különböző jegyzőkönyvek örökítenek meg. Az ő egyházi és társadalmi téren való munkásságát magasabb helyen is észrevették és ezért tüntették ki az 1914-18. évi világháború idején a Vöröskereszt II. osztályú érdemrenddel, majd pedig a Signum Laudissal.

És most amikor mindörökre elvesztettük őt, végtelen fájlaljuk elmúlását, teste nyugodjon békében, lelke szálljon mennybe, az örök üdvösségbe.

Javaslom, hogy a község, mint egyházzvédnök az elhunytat tekintse a maga halottjának oly módon, hogy szolgáltatja a harangozást, templomi gyertyákat, a felső temetőben a kápolna mögött dízsír helyet ad, a temetésnél papról, kántorról gondoskodik és gyászjelentést ad ki, míg a temetkezéssel kapcsolatos egyéb kiadások, így koporsó szembördél, stb. a plébánia javadalmi 101 hold földet terheli, illetve az apátúrnak van 500 pengős biztosítása is, tehát csak a különbözetet kell viselni. Ez a különbözet tudomásom szerint 350 pengő, minthogy a temetkezési vállalkozónak 850 pengőt kell fizetni. Az elöljáróság a sürgősségre való tekintettel természetesen már minden dologban intézkedést tett saját hatáskörében, gyászjelentést is adott ki a következő szöveggel:

³⁹⁵ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 54/1939.

Kunszentmárton község előljárósága és képviselőtestülete, mint kegyúri jogokat gyakorló egyházzvédnökség mélységes fájdalommal jelenti, hogy schmerhoffi és szedlicsnai Timon Zsigmon Ákosmonostori apát, egri kerületi érd. Esperes, Kunszentmárton apát-plébánosa, a Signum Laudis és a Vöröskereszt II. o. érdemrend tulajdonosa, a törvényhatósági bizottság tagja, községi képviselő, számos egyesület és testület díszelnöke, elnöke, stb. életének 70. évében hosszú szenvedés után elhalálozott.

Az elhunyt 46 éves papságából több, mint 28 éven át volt plébánosa a kunszentmártoni r. kath. Egyháznak. Nehéz időkben, de eredményekben gazdagon vezette egyházunkat, mely idő alatt az Ő Istenadta tehetségével népünk hitéletét, erkölcsösségét nagyban megerősítette, az egyházi javakat mindekor megőrizte és ezenkívül Kunszentmárton társadalmi életében is irányító szerepet töltött be, ahol munkásságával hervadhatatlan érdemeket szerzett. Kunszentmárton, mint kegyúr, az elhunytat a maga halottjának tekinti. Temetését 1942. évi augusztus hó 18-án, de. 9 órakor tartjuk Kunszentmártonban engesztelő szentmisével kapcsolatosan a Szent Mártonról elnevezett plébánia nagytemplomból, ahonnan a felső temetőben kijelölt díszsírhelyre kísérjük. Kunszentmárton, 1942. augusztus hó 16-án. Emléked örökké élni fog! Nyugodjál békében!³⁹⁶

A temetésen a képviselőtestület maradéktalanul részt vett, mint kegyúr és a temetőben a kápolna előtt Dr. Mezey Lajos m.kir. kormányfőtanácsos, orszgy. Képviselő, községi képviselőtestületi tag mondott búcsúbeszédet. A temetést Dr. Kele István pápai prelátus, jászberényi plébános végezte, a gyászmisét Dr. Beöthy Lajos kerületi esperes, törökszentmiklósi plébános mondta.

Szabó Elek(1943-1945)

Timon Zsigmond halála után december 22-én a képviselőtestület, „mint a róm. Kath. Egyházi kegyúri jogokat gyakorló politikai közösség illetékes szerve” megtartotta a plébánosválasztó rendkívüli közgyűlést. A megüresedett kunszentmártoni plébániára az egri érsek az egyházmegyei körlevélben a pályázatot szabályszerűen meghirdette: „Morte Sigismundi Timon vacans factum est beneficium parochiale Kunszentmárton patronatul Communitatis Oppidanae obnoxium. Beneficium hoc consequi cupientes supplices libellos suos, patronatul inscriptos, usque diem 30. mensis currentis ad meg mittant.”³⁹⁷ A kunszentmártoni plébánosságra 8 pályázat érkezett be. Pályázók: Tóth Balázs ecsédi,

³⁹⁶ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 4150/1942.

³⁹⁷ Egri Egyházmegyei Körlevelek, 1942/6991. sz.

Doroszlai Kálmán kisújszállási, Szabó Elek besenyőtelki, dr. Kiss Péter polgári, Medgyesi Imre szendrői, Dr. Nagy Sándor tarnazsadányi, Terényi László borsodszemerei plébános és Bolya Ferenc kunszentmártoni káplán. Szmrecsányi Lajos egri érsek az Egyházi Törvénykönyv 1453. kánonjában megválasztásra hangsúlyozottan felszentelésük sorrendjében a következő három pályázót jelölte: 1. Doroszlai (Léhmán) Kálmánt, 2. Szabó Eleket és 3. Dr. Kiss Pétert.

A jelöltek között volt két kunszentmártoni születésű kiváló lelkipásztor, Szabó Elek és Dr. Kiss Péter, mindketten köztisztviselőként álló gazdacsaládok fiai, majdnem azonos életkorúak, s mindketten kerületi esperesi és tanfelügyelői ranggal rendelkeztek. A képviselők közül 11-en név szerinti nyílt szavazást kértek. Ennek alapján Szabó Elek 36, Dr. Kiss Péter 7 szavazatot kapott, míg Doroszlai Kálmán egyet sem. A választási eredményt azonban az egyházmegyei főhatóság 492/1943. sz. alatt kelt levelében megsemmisítette,³⁹⁸ mert „a községi törvény rendelkezései nem vonatkozhatnak a lelkészválasztásra is, miután a lelkész nem alkalmazottja a politikai községnek. A község ilyen esetben, mint egyházzvédnökség jár el, ezért az egyházi szabályokat kell alkalmazni.” Titkos szavazással kell megismételni a választást. Ez meg is történt 1943. március 13-án, Szabó Elek 26, dr. Kiss Péter 13 szavazatot kapott,³⁹⁹ Doroszlai Kálmán számításba sem jöhetett. Így a főpásztori jóváhagyás után⁴⁰⁰ Szabó Elek esperes nagy célkitűzésekkel kezdte meg lelkipásztori tevékenységét, 1943. május 1-én. A képviselőtestület a választás kapcsán örömeinek ad hangot, mert „a képviselőtestület bölcsessége az ősi kunszentmártoni plébánosi székbe bizalommal és szeretettel hazahozza, akkor osztatlanul Kunszentmárton egész társadalma, mint egy ember várja haza és várja tőle Kunszentmárton fejlődése és a r. kath. Egyház lelki értékeinek fejlesztése körül osztatlan és önzetlen munkásságát.⁴⁰¹ Nagy készülődés előzte meg az új plébános érkezését. A főjegyző ismerteti a beiktatás programját: „Május 8-án, du. 1/2 4 órakor a vonattal érkező plébános úr fogadtatása a pályaudvaron. A meghívott 30 kocsis és a lovasbandérium a Deák Ferenc utcában gyülekezik a község házáig terjedőleg, ahová a képviselőtestületi tagok és elöljárók meghívottak, onnan a lovasbandérium és az összehívottak kocsikon kivonulnak a

³⁹⁸ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1943.

³⁹⁹ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1943.

⁴⁰⁰ Kriston Endre felszentelt püspök, káptalani helynöknek a kunszentmártoni képviselőtestülethez küldött leirata: „Tisztelt Egyházzvédnökség! Az üresedésben lévő kunszentmártoni plébániára a múlt hó 30-áról vett kegyúri bemutatás alapján Szabó Elek esperes, besenyőteleki plébánost neveztem ki, miről a Tisztelt Egyházzvédnökséget értesítem, s az új plébánost kegyúri kedvezésbe ajánlom. Szívből kívánom, hogy új lelkipásztorok buzgalma és a hívek jóakarata a tekintélyes Egyházközség hitéletét mindinkább előbbre vigye. Eger, 1943. április hó 6. Kriston Endre káptalani helynök” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1973/1943.

⁴⁰¹ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1943.

pályaudvarra, ahol Hegedűs Mihály főbíró fogadja az új plébánost. Bevonulás: elől a lovasbandérium, utána az első fogaton Hegedűs Mihály főbíró és Molnár Lajos főjegyző, ezután a felvirágozott négyes fogaton az új plébános és az ugyanakkor érkező Dr. Mezey Lajos orszgy. Képviselő ülnek, utána a beiktatási szertartás végzésére érkező Dr. Kele István pápai prelátus, jászberényi plébános ül Dr. Barna Domokos egyházközségi világi elnökkel a következő fogaton. A főutcán végig iskolások, cserkészek és leventék sorfala áll fenn kezükben kis zászlókkal. A templom előtti térre vannak összehívva a különböző hivatalok, társadalmi és hitbuzgalmi egyesületek. A templom ajtaja előtt egy kongreganista kisleány virágcsokorral fogadja az új plébános urat, utána pedig a templom ajtóban a helyi papság és a kármelita atyák üdvözlik Bólya Ferenc v. adminisztrátor élén. Ezután a templomba bevonulás és ott a szokásos ima, illetve szertartás. Másnap de. ½ 10 órakor ünnepélyes nagymise keretében történik a beiktatás Dr. Kele István pápai prelátus közreműködésével, mely alkalomra meghívatott még Dr. Bóthy Alajos prépost, kerületi esperes Törökszentmiklósról, továbbá a mesterszállási, csépai és a szelevényi plébánosok. A beiktatás után ½ 12 órakor a plébánián tisztelgések következnek. Első a kegyuraság 10 tagú küldöttsége, melyet Molnár Lajos főjegyző vezet, aki az üdvözlő beszédet is mondja. Utána jön az egyházközség Dr. Barna Domokos világi elnök vezetésével, ezután a ref. Egyházközség Benkő Viktor ref. lelkipásztor vezetésével, utána a hivatalok és iskolák küldöttségét vezeti Gaál Lajos polg. isk. igazgató, majd tisztelgnek a társadalmi egyesületek vitéz Iványi Károly a kaszinó elnöke vezetésével, majd pedig a hitbuzgalmi egyesületek Arany Sándor tanár vezetésével. Ezután jönnek még az eseteleges egyéb küldöttségek. Az összes küldöttségek a rend kedvéért itt a tanácsteremben gyülekeznek és innen indulnak egymás után. Délben ½ 1 órakor a Körös-Szálóban 100 terítékes közös ebéd lesz a háborús időkre való tekintettel szerény keretek között. Ott a pápa Öszentségére az első köszöntőt Szabó Elek új esperes, plébános úr mondja, amiután a Kormányzó Úr Öméltóságára Dr. Nagy László főszolgabíró Úr szabadságon léte miatt dr. Borsodi András h. főszolgabíró mond pohárköszöntőt., amiután Dr. Mezey Lajos Szabó Elek plébánosra, Molnár Lajos főjegyző pedig Dr. Kele István prelátusra és a többi megjelent vendégekre mond pohárköszöntőt.⁴⁰² Az ilyenkor készült átadás-átvételi jegyzőkönyvből látjuk, hogy az új plébános és az addig adminisztrátori feladatokat betöltő Bólya Ferenc káplán között hogyan oszlottak meg a plébániától járó természetbeni járandóságok. Erre azért is érdemes kitérni, mert a régi jog szerint az évközben, a termények betakarítása előtt történt

⁴⁰² SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 2212/1943.

plébánosváltás alkalmával, a terményeknek meghatározott része az átadó plébánost illette. Manapság már elképzelhetetlen egy ilyen aprólékos plébánia átadás. De gondoljunk bele, hogy milyen, minden részletre kiterjedő leltár és bizony precíz, kötelességét tisztán látó emberi karakter volt szükséges ahhoz, hogy a munkáját és a plébánia ügyeit becsülettel vezető előd ne érezze magát kifosztva, s megkapja azt, amit a plébániától joggal követelhet.⁴⁰³

Nehéz időszakban állt Szabó Elek esperes-plébános az egyházközség élére. Látnia kellett, hogy a háború közelsége, a község 1944-es katonai ostroma, a templom külső és belső sérülése terveit teljesen keresztülhúzta. A plébánia tetőzete tönkrement, de a kegyuraságtól ígéretet kap annak rendbetételére, amint anyag lesz hozzá. A templom tetőzetét már előzőleg rendbe tette a város, a templom háborús sérüléseinek javítását pedig tatarozási segély formájában az elöljáróság megkérvényezte.⁴⁰⁴ A plébánia lakhatóvá tételében pedig a hívek anyagi és kézimunkájukkal segítettek, így oda a plébános – az érseki hatóság utasítására -, visszaköltözött. Mindez gyorsította betegségének előrehaladását, s 1945. július 11-én, 57 éves korában rövid szenvedés után meghalt.

⁴⁰³ A javadalommal kapcsolatban a következő megosztást tették: „A szolgálati idő arányában a javadalmi föld 1943. évi hozamának 2/3 része Szabó Elek plébánost, 1/3-ad része pedig Bolya Ferenc volt adminisztrátort illeti. Így a járandóságok kiutalása csak az egyes termények betakarítása után lehetséges. A természetbeni járandóságokból azok beszolgáltatása után a fent említett arányban a fent nevezettek a következő megosztás szerint részesülnek. Csirkéből: Szabó Elek plébános 67, Bolya Ferenc 35 darabot kap. Tojásból: Szabó Elek plébánost 267 db, Bolya Ferencet 133 db, pulykából : Szabó Elek plébánost 13, Bolya Ferencet 7, libából: Szabó Elek plébánost 14 db. Bolya Ferencet 6 db. Kacsából: Szabó Elek plébánost 13 db, Bolya Ferencet 7 db, Ürüből: Szabó Elek plébánost 2 db, Bolya Ferencet 1 db, hízónakvalóból: a beadásra kötelezett 5 db-ból a napi vételár szerint összegben 1/3része is Bolya Ferencet illeti: a május elei bárány napi értékének 1/3-a, azaz hét pengő Bolya Ferencet illeti. Toll-pehely járandóság: a nyáron beadandó része Bolya Ferencet, az ősszel beadandó része Szabó Elek plébánost illeti. Bolya Ferenc volt adminisztrátor tejből 276 literrel vett fel többet, jogelődjétől megterhelve, így annak ellenértéke, a napi ár szerint (34 fill), 93.84 P. Szabó Elek plébános követelése. Bolya Ferenc a felvett újévi malac, valamint a húsvéti bárány 42 P. össz. Értékben, melynek 2/3 része 28 pengő Szabó Elek plébános követelése. Kerületi esperes megállapítja, hogy Bolya Ferenc a f. évben közadóba, a múlt évi kivétést alapul véve, a négy hónapnak megfelelő összeget: 550 pengőt, azaz ötszázötven pengőt fizetett be. Végleges adó elszámolás a fent jelzett arányban, azonban csak az évvégén lehetséges. Illeték egyenértékre Bolya Ferenc 2 negyedévet fizetett ki, így Szabó Elek plébánostól e címen 60 P.-t; beruházási hozzájárulásra Bolya Ferenc szintén félévet fizetett, így e címen térítést 62.60 P.-t követel; papi nyugdíj 2. negyedévi járulékát is Bolya Ferenc fizette ki, így e címen neki 50 P. térítés jár. Bolya Ferenc elvégezte f. évben május 1-ig lévő alapítványi szentmiséket, (5 liberás, 16 énekes) s így ezekért Bolya Ferenc követelése 40 P., míg az év végén felveendő kamat teljes egészében Szabó Elek plébánost illeti. A plébániai veteményes kert megmunkálása 25.20 P. a belevetett magvak és gumók értéke 15 P., így Bolya Ferenc 40.20 P. követelése elkismerése ellenében a kerttel kapcsolatban minden jogáról lemond. Összegezve a készpénz követeléseket: Bolya Ferenc volt adminisztrátor követelése: 259.80 P. Szabó Elek plébános követelése: 121.84 P. Maradvány: mint Bolya Ferenc követelése: 137.96 P, mely összeg ezen jegyzőkönyv aláírásával egyidejűleg kifizettetett, a követelő elismeri. Felolvasván, jóváhagyva aláíratott. K.m.f.” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1943.

⁴⁰⁴ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1945. augusztus 31.

Dr. Kiss Péter (1945-1959)

A Képviselőtestület 34 tagja írásban kérte, hogy az elhalálozás folytán megüresedett plébánosi állást meghívás útján, Dr. Kiss Péter prépost személyével töltsék be. Itt látjuk a kegyúri jogok egyik legfontosabbjának, a plébános választói jognak gyökeres megváltozását, legalább is a Kunszentmártoni gyakorlatban. Amikor a képviselőtestület ezt a kérelmét megfogalmazza és meg kívánja hívni Dr. Kiss Pétert, az egyik felszólaló Dr. Neuberger Rezső felszólalásában elmondja, hogy „a régi világban ilyen esetben felülről lefelé történt a jelölés, vagyis az érsek kijelölte azokat az egyéneket, akire azután a képviselőtestületi tagok szavazhattak.” A nevezett plébános személyét alkalmasnak tartja arra, hogy tudásánál és egyéb adottságainál fogva a mai idők szellemének megfeleljen. Ma a demokratikus világban a betöltési mozzanatnak alulról kell felfelé indulni, vagyis a képviselőtestület jelölje meg azt a legalkalmasabb egyént, akit azután az Érsek Úr erősítsen meg. Be fog következni az az idő, hogy az egyházat az államtól külön fogják választani, hiszen a vallás személyes ügy. Éppen ezért előnyös, ha olyan egyén lesz a plébános, akinek az érseki udvarhoz nexusai vannak.” Gyóllai József képviselőtestületi tag kifejti, hogy bár a határozat és annak indoklása szép stílusban van megfogalmazva, e fogalmazási módozatot inkább el tudja képzelni 1944. március 19-én, mint ma, amikor is az ügyek tárgyalásának demokratikusan leegyszerűsített formák között kell menni. Kéri, hogy Neuberger Rezső az indoklás szövegén változtasson, figyelemmel arra, hogy abban sok érzelmi megnyilatkozás van. A Kommunista Párt nevében ily szövegezéshez nem járul hozzá. Ráutalt arra, hogy vannak Kommunista, Szociáldemokrata pártállású papok, de vannak párton kívüliek is, akik nyílt színvallást tesznek demokrata érzelmükről, a demokrácia mellett állást foglalnak. Elmondja azt, hogy amikor a meghívandó préposttal beszélt, nevezett csak az állásról és parochiáról tett említést, a demokrációról nem beszélt, jóllehet ez volt az első találkozásuk. Ha valaki szegény szülők gyermeke abból még nem következik feltétlenül, hogy népi ember, hiszen ott van a volt csendőrség, amelynek emberei ugyancsak a társadalom szegényebb rétegeiből kerültek ki és mégis az elnyomatásnak legerősebb eszközeivé váltak. Dr. Neuberger Rezső az indoklás stílusának ily szövegezését magának az Érsek Úrnak személye iránt való alkalmazkodásból tartja szükségesnek, hiszen az Érsek Úr jogának csorbításáról van szó a meghívás során. Mit vártak az új plébánostól? Mindenképpen azt, hogy az új eszmékkel legyen összhangban, támogassa azokat. Bár „egyenlőre nem ismerhetik a meghívandó személy magatartását, az később válik majd olyanná, amikor is munkája során majd megláthatjuk, hogy mennyire lesz híve a demokráciának. Czakó István képviselő kifejti, hogy „annak tudatában, miszerint az egyház

és az állam viszonya előbb-utóbb úgyszólván módosul- a Kommunista Párt tagjaival tudomásul veszi a meghívást, azt nem kívánja semmiképpen gátolni, de várja, hogy a meghívott prépost legyen a nép embere, a lelkek gondozója. Jenei József képviselő a hagyományos, kijelölés útján történő választást javasolja, mert ellenkező esetben a felelősség teljes mértékben a képviselőtestületé lesz. A testület végül titkos szavazással döntött arról, hogy 26 igen és 15 nem ellenében Dr. Kiss Péter prépost személyével kívánja meghívás útján betölteni a megüresedett plébánosi állást.⁴⁰⁵

Sípos István jogtanár tankönyvében véleményt alkot arról, hogy az előírt hármas jelöléstől eltérően, ha csak egyes jelölés történik, milyen helyzet áll elő:

1 Egyetlen pályázó jelentkezése esetén mit tehet mást a püspök, minthogy azt az egyet terjeszti a város hatóságához prezentálás végett. Új pályázat hirdetésére nem köteles, hiszen nem volt a pályázat eredménytelen.

3. Magánkegyuraságnál lehetséges, hogy a pályázók a kegyúrhoz küldik folyamodványaikat. Városi kegyuraság esetén egy 1860. évi augusztus 12-én kelt intimátum szerint a püspöknek kell a pályázatot kihirdetni s a folyamodvány oda, vagyis a püspökhöz küldendő. Magyarország összes megyéjében így van.

5. A kegyúr a prezentálással csak a személyt jelöli meg, kivel a hivatal betöltendő. De nem ő tölti be a hivatalt, hanem a püspök. Tehát igenis, a püspök „kinevez”. Ennek a kegyuraság esetén 'institutio canonica' a neve.⁴⁰⁶

Meszlényi véleménye pedig a következő:

1. Semmi különös dolog nincs abban, hogy egy plébániára csak egy pályázó adja be pályázatát. Ilyenkor ezt az egyet küldi át a püspök a kegyúrnak, s a kegyúr ezzel az egygyel kapcsolatban is gyakorolhatja bemutatási jogát. Mert hiszen a bemutatói jog gyakorlása nem tételezi fel azt, hogy a kegyúr a pályázók között válogathasson. Ha egyszer nincs több pályázó, természetesen nem lehet válogatni.
2. A kegyúr természetesen megtagadhatja a bemutatási jog gyakorlását az egyetlen pályázó személyével szemben, azonban ha a kódexben lefektetett határidőn belül nem prezentál, akkor a prezentálási jogától elesik és a püspök szabadon tölti be a plébániát. Vagyis a kegyúri plébánia erre az esetre 'liberae collationis' jellegűvé válik.

Dr. Scheffler János kolozsvári egyetemi ny. r. tanár jogi véleménye:

⁴⁰⁵ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1954/1945.

⁴⁰⁶ SÍPOS I, *Katolikus egyházjog*, Pécs 1943. 134-135

„Feltételezzük, hogy a pályázat a megszokott módon, körlevélben, szabályszerűen, megfelelő határidővel és kellő publicitással történt, úgy hogy minden érdekelt pap tudomására juthatott. Ha igen, - akkor az Egyházi Hatóság nem tehet mást, mint annyit és azokat a kegyúr elé terjeszteni, amennyiben és akik pályáztak – jelen esetben azt az egyet, ha azt „idoneus”-nak (alkalmasnak) ítéli. Ha az egyetlen pályázó nem volna idoneus (a 149. kán. értelmében vö. 153. kán) akkor – és csak akkor – kell a pályázatot meddőnek tekinteni és újat hirdetni. Nem volna helyes a bár egyetlen, de a javadalomra alkalmas pályázó esetén új pályázatot hirdetni, mert: a., erre kánoni ok nincs; b, az első pályázaton résztvevőre sérelmes volna; nem valószínű, hogy az új pályázat népesebb volna, ha csak kívülről nem befolyásolná (talán illetéktelen) biztatás.

A kegyúri jogok (pl. a prezentálás) és a kegyúri kötelességek között feltétlenül van összefüggés: az egyház a kegyúri jogot jótéteményért adja és a dotáció fejében az egyház köteles a prezentálási jogot csorbítatlanul elismerni. De nem helyes ez a következtetés: „Ha a kegyúr nem választhat, nem is fizet.” Nem helyes a jelen esetben, mert a prezentálási jogot az egyházi hatóság nem korlátozta; nem helyes elvileg sem, mert ha a főpásztor jogtalanul cselekednék, a kegyúr nem válaszolhat jogtalansággal, hanem felfolyamodással élhet és a főpásztort a kegyúri jog elismerésére jogi úton szoríthatja.”⁴⁰⁷

Az 1940-es évek végén már jelentős volt a kommunista hatalom eszméinek terjedése az ország területén. Ez természetesen nem hagyta érintetlenül sem az egyházi birtokokat, sem pedig az egyházi ügyeket, így a plébánosválasztás esetét sem, amint az Dr. Kiss Péter prépost-plébános megválasztásánál láttuk. Érdeemes megvizsgálni, hogy mi jellemezte a kommunista egyházpolitikát.

Jellegzetessége a következő adminisztratív intézkedésekben és politikai manipulációkban mutatkoztak meg: 1. A radikális földreform, amely az egyházi nagybirtokokra is kiterjedt, megfosztotta az egyházi intézményrendszert hagyományos gazdasági alapjától. Később sor került a kisebb plébániai javadalmak elkobzására is. 2. A vallásellenes propaganda, 3., Országonként eltérő időpontban sor került a diplomáciai kapcsolat megszakítására a Vatikánnal. Ez azt is jelentette, hogy megszűnt a helyi egyházak és a Szentszék közvetlen kapcsolata. 4. Az egyházi egyesületek betiltása. Ezután az alkotmányban rögzített vallásszabadság csak az istentisztelet szűk területére, vagy még arra sem terjedt ki. 5. A hitoktatás felszámolása, 6. Az egyházi iskolák és szociális intézmények államosítása, 7. A „feleslegessé” vált szerzetesrendek betiltása, 8. Az egyházi élet teljes

⁴⁰⁷ SÍPOS I, *Katolikus egyházjog*, Pécs 1943. 136-137.

kontrolljának biztosítása végett létrehozták az egyházügyi hivatalt és a békepapi mozgalmat.⁴⁰⁸

XII. Pius (1939-1958) pápa a kommunista egyházpolitikára határozott elutasítással válaszolt. 1949. július 1-én kelt a Szent Officiumnak az a határozata, amely kiközösítéssel fenyegette meg azokat a hívőket, akik „tudatosan és szabadon” belépnek a kommunista pártba, illetve egyházellenes írásokat publikálnak.

Az egri érsek, figyelemmel a képviselőtestület határozatára, a pályázati hirdetés mellőzésével Dr. Kiss Péter prépostot kunszentmártoni plébánossá kinevezte.⁴⁰⁹

1959-ben történt nyugdíjazásáig végezte a plébánosi teendőket. Szintén egy nehéz időszak következett az egyház életében. Az 1950-es évek, a magyar történelemre nagy hatással levő időszak, kemény próbatétel elé állította a prépost-plébánost.

Erre az időszakra tehető a Nagytemplom felújítása is, melyet a kegyúrnak kellett volna elvégeznie. A plébános tájékoztatja az érseki hatóságot, hogy a kunszentmártoni plébániatemplom komoly háborús sérüléseket szenvedett, melyek még most sincsenek teljesen kijavítva. Úgyis a község, mint kegyuraság arra az álláspontra helyezkedett, hogy ő csak a karbantartásra kötelezett, és nem a háborús károk helyreállítására. Fellebbezésére a vármegyei kisgyűlés is ilyen választ adott.⁴¹⁰

Az Egyházi Törvénykönyben már oly régóta áhított rendelkezés megvalósult. Fokozatosan, pontos dátumhoz nem köthet módon Kunszentmárton városában megszűnt a több évszázados múltra visszatekintő kegyuraság. Ennek felszámolásával a plébános, és annak képviselőtestülete nyakába hihetetlen teher került. A nehéz anyagi helyzetben lévő hívekre hárult az a teher, hogy az egyházközséget, annak többé-kevésbé zavartalan működését fenntartsák. Dolgozatunkban később egy külön fejezetben kitérünk a papság javadalmazására, mely eleinte lelkiismeretesen és pontosan megérkezett az egyházvédnökségtől, de már 1946-tól mindez akadozva történt, vagy alkalmanként el is maradt. A város a kegyúri terhek teljesítésében lazítani kezdett és minden törekvése arra irányult, hogy mielőbb megszüntesse kegyúri kötelességeit. A lelkiélet terén is voltak nehézségek. Az eddig virágzó Katolikus Kör épületét „legújabbán megszállta az EPOSZ és kiszorította onnan hitbuzgalmi egyesületeinket (Mária-kongregáció, Oltárgyesület, Jézus Szíve Szövetség, Rózsafüzértársulat, Szent Ferenc világi rendje).” Ezeknek a csoportoknak helysége volt szükségük, hogy találkozóikat meg tudják tartani, ezért kérte a lelkipásztor az

⁴⁰⁸ GÁRDONYI, M., *Bevezetés a katolikus egyház történetébe*, Budapest 2006. 335-336.

⁴⁰⁹ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1578/1945.

⁴¹⁰ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 272/1948.

érseket, hogy „méltóztassék megengedni, hogy a sekrestyét használhassuk fel, illetve a népesebb csoportok a templom mellékhajójában gyűlhessenek össze.”⁴¹¹ A plébános küzdelme az egyházközség fenntartásáért mégsem volt hiába való, mert kérése nyitott fülekre talált és így, amit nem adott meg a kegyuraság, kétkezi munkájukkal és szerény anyagi segítségükkel előteremtették azt a hívek.

9.1.3. Az egyházi javadalom fogalma és lényege

Az egyház anyagi javaival és annak ellenőrzésével kapcsolatban a következőket kell megjegyeznünk. A főfelügyelet a megyéspüspököt illeti, aki ezt a kerületi esperesek, főesperesek, püspöki biztosok és az egyházmegyei számvevőség által gyakorolja.⁴¹²

A püspök jogait tehát az egyházmegyei vagyonkezelés tekintetében a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A püspök egyedüli és közvetlen kezelője az egyházmegyei közvagyonnak és a mensa episcopalisnak.
2. Az egyházmegyeje területén lévő és a jog által ki nem vett összes egyházi vagyon kezelése fölött gyakorolja a felügyeletet és ellenőrzést.
3. Az egyetemes egyházi vagyonkezelési törvényeket alkalmazza rendeleteiben a helyi körülményekhez, az állami törvényekhez, a pátronusi és a szokásjog útján szerzett jogokhoz.
4. az egyházi törvénykönyvben számára fenntartott vagyoni jogügyleteket létesíti.⁴¹³

A plébánia, vagy quasi-parochia vagyonának kezelője a plébános.⁴¹⁴ Mindebből világosan kitűnik, hogy a CIC fenntartotta a hierarchia számára azt a jogot, hogy az egyházi vagyonkezelést irányítsa, ellenőrizze és a vagyonkezelés szerveit megállapítsa.⁴¹⁵

A javadalom olyan állandó jog az egyház javaiból eredő jövedelmek élvezetére, melyet az egyházi szent hivatal teljesítése miatt engedélye: *ius perpetuum percipiendi redditus ex bonis Ecclesiae provenientes propter ministerium sacrum ab Ecclesia constitutum.*

Ez különösen vonatkozik a lelkészekre. Aki az oltárnak él, megérdemli, hogy az oltártól éljen. Szent Pál apostol írja a Korintusiakhoz: *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium*

⁴¹¹ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 72/1949.

⁴¹² *Szabályzat és utasítás a plébániai vagyon kezeléséhez, a Veszprém-egyházmegyei papság részére*, Veszprém, 1939. 35

⁴¹³ LIPICS J., *Világiak szerepe az egyházi vagyonkezelésben*, Budapest 1939. 46.

⁴¹⁴ CIC (1917) 1182.§2. c.

⁴¹⁵ FORSTER GY., *A lelkészek ellátásának és a főpapi javadalom és jövedelem szabályozásának kérdése a Habsburg –Lotharingiai ház királyai idejében*, Budapest, 1925. 78.

annunciant, de Evangelio vivere. Szent Bernát mondja: Dignus est, út qui altari servis, de altari vivas. Az apostolok az Úr Jézus halála után elfogadták a hívők által felajánlott vagyontárgyakat és azokat a keresztény közösség vagyonként kezelték.⁴¹⁶ Ebből a közös vagyonból segítették a szegényeket, az özvegyeket, fizették az evangélium terjesztésével járó költségeket, s ebből a vagyonból szerezték be a keresztény kultusz gyakorlásához szükséges eszközöket.⁴¹⁷ Miután az őskeresztény egyházban a hívek száma egyre nőtt, a püspök mellett megjelentek azok a személyek, klerikusok, akik a hívők lelki szükségletei kielégítésének éltek. Így kialakultak a plébániák, külön lelkésszel, kik lelkészi jogaik gyarapítását elnyerték és ellátásukra azokat az ingatlanokat, tizedeket, melyek a plébánia területéről eddig az egyház javára beszolgáltattak. A tized általában az egyháznak járt, elsősorban a püspök jövedelme volt. Külön privilégiummal káptalanok, monostorok, vagy éppen plébániák is kaphattak tizedszedési jogot.⁴¹⁸

Mindebből világosan látjuk, hogy Krisztus azt akarta, hogy az Egyház az evangélium hirdetéséhez és az egyházi kormányzat fenntartásához anyagi javakat is felhasználjon. Ezt fejezi ki a CIC 1917-es, 1495. kánonja, amikor azt mondja, hogy az Egyház vagyonképessége vele született joga.⁴¹⁹ A magyar egyház történetét vizsgálva látjuk, hogy már Szent István király, intelmeiben a papság és főpapság, valamint az egyházak ellátásáról intézkedik: „Tíz helység egyházat építsen és azt két házzal és ugyanannyi cseléddel, lóval, szekérrel, hat ökörrrel két tehénnel és harminc apró jószággal adományozza.” Szent László rendelete szerint a püspök mindenből tizedet kapjon.

Kálmán király elrendeli, hogy a papok, apátok, s bármely méltóságú személyek amely területén szántás-vetéssel munkálkodnak, tizedet fizessenek. Törvénykönyvünknek számos lapja már a XV. Században tanúskodik arról, hogy a katolikus vallás és egyház nagy károkat szenvedett a főpapi javadalmaknak illetéktelen vagy éppen világi férfiak kezére juttatása miatt. A papok, plébánosok hiánya óriási nehézséget jelentett. De miként gondoskodjanak a papnevelésről és a plébánosok ellátásáról, ha némely püspöknek még a mindennapi szükségletére is alig volt elegendője. Éppen ezért a papnevelésre és a plébánosok illő ellátására irányzott céllal született az az intézkedés, hogy a főpapok az ő hagyatékukból bizonyos részt az egyház céljaira fordítsák.

⁴¹⁶ Apcsel 4,34.

⁴¹⁷ LIPICS J., *Világiak szerepe az egyházi vagyonkezelésben*, Budapest 1939. 14.

⁴¹⁸ CSIZMADIA, A.- KOVÁCS, K., - ASZTALOS, L., *Magyar állam- és jogtörténet*, Budapest 1995. 51

⁴¹⁹ CIC (1917)1495 §1. Ecclesia catholica et Apostolica Sedes nativum ius habent libere et independenter a civili potestate acquirendi, retinendi et administrandi bona temporalia ad fines sibi proprios prosequendos. §2. Etiam ecclesiis singularibus aliisque personis moralibus quae ab ecclesiastica auctoritate in iuridicam personam erectae sint, ius est, ad normam sacrorum canonum, bona temporalia acquirendi, retinendi et administrandi.

Az egyházi és iskolai szükségeknek állami költségekkel való fedezése megállapító 1848. XX. Tc. is gondoskodni kívánt arról, hogy a lelkészek legalább olyan javadalmazásban részesüljenek, mely illő megélhetésüket biztosítja. Ezen gondoskodásnak köszönhető az 1898 XIV, és 1909. XIII. tc, melyek a lelkészek illetményét 1600 koronában állapították meg.⁴²⁰

Minden klerikus, szolgálata után a paphoz méltó megélhetés biztosításaként, javadalmazásban részesül. Ennek a javadalmazásnak nemcsak az a célja, hogy a pap mindennapi kiadásait fedezze, hanem alkalmat ad arra, hogy ami tisztos megélhetésük fedezése és kötelezettségeinek teljesítése után megmarad, azt ajánlatos az egyház javára és a segítő szeretet céljaira fordítani.⁴²¹ Ennek az előírásnak forrása azonban az 1917-es Kódex 1473. kánonja, amely az egyházi javadalmak birtokosainak tisztos megélhetésén felüli javadalmi bevételéről kötelezően előírta, hogy azt a szegények javára, vagy más kegyes célra kell fordítani.⁴²² Ebben is példamutatónak kellett és kell lennie ma is a papnak. Egy olyan intézménynek lett tagjává, mely a földi eszközöket és lehetőségeket helyes mértékben felhasználva az örök élet értékei felé mutat. Mindent az üdvösség eszközévé tesz. Így az anyagi javakat is. A lelkész személyét is felhasználja arra, hogy az ő példamutatásával, az önzetlen szeretet gyakorlásával tanúságot tegyen és megmutassa, hogy „az odaföntvalókat keressék”⁴²³ az emberek. A kunszentmártoni plébánosok általunk vizsgált időszakának működéséből látjuk, hogy fizetésüket a jótékonykodásra is felhasználták. A szegények támogatásán túl, több bejegyzésben ezt olvassuk: „saját költségén felújította, vagy javította.” Végrendeletükben pedig lehetőségeikhez mérten gazdagon gondoskodtak a karitatív és egyházi tevékenységek segítéséről. Akár úgy, hogy alapítványt hoztak létre, melynek kamataiból iparostanonc fiatalok taníttatásáról és jövőjéről gondoskodtak – mint például Tóth Sándor apátplébános -, vagy úgy, hogy a templom részére készülő harang öntésének költségeit jelentős mértékben magukra vállalták, ahogy azt tette Dósa József plébános is.⁴²⁴ Általánosságban elmondható, hogy a végrendelet készítésénél a papok lelkiismeretére bízta a szegényekről való gondoskodást. Így a hagyaték 1/3 része az egyházmegyére, 1/3-ad része a szegényekre, 1/3 része pedig a rokonokra száll. Az

⁴²⁰ LIPICS J., *Világiak szerepe az egyházi vagyonkezelésben*, Budapest 1939. 14. 70.

⁴²¹ CIC 282. kánon

⁴²² „Etsi beneficiarius alia bona non beneficialia habeat, libere úti frui potest fructibus beneficialibus qui ad eius honestam sustentationem sint necessarii; obligatione autem tenetur impendendi superfluos pro pauperibus aut piis causis” CIC (1917) 1473.

⁴²³ Mt 28,16-20

⁴²⁴ Végrendeletében „a kunszentmártoni templom részére Szent József tiszteletének ajánlva készítendő új harang költségeire 1000 koronát hagyok.” Vö. EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1913.

alsópapság egész szerzeményével szabad. Csak egyházmegyei statutumok írják elő egyes megyei alapoknak dotálását.⁴²⁵

Noha a II. Vatikáni Zsinat erkölcsi, lelki összefüggésben ajánlott a klerikusok számára az önkéntes szegénység, mert ezzel nyilvánvalóbban hasonlítanak Krisztushoz és készebbek lesznek a szent szolgálatra,⁴²⁶ mégis kell a tisztességes megélhetéshez szükséges forrás, hogy ne forduljon elő az az eset, amikor a pap – hivatása gyakorlásának hátrányára – kenyérkereseti munkát keres.

A világot kormányzó hatalmak gyakorlása megköveteli, hogy szolgálatukba emberek szegődjenek, s hogy ezek kizárólag nekik szenteljék magukat. De szükségleteik nem csupán erre szorítkoznak. Egyik sem érné el célját, ha feladatuk teljesítéséhez a szükséges anyagi javak hiányoznának. Az államnak meghatározott anyagi javakra van szüksége, hogy világi céljait megvalósíthassa, épületeit és intézeteit fenntarthassa. Mióta a magyar katolikus egyház fennáll, javait állami javaknak sohasem nevezték. Az egyház tulajdonát államvagyonnak bélyegezni tévedés. Törvényeinkben az egyház javai mindig egyházi javak, a főpapok javai, püspökök, monostorok javai néven fordulnak elő.⁴²⁷

Éppen így az egyház sem nélkülözheti azon anyagi eszközöket, melyek az istentisztelet ellátásához, a papság, az épületek s vallási intézetek fenntartásához szükségesek. Azért minden kereszténynek kötelessége vagyona egy részéről lemondani az egyház javára s azt neki szentelni.⁴²⁸

Ellenkező esetben az is előfordulhatna, hogy papi hivatásra „a gazdag ifjúk”, vagyis csak olyanok jelentkeznének, akiknek „nagy vagyona van.”⁴²⁹ Az egyházi szóhasználatban azonban a javadalomnak kétféle jelentése is használatos. Az egyik, amit az imént tárgyaltunk, a javadalomnak anyagi jelentése (beneficium), a másik pedig a hivatal (officium), melynek a kiválasztott személynek megerősítésével a kegyuraság és a döntésüket megerősítő főpásztori jóváhagyás valósította meg. Ezt a kettős értelmezést kerülve a javadalom szó alatt mi most a szolgálatért járó anyagi juttatást értjük, és a hivatal átadását, „a javadalomba való beiktatást”, a plébánosválasztói jog gyakorlásánál tárgyaljuk.

Az egyházi javadalomnak egyik általános tulajdonsága, hogy állandónak kell lennie, vagyis hosszútávon biztosítania kell a lelkész, vagy esetünkben valamennyi egyházi

⁴²⁵ KATONA, M., *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*, Budapest 1909. 303

⁴²⁶ ERDŐ, P., *Egyházjog*, Budapest 2005. 245.

⁴²⁷ TOMCSÁNYI L., *Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt*, Budapest 1924. 10.

⁴²⁸ TOMCSÁNYI L., *Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt*, Budapest 1924. 23.

⁴²⁹ Lk, 18,18-23

személy megélhetését. Azon esetben, amikor ezt nem tudta egy-egy közösség biztosítani a pap számára, akkor folyamodott a javadalmas a kongrua felvételéhez, vagyis annak a minimálisan meghatározott összegnek felvételéhez, mely a neki járó hivatallal meghatározott mérték szerint járt.

Ilyen minimális jövedelmezéssel minden egyes javadalmasnak rendelkeznie kell. A congrua elsősorban új egyházi javadalmak alapításánál bírt jelentőséggel, mert az csak akkor engedélyezhető, ha a javadalmasnak legalább is a congruának megfelelő jövedelem biztosítható. Ennek a javadalmasnak előképét látjuk az apostolok korában, amikor a híveknek „egy volt a szívük és a lelkük.” Azóta századok jöttek, századok mentek; az idők változtak s az emberek is változtak azokban, de ezen változással karöltve jártak az öfenntartási szükségletek és igények változásai is.⁴³⁰ Ha már meglévő javadalmasnál a jövedelem a congrua mértéke alá száll, úgy azt ki kellett egészíteni. A kiegészítésre elsősorban a kegyúr köteles, ha nincs ilyen kegyúr, akkor az egyház, vagy helyenként az állam.

Az I. világháború után a vallás és közoktatásügyi minisztériumnak arra volt gondja, hogy a koronaromlás folytán sok helyen igen csekély összeggel dotált kegyúri plébánosok megkapják az őket megillető tisztességes ellátást.⁴³¹ A püspöki kar konferenciáján 1913-ban arról is döntés született, hogy az állam vagy a vallásalap egészítse ki a lelkészi, hittanári, tanítói fizetéseket addig a fokig, amely a tisztességes megélhetést biztosítja, mert az egyház a maga erejéből ekkora kiadásokra képtelen. A püspöki kar ezután is befizeti a kongruaalpba a 700.000 korona hozzájárulását, de újabb teherviselésre nem képes. Az önálló hatáskörrel működő lelkészek fizetése 3000 koronáig lenne kiegészítendő olyformán, hogy ha pl. valaki ma kongruakiegészítést élvez, vagyis 1600 korona a fizetése, húsz évig plébános, akkor öt-ötévenként 400 korona korpótlékot kap háromszor, negyedszerre pedig 200 koronát. Három és fél korpótléknál többet senki sem kaphat, mivel a kiegészített ifizetés 3000 koronánál nagyobb nem lehet. Aki pedig már 3000 koronánál vagy nagyobb javadalom élvezetében volna, az semmiféle korpótlékot nem kap.⁴³² Az Országos Katolikus Kongrua tanácsnak 1925. június 3-án hozott és elfogadott határozata szerint 1926. január 1-től kezdve mindazok a készpénzjárandóságok, amelyek eddig a kegyúri plébániákhoz tartozó lelkészeknek és segédlelkészeknek eddig méltányosságból jártak, meg fognak szűnni.

⁴³⁰ BÍRÓ, B., *Kongrua és autonómia*, Kolozsvár 1902. 8.

⁴³¹ Ilyen rendeletek az 1921. szeptemberében kiadott 155579.sz. V.K. M. rendelet a róm. Kat. Egyházmegyei főhatóságokhoz, a 156711/1922. sz. V.K. M. és az 56011/1925. sz. alatt kelt V. K. M. rendelet.

⁴³² Religio, 1913. 72.

9.2. A plébános javadalmazása

Főkegyúri jogánál fogva a király adományozza a nagyobb egyházi javadalmakat és kinevezi azokra a főpapokat. A királyi adományozásból keletkezett egyházi javak – habár födbirtokpolitikai rendelkezések, az állagot is terhelő közterhek, szerencsétlen vagy könnyelmű gazdálkodások s más körülmények folytán nem is csorbíthatlanul – ma is megvannak, azokat tehát szükségképpen ma is kell kezelni. Mintegy a főkegyúr helyetteseként ez a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolta a főkegyúri jogcímen nyugvó vagyonfelügyeletet és pedig ugyanolyan terjedelemben, mint amilyenben ezt annak idején a király gyakorolta a miniszter útján. Ezeknek a vagyonfelügyelet körében alkalmazandó szabályoknak a gyakorlati életben még nagyobb a jelentőségük, mint a főkegyúri jog személyi vonatkozású részének, nevezetesen a főpapok kinevezésére vonatkozó jognak, mert ezek a szabályok nem csupán egyházi személyekre, hanem a velük magánjogi jogviszonyban álló felek hosszú sorára is kihatnak. Ilyen például, az egyházi javadalmassal kötött s a javadalmat érintő adásvételi, haszonbérleti, szolgálati vagy bármily más szerződéshez szükséges-e a főkegyúri jogból folyó vagyonfelügyeleti jóváhagyás, s ha szükséges, mi a következménye az ily jóváhagyás hiányának, például a jogügylet érvénytelensége, vagy csupán az, hogy a szerződés a javadalmi utódra nem kötelező. Azt a kérdést is e szabályok rendezik, hogy széküresedés idején ki kezeli és képviseli a javadalmat.⁴³³

A javadalmas legfontosabb kötelessége a vagyonkezelés körében a javadalom csorbíthatlan fenntartása, a vagyonfelügyelet első célja tehát e kötelezettség teljesítésének ellenőrzése, szükség esetében kikényszerítése.

A vagyonfelügyelet körében alkalmazandó szabályoknak a gyakorlati életben még nagyobb a jelentőségük, mint a főkegyúri jog személyi vonatkozású részének, mert ezek a vagyonfelügyeleti és vagyonkezelési szabályok nem csupán egyházi személyekre, hanem a velük magánjogi jogviszonyban álló felek hosszú sorára is kihatnak. A főkegyúri vagyonfelügyelet kiterjed a személyi és testületi javadalmakhoz tartozó azokra a vagyontárgyakra is, amelyek nem királyi adományozásból erednek ugyan, de amelyek a királyi adományozású ingatlanok helyébe eladás, csere vagy más elidegenítő jogügyletek, továbbá kisajátítás, födbirtokpolitikai célra igénybevétel, vagy más kényszerintézkedések folytán léptek. Ezenfelül kiterjed azokra a vagyontárgyakra is, amelyekkel a királyi adományozású vagyon időközben beruházások folytán, a javadalmasok végintézkedései,

⁴³³ PETROVAY Z., *A királyi adományozásból eredő katolikus egyházi javak kezelésének és felügyeletének szabályai*, Budapest 1941. 27.

vagy egyes vagyontárgyaknak a javadalom részére ingyen visszamaradása folytán, vagy más módon gyarapodott.⁴³⁴

Ebből a kötelezettségből következik például a régi törvényeknek az a rendelkezése, hogy a javadalmas nem adhatja el, nem zálogosíthatja el a javadalmat, az ennek ellenére létrejött eladások, elzálogosítások érvénytelenek a javadalomnak utódról utódra szállva kell betöltenie magasabbrendű célját. Ebből következik, hogy a javadalmast a javadalomra nézve csak a haszonélvezőéhez hasonló jogállás illeti meg. A haszonélvező pedig a magánjog szabályai szerint az állagot nem csobíthatja. Ezért alapvető szabály, hogy a javadalmas a javadalmat legalább oly állapotban köteles fenntartani, mint amilyen állapotban átvette. Így tehát a mező és erdőgazdasági ingatlanokon az állag sérelme nélkül okszerű gazdálkodást folytasson. A javadalomhoz tartozó épületekre és egyéb építményekre nézve, a javadalmasnak az épületeket állandóan jókarban kell tartania,⁴³⁵ s ehhez képest a rendes fenntartás körébe eső minden javításról és helyreállításról gondoskodnia kell. Köteles az épületeket saját költségén tűzkár ellen teljes értékük erejéig biztosítani.⁴³⁶

Az egyházi és alapítványi vagyont képező ingatlanok jövedelme az előírt célra fordítandó, az ennek teljesítése után netán fennmaradó összeg tőkésítendő. A szorosán vett egyházi (templom, kápolnai, stb.) vagyonnak rendeltetését illetőleg megjegyzendő, hogy annak jövedelmei elsősorban az istentisztelet ünnepélyes megtartása, a szentségek kiszolgáltatása és az egyházi ténykedések elvégzése körül felmerülő kiadások fedezésére szolgálnak, másodsorban pedig nagyobb szükségletekre, mint például a templom helyreállítása vagy újra építése költségeinek fedezésére kötelezettek terheinek részben való könnyítésére is felhasználhatók.⁴³⁷

Kunszentmártonban, a plébános és kántor urak az évi sertéshízó járandóságukat igénylik a tanácstól, de kijelentik, hogy helyette azok készpénzre váltott értékét is hajlandók felvenni. A tanács elhatározza, hogy a Plébánosnak járó 6 akó bor és 45 itze vaj árát is meghatározza. A bor ára akonként 7 vfrt. A vaj ára 1 vfr 30 kr. Ba a hízóé pedig 100 vfrt. A kántor részére ki adandó sertésé pedig 90 vfrt állapított meg. A városi pénztárból

⁴³⁴ PETROVAY, Z., *A királyi adományozásból eredő katolikus egyházi javak kezelésének és felügyeletének szabályai*, Budapest, 1941. 4

⁴³⁵ 479/1890. V.K.M. számú rendelet VII. pontja.

⁴³⁶ 1567: XXXI. Tc.

⁴³⁶ PETROVAY Z., *A királyi adományozásból eredő katolikus egyházi javak kezelésének és felügyeletének szabályai*, Budapest 1941. 35.

⁴³⁷ *Szabályzat és utasítás a plébániai vagyon kezeléséhez, a Veszprém-egyházmegyei papság részére*, Veszprém, 1939. 11

kifizettetett.⁴³⁸ Hízott sertés helyet 100 vft készpénzt, a borért 7 fointjával akóját vajnak itzóját 35 garassával fizessék ki. Kifizetik.⁴³⁹

A dolgozatunkban vizsgált időszakra vonatkozó egyházi alkalmazottak javadalmazásával kapcsolatban az első szerződés, mely a kegyúr és Trangoss József apátplébános között létrejött, 1850-ből származik. Erről a Tanácsi Jegyzőkönyvek ülésén bejegyzettekől értesülhetünk: „Helybeli lelkész Tdó Trangos József kér ez évre járuló hízósertéseinek vagy természetbeni ki adását vagy 90 vftali ki fizetését- úgy még a múlt 1849. évről bent lévő 7 ½ szekér széna illetményének is pénzbe vagy természetben, vagy szekerinek 30 vftali meg adását ismételve.”⁴⁴⁰

1855-ből származik az a Szerződés, mely egyrésztől Kun Szent Márton város lelkésze Főtisztelendő Trangos József apát és Esperes Úr, mint e Város Egyházi hivatal képviselője más részről T. Bozóky Sándor Kun Szt. Márton Város Főbírája és Gánoczy Jozsef Főjegyzője, mint a f. évi október 18-án tarott Tanátsülés 388. Jegyző Könyv száma szerinti megbízottak között kötött.

Eszerint „A nevezett Város meg bízottjai a reájok ruházott hatalomnál fogvást” kötelezettséget vállaltak arra, hogy a lelkész javadalmazását rendezik. Eddig a járandóságot készpénz és természetbeni adomány, termények alkották. Mivel ennek beszolgáltatása sokszor nehézségekbe ütközött és akadozott, ezért „1855-ik évi november hó 1-től kezdődő évben úgy az utána következő években” a plébánosok jövedelme, amit a város, mint kegyúr szolgáltat be nekik „egész évre 1500, az az kiirva egy ezer öt száz pengő forintot fog évnegyedenként fizettetni.”

A kántor fizetését is szabályozták. „Helybeli Kántor, ugy az utána következő Kántoroknak ugyan illynemű évi illetmény helyett szinte f. évi november 1-ső napjától kezdődő év, és ezután következő évben tellyes értékű év forgalom pénzben 600, az az ki irva Hat száz pengő forintot.

3-Ugynatsak helybeli Harangozónak ugy az utána következőknek és az eddigeli készpénz és természetbeni kiszolgálás illetmény helyett f. évi november 1-én kezdődő és azután következő évekre is tellyes értékű pénzben szinte évnegyedenként egész évre 280 az az kétszáz nyolcvan pengő forintot kötelezünk. Kunszentmárton, 1855. october hó 19-én.”

Az egyházi alkalmazottak javadalmazásán túl az kegyúr, egyházfenntartóként viszont jogot formált az ellenőrzésre és bizonyos dolgok (főleg pénzügyek:

⁴³⁸ Plébániai Irattár, Kunszentmárton, 511/1851.

⁴³⁹ Plébániai Irattár, Kunszentmárton, 345/1853.

⁴⁴⁰ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1850.

adománygyűjtés) engedélyezésére is. A rózsafüzér társulat esetében azonban csak egy 1857-es feljegyzésből értesülünk arról, hogy Bozóky Sándor – az alakulás idején Kunszentmárton főbírája – nemcsak fogadta a társulat küldöttségét, hanem a szervezéssel kapcsolatban bölcs tanácsokat is adott. Úgy tűnik, hogy a városi tanács csak imatársulatnak tekintette, amely magát a település világi közügyeibe, nem kívánta beleártani. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a Rózsafüzér Társulat 1851-es megalakulása után öt évvel, 1856. február 22-én mutatta be alapszabályát a városi vezetésnek, amely azt elfogadta és megerősítette. A tanács csupán annyit kívánt meg, hogy gyűléseiket előzetesen jelentsék be a városi rendőrségnek. Ne feledjük, ekkor a levert szabadságharc után, az abszolutizmus idején vagyunk. A városi tanács később kegyúri jogai alapján ellenőrzése alatt akarta tudni a társulat pénzügyeit is. Ezen túl azonban a társulat tevékenysége a helyi politikai hatalom és érdekek szempontjából közömbös volt. A helyi közigazgatás, a városi bürokrácia specializálódása és ésszerűsödése mellett talán ezt a fontosságbeli csökkenést is jelzi, hogy a polgármester és a főbíró után a főjegyző láttamozza, ellenjegyzzi a bemutatott közgyűlési és számadási jegyzőkönyveket. Valamilyen okból probléma támadt a Mária-szobor alatt elhelyezett persely, pénzgyűjtési forma jogosságával. Ezért 1887. november 8-án B. Hegedűs József társulati pénztárost felszólította, hogy a persely kulcsát három napon belül juttassa el a tanácshoz.⁴⁴¹

Az egyháziak javadalmazása időnként zátonyra futott. Ez derül ki egy Tóth Sándor plébános idejében írt levélből, melyben a plébános fizetésének rendezéséről érdeklődik a kegyúrnál: „Tekintetes fő Bíró Úr és Nemes Tanács! Elöttem, mint helybeli igazgató előtt megjelentek a tanító urak s kijelentették, azon nagy szükségem, mellybe az által sodortatnak, hogy csekély fizetéseket sem nyerhetik meg, én magam is aggódva nézek a jövőbe, mert nem látom elegendőnek stolaris jövedelmemet arra, hogy én olyan Parokhyát, hol két segédi állomás létezik, feltarthassak. Arra kérem fel tehát a Nemes tanácsot legyen szíves gondoskodni, jövendő állapotunkról, mint hogy pedig az executio, hasonló körülményekben eredményre nem vezethet, sőt gyűlölséget szül, legyen szíves más kút forrást igénybe venni, mellyből fizetésünket pótolni lehetne, nem lévén pedig a bizonytalanságnál kínosabb helyzet, legyen szíves a Nemes Tanács bennünket, jövendőnkéről írásilag is megnyugtanni, maradtam tisztelettel a Nemes Tanácsnak alázatos szolgája Tóth Sándor sk. Helybeli plebános. Helyben október 24.⁴⁴² Rövidesen megérkezik a válasz is a Tanácstól: A panasz valódiságát, a Tanács tapasztalásból tudja – de miután az egyháziak fizetésére biztos

⁴⁴¹ BARNA, G., *Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulata*, Szeged 1998. 39-40.

⁴⁴² EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1863.

alapokról gondoskodna nincsen és fizetéseiket nem a városi pénztárból húzzák, hanem a lakosságra pár szám szerint kivetett egyházi adókat – ugyan ezért e cím alatt hátralékban levő lakosok ujabban is Főbíró Úr elnöklete alatt kinevezett küldöttség által – tarozásaik befizetéseire köteleztetni fognak. Általában a Tanács minden erélyét felhasználja, hogy a panasz megszüntettség, miről n.Tdó Plébános Úr határozatilag értesítendő. Kelt mint fent. Kiadta Bozóky Gábor jegyző.⁴⁴³

Az egyházi alkalmazottaknak mind a mai napig egyik bevételi forrásuk az elvégzett szertartások után járó összeg. Az őskeresztény egyházban a papok ellátását a hívek felajánlott adománya biztosította. Ezt később intézményes formát öltve felváltotta a meghatározott összeget előíró taxa. Ebből a felajánlott adományból részesül napjainkban is a pap, a szertartást végző személy, vagyis a fungens, a kántor, a sekrestyés, és ebből az összegből fennmaradó összeget a templom fenntartására fordítják. Az 1850-es évek körül különösen is reneszánszát élte az úgynevezett misealapítvány. Mit jelent ez? Egy-egy buzgó hívő, nemcsak földi vagyonáról rendelkezett, hanem fontosnak tartotta, hogy örök életét már itt, ezen a világon előkészítse. Ezért úgynevezett misealapítványt hozott létre, melyet szerződés formájában a plébánia irattárában őriztek. Ebben rögzítésre került az alapítvány létrehozó személy neve, továbbá az, hogy ezt az alapítvány mekkora összeggel hozza létre, a pénzt melyik pénzintézetben helyezi letétbe, melynek kamataiból évente meghatározott napon lelki üdvéért szentmisét mondtak. Ebből a kamatból, a stóladíjból fizették az egyháziakat. Kunszentmártonban ez több tucatnyi alapítványt jelentett, mely szinte minden napra miseszándékot, intentiot biztosított a szentmisét bemutató papnak.

Ez Kunszentmártonban elég rendezetlenül, és valljuk be, szabálytalanul történt. Mivel ez is a kegyuraság egyik intézkedése volt, ezért röviden kitérek rá. Az egri levéltárban Dobó Ferenc káplán, aki néhány hónapig volt megbízott plébános Kunszentmártonban Tóth Sándor apátplébános után, terjedelmes levélben beszámol az érseknek az itt tapasztaltakról: „A kunszentmártoni szentmisealapítványok ügyét és állapotát több hónapon át vizsgálván, annyira tökéletlen kezelésűeknek találtam, hogy tisztába hozataluk mielőbbi eszközését, egyik legfőbb s mulaszthatlan feladatomból tűztem ki. 1775-ik évtől ugyanis, honnét az itteni szentmise alapítványok kezdetüket venni látszanak, egészen 1860-ik évig körülbelül 100 nagy, vagy énekes és mintegy 35 csendes kis mise közül, alig van itt három vagy négyről „szabályszerű jelentés.” 1860-ik évtől kezdve 1882-ik évig tett szentmise alapítványokról vannak ugyan főpásztorilag megerősített szabályszerű jelentések, de azok is hiányosan

⁴⁴³ Plébániai irattár, Kunszentmárton, 846/1863.

kiállítva. Azóta 1886-ig, bár szép számmal tétettek alapítványi szentmisék, egyről sem küldetett be Exczellenziádhoz szabályszerű jelentés megerősítés végett.” A szabálytalanságokat még egy nem csekély jelentőségű dolog is növelte, a városban ugyanis, az előljáróság, mint kegyúr az alapítványt tevőket szóban meghallgatta, az alapítvány tőkéjében megegyeztek, de erről szabályos megállapodást nem készítettek. Továbbá azt is szabályozták, hogy az egyházi személyek ebből hogyan részesüljenek. A Tanácsi Jegyzőkönyvek köteteit lapozva, számos helyen felbukkan ez a probléma, amikor a kamatokból az „egyházi személyeket” kell kifizetni. Ezen összegek folyamatos nyomonkövetése szinte lehetetlen, de mintegy viszonyításképpen például az 1886-ik évben a következő részesülési arányt határozta meg a városi tanács: „Az Alapítvány kezelője a kamatok 10. perczentjét kapja. Tőke-kamat-adó (!) fejében levonatik 11 százaléka a kamatoknak. A lelkész kapja a kamatok 40 százalékát, a kántor 18%-ot, a templom 18%-ot, a harangozó pedig 3 % -ot. S ezen eljárás így ment több mint egy évszázadon keresztül, anélkül, hogy a helybeli plébániai hivatal, előlegesen megkérdeztetett volna.”⁴⁴⁴ Ezek a bevételei a papoknak adómentesek mind a mai napig, mert azt nem jövedelemként, hanem mint felajánlott adományként kapják a hívek már adózott pénzéből. Nem fizetnek a lelkészek, azon javadalmaik után, melyeket az illető egyházi községben viselt lelkészi hivataluk után élveznek. 1886. évi XXII. T.c. 138. §⁴⁴⁵

Vannak és voltak azonban bevételek, melyek után nekik is adót kellett fizetniük. A plébánosok, lelkészek egyházközségükben viselt lelkészi hivatalukból kifolyólag élvezett javadalmaik után (ilyenek: a javadalmi földek, természetbeni lakás, párbér-, gabona-, bor-, tűzifa járandóság, vagy munkakötelezettség, a hívek részéről, lélekpénz, készpénzjárandóság, stólajövedelem, stb.) tartoznak adót fizetni. Az adókat részben hivatalból, részben pedig az adózó bevallásai alapján vetik ki. A kivetésről az adózó részben fizetési meghagyás, részben pedig az évente kikézbésítendő adóív útján kap értesítést.⁴⁴⁶

A stóladíjak igyekeztek követni a mindennapi élet kiadásainak változásait. Így Kunszentmártonban bizonyos időközönként a kegyuraság napirendre tűzte a szertartások után kérhető összegek szabályozását. Az egri és szolnoki levéltárakban talált kegyurasági iratokat átvizsgálva, az alábbi években és mértékben következtek ezek stóladíj változások.

⁴⁴⁴ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1886.

⁴⁴⁵ HORVÁTH, J., *Útmutató a plébánia-javadalom és egyházi javadalmak adóztatásához, az egyházi adók kivetéséhez és kezeléséhez*, Veszprém, 1943. 110

⁴⁴⁶ HORVÁTH, J., *Útmutató a plébánia-javadalom és egyházi javadalmak adóztatásához, az egyházi adók kivetéséhez és kezeléséhez*, Veszprém, 1943. 6

1851.január 1 napján az alábbi stóladíjak léptek életbe:

Nagyharangali csendítés 1 fr

Az összes harangokért 1 fr, nagyharang nélküli csendítés 50 kr, minden szál gyertyáért, ha kettőnél több meggyújtása kívántatik 10 kr, temetésnél a pluvialéért 50 kr, lobogóért egyenként 10 kr, mely jövedelemröli rendszeres számdás készítésével egyházigazgató Németh István úr megbztatik.

A kunszentmártoni kath. Plébánia részére fizetni szokott temetési stóla tarifa a következő:

Kis temetés 50 kr. (pluviáléban 1 frt)

Felnőtt temetése 50 kr. (pluviáléban 1 frt)

Koporsó-tétel minden esetben 50 kr

Libera a temetőben 1 frt.

A három papos temetéseknél a tiszteletdíj 20 frt.

A mise ezen felül fizettetik. Infulás temetésért a tisztelet díj 50 frt.

Kelt Kunszentmártonban, 1887. évi marc. 28. Dobó Ferencz lelkész helyettes.”⁴⁴⁷

Két esztendő múlva ismét szükségessé vált ennek az összegnek módosítása. Dósa József plébános, amikor a plébániát átvette, az érseki hatóság felé tájékoztatást küld, melyben a „hagyomány útján” átvett stóladíjakról számol be. „A kunszentmártoni hálailletékek a lelkészeket illető részleteiről, mint amiket Visitatio Canonica hiányában hagyomány útján átvettem.

1. Misék

a., Csendes mise a templomban 50 kr., kápolnában 1 fr

b., Énekes mise „ 1 f. „ 2 fr.

c., Liberáért 1 fr. 1 fr

d., Hárompapos mise 10 fr, ennek fele az asszisztenseket illeti

e., abbatialis mise 30 fr, miből 10 fr. Az asszisztenseké

2. Temetések

a., Kisingben 50 kr.

b., Pluvialéban 1 f.

c. impositioval 1 f 50

d., Impositio és Liberával 2 f 50

⁴⁴⁷ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1851.

e., asszisztentiával a rendes tolán kívül 20 fr

f., abbatialis 50 fr

3. Esketések:

a., délelőtt a rendes időben (mise után) 2 fr

b., rendkívüli időben és délután 4 fr.

Kelt Kunszentmártonban, 1889. augusztus 29.

Dósa József lelkész⁴⁴⁸

„Kivonat az egyházközség június 30-i üléséről, melyet augusztus 9-én jóváhagytak.

A bizottság által beterjesztett szabályzatban azon módosítással, hogy az esketésért javaslatba hozott 2 frt, illetőleg 3 frt. 1 frtra és illetőleg 2 fortra szállítatik le, elfogadtatik.

A lelkész és kántor illetményére a következő állapíttatik meg:

1. a lelkész stola illetménye

A misékre nézve

1. előért, vagy elhaltért monadnó csendes miéért 50 kr.

2. énekes miséért, a délelőtt bármely részében mondatik is 1 frt

3. asszisztencialis miséért 3 pappal 5 frt ebből 3 frt a lelkészé, 1-1 frt a segéd lelkészé.

Abbatialis miséért (püspök söveg) 10 frt, ebből 6 frt a lelkészé, 2-2 frt a segéd lelkészé

5. liberáért ravatal kitéttel:

a., egy papos misénél 1 frt

b. három papos misénél 3 frt.

c. abbatialis misénél 5 frt .

2 temetésekre nézve

6. Kis és nagy halottakért kis ingbe 50 k.

7. ' ' ' pluvialéval 1 ft

8. asszisztencialis temetésért 14 ft

Ebből 10 frt a lelkészé, 2-2 ft a segéd lelkészé

9. abbatialis temetésért 19 ft

Ebből 13 frt a lelkészé, 2-2 frt a segéd lelkészé

⁴⁴⁸ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1889.

10. temetésnél liberáért 1 ft

Megjegyzések: 1. Ha az elhaltért énekes mise mondatik, a koporsóba tételért külön díj nem jár; ellenesetben 50 kr díj fizetendő, a koporsóba tétel a halottas háznál a temetéstől külön teljesítendő. 2. teljesen vagyontalaul elhaltak temetése díj nélkül teljesítendő.

3. különfélékre nézve

11. akár délelőtt, akár délután történő esketésért a vatással együtt kis inben 1 frt

12. esketésért avatással együtt pluviáléval 2 frt

13. elbocsájtó levél kiadásáért 1 fr

14. anyakönyvi kivanatért 30 kr

II. a kántor stola illetménye

1. Misékre nézve

1. énekes miséért 50 kr

2. asszisztantialis miséért 1 ft 50 kr

3. abbatialis miséért 3 frt

4. Liberáért a templomban 50 kr

2. Temetésekre nézve

5. kis és nagy halottért kis ingben 25 kr

6. " " " pluviáléval 50 kr.

7. asszisztantiális temetésért 5 ft

8. abbatialis temetésért 7 ft 50 kr

9. liberáért 50 kr.

3. búcsúztatókra nézve

10. öt versszakig minden versszakért 50 kr

11. öt verszakra felül minden verszakra 1 ft

12. megjegyzések 1. ha az elhaltért énekes mise mondatik, a koporsóba tételért különdíj nem jár, ellenesetben 25 kr., fizettetik. 2. szor temtéskor a halottnál legalább három verszak magyar ének éneklendő. 3. Polgári törvények szerint nagykorú egyén temetéséhez a kántor személyesen tartozik elmenni és énekelni. 4. teljesen vagyontalanul elhaltak temetése díj nélkül végzendő.

Érdekes, hogy ezután egy hosszabb időszak következik, melyben nem történik változtatás. Az érseki hatóság felszólítja Dósa Józsefet, hogy a lelkészi jövedelmek alapját,

valamint a plébánia alapító okiratát, a kegyuraságra átruházására vonatkozó valamennyi alapokmány terjessze fel másolatban a hatósághoz. Az 1767-ben létrejött Canonica Visitationak a stoláris jövedelmekre vonatkozó részét, valamint a párbér és deputatum 1858 évben eszközölt megváltásáról felvett jegyzőkönyvet. Ez utóbbi nagyon fontos lenne, írja, mert ez állapítja meg a plébánia közpénz fizetését az egyházközségnél. A hosszas kutató munka után a plébános jelenti, hogy ezeket nem tudja felterjeszteni, mert nem találják. Eszerint a hitközségtől 1175 fr, a káplánokét pedig 105 forintban lett megállapítva jövedelmük.⁴⁴⁹

A fizetések kiadásában változás állt be. „A kunszentmártoni római katolikus egyház személyzetének mint lelkészek, kántor, egyházi fizetését, melyet eddig az úgynevezett egyházi adópénztárból szolgáltatunk ki, 1898. év január 1-ső napjától kezdve a községi pénztárból óhajtjuk kiadni. Az egyességet, melyet 588. szám alatt az akkor lelkésszel 1855. év október 17. napján kötöttek. Eszerint a plébános 1500 forintot, a kántor 600, a harangozó 210 pengő forintnak megfelelő összeget fog kapni.⁴⁵⁰

Ahhoz, hogy a jövedelmeket elő tudják teremteni, plébániai földeket haszonbérletbe adták, erről sok szerződés megtalálható az egri érseki levéltárban, melyeknek összegyűjtését és felsorolását nem tartjuk fontosnak.

Dósa József után Timon Zsigmond apátplébános veszi át a plébániát, és egy feljegyzés örökíti meg, hogy 1913. augusztus 24-én még ezek a stóladíjak vannak érvényben.

Amikor a város nagynevű papja meghal, temetéséről és annak költségeiről intézkednek. Igen furcsa módon, a kántor, csakúgy, mint a többi temetésnél kéri a neki járó részt. A stóladíj kifizetésének ügye egészen az érsekig megy, amikor is az esperes Egerből kér tanácsot. Kiszámítják neki, hogy mennyi jár: „Az érvényben lévő szabályzat szerint Mezey István kántornak Dósa József elhunytával végzett szolgálataiért a következő stóladíjak illetik meg: 1. A boldogult lelkeüdvéért július 19-én tartott három papos misén végzett énekléséért 3 k. Ugyanekkor a liberáért 1 K., ugyanez nap délután végzett koporsótételért és liberáért 1 K 50 f. Abbatialis temetésen végzett szolgálatért 15 K a július 21-én végzett asszisztenciális misén való énekért 3 K, ugyanekkor a liberáért 1 K. Összesen: 24 Kor 50 fil.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1896.

⁴⁵⁰ JászNagy Kun Szolnok vármegye törv. Hatósági bizottságának 1898. évi június 27-én tartott közgyűlésén. EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1898.

⁴⁵¹ EFL, Kunszentmárton Parochiális iratai, 1913.

1917-ben Timon Zsigmond esperes plébános kéréssel fordul az egyházzéldnökséghez, hogy az egyházi személyzet évi fizetésének és a stóla illetményeknek felemelése iránt kérvényt nyújtson be, továbbá a misebor és ostyasütésre szükséges liszt árának kiutalását, vagy természetbeni kiszolgáltatását tegyék meg. A testület a fizetésemelési kérelemet egy alispáni rendeletre hivatkozva elutasítja, de bizottságot küld ki, hogy az egyházi személyzet jövedelmét hogyan lehetne fokozni.⁴⁵² A képviselőtestület elhatározta, hogy a gyertya pénzeket minden egy szál gyertya égetéséért az eddig 20 fillér helyett 50 fillérré emeli, a stóla díjakra pedig az egyházi személyzet meghallgatásával részletes javaslatot tesz.⁴⁵³

A javaslattétel és a megoldások keresése nem hozta meg a várt eredményt. A bizottság arra a megállapításra jutott, hogy különösen a káplánok fizetése nem felel meg a mai viszonyoknak, de mivel az alispáni körrendelet szerint a fizetéseket nem lehet emelni, a drágasági pótlékokat pedig 1916-ra és 1917-re is folyósította a község, így az egyházi személyzet jövedelmének emelésére a stólaris díjak fokozását tudja javasolni.⁴⁵⁴

1919-ben a zárszámadásokat követve látjuk, hogy a „róm. Kath. Egyházi személyzet fizetése a következőképpen alakul: Plébános fizetése 3150 K, két segédlelkész fizetése 420K, Kántor fizetése 1600 K, Egyházfi fizetése 588 K.”

A stólaris díjakat 1921. február 1-től kezdődőleg ismét felemelték. Eszerint a lelkészeknek:

„Fizetőképtelen szegényeknek temetése díjtalan.

Kistemetés karingben plébánosnak: 12 K, káplánnak 6 K.

Kistemetés pluviáléban: ” 20 K., ” 10 K.

Nagy temetés koporsó kérés nélkül 12K, ” 6 K.

Nagy temetés koporsó kéréssel együtt 30 K ” 15 K

Nagy temetés külön koporsó kéréssel pl 40 K ” 20 K

Ngy temetés külön koporsó kéréssel és liberával 50 K ” 25 K.

Egyik temető körletéből a másik temető körletébe való átvitelnél 10 K ” 5 K

Három papos vagy egyéb luxus temetések külön a megállapodás szerint

Esketés karingben: 20 K

Esketés pluviáléban 30 K

Avatás 20 K

⁴⁵² SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2175/1917

⁴⁵³ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2176/1917.

⁴⁵⁴ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2130/1917.

II. Kántornak

Kis temetés karingben 15 K

Kis temetés pluviáléban 50 K

Nagy temetés karingben 25 K

Nagy temetés pluviáléban 75 K

Koporsó kérés külön 50 K

Temetéssel együtti koporsó kéréssel 25 K

Libera 25 K

Rendelt énekek, búcsúztatók, három papos és egyéb luxus temetések külön megállapodás tárgyát képezik.

Egyik temető körletéből a másik temető körletébe való átvitel 25 K.

A misedíjak megállapítását a kántor részére az egri érsekség magának tartotta fenn, e tekintetben további intézkedés szüksége nem áll fenn. Ezidőszerint a papok részére megállapított misedíjak fele a kántort illeti meg.”⁴⁵⁵

Végül 1921. március 1-től a képviselőtestület ismét a harang és gyertya díjak felemelésétől remél bevételt: „A reggeli és esteli harangozásokért az eddigi 6 kor. helyett 20 kor. A nappali harangozásért az eddigi 4 kor helyett 10 Kor., a pluviálé az eddigi 2 Kor helyett 3 Kor, a lobogó eddigi 80 fill. Helyett 2 Kor. A gyertya díjak pedig az eddigi 3 Kor. Helyett darabonként 5 Kor-ban állapítatnak meg.”⁴⁵⁶

Az egyházi személyek javadalmazásának következő rendezése 1922. november 22-én történt. Mivel „a mai viszonyoknak nem felelnek meg, mert ez oly csekély, hogy abból a lelkészek a ruhára valójukat sem keresik meg.” Javasolja az elöljáróság, hogy a stóladíjakat a képviselőtestület állapítsa meg. Eszerint az új stóladíjak a következők: Teljesen szegények temetése díjmentes. Kis és nagy halott egyszerű temetése kis ingben, temetés és koporsóba kérés együtt 500 kor. Kis és nagy halott temetése pluviáléban temetés és koporsóba kérés együtt 1000 kor. Külön koporsóba kérés 1000 kor. Külön libera 1000. Minden további luxus temetés pedig külön egyezés szerint. Esketés 500 korona, avatás 500 korona. 6 órai verselés 50 korona, ünnep reggeli verselés pedig 300 korona. A pluviálé használatáért külön a községnek 100 korona. Minden szál gyertya égetése 30 korona. A kántort a papnak járó

⁴⁵⁵ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 330/1921.

⁴⁵⁶ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 5797/1920.

díjak fele illesse, és azt a két éneket énekei amit ő akar. Ha kívánalomra énekel külön egyezségnek van helye.”⁴⁵⁷

A harangokat, az első világháború idején leszerelik és hadi célokra elszállítják. Ezeknek pótlását követően, a harangozásokból újabb bevételeket remélt az előjáróság. 1924. október 21-től az alábbi harangozási díjakat állapította meg:

Köznap Péter nevű haranggal 50.000 K, Köznap Péter nevű Harang nélkül 10.000 K, Köznap reggel és este 6 órakor Péterrel 100.000 K, Péter nélkül 20.000 K. Vasár és ünnepnap reggel és este 6 órakor Péterrel 200.000 K, Vasár és ünnepnap Péter nélkül 50.000 K, Pluviálé 10.000 K, Lobogó Drb-ként 5.0000 K, Gyertyaégetés szálanként 2.000 K, Koporsó kitétel 5.000 K, Mise alatti harangozás Péterrel 50.000 K, Péter nélkül 10.000 K.”⁴⁵⁸

A kántor és az egyházi személyek kérték stóladíjuk és fizetésük rendezését. A kántor stóladíja a vele kötött díjlevélben megállapított arany koronában állapították meg, a papok stóladíját pedig akként szabályozták, hogy a plébánost illető stóladíjak felét a káplánoknak engedte át. A kántor fizetése készpénzben évi 2000 arany korona, a plébánosé évi 3000 korona, valamint „egy 150 kg-os hízott sertés, mely mindenkor Szent Márton napján esedékes.” A káplánoké együttesen 1500 arany korona. Egyben kimondja, hogy az egyházi személyzetet a következő stóladíjak illetik: énekes miséért 3 K, Három Papos miséért 9 K, Püspöksüveges miséért 18 K, Liberáért a templomban 3 K, Kis és nagy halottért kis ingben 1 K 30 F, Pluviáléban 3 K, Három papos temetésért 30 K, Püspöksüveges temetésért 45 K, Liberáért 3 K, Koporsóba tételért 1 K, 50 f, A káplánokat és a kántort a jelen stóla egyharmada illeti meg, azzal ,hogy a kántor búcsúztatóért 5 versszakig versszakonként 1 Kor, 5 versszakon felül minden versszakért 2 Kor. díjat szedhet. Temetéskor a halottasháznál 3 versszak magyar ének énekelendő, polgári törvények szerint nagykorú egyének temetéséhez a kántor személyesen tartozik elmenni és énekelni.

Az egyházfit illető járandóságok: lélek váltság 20 f, nagyharang verselés 62 f, kisharanggal 22 f, miseszolgálat 20 f, három papos temetés 6 K, Három papos mise 3 K, Tomba kitétel misén 1 K 60 f, Misén egy-egy szál gyertya gyújtásáért 2 f, esketésért páronként 42 f, idegen esketésért 84 f, esketésért pluviáléban 1 K, idegen esketésért 2 k, keresztelés pluviáléban 1 K, avatás pluviáléban 1 K, magánház vagy máshol szentelésért 2 K, idegen vagy más vallású részére verselés 1 K, 6 órakeri verselés 20 f.

⁴⁵⁷ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1922.

⁴⁵⁸ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 3041/1924.

Egyik temetőhöz tartozó körzetből a másik temetőbe való kivételes temetkezések alkalmával nem kérhető dupla stóla.⁴⁵⁹

1927-ben a stóladíjakat ismét meg kellett változtatni. Tudjuk, hogy akkor Magyarországon a korona használata helyett a pengő lett fizetőeszköz, ezért a változó időknek megfelelően kellett beállítani azokat. Ennek teljes idézését szükségesnek tartom, mert nagyon jól nyomonkövethető, hogy milyen részletesen szabályozzák a különféle szertartások díjait. Napjainkban már nem ilyen sokszínű a stóladíjtáblázat, mert elképzelhetetlen, hogy akár a hárompapos temetéseket kérők kívánságait teljesítsük, akkor amikor a paphiány égető problémájával kell szembesülnünk, és sok település annak is örül, hogy legalább egy papja van. Érdekes lenne továbbá, ha a gyertyagyújtásért és más apróbb dolgokért a stóladíjba ezeket is bele kellene számolnunk. A képviselőtestület egyhangúlag elfogadta a következő stóla díjszabást:

⁴⁵⁹ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1231/1924.

	Befiz. összeg		Az összeg megosztása					
	P.	F.	P.	F.	P.	F.	P.	F.
	1. Teljesen szegények temetése ezután is díjmentes.							
2. Karinges temetés, felnőtt vagy kis halottnál	4	-	2	-	1	-	1	-
3. Palástos temetés kis halottnál	6	-	3	-	1	50	1	50
4. Palástos temetés koporsó kérés nélkül	8	-	4	-	2	-	2	-
5. Palástos temetés koporsó kéréssel egyszerre tartva	12	-	6	-	3	-	3	-
	15	-	7	50	3	75	3	75
6. Palástos temetés koporsó kéréssel, temetői liberával	60	-	30	-	15	-	15	-
	80	-	40	-	20	-	20	-
7. Három papos temetés (csak maga a temetési aktus)	100	-	50	-	25	-	25	-
8. Három papos temetés külön koporsó kéréssel	160	-	80	-	40	-	40	-
9. Három papos temetés külön koporsóba kéréssel és liberával	60	-	30	-	15	-	15	-
10. Három papos temetés külön koporsóba kéréssel, liberával és szentmisével	80	-	40	-	20	-	20	-
11. Három papos mise külön (nem temetés alkalmával)	100	-	50	-	25	-	25	-
	120	-	60	-	30	-	30	-
12. Három papos mise külön liberával (nem temetés alkalmával)	140	-	70	-	35	-	35	-
	200	-	100	-	50	-	50	-
13. Infulás temetés (csak maga a temetési aktus)								
14. Infulás temetés külön koporsó kéréssel	80	-	40	-	20	-	20	-
15. Infulás temetés külön koporsóba kéréssel liberával	100	-	50	-	25	-	25	-
	20	-	10	-	5	-	5	-
16. Infulás temetés külön koporsóba kéréssel liberával és szentmisével	-	50	-	50	Egészen a plébánosé.			
17. Infulás mise külön (nem temetés alkalmával)	2	-	A szertartást végző papé.					
18. Infulás mise liberával (nem temetéskor)								
19. Ház vagy kriptá szentelés								
20. Gyermekágyasok avatása karingben	-	-	-	-	-	-	-	-

21. Ugyanazon avatás palásban		-	2	-	1	-	1	-
22. Esketés teljesen szegényeknek mise után	4	50	-	50	Egészen a plébánosé.			
23. Esketés karingben		A szertartást végző papé.						
24. Újasszony avatás esküvő utáni napokban karingben	2							
25. Ugyanezen avatás pluviáléban esküvő utáni napokban	8	-	4	-	2	-	2	-
26. Esketés palástban	10	-	5	-	2	50	2	50
27. Esketés palástban, utána rögtöni avatással	40	-	40	Egészen a plébánosé.				
28. Infulás esketés ugyanezen avatással egyszerre	80	-	80	Egészen a plébánosé.				
29. Infulás esketés, avatással és megrendelt szent beszéddel	4	-	4	Egészen a plébánosé.				
30. Házasságra hirdetési díj								
31. Csendes misék és az egy papos énekes misék díjai mindig a főpásztori körlevelek rendeletei szerint veendő és osztandó fel								

Ugyanezen határozat rendezi a többi egyházi személy stóladíját is, a következőképpen:

II. A kántor stóladíjai

A kántornak az egyházi rendeletek és szokások szerint mindig a plébános személyét megillető stóladíj fele jár, úgy a temetéseknél, mint más olyan szertartásoknál, melyeknél a hívek a kántor közreműködését kívánják. A teljesen szegényeket teljesen ingyen tartozik eltemetni. A búcsúztatókért és külön kívánt énekekért járó díj 4987/1923. számú főpásztori

rendelet értelmében a községi képviselőtestület, mint az egyházvédnökség által a következőkben állapíttatik meg:

A búcsúztatókért 5 versszakig, versszakonként 2 P.

5 versszakon túl versszakonként 3 P.

Külön kívánt énekekért 3 versszakig 8 P.

III. Harangozó stóladíjai:

1. Lélekváltás - P. 30 fill.
 2. Nagyharanggal verselés - P. 80 fill.
 3. Kisharanggal verselés --- P. 30 fill.
 4. Együttes harangozás nagyharang nélkül – P. 80 fill.
 5. Együttes harangozás nagyharanggal együtt 1 P. --- Fill..
 6. Mise szolgálat .. – P. 30 fill.
 7. Három papos és infulás temetések után 8 P. --- fill
 8. Három papos és infulás mise után 4 P – fill
 9. Tumba kitétel misékhez 2 P. – fill
 10. Misén egy-egy szál gyertya gyújtásáért --- P. 03 fill.
 11. Esketés után (karinges) - P. 50 fill
 12. Idegenek esketése után 1 P. – fill
 13. Pluviálás esketés után 1 P. 20 fill
 14. Idegenek esketése után pluviálás 2 P. 40 fill.
 15. Pluviálás keresztelés után 1 P. 20 fill
 16. Pluviálás avatás után 1 P. 20 fill.
 17. Ház vagy kripta szentelési szolgálat után 2 P. – fill
 18. Más helyen meghalt részére való verselés után 1 P. 50 fill.
 19. Együttes harangozás nagyharanggal idegeneknek 2 P. – fill
Nagyharang nélkül idegeneknek 1 P. 20 fill.
 20. Verselés 6 órakor idegeneknek 2 P. – fill
- Teljesen vagyontalan elhaltak szolgálata díj nélkül végzendő.

IV. Anyakönyvi kivonatok díjai:

Az 5897/926. számú érseki rendelet szerint:

Egyes kivonatok díjai darabonként 2P. 50 fill.

Családi értesítők kiállítási díja 5 P. – fill.

Egyes bejegyzések más helyről hozott családi értesítőbe 1 P. – fill.

Miről az előjáróságot további megfelelő eljárás végett értesítem.”⁴⁶⁰

Az 1920-as években az Actio Catholica mozgalomnak és a főpásztori rendeleteknek hatására sorra alakulnak meg az egyházközségek és az egyházközségi képviselőtestületek. Ez is jelzi már az állami hatalomtól való függetlenedésnek, a remélt szabadságnak vágyát. Minden plébánia külön egyházközséget képez. „Ahol az egyházközség kegyúri jogokat gyakorol, a képviselőtestület végzi az egyházjognak megfelelően a kegyúri bemutatást. A kegyúri jogokat és kötelességeket, valamint a Canonica Visitatio-ban biztosított jogokat és kötelességeket ezek az átalakítások nem érintették. Ez az átvétel azonban megkívánt egyfajta intelligenciát, értelmes hozzáállást és nagylelkűséget. Jól látta azt Mihalovics Ede, amikor ezt írja: Ha a község átveszi a kegyúri terheket, ott megkívántatik a jómód és annyi értelmesség, amennyi szükséges, hogy olyan ügyeket, mint a plébánia fenntartása, elvállalhasson. Csak jómódú nép áldozhat, különböző rendkívüli kiadásokra és csak értelmes nép képes önállóan saját ügyeit vezetni. A falusi nép kevés kivétellel annyira szegény nálunk, hogy nem lehet tőle elvárni, hogy olyan áldozatokat hozzon, melyeket gyakran egy plébániának fenntartása megkíván. S a vallásos érzés is csökkenne, mert a hívő az egyházban terheinek szaporítóját látná.”⁴⁶¹

Kunszentmártoni viszonylatban ez a következőképpen valósult meg. Az egyházközséggé szerveződés problémás volt, csakúgy mint a számos településen, ahol a község volt a kegyúr, mert ha az egyház személyi és dologi pénzügyeinek kezelését elveszik az egyházvédnökségtől, akkor lényegileg megszűnne kegyúri ténykedése. Ha pedig nem érinti ezeket a területeket a változás, akkor lényegében az egyházközségi testületeknek nem lenne feladata. Egyedüli szerepe ezután a kegyúrnak leszűkülne a plébánosválasztói jogban gyakorolt bemutatás jogára. Ez továbbra is a városi képviselőtestület feladata maradna. Az érseki válasz kihangsúlyozza, hogy az Actio Catholica mozgalom célja a hitélet, a katolikus közművelődés, és jótékonyág előmozdítása és a katolikus közszellem kialakítása.⁴⁶²

⁴⁶⁰ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 6156/1927.

⁴⁶¹ MIHALOVICS, E., A kegyúri jog, különös tekintettel hazánkra, Nyitra, 1897. 327

⁴⁶² EFL Kunszentmárton Parochiális iratai, 1930. január 25-én kelt érseki leirat

A község, mint kegyúr, Kunszentmártonban ugyanis ősrégi gyakorlat szerint maga intézte az egyház személyi és dologi pénzkezelését. Így maga kezelte a községi pénztár által a templompénztárt is, maga készítette a templom számadását is és küldte be közvetlenül az esperesi hivatalhoz.

A fizetések további sorsát folytatva a főjegyző jelenti, hogy Timon Zsigmond apát úr fizetésének rendezése érdekében dr. Barna Domokos és társai községi képviselők január 13-án, tehát a közgyűlést megelőzően még szabályszerű időben a következő szövegű írásbeli indítványt adták be: „Tekintetes községi képviselőtestület! Köztudomású, hogy a kunszentmártoni apátplebános plebániai jövedelme a nagy értékelődésekkel változatos utóbbi években a minimálisra csökkent. A háború előtt az alapítványi misékből azok kamataiból évenként többmint 2200 ar. Korona, illetve meg, ami a pénz elértéketelendése következtében teljesen elveszett. Stóla jövedelme a negyedére szállott alá, mert a hívők a legegyszerűbb egyházi szertartásokat veszik igénybe, majd pedig erősen felszaporodott az Istenneves, ingyenes temetkezések száma. A mise díjak csaknem megszűntek. Amióta a püspöki kar határozata értelmében az énekes miséken a nevek kiéneklése tilos, azóta az énekes misék csak elvétve vannak és a csendes misék száma is a minimálisra csökkent. Így az apátplebános úr jövedelmének mintegy 40 %-ától automatikusan elesett és ezzel szemben kötelezettségei folytonosan emelkednek. Évi adója 1007 pengő, illetve egyenértékadója 286 P. A készpénzfizetése utáni levonás 235 P. Egri nyugdíj, illetve évi 200 P. és így évi köztartozása 1728 P-t tesz ki. Emellett két káplán és háznépének élelmezése, a tüzelés és téli fűtés (ez utóbbi 8 helyen) olyan nagy, a jövedelmével a fent vázolt csökkenés folytán arányban nem álló megterhelést jelent főpásztorunknak, hogy ezt a képviselőtestület, mint magisztrátus tovább megoldás nélkül nem hagyhatja.

Ismereteseek azok a nemes és önzetlen szolgálatok, amelyet Főtisztelendő Timon Zsigmond apáturunk kunszentmártoni plebánosi minőségben úgy az egyháziak, mint a köz érdekében kifejtett, azért a személye iránti hálánk és tiszteletünk különös kifejezése okából is a fent vázolt plebánosi fizetést Timon Zsigmond apát urunk kunszentmártoni plebánossága ideje tartamáig rendezni kívánjuk, azért tisztelettel indítványozzuk:

Méltóztassék az eddigi 4080 pengő helyett 1936. januárt 1-től kezdve Timon Zsigmond apát úr a községtől, mint kegyúrtól évi plebánosi fizetését 5400 P, azaz ötezernégyszáz Pengő évi járandóságban megállapítani azzal a hozzáadással, hogy ez a megállapítás csakis Timon Zsigmond apáturunk plebánossága idejére érvényes és plebánossága megszűnése után minden további határozat nélkül, az előző 4080 P. a községtől járó évi javadalom fogja az új plebánost megilletni. A képviselőtestület, mint a

kunszentmártoni r. kath. Egyház feletti kegyúri jogokat gyakorló politikai községnek arra hivatott szerve egyhangúlag elhatározza, hogy elfogadja az indítványt.”⁴⁶³

Erre az időszakra így valóban rendeződött a plébános fizetése. Miután Timon Zsigmond elhunyt, a község tartotta ígérését, és ezt a fizetést lecsökkentette. Így 1943-ban Szabó Elek plébános a következő javadalmazásban részesült: „Az egyházi és községi egyeztetések során megállapodás született, hogy a plébános eddigi 4260 P fizetését 4680 P-re, a két káplán eddigi együttes évi 1836 P. fizetését 2112 P-re, a kántor eddigi 2196 P évi fizetését 2856 P-re, az egyházfi eddigi évi 864 P fizetését 1080 P-re, a két takkarítónő eddigi együttes évi 288 P fizetését 480 P-re és az orgonafűjtató eddigi évi 190 P fizetését 240 P-re emelte fel 1943. január 1-től.”⁴⁶⁴

1945-ben a községi és egyházi alkalmazottak fizetését rendezi az előjáróság. „Plébános illetménye 5000 P, káplán illetménye 4500 P, Mezey László kántor 1800 P, Lengyel Ferenc egyházfi 1600 P, Kocsis Kálmán toronyőr 1500P, Mészáros Lajos toronyőr 1500 P, F. Tóth Pál orgonafűjtató 600 P.”⁴⁶⁵

Ehhez kapcsolódóan a plébános kéri az egyházzvédnökséget, hogy a pénz értékének hullámzása miatt a fizetések után az egyháziak egyéb javadalmazását is rendezzék.

Glattfelder Gyula, csanádi püspök, a Szegeden is nagy gondokat jelentő egyházközségi átalakulás kapcsán, és az ezzel sajnos együttjáró kegyúri kötelezettségek elhanyagolásával kapcsolatban írja 1928. október 1-én: „Teljesen téves és tarthatatlan az a felfogás, hogy a hitfelekezeti segély és kegyúri szolgáltatás azonos jogcímben gyökerezik. A kegyuraság szorosán megállapított és vitássá nem tehető jog – a hitfelekezeti segély pedig amattól független önkéntes juttatás, melyet a juttató nagylelkűsége, méltányossága, vagy belátása szabályoz. A kegyúri kötelezettséget teljesíteni kell, akár ad egy kegyúrváros hitfelekezeti segélyeket, akár nem, s a hitfelekezeti segély mérvének megállapítása független a kegyúri szolgáltatás nagyságától, hanem a teherviselő képességtől függ, s törvényes jogszabályt csak annyiban ismer, hogy minden felekezetenek lélekarányszám szerint juttatandó, tehát a katolikus egyháznak is aránylagosan jár, akár kegyura a város, akár nem. S ha mi katolikusok belenyugsunk abba, hogy a kegyúri terhekre való hivatkozással a másvallásúak arányszámuknál következetesen nagyobb segélyt élvezzenek, ezt lojális békeszeretettől tesszük, de türelmes engedékenységünk nem szolgálhat okul sem tételes

⁴⁶³ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 235/1936.

⁴⁶⁴ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 359061943.

⁴⁶⁵ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1215/1945.

jogunk elhomályosítására, sem törvényes igényünk csorbítására. Glattfelder levele a polgármesterhez, 1928. október 1-én.⁴⁶⁶

Kunszentmártonban is problémák jelentkeztek a fizetésekkel kapcsolatban. Ekkor a plébános megjegyzi a kegyuraságnak, hogy „a plébános földjövödelme szünetel, évi pénzárandósága is csekély. A mise-alapítványok elértéktelenedtek és egyre gyakoribbá válik a szegények ingyenes temetése. Ennél a kérdésnél az egyházi személyzet védelmet kér a képviselőtestülettől, mint kegyuraságtól és kéri, hogy a stóladíjakat felemeljék. Méltányos a százszoros emelés, azokra a szertartásokra, melyeket a templomon kívül tartanak és ötvenszeres emelést javasol a templomban történő szertartásokra. Követendő szabályként felvázolja, hogy a plébánosnak a kántor stóladíja részének kétszerese jár, a harangozónak a kántor stóladíjának fele, az orgonafújtatónak pedig a harangozó díjának a fele. Az egyházi szabályzat értelmében a stóladíjakat közvetlenül a felektől sem a kántor, sem a harangozó, sem az orgonafújtató nem veheti fel, hanem mindenki részére a plébános szolgáltatja ki hetenként, elszámolás mellett, mivel minden stóladíj kizárólag a plébánián fizetendő be. Ezután a képviselőtestület az 1937-ben megállapított stóladíjakat, 1945. október 1-től az alábbiak szerint módosítja:

„Teljesen szegények temetése ingyenes. Karinges temetés kishalottnál 400 P. Karinges temetés felnőttknél 600 P. Palástos temetés kis halottnál 600 P, Palástos temetés felnőttknél 800 P, Palástos temetés imp. Egyszerre 1200 P, Palástos temetés imp. Liberával 1500 P, 3 papos temetés 6000 P, 3 papos temetés impzicióval 8000 P, 3 papos temetés imp. És liberával 10.000 P., 3 papos temetés imp. Lib. És misével 16.000 P, 3 papos szent mise (nem temetés) 4000 P. 3 papos szent mise liberával (nem temetés) 4000 P, Ház, vagy kripta szentelés 1000 P, 1 papos énekes mise 250 P, 1 papos énekes mise leberával 400 P, Esketés teljesen szegénynek ingyenes. Esketés karingben 200 P, Esketés palástban 300 P, Esketés orgonával palástban 600 P, Esketés palásban orgonával énekkal beszéddel 800 P, Esketési avatás karingben szegénynek ingyenes. Esketési avatás palástban 40 P, Esketés hirdetés 40 P, Családlap 20 P, Elbocsájtó levél 40 P, Anyakönyvi kivonat 40 P, Kismise 40 P, Kismise naphoz kötve 60 P, Keresztelés karingben ingyenes, Keresztelés palástban 80 P.

Ezentúl a harangozónak külön harangozási, gyertyagyújtogatási és villanykezelési díj nem járt, mert ezek már benne voltak a felemelt stóladíjakban. A kántortól külön kért énekek díját is a plébánián kellett befizetni. 3 versszakig azon stóladíj felével, amely

⁴⁶⁶ KISHÁZI, K. L, *A városi kegyuraság Szegeden 1917-1948*, Szeged 2001. 19.

ténykedéshez az ének tartozik, azon túl versszakonként 1/3-al több, de nem haladhatta meg a kántor stóladíját.

A képviselőtestület megállapította a villanyhasználat díjszabását is, amit a községi pénztárba kellett befizetni: Összes villany használata 200 P, főoltáron és hajóban 100 P, csak a főoltáron 50 P.”⁴⁶⁷

Az egri érsek előre látva a közeledő anyagi nehézségeket, amely az egyház finanszírozását és az egyházi személyzet javadalmazását veszélyeztette, levélben utasítja a plébánost, hogy már most készüljön fel ezekre a nehézségekre és az anyagi háttérrel az egyházközségi adó bevezetésével próbálja megalapozni. „Ma már az a helyzet, hogy az egyházség anyagiakat nem kezel és költségvetése nincs, tovább nem tartható fenn. A változott viszonyok folytán azok az egyházközségek is, hol eddig egyházközségi adó nem volt (így pl. Gyöngyös, vagy Székvárosom is), kényszerültek azt bevezetni, mert különben szükségleteik fedezéséről gondoskodni nem tudnak.”⁴⁶⁸

A magyarországi katolikus egyházközségek adóztatási szabályzatának, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1933. december 20-án, 3117/1933. sz. alatt hagyott jóvá, 1.§-a szerint a magyarországi katolikus egyházközségek az egyházi személyzet (plébános, káplán, hitoktató, kántor, harangozó, stb.), lelkészség (plébánia templomigazgató, stb.) templom leányegyházak fenntartásával, felállításával, valamint az egyházközségek által fenntartott népiskolákkal (elemi iskolák, polgári iskolák, tanítóképzők) és temetőikkel kapcsolatban felmerülő azoknak a szükségleteknek a fedezésére, amelyek az illető egyházközség javadalmi, alapítványai vagy más fundált egyházi vagyonok jövedelméből, a kegyúri kötelezettségek teljesítésével, a párbér jövedelméből, az esetleges állami községi vagy egyéb segélyekből és az iskolai bevételekből fedezetet nem nyeretnek, egyházi adót szedhetnek. Nálunk a katolikus egyház szükségleteiről való gondoskodást sajátos egyházpolitikai viszonyaink között és a különleges királyi főkegyúri jog folyamánaképpen mindig a király és a törvényhozás hatáskörébe tartozónak tekintették s viszont a híveknek egyházi adókkal és más egyházi szolgáltatásokkal való megterhelését a magyar jogfelfogás nem tarotta a katolikus egyház olyan autonóm belügyének, amely az egyházi hatalom hierarchikus szerveinek, a püspököknek a hatáskörébe tartoznék.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2102/1945.

⁴⁶⁸ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1946. február 22.

⁴⁶⁹ MÓRA M., *Az egyházi adó és az egyházközség alapkérdései az egyházi és a világi jog szerint*, Budapest 1941. 43.

A II. világháborút követő nagy gazdasági válság, ami a települések és benne az emberek anyagi helyzetét is megingatta, de már az új világnézeti hullámok előretörése is azt eredményezte Kunszentmártonban, hogy a „belügyminiszteri rendelkezés óta nem fizeti sem a személyzeti, sem a dologi járandóságokat, pedig költségvetésében ezek a tételek jóváhagyattak. Így a kántor, sekrestyés és orgona-fújtató fizetés nélkül áll, és mi papok is erősen károsodunk, mert a kongruát ezen járandóság beszámításával kapjuk. Ugyanekkor a kegyuraság tovább szedi a díjakat harangozásért, egyházi szerek használatáért, sírhelyekért, a dolgozó személyzetnek pedig nem fizet.⁴⁷⁰ Az érseki hatósághoz történt felfolyamodás után a kántor, a harangozó és az orgona-fújtató megkapta a visszatartott járandóságot, de a templomnak és a papságnak továbbra sem fizettek semmit. „Velünk szemben tehát folyik a kiéheztetés” – írja panaszos levelében Dr. Kiss Péter prépost-plébános.⁴⁷¹ „A plébánosnak havi 200 ft-al, összesen 1000 ft-al vannak hátralékban. Minthogy a kongruát ennek híjával kapom, amennyiben a fenti összegre nem számíthatok, méltóztassék kongruámat kiegészíttetni. A káplán járandósága havi 150 ft volna, aki szintén nem kapja. A templomi tétel 1950 ft, amiből még semmit sem utaltak ki!” – folytatódik a levélben.⁴⁷² Sajátságos helyzet alakult ki az egyházközség és az egyházvédnökség között. A lelkészek járandóságát nem voltak hajlandók kifizetni, ellenben igényt formáltak arra nézve, hogy a párbért, az egyházi adót és a stóladíjakat kizárólag csak ők szedjék. Az egri érsek felhívja a plébános figyelmét, hogy „az tarthatatlan, hogy az egyházközség életét megbénítsa ez a körülmény.” Ezért nyomatékosította ismét a kegyuraságtól való elválás szükségességét, és inkább fontosnak tartotta az egyházközség önállósodásának megvalósulását. Továbbá tájékoztatja a plébánost arról, hogy „a stóladíjakat semmi körülmények között sincs jogában másnak szedni, mint az erre illetékes plébánosnak.”⁴⁷³

A javadalmi földterület nagysága is megváltozott. A hajdan még 100 holdas birtokról már említés sem történik, az egyházközség tulajdonában 1950-ben már csak 16.kat. hold 953 négyszögöl plébánosi föld van, amit vételár mellett az államnak kívántak felajánlani, mert ezen a területen a bérlők nem fizették a haszonbérletet és így a gazdálkodás deficittel járt. Az érsek azonban azt javasolja, hogy mivel „az állam már beszüntette a földvásárlást és csupán csak az ellenérték nélküli felajánlást fogadja el, a

⁴⁷⁰ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1949.

⁴⁷¹ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1949.

⁴⁷² EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1949.

⁴⁷³ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1949.

szóban lévő javadalmi ingatlan adóit jobb lenne az egyházközségi költségvetésbe beállítani, hogy az esetleg mutatkozó deficit kifizetésére legyen fedezet.”⁴⁷⁴

Mint említettük, az egyházi és magán-kegyuraság jelentős része, éppen a nagyobb földbirtokhoz kapcsolódó dologi kegyuraság volt. A kisebb plébániai javadalmi földekhez, melyek 1951 elejéig többnyire még egyházi birtokban maradtak, nem fűződött már kegyuraság. Ezeknek a tényeknek a hatása a kánonjogi elmélet szerint az volt, hogy a felparcellázott birtokokhoz fűződő kegyuraságok a dolog elpusztulása címén megszűntek a velük járó terhekkal és jogokkal együtt.⁴⁷⁵

Mikor szűnt meg tehát a kegyúri intézmény Kunszentmártonban? Erre a kérdésre napra pontos választ nem tudunk adni. Hogy ez körvonalazható legyen, látnunk kell, hogy a kegyúri jogok és terhek az 1950-es évek elején alapos változáson mentek keresztül. Sok helyen még az 1949. évi költségvetésben szerepelt a kegyúri járandóságok előírányzata. A kifizetés azonban akadozott, majd fokozatosan megszűnt. Ezeknek a költségeknek viselése később az egyházmegyei hatóságokra szállt át, akiknek komoly anyagi terhet jelentett ezeknek viselése. Az állam létrehozta a Vallásfelekezeti Alapot, melyből az egyházak személyi és dologi kiadásait finanszírozta.

9.3. A káplánok és javadalmazásuk

Amikor most ebben a fejezetben a Kunszentmártonban szolgálatot teljesítő káplánok működését felsorolásszerűen, vagy vázlatosan bemutatjuk, szükséges, hogy egy rövid jogtörténeti kitérőt is tegyünk. Mint a kegyúri jogoknál láthattuk, a mindenkori plébános megválasztásának joga a várost, mint kegyurat illette. Mind a hatályos, 1983-as Egyházi Törvénykönyv, mind pedig az 1917-es Kódex ugyanezt a jogot a káplánok kinevezésénél nem teszi lehetővé. Az általunk vizsgált időszakban, a trienti zsinat határozatai, valamint az 1917-ben hatályba lépett Egyházi Törvénykönyv 471-478. kánonok a plébániai segédpapságról rendelkeznek. Már az elnevezésükből, „vicarii paroeciales” is következik, hogy olyan papokról van szó, akik a plébánost segítik, illetve helyettesítik a lelkipásztorkodásban. Vagyis a káplán az a pap, aki a lelkipásztorkodásban segíti a helyben lakó és munkaképes plébánost.⁴⁷⁶ A CIC 1917 a püspök belátásától teszi függővé, hogy mely plébániákon van szükség a káplánra. Mint azt a kunszentmártoni egyházközség történelmében láttuk, a hívek és ezzel együtt a vele járó lelkipásztori munka növekedésével, a plébános már képtelen volt elvégezni az egyre inkább ránehezedő lelkipásztori

⁴⁷⁴ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1950.

⁴⁷⁵ ERDŐ, P., *A magyarországi kegyuraság*, In: *Az élő Egyház joga*, Budapest 2006. 254.

⁴⁷⁶ SZILAS, J., *A káplánnevezés*, Budapest 1939. 5-7.

feladatokat, így 1762-ben, P. Balogh István káplán személyében segítséget kapott. 1985-ig működött káplán Kunszentmártonban. Tehát összesen, a 223 év alatt összesen 173 fő. A dolgozatban Vizsgált időszakban, vagyis 1850-1950-ig összesen 97 fő.⁴⁷⁷

Kunszentmártoni segédlelkészek 1850-1950 között:

Tóth Sándor 1845-1851
 Folman Károly 1851-1853
 Szalonnay Endre 1851-1854
 Lapsinsky János 1853-1857
 Pöstényi István 1854-1858
 Kiszely Ferenc 1859
 Nyilas Mihály 1857-1859
 Gugyela János 1858-1859
 Gyurka József 1859-1861
 Berzeviczky András 1859-1861
 Keresztesi József 1861-1863
 Töröcsik Mihály 1861-1868
 Kirchnopf Márton 1863-1865
 Farkas Imre 1865-1869
 Zupkó Ágoston 1868-1870
 Likér Ágoston 1869-1872
 Angyal Jáson 1870-1873
 Spórer Ignác 1872-1878
 Koncz Menyhért 1873-1875.
 Sztankóczy Hugó 1875-1877
 Nyárády Lajos 1877-1883
 Hegyfoky Kabos 1878- 1885
 Bakots Károly 1883-1884
 Petheő József 1884-1885
 Cserha József 1885-1888
 Dobó Ferenc 1886-1888

⁴⁷⁷ Plébániai Irattár, Kunszentmárton

Kovács Mátyás 1888
Fülöp Elek 1887
Wagner Ottó 1888
Barcsák Mihály 1888-1889.
Várady Gyula 1889-1891.
Csoltkó Pál 1889-1892.
Boros Pál 1889-1891
Pfeiffer József 1889-1892
Mezey Illés 1890-1892
Huszka Endre 1892-1895
Katona JÓzef 1892-1894
Melkó György 1894
Kállay Ákos 1895
Pigai István 1895-1898
Kovács Mihály 1895-1898
Zsembéri Miklós 1898
Papp Endre 1898-1905
Timon Zsigmond 1899-1901
Keviczky István 1901-1902
Leskó József 1902-1905
Németh József 1905-1907
Scheliga Mihály 1905-1906
Véber János 1906-1909
Bencze Lajos 1907-1908
Kiss Balázs 1908-1909
Lengyel László 1909
Szlovacsik János 1909-1913
Csetkovics Miklós 1909-1914
Kocsis Sándor 1913-1917
Fekete Miklós 1914-1915
Gulyás István 1915-1916
Mahunka Imre 1916
Léhmán Kálmán 1917-1922
Rákóczy István 1917-1920

Mednyánszky Márton 1920-1922

Giás József 1922-1923

Lázár Péter 1922-1926

Pintér Pál 1923-1929

Lang János 1926-1928

Dr. Nagy Sándor 1928-1933

Gál Gyula 1929-1932

Káplár Ágoston 1932-1936

Fekete Béla 1933-1934

Bányai Gr. Imre 1934-1936

Medgyessy Imre 1934-1936

Obeda Endre 1936-1937

Tóth Antal 1936-1937

Nagy Gábor 1937-1942

Benke István 1937-1938

Gecse István 1937

Dr. Lakatos Sándor 1937-1939

Bolya Ferenc 1938-1943

Csirmaz István 1939

Borsányi Lajos 1942-1943

Gersenyi Péter 1943-1944

Erős István 1943-1944

Nagy János 1943-1945

Tóth Gyula 1944-1945

Oláh Imre 1945

Katona István 1945-1947

Sindel Ferenc 1945-1947

Fürdök Frigyes 1947

Juhász Ferenc 1947-1948

Demeter István 1947-1949

Rác Imre 1948

Jeszenszky Emil 1948-1950

Tirpák Imre 1949

Eperjessy László 1949-1952

Szi-László Imre 1950-1951

A Tridenti Zsinat a káplánnevezés jogát a plébánosnak rezerválja. A plébános által foganatosított káplánfogadás abban a korban nem szorul semmi utólagos püspöki megerősítésre, vagy jóváhagyásra.

1724. szeptember 23-án, XIII. Benedek pápa kiadja az „In supremo militantis” kezdetű konstitúcióját, mely a káplánok kinevezését szabályozza. Így az eddig csak partikulárisan Spanyolországnak szóló „Apostolici ministerii” konstitúció rendelkezéséből az egész egyházra kiterjedő törvény lesz, miszerint a káplánokat a plébános választja és nevezi ki. A püspök csak jóváhagyja ezt a választást a káplánok előzetes vizsgáztatása után. Ugyancsak a püspök látja el a káplánt a megfelelő joghatósággal és felhatalmazásokkal. A püspöknek káplánnevezési joga csak akkor van, ha a záros határidőn belüli káplánválasztásra felszólított plébános nem tett volna eleget a püspöki parancsnak.⁴⁷⁸

A következő Codex Iuris Canonici 1918. május 19-i megjelenésével ez a jog megváltozik. A 476. kánon 3. §-a a következőleg rendelkezik: „Non ad parochum, sed ad loci Ordinarium, audito parcho, competit jus nominandi vicarios cooperatores e cler saeculari.” Tehát a püspök a plébános meghallgatása után nevezi ki a káplánt.⁴⁷⁹

Így látjuk, hogy a kunszentmártoni, de valamennyi kegyúri plébánia esetében a plébánosválasztás joga mellett a káplánválasztás lehetősége soha nem létezett. Korábban azért, mert ez a plébános joghatóságába tartozott, később pedig a püspöki kinevezés döntött ezekben a személyi ügyekben.

S talán ez érthető is, ha egy kicsit alaposabban megvizsgáljuk e kérdést. A püspökre, mint az egyházmegye legfőbb vezetőjére hárul a lelkipásztori felügyelet végzése. Neki kell gondoskodnia arról, hogy a joghatósága alá eső területen mindenhol a hívek lelkiigényének megfelelő számú pap legyen. Újmisés papjait ő neki kell a legjobban ismernie, hiszen közvetlen felügyelete alatt nevelkedtek a szemináriumban. Így aztán a legmegfelelőbb káplánt tudja kinevezni egy-egy plébániára.

A káplánok javadalmazását szintén a kegyúr állapította meg, s fizette azt ki Kunszentmárton eeében a Városi pénztárból. Egy kérés felterjesztésének rendes útja – ha káplánról van szó -, a plébános közreműködésével történik. Tehát rendes körülmények között ezt a kérést Trangoss József plébánosnak kellett volna elkészítenie és benyújtania a Városi Tanácsnak. A megszokott rendtől eltérően 1852. november 25-én készült Tanácsi

⁴⁷⁸ SZILAS, J., A káplánnevezés, Budapest 1939. 39-44.

⁴⁷⁹ CIC (1917) 476. c.

Jegyzőkönyv Lapsintzky János helybéli káplánnak fizetésének felemelése iránti kérelmét tárgyalja. A káplán fizetésének 190 pengő forintra történt felemeléséről tárgyalnak. A városi pénztár eddig 100 forint évi fizetés volt. A fizetés emelését azzal az indokkal utasítják el, hogy a káplán az adományokból és a misealapítványok stoláris díjából is gazdagon részesül, és így az évi fizetése eléri az 500-600 vforintot.⁴⁸⁰

Két különösen is kimagasló képzettségű káplán is tevékenykedett Kunszentmártonban. Szükségesnek látjuk munkásságukat nagyon röviden összefoglalni, hiszen nemcsak az egyházközség életét, hanem országunkat is gazdagították munkájukkal. Az egyik ilyen káplán volt a meteorológia terén is elismert Hegyfokó Kabos, aki Újlesznán született 1847. július 7-én, meghalt Túrkevén 1919. február 7-én. 1878-1885-ig teljesített Kunszentmártonban kápláni szolgálatot. Kunszentmártoni káplánként népkönyvtárat létesített, Veress János tanítóval együtt tizenöt év viszonylatában kigyűjtötte az anyakönyvekből a tankötelesek névsorát. A lelkipásztorkodás mellett 1883-ban kezdett el behatóbban foglalkozni a meteorológiával. Módszeres feljegyzéseivel és megállapításaival a rendkívül hiányos magyar szakirodalmat közel háromezer tudományos és tájékoztató értekezéssel gazdagította. Munkásságának középpontjában a hazai éghajlat, különösen az Alföld időjárásának jelenségei álltak.⁴⁸¹

A másik ilyen nagyszerű káplán Demeter István volt, aki 1914. december 13-án született a jászapáti tanyavilágban. 1938-ban szentelték pappá. Kunszentmártonba 1947-be helyezték káplánnak, ahol két évet töltött. Kunszentmártoni működése idején lelkipásztori munkája mellett hit-és erkölcs tanított az általános iskolákban és a parasztdolgozók tanítóképző intézetében. Vezette az ifjúsági egyleteket, irodalmi esteket szervezett. Irodalmi munkássága mellett behatóan foglalkozott filozófiával, pszichológiával, asztokarakterológiával és grafológiával, festéssel.⁴⁸²

⁴⁸⁰ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1852. nov 351.

⁴⁸¹ JÓZSA, L, *Kunszentmárton utcanévei*, Debrecen 1990. 67.

⁴⁸² JÓZSA, L, *Kunszentmárton utcanévei*, Debrecen 1990. 79.

9.4. A kunszentmártoni kántorok és javadalmazásuk

Ahhoz, hogy valaki kántor legyen, milyen követelményeknek kell megfelelnie? „Kántori állásra pályázhatnak mindazon római katolikus vallású magyar állampolgársággal rendelkező férfiak, akik valláserkölcsei szempontból kifogás alá nem esnek és a Zeneművészeti Főiskolán szerzett egyházkarnagyi oklevelük, vagy a Budapesti Nemzeti Zenedében orgonaszakon szerzett végbizonyítványuk, vagy kántori oklevelük van. Ha a pályázó nő, igazolja egyházi házasságkötését is. Elvált csak akkor pályázhat, ha az ágytól-asztaltól való elváltást az egyházi bíróság az asszony hibájából kimondta, vagy ha a feleség önkéntes távozásával és elváltásával kapcsolatban a pályázó hibátlanságát az egyházmegyei főhatóság megállapította.”⁴⁸³

Az egyházközség zenei életének meghatározó tagjai voltak a Mezey családból kikerülő kántorok, akik közel másfél évszázadon keresztül apáról fiúra adták ezt a tisztséget. Annak ellenére is, hogy választásuk alkalmával rajtuk kívül még jónéhányan pályáztak e feladatra.

Alapító őse, Mezei-Mezey János, 1809. augusztus 6-án Soltvadkerten született. A család 19. század végi emlékezete szerint atyja a község bírója volt. Pápán a bencés gimnáziumban hat osztályt végzett, kiképezték zenében és énekben is, azaz elvégezte a kisgimnáziumon. 1831. június 16-án a székesfehérvári egyházmegyéhez tartozó Sárszentmiklós plébánosa igazolja, hogy Mezey János praeceptorként és ludirectorként, azaz tanítóként és igazgató tanítóként, kántorként négy évig működött a településen. Útja ezután Kiskunhalasra vezet, ahol szintén kántorként működik, de csakhamar innét Kalocsára megy. Az ott eltöltött két és fél után Óbecsére kerül.⁴⁸⁴

Onnan az 1848-as forradalom idején elmenekül. „Mi Királyi Koronai Szabadalmas Tiszán inneni kerületben kebelezett Ó Becse Mező Város Bírója és Tanácsa” Mezey János R. Cath. Éneklő Úr itteni tizen-negyedfél évi éneklői hivataloskodása alatt valamint orgonási járatossága nem különben ritka kellemű éneklési tehetsége az egész városi lakósaink közbizodalját megérdemelve azt tökéletesen el is nyerte. Melyről is e rendkívüli háborús idő tekintetéből adjuk ezen bizonyító levelünket Ó Becsén September 25-én, 1848. évben.” Ezekről a körülményekről kunszentmártoni alkalmazásának iratai közvetett úton tájékoztatnak: „O Becsének a’ gyászos emlékü forradalom következtében szétdúlása miatt

⁴⁸³ BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest 1944. 28-31.

⁴⁸⁴ BARNA, G., *A Mezey kántorcsalád és énekes könyvei a 19-20. századból*, Szeged, 2009. 75.

ön hibája nélkül ottani 14 éviglenes kántorságában öszve gyűjtögetett minden vagyonától egészen meg fosztatott, 's 7 élő gyermekei szerentsétlen nejével együtt sujtatnának.”⁴⁸⁵

1850 januárjában már biztosan Kunszentmártonban találjuk, ahol 1850. február 9-ével a szokásos pályázat mellőzésével, a forradalomban tanúsított magaviselete miatt elbocsátott Medgyesy (Megyesy) József helyére.⁴⁸⁶ Az 1848-as szabadságharc elkötelezett híve volt. Az ellene felhozott vádak között szerepelt, hogy hazafias énekeket, valamint a Szózatot énekelte a szentmisék végén, Táncsics Mihály könyveit, ezen kívül a „Vasárnapi Egyesület és a „Segítsünk egymáson!” című lapokat olvasta, röpcédulákat terjesztett a városban, mellyel felkorbácsolta a lakosok kedélyét. Azt azonban meg kell állapítanunk, hogy befolyása jelentős volt a város életére. Vezető szerepet töltött be a civil életben. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a templomtorony gömbjében elhelyezett okiraton ott van aláírása a főbíró és a jegyző neve mellett! Haynau mindazokat, akik a szabadságharcban bármilyen szerepet töltöttek is be, hivatalukból elbocsájtja. Így történik ez Medgyesy Józseffel is, akit az új kántor kinevezéséig ideiglenesen Löwenbach Miklós jászladányi kántorsegéd helyettesített, majd pedig Mezey János, aki a kántori állás elnyerésére is beadta pályázatát, akinek jelentkezését örömmel fogadta a városi elöljáróság, mert „erkölcsi magaviseletét s az éneklésben és orgonálásban ügyességét tanúsító bizonyítványokkal ellátott folyamodása fel olvastatván, mindenek előtt azon kérdés: kívánja-e a választást, vagy csőd hirdetés útján óhajtja be tölteni. Rövid itt léte alatt is eléggé kitüntetett ritka ügyességű éneklési és orgonistai tehetsége, úgy ezen gyülekezetnek, mint a népnek is több alkalmakkal nyilvánított köztetszését érdemelvén ki,”⁴⁸⁷ Mezey Jánost választották meg a város kántorának. Javadalmazása a következőkből állt: „Szabad lakon felül járul nékie készpénz: 100 vfrt., 16 kila örletés, 60 kila búza, 45 kila árpa, 4 öl keményfa, 1 hizott sertés, 2 akó bor, 10 ittze vaj, 4 szekér széna, 4 szekér szalma, 80 font marhahús, 15 font fadgyú, 80 font só.” Stóláris díjazása pedig a következőképpen alakult: „Egy öreg halott temetéséért 1 vfrt, koporsóba kérésért 30 vfrt, mise alatti éneklésért 1 vfr, liberáért 1.30 vfrt, kis halott temetéséért 1.30 vfrt. Ezeken felül a butszutatóért járandó díjj követelése szabad tettszésére hagyatik és az illető félleli egyezkedésétől függ, és az alapítványi misékből járandó fizetése

⁴⁸⁵ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok 754/1851.

⁴⁸⁶ Medgyesy József kántor magaviselete, fegyelmi vétsége elegendő okot adott arra, hogy állásából elbocsássák. Ugyanis „az, akik államellenes cselekményt követ el, ilyennek tekintendő minden cselekmény, mely a magyar állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása, területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben megállapított alkalmazása, a trónöröklés rendje, az állam címere, jelvényei, vagy zászlaja ellen irányul. Továbbá valamely társadalmi osztály, nemzetiség, hitfelekezet, vagy a tulajdon, vagy szentesített törvények ellen izgat; azok hivatalukból elbocsájtandók. Vö. BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest 1944. 55-59.

⁴⁸⁷ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 63/1850.

is az eddigi szokás szerint húzza. Az iskolás gyermekeket és az ifjúságot hetenként bizonyos időben és általa választandó alkalmas helyen az éneklésben tanítgatni.”⁴⁸⁸ Az iskolás gyerekek énekre tanítása, valamint a szabad stóla többször konfliktus forrása volt mind Mezey János, mind Medgyesy József kántorsága alatt. Noha ezt az egyházmegyei zsinatok szabályozták, úgy tűnik, ez alól helyenként eltérést engedtek meg maguknak a kántorok.

Az 1850. február 9-i tanácsi jegyzőkönyvi kivonatban ugyanis így említi: „Ezen állomás elnyeréséért folyamodó és a kántori szolgálatot több hetek óta tellyesítő egykori O Becsei kántor Mezei János”.⁴⁸⁹ Medgyesy József Kunszentmártonban maradt, s nemcsak a két kántor, hanem „pártjaik” között is növekedett az ellentét. A „város főbírája és tanácsa” levelet írt az egri érseknek, aki azóta kiírta az új pályázatot a megüresedett kántori állásra. Levelükben arra hivatkoznak, hogy „miként miután mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy Ő excellentiájának a ténynek valódi állása aligha volt kellően előterjesztve: mai napon tartott gyűlésünk határozatához képest Eőkegyelmességéhez egy küldöttségünk által kívánunk járulni, amely küldöttség a dolog valódi állását felderítvén ... a nem ideiglenesen, hanem állandósítva elválasztott és szerződéssel is ellátott mostani kántor Mezey Jánosnak – a forradalom közben önhibáján kívül végpusztulásra jutása... és szánandó sorsa tekintetében is – állomásáni megmaradását kegyesen megengedni és a kántori állomásra a csőd hirdetés kívánatától szokott kegyes végzésnél fogva annyival is inkább el állani méltóztasson, mivel ez csak egy újabbi zavart s a nép közt az Elöljáróság tekintéllye ellen némely rossz, 's nyugtalan természetűek által élesztendő fondorkodást, és korteskedést idézne elő.”⁴⁹⁰ Folyamatos, éveken át tartó bosszantások és nézeteltérések után Mezey János 1852-ben lemondott a kántorságról. A városi elöljáróságnak írott levelében a következőkről számol be: „Mélyen tisztelt Városi Nemes Tanács! Felejthetetlen lévén előttem a mélyen tisztelt Nemes Tanácsnak azon engemet örök hála kötelező szívessége, mellyel engemet mint a forradalom dúlatai által mindenemtől megfosztott s végpusztulásra jutott számosabb nevetlen gyermekek atyját 1850-ik év elején e díszes Közösség Kántorává elválasztani s elválasztásom után közbejött rosszlelkű fondorlások ellen hatályosan fellépni, engemet oltalmazni, jó érzésében és kedvezéseiben szakadatlanul részesíteni szíveskedett, - s éppen ezért fájdalmas érzéssel ugyan, de mint egy az engemet minduntalan nyugtalanító, személyem és becsületem ellen alattomos módokon áskálódó s rossz lelkű ellenségeim

⁴⁸⁸ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 63/1850.

⁴⁸⁹ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 754/1851.

⁴⁹⁰ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 754/1851.

méltatlankodásaitól kényszerítve határoztam el magamat arra, hogy az Ó Becsei engemet még most is szerető népnek ... azon szíves meghívást hogy az ellenem a Községben áskálódó ... irigyeim mardosásaitól ment lehessen, elfogadjam. Vegye ezért a Nemes Tanács szokott kegyelettel azon kijelentésemet, mi szerént én mostani kántori hivatalomat csak e folyó évi october hó utoljáig vagy is ez és befejezéséig szándékozom s november hó elejével pedig a nekem nyugottabb lakást és élvezést ígérő Ó Becsei községben szándékozom folytatni kántori pályámat. Kun Szent Mártonban Július 10-én 1852.”⁴⁹¹ Ám a városi tanács „kántori pályájának községünkbe további folytatására” hívta fel,⁴⁹² marasztalni próbálta. Nem alaptalanul. Hiszen személyében „a helybeli Apát és plebánus Urnak, mint a Városi Elöljáróságnak és a Nép legnagyobb és jobb érzésű részének meglegedését és köztetszését érdemelte ki, - igen sajnállanánk, ha Ön egy némely nyugtalan kedélyű irigyeinek inkább megvetést, mint figyelmet érdemlő bosszantásain s fondorkodásain megindulva, községünket illy hamar elhagyná!”⁴⁹³ Az anyagiakat, a kántori javadalmazást illetően is világos képet ad ez a marasztaló levél: „Miután a jövedelme Önnek községünkben is csak nem az Ó Becsei kántorságéhoz hasonló volna, így anyagi tekintetben a községünkben megmaradása által semmit sem veszítene.” Mezey János alapos megfontolás után Kunszentmártonban maradása mellett döntött, így viszont Óbecsén Lajos fiát tudta kántorként elhelyezni.

Mezey János 1861-ben azonnal másodszor és végképp lemondott. Szeretett volna saját becsületének és jó hírének védelme érdekében tisztában lenni azzal, hogy Őt az Érseki Hatóságnál mi mindennel vádolják. Ezért, amikor lemondását a kerületi esperessel is közli, levele végén egy kérést is megfogalmaz: „...Fő Tisztelendő Esperes Urat arra a legalázatosabban felkérném, hogy az ellenem beadott vád pontokat nékem által adni szíveskedjék, hogy én azokra felelhessek.”⁴⁹⁴ Az 1850. januárjában állásából elmozdított Medgyesy József kántor tisztébe visszahelyezését óhajtó, a 48-as örökségre hivatkozó helyi csoport a politikai elnyomás gyengülésével megerősödött. Ők hosszas levélben kérték, hogy Mezey Jánost a kántori szolgálatból távolítsák el, és Medgyesy József legyen ismét a kántoruk.⁴⁹⁵ Az igen kellemetlenné vált és csillapodni nem akaró viszályok lezárásaként az egri érseket a Nagykun kerületi Kapitány tájékoztatja, 1862. szeptember 12-én: „... Csupán

⁴⁹¹ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1852

⁴⁹² EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1862.

⁴⁹³ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok., 1852. július 10.

⁴⁹⁴ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1861

⁴⁹⁵ „...ezennel kérjük meg Excellenciádat, hogy Mezei Jánost kántori állomásától mielőtt elmozdítani kegyeskedjék. Azon édes remény karjai közt ringatattva, hogy ... az ekkép megürült kántori állomásra Mezei elődjét Medgyesy Jósefet vissza tétetni, s ez iránt a kellő intézkedést kiadni kegyeskedjék.” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1861

azt bátorodom Excellentiád előtt megjegyezni, hogy a keresztényi s emberbaráti szeretet szempontjából indulva ki, folyamodó Mezey Jánost vigasz nélkül hagyni nem lehet.” Majd egy megoldási lehetőséget is javasol a vitás ügy eldöntésére, hogy vajon ki is az alkalmasabb a kántori állásra, amikor ezt írja: „A kérdést legjobban megoldani s a kunszentmártoni egyházban beállott zavarokat legcsélszerűbben lecsillapítani úgy vélekedem, hogy a kántor választás Mezey és Megyesy között újra próbáltatnék meg s az ekként újból megválasztandó kántornak tételnék kötelességévé, hogy évenként fizessen a hivatalból kimaradandó kántornak míg t.i. ez rendes fizetéssel ellátott állomást nem nyerend – kárpoztulásul.”⁴⁹⁶ Hogy az ügy végre valahára lezáruljon, ezért az érsek megbízta az alesperest, hogy az ügyről pontos jelentést tegyen. A szükséges tájékozódás után ezt a hosszúra nyúlt kényes ügyet az érseki hatóság a következőképpen zárja le: „Mezey János volt kántor megkapván a várostól azon 315 forintnyi összeget, melyhez szerződése 4-ik pontja értelmében igényt formál, minden további követelésről a közönség irányában ünnepélyesen lemondott.”⁴⁹⁷ Medgyesy József 1861. február 16-n folyamodott visszahelyezése iránt.

A tanács a kérést méltányolja, annak idején történt letételét „ármánykodásnak tartja.”⁴⁹⁸

A február 17-i népgyűlésen felolvasták a határozatot. Az egri érseknél elérték, hogy Medgyesy József a kántori állásba visszakerült.⁴⁹⁹ Ő volt a kántor, egészen 1872. júniusában bekövetkezett haláláig. Medgyesy József halála után a „helybeli pártfogóság által pályázat hirdettetett, és szeptember 11-dikére tűzttetett ki.” A pályázatot a Budapesti Hivatalos Közlöny 199. számában jelentették meg. A kiírásra 12 pályázó jelentkezett.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1862.

⁴⁹⁷ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1862.

⁴⁹⁸ EFL, Alesperesi látogatások 586/1861. A kunszentmártoni tanács levele az egri érsekhez, 1861. február 16.

⁴⁹⁹ D. a J. Kr.!

Nagyontisztelendő Plébános Úr!

Kunszentmárton városa közönségéhez intézett leveletem, mely által a Medgyesy Józsefnek a helybeli kántorságba visszahelyeztetése véglegesen megállapítottatik és megerősítettik. Uraságoddal kellő tudomás és a visszahelyezett kántor értesítése végett az alább következő másolatban közlöm. Ngod lelkipásztori hivatásánál fogva szintén odahatni iparkodjék, hogy a város polgárai közötti jó egyetértés és bizalom mielőbb helyreálljon és megszilárduljon. Egyébiránt ájtatos emlékébe ajánlott hajlammal vagyok Uraságodnak Egerben, 1861. évi május 8-án, Szíves rokona az Úrban Máriaffy, Érs.helynök. Plébániai Levéltár, Kunszentmárton 586/1861.

⁵⁰⁰ A kántori állásra jelentkezők: 1. Bencz Márton szentesi ének és zongora tanító, 2. Erdélyi Sándor szegvári segédkántor, 3. Fölföldi Sándor szelevényi kántor és tanító, 4. Jablonszky Nándor reál tanár pesti belvárosi tanító, 5. Lazur Lajos színérváraljai kántor, 6. Lovas János alsószentgyörgyi kántor, 7. Mezey János kaposvári kántor, 8. Péteri Ferenc csányi kántor, 9. Szabados Alajos cibakházi kántor, 10. Szilvássy Sándor tápéi kántor, 11. Trojér József helybeli kántorsegéd, 12. Andrásy János félegyházi segédkántor.

A jelöltek meghallgatása 1872. szeptember 11-én a reggeli mise után történt, s 11 óráig eltartott. A nagyszámú jelen lévő nép mellett a „műértők között Tóht István h.ü. ör és Herzán Adolf urak mint ének és zene értők” voltak meghívva.⁵⁰¹ „A kántorok próbatétele, rendesen ment végbe, azonban ámbár a választás előtti értekezleten a pártfogóság által elhatároztatott, miként törvényesen 3-at ki fognak jelölni és Nagy méltóságodnak felfogják terjeszteni, ezen felterjesztést azonban nem tették azon oknál fogva, hogy bárkit is métóztatnék Excellentiádnak megerősíteni, a nép kedéllye le nem csillapodnék.” A meghallgatást követő gyűlésen⁵⁰² ifj. Mezey Jánost végül is közfelkiáltással választották meg. Szolgálatát 1887. november 1- től kezdi meg.⁵⁰³ A szükséges főpásztori megerősítést ajánlja Tóth Sándor plébános is,⁵⁰⁴ mert „a kántor megválasztása csak az egyházmegyei hatóság jóváhagyásával válik jogerőssé.”⁵⁰⁵

Az új kántor bérét az alábbiakban határozták meg: 1. szabad lakás, 2. készpénz 630 frt, 3. az alapítványi miséktől osztalék, 4. szabad stóla az eddigi gyakorlat szerint.⁵⁰⁶ Az ő kántori szolgálatának gyümölcsei mind a mai napig érezhetők az egyházközség életében. Ő volt az, aki tehetséges énekszerzőként a nép ájtatosságát előmozdítani kívánta, s ezért egy „Istent dicsőítő Egyházi Ének Könyv” címmel ír, „mint a nép által óhajtottat, de már mint szokásossat is.” Ezt a művét egyházi jóváhagyásra terjeszti fel az érseki hatósághoz.⁵⁰⁷ A szigorú egyházzenei és teológiai bírálatot Zsaskovszky József papnöveldei lelki igazgató végzi, aki levelében a bírálatot így zárja: „A helybenhagyására nem ajánlhatnám.” Időnként szolgálatában és az ezekért várt juttatásokban előfordultak túlkapások is. Szántó József helybeli gyógyszerész, panaszt emel a plébániai hivatalnál, mert a temetés kántori díját magasnak találta. Ugyanis a kántorral 55 frt 50 korona felszámított díjban egyeztek meg. Kiténik, hogy nem volt megrendelve bucsuztató ének éneklése, s noha Mezey János kántor azt állítja, hogy egy külön alkalmi éneket készített, amely a szem- és fültanúk szerint el sem lett énekelve. Mindenesetre ez a probléma alkalmat adott arra, hogy a kántor díjazását a Városi Tanácsnál felülvizsgálják. Megvolt-e a joga a kántornak, „kénye-kedve szerint felszámítani a stolát, levéltárunkból a megválasztására vonatkozó iratokat felkerestük.

⁵⁰¹ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 467/1872.

⁵⁰² „Ezután a bíráló választmány a város udvarára híván a választó közönséget, a bizonyítványok vizsgálatát kezdte meg, azonban ezt végre nem hajthatván – két párt nyilatkozott, egyik a nagyobb Mezey Jánost ohajtotta, a másik Péteri Ferencz csányi kántort éltette, és ezek után felkiáltásokkal a többségben levő párt Mezey Jánost hangoztatván ezt választotta meg.” EFLvéltár, Kunszentmárton egyházi iratai, 1887.

⁵⁰³ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek 480/1872.

⁵⁰⁴ EFL Alesperesi látogatások jegyzőkönyve 1521/1872.

⁵⁰⁵ BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest 1944. 54.

⁵⁰⁶ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 424/1872.

⁵⁰⁷ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1883.

Ezekből kitűnik, hogy a szabad stóla az eddigi gyakorlat szerint illeti a kántort, ennél fogva ámbár egyházjogunk szerint a kántor javadalmazásának megállapítása a patronust, jelen esetben Kunszentmárton város tanácsát és képviselőtestületét illeti meg, mindemellett most, míg Mezey János tölti be az itteni kátnori állást, a javadalmazás újabb megállapításának tárgyalásába bocsájtkozni nem kívánunk.” Az elkövetkezendő időkre pedig megállapították, hogy „meggyőződésünk, hogy a vallási szertartás teljesítése nem adhat jogot senkinek sem mások kárából illetéktelen haszon beszedésére, és a „szabad stola” alatt nem lehet határtalan összegig menő követelés jogosultságát érteni.” Az érsektől útmutatást kérnek, hogy „a főpásztori hatósága alá tartozó főegyházmegyében mily általános szabály áll fenn az egyes szertartások, mint például: mise, koporsókérés, temetés stb. elvégzéséért a kántor díjazására nézve. Továbbá a szabad stola korlátlan összeg felszámítására és felvételére jogosult-e a kántor. És végül: Temetések alkalmával a külön megrendelt bucsuztató készítéséért és énekléséért tetszése szerint számíthatja-e fel a kántor a díjakat?”⁵⁰⁸

Mezey János, levelet írt az alespereshez, melyben rögzíti a kántorra eső stólarészek összegét, vagyis, hogy „a rendes stolának fele a kántort is megilleti gyakorlat szerint.” A búcsuztatókra vonatkozóan pedig azt írja, hogy „a temetéseknél elmondott ének szerkesztéséért és elénekléséért úgy mint másoknál is 22 fr-ot számítottam mely felszámításhoz teljes jogom volt, mivel ezen szolgálatért szerződéseim szerint is szabadon szedhetem a díjakat. A bucsuztatók 4 f 20 krtól alku szerint.”⁵⁰⁹

Mezey Nepomuk János 1888. decemberében halt meg.

A városi tanács a kántori álláspályázatot a Néptanítók Lapja 1889. 90. számában tette közzé. Ebből értesült a legtöbb vidéki jelentkező, így Mezey István makói kántor is. Az új kántorválasztást a tanács, az orgonaépítéshez alkalmazkodva,⁵¹⁰ 1889. október 1-re írta ki.⁵¹¹ A választási bizottság 80 szavazatából 48 Takács Pius ozorai kántorra esett, aki később még október 25-e előtt, visszamondta a helyet. Az 1889. november 25-re újból kitűzött kántorválasztásra tizenhárman adták be anyagukat.⁵¹² Ezt a választást Mezey

⁵⁰⁸ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 100/1887.

⁵⁰⁹ Egri Főegyházmegyei Levéltár, Kunszentmárton egyházi iratai, 1887

⁵¹⁰ A templom második, 1814-ben készült orgonája is néhány évtized múlva használhatatlanná vált. A 743/878. számú tanácsi végzés alapján összeállított templomi leltár az orgona állapotáról ezt írja: „Az orgona 22 változattal... hasznavehetetlen. Az összes változat nem használható.” Ezért határozták el 1888-ban az új, Dangel Antal által készített orgona felállítását. Vö: JÓZSA, L., *Isten hajléka az emberek között*, Szeged 2009. 208.

⁵¹¹ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1889.

⁵¹² Név szerint: Balga István napkori kántor, Brozik Pál szentendrei kántor, Bugyát Ignác alsónémedi kántor, Seres János sámsoni kántor, Felföldi György nagyváradai kántor, Mezey István makói kántor, Mánoki István ceglédi kántorsegéd, Szulányi Ignác jankováczi kántor, Pintér Miklós halasi kántor, Skultéti Bertalan jászapáti

István, makói kántor – az elhunyt Mezey Nepomuk János öccse -, 47 szavazattal nyerte meg.⁵¹³ Működése alatt folytatódta a viták a stóladíjakkal kapcsolatban. 1908-ban fizetésének emelését kéri 1260 koronáról 1800 koronára. „Az előjáróság javasolja, hogy tekintettel a kántornak 12 élő gyermekére, tekintettel a drága megélhetési viszonyokra, tekintettel arra, hogy a stolajjövendelme Kuncsorba, Mesterszállás és a görgetegi telepítéssel nagyon megcsökkent, személyi pótlék címén fizetése emeltesék fel 1260 koronáról 1600 koronára, vagyis 340 koronával 1909. évi január 1-től kezdődőleg.”⁵¹⁴

1910-ben kéri a képviselőtestületet, hogy a „kántorális laknál” szoba építése iránt érdeklődjön és egy segédkántori állás szervezésére bírja a testületet. Ezt azonban azzal utasítják el, hogy ha „szükség van segéd kántor tartására, azt a kántornak kell javított fizetéséből s a szaporodó kántori teendőkkkel mindenestre szaporodó kántori jövedelemből tartani.”⁵¹⁵

A kántor helyettesítése mindig is a legjobban vitatott kérdések egyike volt. Az említett probléma megoldásának helyes értelmezésében segítséget nyújthat számunkra a kántorok munkaviszonyára és magatartására vonatkozó Codex Cantorum című könyv vonatkozó rendelkezése: „A kántori teendők ellátása a kántor személyes kötelessége, aminek teljesítését tetszés szerint nem bízhatja másra és asaját kényelmére nem tarthat segédet. A kántort helyettesíteni kell, ha a teendők sokasága, betegség, szabadság, eltávozás vagy katonai szolgálat miatt nem tud eleget tenni kötelességének.”⁵¹⁶

Mezey István és Dósa József helybeli születésű plébános között is gyakoriak voltak a súrlódások. Talán azért, mert nem érezte a mindig is meglévő szabálynak alapvető fontosságát, hogy „a kántor hivatali működésében a plébánosnak van alárendelve. A plébános a kántor előjárója. Ez a viszony ne a rideg parancsolás-engedelmesség legyen, hanem a kántor részéről udvarias szolgálatkészség, a plébános oldaláról pedig úri mérséklettel gyakorolt bölcs irányítás. A plébános ne lépjen fel a kántorral szemben túlzott és indokolatlan kívánságokkal, viszont a kántor se álljon meg makacsul a szabályok által előírt kötelesség határánál.”⁵¹⁷ Mezey kedvelt, és a helyi közéletben is aktív szerepet vállaló kántora volt a városnak. Kántori munkája mellett novellákat, tárcákat írt és újságot is szerkesztett. Mezey István 1913. december 16-án elhunyt. A községi tanács, az új kántort –

tanító, Szíjártó Ferenc világosi kántor, Kelemen Bertalan helybeli helyettes kántor, Vágó Károly alpári kántor.

⁵¹³ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 5504/1889.

⁵¹⁴ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 424/1909.

⁵¹⁵ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 191/1910.

⁵¹⁶ BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest 1944. 20.

⁵¹⁷ BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest 1944. 157.

ifj. Mezey Istvánt -, pályázat nélkül meghívta a kántori állásra.⁵¹⁸ Beiktatása alkalmával, 1914. március 8-án, a község szabályozta javadalmazását és kötelességeit is. Javadalma: 1., évi 1260 korona készpénzben, 2., szabad lakás, 3., misealapítványokból az eddigi felosztási arány szerinti rész, 4., az egri érseki hivatal által 1889. augusztus 9-én jóváhagyott stóladíjak. Fizetése pedig az 1889. augusztus hó 9-ik napján jóváhagyott stóladíjak szerinti megosztásból származik, miszerint: Énekes miséért 1 K, Három papos miséért 3 K, Püspöksüveges miséért 6 K, Liberáért a templomban 1 K, Három papos temetésért 10 K, Kis és nagy halottért kis ingben 50 f, Pluviáléban 1 K, Püspöksüveges temetésért 15 K, Liberáért 1 K, Koporsóba tételért 50 f, Búcsúztató 4 versszakig versszakonként 1 K. Öt versszakon felül minden versszakért 2 K. Koporsóba tétel a halottas háznál a temetéstől külön végzendő. Temetéskor a halottas háznál a temetéstől külön végzendő. Temetéskor a halottas háznál legalább három versszak magyar ének énekelendő. Polgári törvények szerint nagykorú egyének temetéséhez a kántor személyesen tartozik elmenni és énekelni. Teljesen vagyontalanul elhaltnak temetése díj nélkül végzendő. Mindig is gyakorlat volt, hogy amikor a plébános az elhunyt szegénységére való tekintettel a temetést ingyen végezte, a kántornak sem volt szabad a temetésen való közreműködésért bármilyen összeget is kérni. Ez a bevételtől való elesés nem mehetett a temetés méltóságának rovására.⁵¹⁹ Egyik temetőhöz tartozó körletből a másik temetőbe való kivételes temetkezések alkalmával sem kérhető dupla stóla. Kötelessége: 1., nyilvános istentisztelet alkalmával orgonálni és énekelni, 2., az előírt latin mise responsoriumait az előírt korális dallam szerint énekelni, 3., az egyházmegyei hatóságok által jóváhagyott énekeket bevezetni, a gyermekeket az iskolában, a felnőtteket a templomban vasárnap délután énekelni tanítani, 4., a maga költségén kisegítőt tarthat, 5., követi a plébános utasításait, 6., valamelyik nyugdíjintézetbe belép, 7., köteles négy 12 éven alóli testvérét nevelni. A kántori állás átvételekor pontos leltár készült, amely által nyomon követhetjük a kántor, de ezáltal az egyházközség vagyoni helyzetének ezt a részét.⁵²⁰

⁵¹⁸ Előadó főjegyző előterjeszt, hogy ... a Mezey István halálával megüresedett római katolikus kántori állásra az elhaltnak legidősebb fiát ifj. Mezey István jelenlegi vingai róm. Kath. Kántort meghívta, ki is miután a képviselőtestület 247/kgy. 1913. sz. határozata vele közölte – kijelentette, hogy az abban foglaltaknak készséggel tesz eleget, a kántori állást és a díjlevél tervezetét elfogadja. A képviselőtestület ifj. Mezey Istvánt minden pályázat hirdetés nélkül kunszentmártoni róm. Kath. Kántorra egyhangúlag megválasztja.” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1913.

⁵¹⁹ BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest 1944.178.

⁵²⁰ „Ingatlan. Kántori lakás udvarral s kis kerttel. Kőépület cseréptetővel. Ezen beltelek „Kunszentmárton község” tulajdonát képezi s az 1. számú betétben 1821. hr. Sz. alatt 285 négyszögöl területtel van bejegyezve. Az épületben van: négy szoba vaskályhával, konyha tűzhellyel, kamra, istálló, padlás és pince, illemhely. Az utcára van 3 ablak, az udvarra 1 páros ablak. Ajtó van az egész lakáson az udvarra 5, bent 4. Kapu és utcaajtó 1-1 drb. Kőfalba illesztve. Egyéb ingatlan nincsen. Ingóság: a templom kórusán: egy kötet Tárkányi-énektár

Mezey István 1936. szeptember 22-én, szolgálatának 23-ik évében, 55 éves korában váratlanul elhunyt. Az új kántor megválasztása az egyházközségek megalakulásának, valamint az egyházvédnökség szerepének egyre inkább háttérbe szorulása egy újabb kérdést vetett fel: ki és hogyan választja meg az új kántort. Az Egri Főegyházmegyei Zsinati határozat leírja, hogy a kántort az egyházközségi képviselőtestület választja. Az 1925. évi III. szám alatt kelt főpásztori körlevél 3997. száma pedig úgy rendelkezik, hogy a tanítóknak és kántoroknak az egyházi főhatóság által kijelölt három pályázó közül való megválasztása ugyancsak az egyházközségi képviselőtestület hatáskörébe tartozik, vagy továbbra is az egyházvédnökségnek, mint kegyúrnak joga marad. Az érseki rendelkezés szerint Kunszentmártonban az addigi jogszokás alapján a kántort megválasztani a községi képviselőtestület, mint az ottani egyházvédnökség képviselője jogosult. Az egyházi szabályok szerint a helyettesítés is pályázat és választás útján kellene, hogy történjen, de ettől a kegyuraság szívesen eltérne, ezzel kikerülve egy feleslegesnek tűnő választási eljárást lefolytatni. Ezért a városi előjáróság, javaslatot tesz a főegyházmegyei hatóságnak, hogy ideiglenesen, helyettes kántornak bízzák meg az elhunyt kántor öccsét, Mezey Lászlót, aki ekkor „33 éves, okleveles kántor, az itteni egyházi és éneklési szabályokat teljesen ismeri, éneklése a nép éneklésével teljesen egyező. Helyettesi működéséért a községtől semmit sem kér, csupán csak az özvegytől kap valamit, amit a községre nézve igen fontos körülmény, mert helyettes fizetésére a községnek költségvetési fedezete egyáltalán nincsen és fizetést adni nem tudnánk, mivel a fizetés és természetbeni lakás élvezete 3 hónapig az özvegyet illeti.”⁵²¹ Az új kántor megválasztását az egyházvédnökség a kántorpróbát január 14-re, a választást január 21-re tűzte ki. Közben azonban ellentétes vélemény alakult ki. Ugyanis az egyházi főhatóság nem kívánt élni a jelölés jogával, a választás tekintetében szabad kezet adott az egyházvédnökségnek, akik ebben az esetben nem voltak a választási formásokhoz kötve, csupán a saját szervezeti szabályaikat kellett követniük. 28 okleveles pályázó jelentkezett a meghirdetett kántori állásra.⁵²² A kegyuraság ezért úgy döntött, hogy tekintve a téli nagy hideget, a nehéz gazdasági körülményeket, a pályázók részéről nagy áldozatot kívánó távolságok megtételét, és 27 pályázó így hiába fáradsa. Az érseki hatóság azonban utasította a képviselőtestületet, hogy a szabályok megtartásával kell érvényesen lebonyolítani a kántorválasztást. A választást aztán január

és egy kötet Csima István-féle Gyászénektár. Más ingóság nincsen. Kelt Kunszentmártonban, 1914. március hó 8-án.” EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1914.

⁵²¹ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1936.

⁵²² Pályázók voltak: Ördögh Imre, Petkó Ferenc, Lászlófy József, Visy Antal, Gyapja János, Baranyai Rezső, Antus András, Inczedy Kálmán, Kurányi György, if. Felhammer Gyula, Rácz Alajos, Kenyeres Zoltán, Székely Ferenc, Mezey László, Dudich István, Fehér Gábor, Bánhegyi Gyula és Kóczián György kántorok.

26-ra tűzte ki a képviselőtestület. Ezen az orgonajátékot Timon Zsigmond apátplébános bírálta, az éneket pedig Viecek József esperes. A választás eredményeként Mezey László lett az új kántor.⁵²³ A díjlevélben részletesen szabályozva van jövedelme. Eszerint javadalmi földbirtoka nincs. Fizetése évi 2196 pengő, amit az egyházzédség a község pénztárából kiutal számára. Természetbeni lakás. A misealapítványokból az őt illető járandóság a szokásos felosztási arány szerint. Továbbá az 1927-ben készült és akkor jóváhagyott, majd 1934-ben megerősített stólailetmények felosztása szerint jár. Teljesen szegények temetése díjmentes. Karinges temetés kis halottnál 1 P. Karinges temetés felnőtt halottnál 1.50 P. Palástos temetés kishalottnál 1.50 P. Palástos temetés felnőtteknek (kop. Kérés nélkül) 2 P. Palástos temetés koporsó kéréssel egyszerre tartva 3 P. Palástos temetés koporsó kéréssel együtt, temetői liberával 3.765 P. Három papos temetés (csak maga a temetési aktus) 15 P. Három papos temetés külön koporsó kéréssel 20 P., Három papos temetés külön koporsó kéréssel liberával 25 P, Három papos temetés külön koporsó kéréssel, liberával és szentmisével 40 P. Három papos szentmise külön (nem temetés) alkalmával 15 P, Három papos mise külön liberával (nem temetés alkalmával 20 P. Ház, vagy kriptá szentelés 5 P, Egy papos énekes mise után 1.25 P, Egy papos énekes liberás mise után 2 P. A kántornak az egyházi rendeletek és szokások szerint mindig a plébános személyét megillető stóladíj fele jár, úgy a temetésekre szent miséknél, mint más olyan szertartások után, melyeknél a hívek a kántor közreműködését kívánják. A teljesen szegényeket teljesen ingyen tartozik eltemetni. Búcsúztatókat énekelni a fennálló egyházi rendeletek szerint tilos. A külön kívánt énekekért járó díj a községi képviselőtestület, mint az egyházzédség szerve által a következőkben állapított meg: külön kívánt énekekért 3 versszakig 8 pengő, ezentúl versszakonként 3 pengő.

A kántor nyugdíja: az egyházmegyei zsinati törvények XIII. fejezetének 145. szakasza 9. pontja szerint: „A kántor, miután nyugdíjra jogosultsága általában nincsen, valamely magán nyugdíjintézetbe, vagy biztosító intézetbe iratkozzék be, és a díjakat pontosan fizesse. A díjakat az elöljáróság fizeti és pedig olyképen, hogy azt a kántor rendes havi fizetéséből levonja.” A kántornak, özvegyének és árváinak külön megállapodás hiányában sem az egyházmegyei hatósággal, sem az egyházközséggel szemben nincs nyugdíjra, illetve nevelési járulékra igényük. Éppen ezért a kántort mind az egyházközség, mind az egyházmegyei hatóság kötelezi, hogy valamely nyugdíjintézetbe beiratkozzék s fizetéséből a díjak levonását és közvetlenül az intézet pénztárába való beszállítását

⁵²³ Mezey László 31, Murányi György 7 szavazatot kapott, a többiek nem kaptak szavazatot. EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1/kgy. 1937.

megengedje. Fizetése lehetőleg ugyanakkora legyen, mint amekkora a vele azonos szolgálati évvel rendelkező tanítóé.⁵²⁴ Vele ért véget a Mezey-család évszázados működése Kunszentmártonban.⁵²⁵

A kántorok javadalmazásának újabb szabályzata 1924-ben készült el. Ezek szerint a:

II. a kántor stola illetménye

4. Misékre nézve

13. énekes miséért 50 kr

14. asszisztantialis miséért 1 ft 50 kr

15. abbatialis miséért 3 frt

16. Liberáért a templomban 50 kr

5. Temetésekre nézve

17. kis és nagy halottért kis ingben 25 kr

18. ” ” ” pluviáléval 50 kr.

19. asszisztantiális temetésért 5 ft

20. abbatialis temetésért 7 ft 50 kr

21. liberáért 50 kr.

6. búcsúztatókra nézve

22. öt versszakig minden versszakért 50 kr

23. öt verszakon felül minden verszkért 1 ft

24. megjegyzések 1. ha az elhaltért énekes mise mondatik, a koporsóba tételért különdíj nem jár, ellenesetben 25 kr., fizettetik. 2. szor temtéskor a halottnál legalább három verszak magyar ének éneklendő. 3. Polgári törvények szerint nagykorú egyén temetéséhez a kántor személyesen tartozik elmenni és énekelni. 4. teljesen vagyontalanul elhaltak temetése díj nélkül végzendő.⁵²⁶

⁵²⁴ BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest 1944. 104.

⁵²⁵ BARNA G., *A Mezey kántorcsalád és énekes könyvei a 19-20. századból*, In: Istent dicsőítő egyházi énekkönyv, Szeged 2009. 443-452.

⁵²⁶ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratai, 1924.

9.5. A harangozók

A harangok villamosítása előtt évszázadokon át szükség volt harangozókra, olyan személyekre, akik a toronyban szolgálatot vállalva nemcsak a liturgikus alkalmakra és a napszakoknak megfelelő harangzásoknak tettek eleget, hanem ezenkívül bizonyos értelemben rendészeti feladatot is elláttak. A kunszentmártoni Nagytemplom 60 méter magas tornyát körülbelül 40 méteres magasságánál egy ún. kerengő, külső erkély övezi. Így a torony teljesen körüljárható, ami ezáltal kiváló arra, hogy onnét messzire ellátva, a „tormos”- ahogy Kunszentmártonban hívták a harangozókat, figyeljék a várost, hogy nem keletkezett-e valahol tüzeset. Különösen fontos volt ez a nyári szárazságok idején, mert ezáltal nemcsak a szántóföldek, hanem az egész város területe veszélybe kerülhetett volna. Később a harangok átszerelése, és villamos árammal való működtetését követően feleslegessé vált a harangozói státusz további fenntartása, mellyel a város egy sajátosan szép „hivatala” a feledés homályába veszett.

9.5.1. A harangozók választása és javadalmazásuk

Az általunk vizsgált időszak első bizonyítéka a harangozókkal kapcsolatban, az az a levél, melyben 1853-ban a toronyőrök lemondanak, és erre az állásra az újakat „közhírré tétel útján kívánják meg választani.”

Kiss Flórián harangozót azzal a váddal állítják a városi tanács elé, hogy a nép állítása szerint munkájáért jóval több fizetést követel, mint amit a stoláris járandóságban részére megállapítottak. 1843-ban megállapították a harangozók stóladíját, így ehhez kell ragaszkodni. Vagyis: „Minden egyes verselésért 6 p. Temetésnél való harangzásért, ha az öreg halott részére történik 12 p. temetésnél való harangzásért, ha az fiatal halott részére történik 6 p. lélekváltság húzásért 2,5 p. liberáért v. mise alatti koporsó kitételért 18 p. temetésért 24 p. esketésért 6 p. Ezután a toronyőrök azzal a kéréssel álltak elő, hogy fizetésüket a városi tanács emelje meg, kívánságuk szerint 12 font szalonna és ugyanennyi só, melyet a testület jóváhagyott.⁵²⁷

⁵²⁷ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 335/1853. 22.

9.5.2. Kunszentmártoni harangozók

9.5.2.1. Kiss Flórián (1823-1856)

Az ő szolgálatáról hiányos információink vannak. 1824. augusztus 28-án el lett rendelve, hogy Kiss Flórián harangozó a gyertyavégeket és csurgásokat a Curátornak beszolgáltassa. 1825. április 16-án Kiss Flórián harangozó az órára való felvigyázásért bizonyos évi bért kér, de nem kap. 1825. október 8-án pedig conventiós házának javítását kéri. 1836. december 3-án Kiss Flórián tekintettel a hívek szaporodására, ostyasütésre az eddigi 2 kila helyett 3 kila búzát kap, de a fa megmarad továbbra is az 1 öl.⁵²⁸ Javadalmazásáról a Tanácsi jegyzőkönyvben olvashatunk. 1838. november 24-én fizetésének felemelését kéri. A tanács, bár maga is kevesli a 65 Vfrt készpénzfizetést, mégis elutasítja kérelmét. 1839. november 9-én eddigi 20 Vfrt házbére 25 frtra emelkedik... mindaddig, amíg részére harangozói lakása elkészül, amit tudunk a fentebb leírtaknál, hogy soha nem épült meg ez a szolgálati lakás. 1850. május 11-én a harangozó az üres jegyzői lakást kéri magának, mivel a templomtól távol eső saját háza szolgálatának nagy kárára van. Lakáspénze lévén – elutasítják kérelmét. Ezt a kérését 1853. április 3-án megismétli, ugyanazzal az eredménnyel.

9.5.2.2. Kiss Antal (1856-1862)

Szolgálatáról semmiféle feljegyzés nem maradt.

9.5.2.3. Kiss József (1856-1909)

Kiss József mint szolgálatának idejéből is látjuk, idős korában is készséggel vállalta a harangozói állást. Megromlott egészségi állapotára, valamint gyengülő fizikumára hivatkozva egy segédharangozót kért maga mellé a Városi Tanácstól. „Aggságára való tekintetből szolgálatainak pontos teljesíthetése céljából mellé egy segéd egyháfi alkalmazata miatt.” Válasz: „A kérelmet a képviselőtestület nem teljesíti, mert nem rendelkezik oly alapokkal, melyből a segéd egyházi javadalmazását fizethetné.”⁵²⁹ Kiss József 47 éven át szolgálta az egyházat. 1909. november 30-án meghalt 91 évesen.

⁵²⁸ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 196.

⁵²⁹ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 5936/1906.

9.5.2.4. Lengyel Péter (1909-1943)

Az ő munkálkodásával kapcsolatban az eddigiekhez képest jóval gazdagabb feljegyzések találhatók. Leginkább olyankor említik meg nevét, amikor fizetésének felemelését kéri a kegyuraságtól. Lakása az előző egyházfinek hivatala után nem volt. Alig 35 éves nem kér szolgálati lakást, felesége van, de gyermekik nincsenek.⁵³⁰ Az első évben, mint helyettes működött.⁵³¹ 1909. december 20-án választották meg harangozónak.

Az egyházi illetményeinek megállapítása tárgyában az előjáróság javasolja, hogy illetményei a következőkben állapítsák meg: Lélekvátság K. 20 f. Nagy haranggal verselés 62 f. kis haranggal verselés 22 f. mise szolgálat 20 f. Három papos temetés 3 K. Tomba kitétel misén 80 f. Mise szolgáltatásnál minden egyes gyertya gyújtásért egyházfának 2 f.

Templom részére égetésért szálanként 20 f. Esketés páronként 20 f. Idegen esketés 40 f. Esketés pluviáléban helybelieknek 50 f. Vidékieknek 1 K. Pluviáléban avatás 50 k. Magánház, vagy máshol szentelésért 1 K. Idegen halott, vagy más vallású részére verselés harangozás 1 K. Halottnak este reggel hat órakor verselés 20 f. Mátray István indítványozza, hogy az egyházi illetményei a régi állapotban hagyassanak meg, vagyis a három papos temetés 6 K., a három papos mise 3 K., tomba kitétel misén 1 K 60 f., esketés páronként 42 f. idegen esketés 40 f. Esketés pluviáléban 1 K, vidékieknek 2 K. Pluviáléban avatás 1 K. Magánház vagy máshol szentelésért 2 ., a többi illetmények pedig hagyassanak meg úgy, miként a tervezetben vannak.” A képviselőtestület 14 szavazattal 12 ellenében elhatározza, hogy az előjáróság javaslatát elfogadja és utasítja az előjáróságot, hogy a megállapított illetményeket tegye közhírré.”⁵³²

1910-ben ismét a stoláris díjak módosítását határozza el a képviselőtestület. A fentebb jóváhagyott összegeket a következőképpen módosítja: „Lélekvátság 20 fill. Nagy haranggal verselés 62 fill. Kis haranggal verselés 22 fill. Mise szolgálat 20 fill. Három papos temetés 6 K, Három papos mise 3 K., Tomba kitétel misén 1 K 60 f., Mise szolgáltatásnál minden egyes gyertya gyújtásért 02 fi, Templom részére égetésért szálanként 20 f., esketés páronként 42 f, Idegen esketés 84 f, Esketés pluviáléban helybelieknek 1 K, esketés pluviáléban vidékieknek 2 K, Pluviáléban keresztelés 1 K, Pluviáléban avatás 1 K, Magánház, vagy máshol szentelésért 2 K, Idegen halott, vagy

⁵³⁰ EFL Kunszentmárton, Parochiális iratok. 1909.

⁵³¹ DÓSA J. –SZABÓ E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1936. 197.

⁵³² SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 5469/1909.

másvallású részére verselés, harangozás, 1 K 24 F, halottnak este, reggel verselés 6 órakor 20 f.”⁵³³

1920-ban találkozunk ismét kérelmével, amikor a képviselőtestületnek elpanaszolja, hogy az eddig évi 4587 Korona fizetésből megélni képtelen. Az egyházközség elhatározza, hogy fizetését 1921. január 1-től 7200 koronában állapítja meg, „úgy azonban, hogy a harangozó inast tartani, a toronyőröket a harangozásért fizetni, ostya sütéshez, mosáshoz fát illetve szappant adni, a ruhajavításokhoz czérnát adni, továbbra is köteles. Fedezetül a vegyes és előre nem láthatók cz. Rovatot jelöli ki. Kimondja egyben a képviselőtestület, hogy az egyházfit illető stóla díjakat az egyházat kezelő tanácsos szedje be, az egyházfinak díjakat szedni nem szabad.”⁵³⁴ Az egyházfi csak úgy fogadta el a fizetésemelést és csak úgy hajlandó tovább szolgálni, ha a stóladíjakat is átengedi a képviselőtestület. A testület kijelentette, hogy a fizetését változatlanul hagyja, a tornyosok fizetését azonban magára vállalja. Szabályozásra került a stóla díjak ügye, így aztán a lélek váltság után beszédhető díj 2 Kor, Nagyharang verselés 2 Kor. Miseszolgáltatás 1 Kor, Hárompapos temetés 20 Kor, Három papos mise 10 Kor, Tomba kitétel 10 K, Esketés 2 Kor, Idegenek esketése 4 Kor. Esketés pluviáléban 10 Kor, Idegenek esketése pluviáléban 20 Kor, Keresztelés pluviáléban 10 Kor, avatás pluviáléban 10 Kor, Idegen halottért verselés 2 Kor, reggel és este 6 órakor verselésért 1 Kor. Ezeknek 1/10-ed részre a harangozót illette.⁵³⁵

Később fizetését 1923. augusztus 1-től kezdődőleg havi 20.000 koronában állapítja meg.⁵³⁶ Majd 1924. július 1-től 500.000 koronában, mégpedig úgy, hogy fele a házipénztárt, másik fele pedig az ostyasütés, egyházi ruhák mosása és karbantartásáért a templompénztárt fogja terhelni.⁵³⁷

Elagott korára való tekintettel ezt a munkakört már nem volt képes tovább ellátni, ezért állásából 1943. január 1-ével felmentették, és helyére fiát Lengyel Ferencet tették.

9.5.2.5. Lengyel Ferenc (1943 – haláláig)

⁵³³ SzML, Tanácsi jegyzőkönyvek, 1029/1910.

⁵³⁴ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 5796/1920.

⁵³⁵ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 192/1923.

⁵³⁶ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 3557/1923.

⁵³⁷ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 3258/1924.

9.6. Egy sajátosság a „Dicsértessék városá”-ban... „A Tormos”...

Ebben a fejezetben szeretnék megemlékezni egy egyedülálló, de legalábbis ritka hagyományról, mely Kunszentmártonban 1783-tól egészen a II. világháborúig szokásban volt. A város főterén álló impozáns késő barokk stílusú templomának építése 1784-ben fejeződött be. A meglévő korábbi, harmadik templom tornyához építették a jelenlegi, negyedik templom főhajóját. A torony azonban aránytalanul kicsinek tűnt, ezért elhatározzák a templomtorony megmagasítását. A jelentős építkezés által a torony hatvan méter magas lett, és alkalmassá vált arra, hogy a harangok szintjén egy ún. „kerengőt”, a torony körbejárását lehetővé tevő párkányt is kiépítsenek. A templomtorony építése 1763 tavaszán fejeződött be. Ez nemcsak a templom szépségét növelte, hanem örököségi helyé is vált. Hiszen a torony e magas pontjáról jól látható a város, így akik ott harangozóként szolgálatot teljesítenek, a város életének nyugodtságára is ügyelhetnek. A Városi Tanács jegyzőkönyveiben határozatot találunk a „tornyosok” megbízásáról és személyéről: „Anno 1777. Die 22. Martii. 2.-. Az Toronyban lévő Strázsáknak megállítottak Fazekas Mihály és Ujfalusi András oly móddal, a mint más kun Helységekben vannak a tornyosok megfogadva.” Eszerint ők voltak az első tornyosok és egyben „Dicsértessék” kiáltók.⁵³⁸ S valószínűleg mindjárt ebben az évben készítették részükre egy lakható és fűthető helységet odafent a toronyban. 1783-ban minden kétséget kizárólag elkezdődött a „Dicsértessék” kiáltása, amiről egy Tanácsi határozat is beszámol: „Anno 1783. Die 4. Januarii. 5-o. Öreg Fazekas Mihály Tornyosnak beállott, kinek bére lészen az régi mód szerint 15 frt., 15 véka buzája. Kötelessége pedig lészen estvéli 6 órától reggeli 6 óráig minden fertályokon és órákon a Dicsértessék Jézus Nevét el kiáltani; ismét napalli 6 órától estvéli 6 óráig az kétt

⁵³⁸ Talán nem egy doktori disszertáció komolyságához tartozó megjegyzés, de legyen szabad mégis megörökíteni azt a költői, ugyanakkor nagyon mély megfogalmazást, melyet Dósa József – idézett művében – a tornyosoktól elvárt tulajdonságokról ír: „Úgy ám! Virrasztani kell itt állandóan és nyitott szemmel, józan fővel örködni. Fontos hivatal ez. Nem való ide gyerek, vagy hebehurgya, nyugtalan vérű fiatal ember. De még meglelt korú, de családi s egyéb gondokkal terhelt ember sem. Ide öreg ember kell; olyan, aki már nyugodt minden oldalról; aki erős munkában eltelt életére ép úgy a családi élet súlyos gondjaira már rázárta az ajtót. Olyan, akinél a gondok helyét a nyugodt, okos gondolkodás váltotta fel, a fárasztó testi munkát a bölcs éberség s a szenvedélyeket a torony igazi irányába való tekintés gondolata és vágya. A tornyosi hivatal az utolsó lépés a halál és a menyország felé. A halál felé, mert a tornyosság után már nincs más hivatal a földön (ritka kivétel nem tör szabályt); és a menyország felé, mert (bizony no, a fiatal korban sok minden furcsán történhetett) itt megszelidül az egykor legvadabb lélek is. Itt nemcsak a 30 méteres magasság s az ezzel járó remeteszerű élet, nemcsak a nyári zivatarok csattogó ijesztgetése, de maga a szolgálat olyan, mely földiektől szakít s égiekhez kapcsol. Állandó örökös tizenegyezernyi nép biztonsága fölött. Harangszóval végtiszteességet adni az Úrban elköltözötteknek, az „Úr Angyala” imádkozására figyelmeztetni és az Isten házába szentmisére, litániára s tanításra hívni, édesgetni az élőket; az Úrfelmutatás szent perceiben imádásra felszólítani a templomba jövésben akadályozott híveket...” DÓSA, J., *Dicsértessék a Jézus Krisztus*, Kunszentmárton 1916. 11.

vachterok fogják alternatim (felváltva) végezni.”⁵³⁹ Ez pedig a „Dicsértessék” köszönés. A toronyőr kötelessége volt a harangozáson kívül a nap minden órájában és negyedórájában, éjjel és nappal – az óraütés elhangzása után – a sétáló keleti oldalára állva a „Dicsértessék a Jézus Krisztus!” köszöntést elkiáltani. S tették ezt jellegzetes, erős hangon, vontatott éneklésszerűen.⁵⁴⁰ Tudtára adva a lakosoknak, „hogy ébren van, hogy vigyáz, hogy nincs se tűz, se vízveszély. És ezt tudtul adja úgy, hogy dicséretet kiált a Jézus szent nevének.”⁵⁴¹ A községek fegyelmi életét szabályozó miniszteri rendeletek között szerepelt az előjáróságnak azon kötelezettsége is, hogy a tűzrendészeti előírásoknak mindenben eleget tegyenek.⁵⁴²

1944-ben a háború nehéz időszaka alatt fokozódó drágulásra való tekintettel a „kisebb egyházi alkalmazottak” fizetésjavítást kérnek. A képviselőtestület elhatározza, hogy háborús pótlék gyanánt, Lengyel Ferenc harangozó részére 1944. április 1-től december 31-ig terjedő 9 hónapra 477 P-t, P. Tóth Pál orgonafujtató részére 180 P-t, K. Tóth Sándorné takarítónő részére 180 P-t, Bencsik Péterné takarítónő részére 180 P-t, majd pedig Mezey László kántor részére 288 P-t ugyanezzel a határidővel megszavaz.⁵⁴³

Érdekes, hogy orgona nyomót is alkalmaztak. Szükséges is volt az ő munkájus, mert eredetileg emberi erővel biztosították a működéshez szükséges levegőt. Az orgonanyomó, lábbal taposta a fából készült jókora pedált. A billentyűsor jobb szélén elhelyezett regisztergomb meghúzásával a fújtató-fülkében működésbe lehetett hozni egy kis csengt, melnek hangját a templomtérben ülő hívek nem hallgathták. A templomi szertartások alkalmával a kántor ezzel jelezte, hogy meg kell kezdeni a fújtatást.⁵⁴⁴ Neveiket nem tudjuk, csak azt, hogy Czucsi János 1912-ben fizetésének évi 80 koronáról 150 koronára leendő felemelését kéri. A képviselőtestület megalkuszik vele, és egyben eltiltja attól, hogy a kereszthordozásra megállapított díjaknál magasabbat szedjen.⁵⁴⁵

⁵³⁹ DÓSA, J., *Dicsértessék a Jézus Krisztus*, Kunszentmárton 1916. 18.

⁵⁴⁰ JÓZSA, L., *Isten hajléka az emberek között*, Szeged 2009. 61-62.

⁵⁴¹ DÓSA, J., *Dicsértessék a Jézus Krisztus*, Kunszentmárton 1916. 13.

⁵⁴² Tűzrendőrség feladatát, egészítette ki a város életében az örként strázsáló toronyőr. A tűzrendész feladatának sokrétűségéről ezt olvassuk: A fennálló ministeri rendelet értelmében köteles a község előjárósága esetről-esetre azonnal, és év végével az előforduló tüzesetekről jelentést tenni.

Ugyancsak az év végével teendő jelentésben, a községi tűzoltószerke is tüzetesen megjelölendők és elsorolandók. Minden községi előjárónak legtöbb gondja legyen, hogy különösen nyáron, gabona behordás alkalmával minden háznál, kádakban vagy hordókban elegendő víz legyen.

Szigorúan végrehajtandó azon szabályrendelet is, hogy beltelkekben, közel a lakházakhoz szalmás gabona és takarmány neműt lerakni tilos. Vö. DOBOZI I., *A községi közigazgatás kézikönyve, Elméleti és gyakorlati útmutató a legújabb törvények alapján*, Budapest 1878. 243.

⁵⁴³ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 6042/1944.

⁵⁴⁴ JÓZSA, L., *Isten hajléka az emberek között*, Szeged, 2009. 213.

⁵⁴⁵ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 2705/1912.

Majd 1914-ben ismét fizetésének emelése kapcsán fordult a képviselőtestülethez, amikor is „az előjáróság, tekintettel a nagy drágaságra, az orgona fujtató havi bérét az eddigi 10 K. helyett, 15 koronában állapította meg 1914. november 1-től kezdődőleg.”⁵⁴⁶

További érdekesség, hogy az előjáróság alkalmazásában állt özv. Kelemen Józsefné „templom tisztogató”, aki kérte „eddigi havi 160 korona fizetésének 300 koronára leendő felemelését.” Vagyis községi alkalmazottként dolgozott a templomtakarítás alkalmával. A képviselőtestület kérelmét elutasította, mert „eddigi fizetése munkájával arányban áll.”⁵⁴⁷

A toronyóra gondozási díjának 1922. január 1-től kezdődő felemelését kérte Bozsik Antal órás, 500 koronáról, évi 2000 koronára. Az előjáróság jóváhagyja, tekintettel arra, hogy a toronyóra régisége miatt nagyobb gondozást igényel.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 4108/1914.

⁵⁴⁷ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 160/1922.

⁵⁴⁸ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 3209/1922.

10. **Kegyúri jogok megszűnése Kunszentmártonban a történelmi események fényében és hatására**

Dr. Kiss Péter prépost-plébános az 1940-es évek közepén már tájékoztatta az egi érsekséget szomorú hangvételű levelében, melyet fenntebb már idéztünk. Ennek egy mondatát azonban megismételném, mely nagyon jól és hűen tükrözi a kegyuraság ténykedésének gyökeres átalakulását. Ezt írja az érseknek: „továbbra is ki vagyunk éheztetve...” Igencsak találó mondat volt ez. Az elkövetkező időszakot már ez jellemezte. Akadozott az egyháziak fizetése, a felújítások különféle okokból elmaradtak és noha egy határozattal nem lett megszüntetve, tehát a város életében konkrét naphoz nem köthető, a kegyúri intézmény, mégis lassan kikopott.

Az egyházi szervezet felépítésében is már az 1920-as években – éppen az előtte hatályba lépett Egyházi Törvénykönyvnek, de a világban végbement változásoknak köszönhetően egyaránt – megnőtt a világi hívek egyházban betöltött szerepvállalása. Az úgynevezett Actio Catholica mozgalom lehetőséget adott mindenkinek arra, hogy az egyház érdekeit szem előtt tartva, ő maga is tegyen a missziós küldetés megvalósulásáért.

Noha az Egyházi Törvénykönyv régóta kérte a kegyuraság felszámolását, mint azt tudjuk magyar viszonylatban azonban eltúrte annak működését. Miközben az egyházközségi szervezkedés nem érinti a kegyúri jogot,⁵⁴⁹ a politikai szemléletváltásnak köszönhetően mégis megszabadultak tőle ezzel az egyházi kegyvel felruházott személyek, vagy csoportok.

Ezután már az egyházközségi képviselőtestületnek, és egyházközségnek kellett mindazokat a feladatokat, jogokat és kötelességeket vállalni, melyet közel két és fél évszázadon keresztül az egyházvédnökség tett.

⁵⁴⁹ Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 359.§

11. Összegzés

Az egyházjog egyik igen fontos területét képezte 1950-ig a kegyúri jogok gyakorlása. A magyar egyházban betöltött szerepe eltérő képet mutatott az egyetemes Egyház gyakorlatához képest. Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv kihirdetésével újabb kegyuraságok létrehozására már nem volt lehetőség. A CIC 1917. 1450.k 1.§ szerint már nem lehetett érvényesen új kegyuraságokat alapítani, s az 1451. kánon kívánatosnak tekintette a kegyuraságról, vagy legalább a bemutatási jogról (ius presentandi) való lemondást. Pontosan azért, mert a kegyúri jog az Egyház belügyeihez tartozott. Magyarországon azonban, ahol a plébániák több mint 60%-ának kegyura volt, Szentszéki engedéllyel még az I. világháború után is alakultak újabb kegyuraságok. A II. Vatikáni Zsinat és a zsinat utáni törvényhozás további döntő lépéseket tett a kegyuraságok megszüntetésére. A hatályos egyetemes egyházjog a kegyuraságot már nem tárgyalja.

Jelen jogtörténeti munka, ennek a kegyúri jognak bemutatására törekszik. Az Egyháznak mindig is szüksége volt olyanokra, akiknek „egy volt a szíve és a lelke”, csakúgy, mint az apostoli időkben. A közösség fejlődésének és támogatásának feladata nemcsak az egyházi személyek hivatása volt, hanem azoknak a világiaké is, akik az anyagi javak előteremtésével igyekeztek az egyház küldetését segíteni.

Ennek alapjait már a Szentírás lapjain is megtaláljuk. Az apostolok tanítását a hívek nagy érdeklődése és a megtérések sora kísérte. Tisztában voltak azonban azzal is a krisztusi tanítást hallgatók, hogy valahogyan tehermentesíteni kell az apostolokat, hogy ők az ige szolgálatát végezhessek. Ezért a vagyonszövetség által gondoskodtak azokról is, akik hiányt szenvedtek valamiben, de így javadalmazták az apostolok munkáját is, amikor eladták amilyük volt és annak összegét az apostolok lábaihoz tették.

A közösség számára szükség volt templomokra, közösségi épületekre, ahol az Istentiszteletra összegyűlhetnek. Nem volt elég ezeket csupán megépíteni, hanem felelős személyeket is kellett keresni, akik vállalták, hogy ezekről gondoskodnak, a felújítások és egyéb beruházások által azok működését biztosítják. Ugyanígy szükség volt lelkipásztorokra is, akiknek tisztességes megélhetését és ellátását a közösségnek kellett finanszíroznia. A kötelességek mellé jogok is társultak. Ezek a későbbiekben együttesen eredményezték a kegyuraságot, mint kiváltságot.

A kiváltságokat a kegyúr, vagy latinul: „patronus” nyerte el, aki területén templomot vagy kolostort alapított, épített és tartott fenn. Az ország legfőbb kegyura a király volt. Az Apostoli Szentszék a magyar királyokat mindig széleskörű kegyúri jogokkal ruházta fel.

Szent István király, a pápától, II. Szilvesztertől hatalmat kapva, az Apostoli Szentszék követeként járhatott el az egyházszervezésben. Azáltal, hogy az első magyar király hozta létre mintegy apostolként a magyarországi egyházi szervezetet, ezután a magyar uralkodók, mint apostoli királyok nagyobb beleszólást kívántak maguknak a magyarországi egyházi ügyekbe.

A magyar történelem során láthatjuk, hogy ezek a főkegyúri jogok hogyan fejlődtek. Különösen fontos szerepe volt az egyházi javadalmak betöltésében, a püspökök kinevezésében. A királyi kegyúri jog fontosságát és nagyságát mutatja, hogy sokszor a pápai megerősítést is nélkülözve kapott főpapot egy-egy püspöki szék.

Az évszázadok során a Szent István alapította keresztény nemzetben sok vadhajtás is volt e főkegyúri jog gyakorlása terén, melynek igazi, régi fényét Mária Terézia uralkodása hozta vissza. A történelemben végbement változásoknak köszönhetően, ezek a jogok is változtak. Az 1848. évi törvények a történelmi egyházak – katolikus, evangélikus, református, unitárius és ortodox (görögkeleti) – egyenlőségét és viszonyosságát állapította meg. Formálisan tehát megszüntette a katolikus egyház megkülönböztetett jogállását s ezzel megnyírta annak feudális kiváltságait, míg a többi felezet egyenlősítése terén érdemi lépést tett előre.

A nemzetgyűlés 1946. február 1-én eltörölte a királyság intézményét és az országot köztársaságnak nyilvánította. Ennek következtében a magyar egyházfő közjogi szerepe megszűnt. 1946 nyarán feloszlatták a katolikus egyesületeket, 1948 elején elhatározták az iskolák államosítását. Az iskolák felszámolását követte az Egyház papságának, híveinek és az egész magyar népnek megfélemlítése. Az egyházi tevékenység 1950-től visszaszorult a templomokban, az iskolai hitoktatást kitaró aknamunkával felszámolták.

A királyok mindig bőkezűen igyekeztek meghálálni azok szolgálatát, akik az uralkodó iránt ragaszkodásukat és hűségüket fejezték ki. Ilyenkor például egy jelentős földterület adományozásával, vagy különféle előjogoknak felruházásával tüntették ki hűbéreseiket. Kiváltságokat osztogattak, vagyis olyan kegyet, mely a törvények kötelező ereje alól kivették a személyt. Ezt a kiváltságot élvezte évszázadokon keresztül például az egri püspök, Az egri püspökség abban a kitüntetésben részesült, hogy ha a királynak négy fia volt, a negyediket az egri püspök nevelte, vagy tartozott nevelni, ami az egri püspökség részére kiállított későbbi adománylevelekben is világosan meg van említve, amiért Nutrix ecclesia néven is van nevezve. Mivel e püspökség úgy ki volt tüntetve, igen természetes, hogy oda előkelő és kitűnő férfiak neveztettek ki püspököknek. 1804-ben felosztják az egyházmegyét. Már Pázmány is e megye nagy kiterjedésére vonatkozólag írja: „Novem istis

amplissimis Comitatus, Agriensis Dioecesis continetur, quorum quilibet Episcopus unius diligentiam exhaurire posset.” Így három egyházmegye jön létre, egri kassai és szatmári.⁵⁵⁰

Ilyen kiváltságot nemcsak egyes személyek szerezhettek, hanem testületek, városok is. A magánegyházak rendszerét, mely a XII. századtól sokfelé lehetővé tette, hogy világi földesurak rendelkezzenek a területükön lévő egyházak és a bennük szolgálatot teljesítő klerikusok fölött is. Ezen egyházi jogintézmények közül a legfontosabb a kegyúri jog, melyhez általában hozzátartozott az érintett javadalmak (beneficia), s így az azok részét alkotó egyházi hivatalok betöltéséhez a személy kiválasztása és bemutatása az illetékes egyházi hatóságnak, aki az alkalmas bemutatott személyt, vagy ezek egyikét köteles volt a hivatalba beiktatni. Így a kegyúri jog a püspök szabad adományozási jogát korlátozta.

Így alakultak ki a történelem folyamán a szabad királyi városok, mint például Sopron, Győr, vagy Szeged. De így nyertek kiváltságokat az uralkodótól kisebb települések is, köztük Kunszentmárton városa. Ezek a szabad királyi városok nem tartoztak a megyerendszerhez, hanem a király tulajdonát képezték. Plébánosaikat maguk választhatták. Fontos volt a vásártartás joga és az árumegeállító jog. A polgárok szabadon végrendelkezhetek. Adóikat a királynak évente egy alkalommal, egy összegben fizették.

Kunszentmárton város Árpád-kori település. A tatárjáráskor és a török pusztításokor teljesen megsemmisült. Újbóli betelepítése az 1719-ben történt „megszállással” kezdődik, amikor is a Jászapátiból kivándorlók, új hazát keresnek maguknak. Lipót császár 1702-ben az egész Jászkunságot, vagyis a Jászságot és a két Kunságot, Kiskunságot és Nagykunságot eladja a Német Lovagrendnek, melyért ötszázezer rajnai aranyat kap. A jászok és kunok társadalmi helyzetét ez az eladás jogilag megváltoztatta. Ezzel a jászkunok az örökös jobbágyok közé süllyedtek. Az 1745-ben létrejött redempcióval visszanyerték szabadságukat, s így e területek lakóit Mária Terézia a kiváltságlevéllel felmentette a jobbágyi kööttség alól. Ez az önmegváltás ötszázezer rajnai aranyba került, amit a jászoknak és kunoknak az államkincstárba kellett befizetni. Elképzelhetetlen terhet jelentett ez számukra. De ezzel együtt nemességet is szereztek maguknak. Kunszentmárton a Nagykunság részeként sajátos jogi helyzetben volt.

A kegyurasággal öröklődő köteleességek és jogok jártak. Felosztásuk szerint lehet dologi, vagy személyi, egyházi vagy világi, valamint vegyes kegyuraság. Alanyai csakis katolikusok lehettek. Ezt a jogot megszerezhették eredeti módon, vagyis templomépítéssel kapcsolatban (telket, vagy magát a templomot adták hozzá, illetve azt javadalommal is

⁵⁵⁰ KANDRA, K., - LESKÓ. M., *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, Eger, 1908. 30

ellátták), vagy átháramlás útján (örökléssel, ajándékozással, adás-vétellel, csere által, esetleg elévüléssel, vagy hozományként). A kötelezettségek mellé azonban tiszteleti jogok is párosultak. Így a kegyurat megillette a papság részéről történő ünnepélyes fogadtatás. A szertartások során az imádságokban nevüket megemlégették. Külön díszes helyük volt a templomban. Megillette őket a többi hívőt megelőzve, a tömjénezés. Szenteltvíz hintéskor először mindig a kegyúr következett. Áldozáskor először ő járulhatott a szentséghez. A patrónus nevét és családi címerét a templom falán jól látható helyen kifüggeszthette. Halálakor az egyház is gyászolt, így gyászlobogót helyezett ki a templomra, harangoztatott érte és szentmisét mutatott be. Régebben a gyász jeléül ilyenkor az oltárról mindent leszedtek.

Ezt a kiváltságot egyes személyeknek, vagy személyek csoportjainak adták, mely főként valamely egyházi hivatal viselője kijelölésében való részvételre vonatkozik, és a templom karbantartásának, illetve felújításának kötelezettségével, valamint más terhekkel is járt. Tehát nem volt kegyuraság az egyház engedélye nélkül. Templomot, kápolnát bárki építhet, egyházi szervezetet bárki javadalommal elláthat, ezek a tények önmagukban még kegyuraságot nem eredményeztek. Hogy a kegyuraság alapítás útján keletkezessen, ahhoz az is szükséges, hogy az egyház azt külön engedélyezze.

E dolgozatban a Trienti Zsinat útmutatását és az 1917-es Kódex kánonjait bemutatva igyekszünk felvázolni az egyházi jogalkotást és bemutatni, hogy miként valósult az meg Kunszentmárton város egyházi életében 1850-1950-ig. Ez a száz esztendő tanúskodik a kegyuraság fejlődéséről, majd a történelem nehéz időszakainak beköszöntével, látjuk annak megszűnését is.

Az egyházközség életében jelentős szerepe volt a kegyuraságnak, melyet nem egyes személy, hanem a városi előljáróság, mint testület gyakorolt. Legfontosabb joga talán a szabad plébánosválasztás volt, vagyis annak a lelkésznek - szavazás útján való - megválasztása, akit a püspök által történő jelöltek közül legalkalmasabbnak tartottak. Az általunk vizsgált száz évben ezzel a joggal öt alkalommal éltek. Ez a jog azonban a püspök szabad adományozási jogát csorbította, így a XX. Században az egyház a kegyúri jogból eredő bemutatási jogok felszámolására törekedett az egyházi hivatal betöltésének szabadsága érdekében.

A lelkészválasztás mellett fontos volt, hogy ugyanígy gondoskodjanak az egyházi épületekről, hiszen ez, mint kötelesség volt jelen a kegyúri jogoknál. Megemlékezünk azokról az eseményekről, melyek örömet hoztak a közösség életébe. Így a templom

felújításával és bővítésével kapcsolatban a források bemutatásával törekszünk hiteles képet adni a kegyuraság munkájáról.

A városi elöljáróság választotta ezen kívül a kántort is. A lelkipásztor és a többi egyházi személy javadalmazásáról is gondoskodott, akár úgy, hogy természetbeni juttatást, akár úgy, hogy készpénzbeli fizetést kaptak. Munkánkban ennek fejlődését is vizsgáljuk.

A lelkész és kántorválasztás alkalmával történő pályázat kiírásoktól egészen a beiktatásig, a javadalom átadásáig igyekszünk apró részletességgel nyomon követni a kegyúri jog gyakorlásának egyes mozzanatait, nem titkolva, hogy egy-egy ilyen alkalom bizony nézeteltérésekkel és nehézségekkel is járt. Sokszor előzte meg a választásokat a hívek különféle pártjának korteskedése, mellyel szeretnék volna saját jelöltjüket a plébánosi székbe juttatni.

A hívek szaporodásával a lelkipásztori teendők is megnövekedtek. Szükséges volt, hogy a plébános mellett már nem csak egy, hanem két, olykor három segédlelkész is működjön. A szertartások végzése mellett a káplánok feladata volt a hitoktatás megszervezése és végzése. Külön státuszként volt egy hitoktató-káplán a városban, aki az oktatás nehéz feladatát kapta a gyermekek és a felnőttek körében is. Fíliaként, majd később önálló egyházközségként megalakult Mesterszállás, ahová először csak kijárt, majd ki is költözött a kunszentmártoni káplán, megszervezve ott az akkor kibontakozó egyházi életet. Nekik is biztosítani kellett a tisztas megélhetést és méltó lakást, melynek előteremtése szintén az elöljáróságra hárult. Ez megnyilvánult a plébánia épületének bővítésében, vagy időnkénti felújításában, de ezt szolgálta a javadalmazásnak olykori átvizsgálása is. A városi elöljáróság határozta meg a szertartások után járó illetményeket az egyházi szolgálattevők számára, ők fizették a különböző felújításokat és beruházásokat is. Hogy milyen fejlődésen ment keresztül az egyházközség, arról a képviselőtestületi jegyzőkönyvekből, és a plébános váltáskor készült iratokból értesülhetünk.

Az 1950-es évek történelmi eseményei, és a megváltozott politikai felfogás azonban, gyors tempóban beszüntette az egyház támogatásának lehetőség, s a kegyuraság fokozatosan megszűnt. Ezután már az egyházközségi képviselőtestületnek, és egyházközségnek kellett mindazokat a feladatokat, jogokat és köteleességeket vállalni, melyet közel két és fél évszázadon keresztül az egyházvédnökség tett.

12. Sommario

Az egyházjog egyik igen fontos területét képezte 1950-ig a kegyúri jogok gyakorlása. A magyar egyházban betöltött szerepe eltérő képet mutatott az egyetemes Egyház gyakorlatához képest. Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv kihirdetésével újabb kegyuraságok létrehozására már nem volt lehetőség. A CIC 1917. 1450.k 1.§ szerint már nem lehetett érvényesen új kegyuraságokat alapítani, s az 1451. kánon kívánatosnak tekintette a kegyuraságról, vagy legalább a bemutatási jogról (ius presentandi) való lemondást. Pontosan azért, mert a kegyúri jog az Egyház belügyeihez tartozott. Magyarországon azonban, ahol a plébániák több mint 60%-ának kegyura volt, Szentszéki engedéllyel még az I. világháború után is alakultak újabb kegyuraságok. A II. Vatikáni Zsinat és a zsinat utáni törvényhozás további döntő lépéseket tett a kegyuraságok megszüntetésére. A hatályos egyetemes egyházjog a kegyuraságot már nem tárgyalja.

Jelen jogtörténeti munka, ennek a kegyúri jognak bemutatására törekszik. Az Egyháznak mindig is szüksége volt olyanokra, akiknek „egy volt a szíve és a lelke”, csakúgy, mint az apostoli időkben. A közösség fejlődésének és támogatásának feladata nemcsak az egyházi személyek hivatása volt, hanem azoknak a világiaké is, akik az anyagi javak előteremtésével igyekeztek az egyház küldetését segíteni.

Ennek alapjait már a Szentírás lapjain is megtaláljuk. Az apostolok tanítását a hívek nagy érdeklődése és a megtérések sora kísérte. Tisztában voltak azonban azzal is a krisztusi tanítást hallgatók, hogy valahogyan tehermentesíteni kell az apostolokat, hogy ők az ige szolgálatát végezhesék. Ezért a vagyonszövetség által gondoskodtak azokról is, akik hiányt szenvedtek valamiben, de így javadalmazták az apostolok munkáját is, amikor eladták amilyük volt és annak összegét az apostolok lábaihoz tették.

A közösség számára szükség volt templomokra, közösségi épületekre, ahol az Istentiszteletre összegyűlhetnek. Nem volt elég ezeket csupán megépíteni, hanem felelős személyeket is kellett keresni, akik vállalták, hogy ezekről gondoskodnak, a felújítások és egyéb beruházások által azok működését biztosítják. Ugyanígy szükség volt lelkipásztorokra is, akiknek tisztas megélhetését és ellátását a közösségnek kellett finanszíroznia. A kötelességek mellé jogok is társultak. Ezek a későbbiekben együttesen eredményezték a kegyuraságot, mint kiváltságot.

A kiváltságokat a kegyúr, vagy latinul: „patronus” nyerte el, aki területén templomot vagy kolostort alapított, épített és tartott fenn. Az ország legfőbb kegyura a király volt. Az Apostoli Szentszék a magyar királyokat mindig széleskörű kegyúri jogokkal ruházta fel.

Szent István király, a pápától, II. Szilvesztertől hatalmat kapva, az Apostoli Szentszék követeként járhatott el az egyházszervezésben. Azáltal, hogy az első magyar király hozta létre mintegy apostolként a magyarországi egyházi szervezetet, ezután a magyar uralkodók, mint apostoli királyok nagyobb beleszólást kívántak maguknak a magyarországi egyházi ügyekbe.

A magyar történelem során láthatjuk, hogy ezek a főkegyúri jogok hogyan fejlődtek. Különösen fontos szerepe volt az egyházi javadalmak betöltésében, a püspökök kinevezésében. A királyi kegyúri jog fontosságát és nagyságát mutatja, hogy sokszor a pápai megerősítést is nélkülözve kapott főpapot egy-egy püspöki szék.

Az évszázadok során a Szent István alapította keresztény nemzetben sok vadhajtás is volt e főkegyúri jog gyakorlása terén, melynek igazi, régi fényét Mária Terézia uralkodása hozta vissza. A történelemben végbement változásoknak köszönhetően, ezek a jogok is változtak. Az 1848. évi törvények a történelmi egyházak – katolikus, evangélikus, református, unitárius és ortodox (görögkeleti) – egyenlőségét és viszonyosságát állapította meg. Formálisan tehát megszüntette a katolikus egyház megkülönböztetett jogállását s ezzel megnyírta annak feudális kiváltságait, míg a többi felezet egyenlősítése terén érdemi lépést tett előre.

A nemzetgyűlés 1946. február 1-én eltörölte a királyság intézményét és az országot köztársaságnak nyilvánította. Ennek következtében a magyar egyházfő közjogi szerepe megszűnt. 1946 nyarán feloszlatták a katolikus egyesületeket, 1948 elején elhatározták az iskolák államosítását. Az iskolák felszámolását követte az Egyház papságának, híveinek és az egész magyar népnek megfélemlítése. Az egyházi tevékenység 1950-től visszaszorult a templomokban, az iskolai hitoktatást kitaró aknamunkával felszámolták.

A királyok mindig bőkezűen igyekeztek meghálálni azok szolgálatát, akik az uralkodó iránt ragaszkodásukat és hűségüket fejezték ki. Ilyenkor például egy jelentős földterület adományozásával, vagy különféle előjogoknak felruházásával tüntették ki hűbéreseiket. Kiváltságokat osztogattak, vagyis olyan kegyet, mely a törvények kötelező ereje alól kivették a személyt. Ezt a kiváltságot élvezte évszázadokon keresztül például az egri püspök, Az egri püspökség abban a kitüntetésben részesült, hogy ha a királynak négy fia volt, a negyediket az egri püspök nevelte, vagy tartozott nevelni, ami az egri püspökség részére kiállított későbbi adománylevelekben is világosan meg van említve, amiért Nutrix ecclesia néven is van nevezve. Mivel e püspökség úgy ki volt tüntetve, igen természetes, hogy oda előkelő és kitűnő férfiak neveztettek ki püspököknek. 1804-ben felosztják az egyházmegyét. Már Pázmány is e megye nagy kiterjedésére vonatkozólag írja: „Novem istis

amplissimis Comitatus, Agriensis Dioecesis continetur, quorum quilibet Episcopus unius diligentiam exhaurire posset.” Így három egyházmegye jön létre, egri kassai és szatmári.⁵⁵¹

Ilyen kiváltságot nemcsak egyes személyek szerezhettek, hanem testületek, városok is. A magánegyházak rendszerét, mely a XII. századtól sokfelé lehetővé tette, hogy világi földesurak rendelkezzenek a területükön lévő egyházak és a bennük szolgálatot teljesítő klerikusok fölött is. Ezen egyházi jogintézmények közül a legfontosabb a kegyúri jog, melyhez általában hozzátartozott az érintett javadalmak (beneficia), s így az azok részét alkotó egyházi hivatalok betöltéséhez a személy kiválasztása és bemutatása az illetékes egyházi hatóságnak, aki az alkalmas bemutatott személyt, vagy ezek egyikét köteles volt a hivatalba beiktatni. Így a kegyúri jog a püspök szabad adományozási jogát korlátozta.

Így alakultak ki a történelem folyamán a szabad királyi városok, mint például Sopron, Győr, vagy Szeged. De így nyertek kiváltságokat az uralkodótól kisebb települések is, köztük Kunszentmárton városa. Ezek a szabad királyi városok nem tartoztak a megyerendszerhez, hanem a király tulajdonát képezték. Plébánosaikat maguk választhatták. Fontos volt a vásártartás joga és az árumegállító jog. A polgárok szabadon végrendelkezhettek. Adóikat a királynak évente egy alkalommal, egy összegben fizették.

Kunszentmárton város Árpád-kori település. A tatárjáráskor és a török pusztításkor teljesen megsemmisült. Újbóli betelepítése az 1719-ben történt „megszállással” kezdődik, amikor is a Jászapátiból kivándorlók, új hazát keresnek maguknak. Lipót császár 1702-ben az egész Jászkunságot, vagyis a Jászságot és a két Kunságot, Kiskunságot és Nagykunságot eladja a Német Lovagrendnek, melyért ötszázezer rajnai aranyat kap. A jászok és kunok társadalmi helyzetét ez az eladás jogilag megváltoztatta. Ezzel a jászkunok az örökös jobbágyok közé süllyedtek. Az 1745-ben létrejött redempcióval visszanyerték szabadságukat, s így e területek lakóit Mária Terézia a kiváltságlevéllel felmentette a jobbágyi kötöttség alól. Ez az önmegváltás ötszázezer rajnai aranyba került, amit a jászoknak és kunoknak az államkincstárba kellett befizetni. Elképzelhetetlen terhet jelentett ez számukra. De ezzel együtt nemességet is szereztek maguknak. Kunszentmárton a Nagykunság részeként sajátos jogi helyzetben volt.

A kegyurasággal öröklődő köteleességek és jogok jártak. Felosztásuk szerint lehet dologi, vagy személyi, egyházi vagy világi, valamint vegyes kegyuraság. Alanyai csakis katolikusok lehettek. Ezt a jogot megszerezhették eredeti módon, vagyis templomépítéssel kapcsolatban (telket, vagy magát a templomot adták hozzá, illetve azt javadalommal is

⁵⁵¹ KANDRA, K., - LESKÓ. M., *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, Eger, 1908. 30

ellátták), vagy átháramlás útján (örökléssel, ajándékozással, adás-vétellel, csere által, esetleg elévüléssel, vagy hozományként). A kötelezettségek mellé azonban tiszteleti jogok is párosultak. Így a kegyurat megillette a papság részéről történő ünnepélyes fogadtatás. A szertartások során az imádságokban nevüket megemlégették. Külön díszes helyük volt a templomban. Megillette őket a többi hívőt megelőzve, a tömjénezés. Szenteltvíz hintéskor először mindig a kegyúr következett. Áldozáskor először ő járulhatott a szentséghez. A patrónus nevét és családi címerét a templom falán jól látható helyen kifüggeszthette. Halálakor az egyház is gyászolt, így gyászlobogót helyezett ki a templomra, harangoztatott érte és szentmisét mutatott be. Régebben a gyász jeléül ilyenkor az oltárról mindent leszedtek.

Ezt a kiváltságot egyes személyeknek, vagy személyek csoportjainak adták, mely főként valamely egyházi hivatal viselője kijelölésében való részvételre vonatkozik, és a templom karbantartásának, illetve felújításának kötelezettségével, valamint más terhekkel is járt. Tehát nem volt kegyuraság az egyház engedélye nélkül. Templomot, kápolnát bárki építhet, egyházi szervezet bárki javadalommal elláthat, ezek a tények önmagukban még kegyuraságot nem eredményeztek. Hogy a kegyuraság alapítás útján keletkezessen, ahhoz az is szükséges, hogy az egyház azt külön engedélyezze.

E dolgozatban a Trienti Zsinat útmutatását és az 1917-es Kódex kánonjait bemutatva igyekszünk felvázolni az egyházi jogalkotást és bemutatni, hogy miként valósult az meg Kunszentmárton város egyházi életében 1850-1950-ig. Ez a száz esztendő tanúskodik a kegyuraság fejlődéséről, majd a történelem nehéz időszakainak beköszöntével, látjuk annak megszűnését is.

Az egyházközség életében jelentős szerepe volt a kegyuraságnak, melyet nem egyes személy, hanem a városi előljáróság, mint testület gyakorolt. Legfontosabb joga talán a szabad plébánosválasztás volt, vagyis annak a lelkésznek - szavazás útján való - megválasztása, akit a püspök által történő jelöltek közül legalkalmasabbnak tartottak. Az általunk vizsgált száz évben ezzel a joggal öt alkalommal éltek. Ez a jog azonban a püspök szabad adományozási jogát csorbította, így a XX. Században az egyház a kegyúri jogból eredő bemutatási jogok felszámolására törekedett az egyházi hivatal betöltésének szabadsága érdekében.

A lelkészválasztás mellett fontos volt, hogy ugyanígy gondoskodjanak az egyházi épületekről, hiszen ez, mint kötelesség volt jelen a kegyúri jogoknál. Megemlékezünk azokról az eseményekről, melyek örömet hoztak a közösség életébe. Így a templom

felújításával és bővítésével kapcsolatban a források bemutatásával törekszünk hiteles képet adni a kegyuraság munkájáról.

A városi elöljáróság választotta ezen kívül a kántort is. A lelkipásztor és a többi egyházi személy javadalmazásáról is gondoskodott, akár úgy, hogy természetbeni juttatást, akár úgy, hogy készpénzbeli fizetést kaptak. Munkánkban ennek fejlődését is vizsgáljuk.

A lelkész és kántorválasztás alkalmával történő pályázat kiírásoktól egészen a beiktatásig, a javadalom átadásáig igyekszünk apró részletességgel nyomon követni a kegyúri jog gyakorlásának egyes mozzanatait, nem titkolva, hogy egy-egy ilyen alkalom bizony nézeteltérésekkel és nehézségekkel is járt. Sokszor előzte meg a választásokat a hívek különféle pártjának korteskedése, mellyel szeretnék volna saját jelöltjüket a plébánosi székbe juttatni.

A hívek szaporodásával a lelkipásztori teendők is megnövekedtek. Szükséges volt, hogy a plébános mellett már nem csak egy, hanem két, olykor három segédlelkész is működjön. A szertartások végzése mellett a káplánok feladata volt a hitoktatás megszervezése és végzése. Külön státuszként volt egy hitoktató-káplán a városban, aki az oktatás nehéz feladatát kapta a gyermekek és a felnőttek körében is. Fíliaként, majd később önálló egyházközségként megalakult Mesterszállás, ahová először csak kijárt, majd ki is költözött a kunszentmártoni káplán, megszervezve ott az akkor kibontakozó egyházi életet. Nekik is biztosítani kellett a tisztas megélhetést és méltó lakást, melynek előteremtése szintén az elöljáróságra hárult. Ez megnyilvánult a plébánia épületének bővítésében, vagy időnkénti felújításában, de ezt szolgálta a javadalmazásnak olykori átvizsgálása is. A városi elöljáróság határozta meg a szertartások után járó illetményeket az egyházi szolgálattevők számára, ők fizették a különböző felújításokat és beruházásokat is. Hogy milyen fejlődésen ment keresztül az egyházközség, arról a képviselőtestületi jegyzőkönyvekből, és a plébános váltáskor készült iratokból értesülhetünk.

Az 1950-es évek történelmi eseményei, és a megváltozott politikai felfogás azonban, gyors tempóban beszüntette az egyház támogatásának lehetőség, s a kegyuraság fokozatosan megszűnt. Ezután már az egyházközségi képviselőtestületnek, és egyházközségnek kellett mindazokat a feladatokat, jogokat és köteleességeket vállalni, melyet közel két és fél évszázadon keresztül az egyházvédnökség tett.

13. Források és szakirodalom

Források

Egyházi levéltárak

Egri Főegyházmegyei Levéltár

Plébániai Levéltár Kunszentmárton

Állami Levéltárak

Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok

Szótárak, lexikonok, kommentárok

A II. Vatikáni Zsinat tanítása (szerk.) CSERHÁTI, J. – FÁBIÁN, Á., Budapest, 1986.

Az Egyházi Törvénykönyv, A „Codex iuris canonici” hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal, Budapest, 2001.

BÁNK, J., *Kánoni jog I-II.*, Budapest, 1960.

Biblia, Budapest, 1998.

Codex Iuris Canonici, Typis Polyglottis Vaticanis, MCMLXV

Eger Főegyházmegyei Schematizmusok, Eger, 1850-1949.

Egri Főegyházmegyei Körlevelek 1850-1949.

ERDŐ, P. *Latin-magyar egyházbizományi kiegészítő*, Budapest, 1996.

Katolikus Lexikon, (szerk.) BANGHA, B. Budapest, 1931.

Liturgikus Lexikon, (szerk.) VERBÉNYI, I., - ARATÓ, M., Budapest, 1988.

RÁCZ, I., *Glossarium*, Latin-magyar szójegyzék a canonica visitatio és a régi latin nyelvű okmányok fordításához, Miskolc, 1998.

SZAMOTA, I., ZOLNAI, GY., Magyar oklevél-szótár, Budapest, 1902.

TEGYEY, I., *Latin-magyar zsebszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

A katolikus kongruarendezés tárgyában kiadott főkegyúri elhatározások, törvények és kormányrendeletek gyűjteménye, Budapest, 1909.

A pécs megyei határozatok és rendeletek tára, Pécs, 1912.

ADRIÁNYI, G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, München, 1975.

ARÁNYI, I., *Egyházi járandóságok közigazgatási behajtása*, In: *Religio* 72 (1913)

ATZÉL, B., *A földadó kataszter kiigazításáról*, Budapest, 1909.

Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár, 1935.

Az 1935. évi Győr egyházmegyei Zsinat határozatai, Győr, 1935.

Az 1942. évi Egri Egyházmegyei Zsinat határozatai és törvényei, Eger, 1942.

BÁCSKAI, V., *Magyar mezővárosok a XV. században*, Budapest, 1965.

BALANYI, GY., *Az egyház ellenállási joga a királyi hatalommal szemben*, in *Katolikus Szemle*, 33, (1919) 193-214.

- BALICS, L., *A római katolikus egyház története Magyarországon I-II.*, Budapest, 1890.
- BALOGH, M. – GERGELY, J., *Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992*, Budapest, 1993.
- BÁNK, J., *A káptalani méltóságok Magyarországon*, Budapest, 1945.
- BÁNK, J., *Bevezetés a kánoni jogba*, Budapest, 1960.
- BÁNK, J., *Egyházi jog*, Budapest, 1958.
- BÁNKINÉ, M. E., *A Jászkun autónia*, Szeged, 2005.
- BÁNKINÉ, M. E., *A Jászkun Kerület igazgatása 1745-1876*, Szolnok 1995.
- BÁNKINÉ, M. E., *A szokásjog helye és szerepe a Jászkun Kerület organizált társadalmában*. In: Mezey .
- BÁNKINÉ, M. E., *Jogi tartalmat megtestesítő tárgyak és funkciójuk a jászkun társadalomban*.
- BÁNKINÉ, M. E., *Redemptusok*, Debrecen, 2000.
- BÁNKINÉ, M. E., *A Jászkun kerület társadalma és önkormányzati igazgatása 1745-1848*, Gyula, 1991.
- BÁNKINÉ, M., E., *Jászkunok a XVIII-XIX. Században*, Budapest, 2002.
- BARNA, G., *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv*, Szeged, 2009.
- BARNA, G., *Búcsújárók*, Budapest, 2001.
- BEER, F., *A templomfelszerelés fejlődése és kulturális szabályai*, Budapest, 1964.

BEKE, M., *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919-1944 között I-II.*

BERESZTÓCZY, M., V.K.M.I. *A Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium katolikus ügyosztályának története 1867-1947.*, Budapest, 1947.

BERESZTÓCZY, M., *Codex Cantorum*, Budapest, 1944.

BLAZOVICH, L., *Városok az Alföldön a 14-16. században*, Szeged, 2002.

BÍRÓ, B., *Kongrua és autonómia*, Kolozsvár, 1902.

BOGDÁN, I., *Régi magyar mértékek*, Budapest, 1987.

BOTKA, J., *Kunszentmárton város szimbólumai*, in: BARNA, G., - PUSZTAI, G., *Kunszentmárton, a mezőváros*, Kunszentmárton, 2008.

BOZÓKY, A., *Magyar katolikus egyházi jog*, Pozsony, 1899.

BRANDL, GY., *Az egyházközségi vagyonkezelés*, Pécs, 1932.

BUNYITAY, V., *A váradí püspökség története*, Debrecen, 1935.

Corpus Iuris Hungarici, Magyar Törvénytár 1000-1895, Budapest, 1899-1905.

CSERNYEI, A., *A magyar szabad királyi városok plébánosválasztási joga*, Nyitra, 1904.

CSÍKY, G., *Az egyházjog tankönyve, különös tekintettel a Vatikáni Zsinatra és a Magyarországi jogviszonyokra, I-II-III. kötet*, Temesvár, 1873.

CSÍKI, T., *Kegyúri konfliktusok a gödöllői koronauradalomban a két világháború között*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, Budapest, 2010.

CSIZMADIA, A., - KOVÁCS, K., - ASZTALOS, L., *Magyar állam- és jogtörténet*, Budapest, 1995.

CSIZMADIA, A., *A magyar városok kegyurasága*, Győr 1937.

CSIZMADIA, A., *A magyar városi jog*, Kolozsvár, 1940.

CSIZMADIA, A., *Feudális jogintézmények továbbélése a Horthy-korszakban: A kegyúri jog történetéhez*, Budapest, 1960.

CSIZMADIA, A., *A városi kegyuraság, különös tekintettel Győr városára*, Győr, 1937.

CSOHÁNY, J., *A történetkutatás és feldolgozás módszere*, Debrecen, 1995.

CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog igaz mivolta*, Budapest, 1930.

CSORBA, F., *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*, Budapest, 1929.

CSORBA, L., *A vallásalap „jogi természete”*, Budapest, 1999.

Decretalia Synodia, az 1930. évben tartott II. Váci Egyházmegyei Zsinat, Vác, 1930.

DIÓS, I., *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, 2001.

DOBOZI, I., *A községi közigazgatás kézikönyve*, Budapest, 1878.

DÓKA, K., *Segédanyag az egyházlátogatási jegyzőkönyvek feldolgozásához*, Budapest, 1991.

DÓKA, K., *Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században*

DÓSA, J. – SZABÓ, E., *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton, 1936.

DVORZSÁK, J., *Magyarország helységnévtára, tekintettel a közigazgatási, népességi és hitfelekezeti viszonyokra*, Budapest, 1882.

ECHART, F., *A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig*, Budapest, 1935

ECHART, F., *Egyházjog*, (Jog- és államtudományi jegyzetek 7), Budapest, 1935.
Egyházmegyei határozatok és törvények, Veszprém, 1934.

EÖTVÖS, K. L., *Az egyházi közigazgatás kézikönyve*, Budapest, 1889.

ERDŐ, P., *Az egyházjog forrásai*, Budapest, 1998.

ERDŐ, P., Az egyházmegyei zsinat intézménye a történelemben, in *Vigilia*, 53 (1988), 807-811.

ERDŐ, P., *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest, 2001.

ERDŐ, P., A magyarországi kegyuraság, in *Magyar Katolikus Almanach*, Budapest, 1988. 697-718.

ERDŐ, P., *Egyházjog*, Budapest, 2005.

ERDŐ, P., *Az élő Egyház joga*, Budapest, 2006.

ERDŐ, P., *A magyar kereszténység ezer éve*, Budapest, 2001.

ERDŐ, P., *Latin-magyar egyházjogi kisszótár*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1993.
Esztergomi 1941. évi Főegyházmegyei Zsinat határozatai, Esztergom, 1942.

FAZEKAS, I., Falusi közösségek hitváltoztatása a 17. században, in: *Vigilia*, 1999. július.

FÉNYES, E., *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá betűendben... leíratik I-IV.*, Pest, 1851.

FORSTER, GY., *A főkegyúri jog gyakorlata*, Budapest, 1929.

FORSTER, GY., *A lelkészek ellátásának és a főpapi javadalom és jövedelem szabályozásának kérdése a Habsburg-lotharingiai ház királyai idejében*, Budapest, 1925.

FRAKNÓI, V., *Magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest, 1859.

FRANCISKY, L., *Az általános választói jog*, SZIT, Budapest, 1898.

FRANK, I., *Az osztó igazság törvénye Magyarhonban*, Buda, 1845.

FÜREDI, E., *Középkori magyar városprivilegiumok*, in: *Tanulmányok Budapest múltjából*, Budapest, 1961.

GÁRDONYI, A., *Városi plébániák kiváltságos állása a középkorban*, in: *Károlyi Árpád Emlékkönyv*, Budapest, 1933.

GÁRDONYI, M., *Bevezetés a katolikus egyház történetébe*, Budapest, 2006.

GERGELY, J., *A püspöki kar tanácskozásai*, Budapest, 1984.

GERGELY, J., *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986*, Budapest, 1989.

GERGELY, J., *A Katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Budapest, 1997.

GULYÁS, K., *Kunszentmárton közigazgatása a 19. század közepéig*, in: *BARNA, G., -*

PUSZTAI, G., Kunszentmárton, a mezőváros, Kunszentmárton, 2008.

GYETVAI, P., *A vallás körüli felségjogok*, Budapest, 1938.

HERMANN, E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München 1973.

Hét évszázad magyar versei, Budapest, 1954.

HORVÁTH, J., *Útmutató a plébánia-javadalom és egyházi javadalmak adóztatásához, az egyházi adók kivetéséhez és kezeléséhez*, Veszprém, 1943.

HORVÁTH, M., Magyarország történelme, Pest, 1839.

HUSZÁR, E., *Az egyház és állam közti viszony története*, Budapest, 1929.

HUSZÁR, E., *Az egyházmegye látogatása*, Budapest, 1910.

JÓZSA, L., *A város és plébániája*, in: BARNA, G., - PUSZTAI, G., *Kunszentmárton, a mezőváros*, Kunszentmárton, 2008.

JÓZSA, L., *Isten hajléka az emberek között*, Szeged-Budapest, 2009.

JÓZSA, L., *Kunszentmárton utcanevei*, Debrecen, 1990.

JÓZSA, L., *Megszentelt kövek*, Szeged, 1999.

KANDRA, K. – LESKÓ, M., (szerk.) *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, Eger, 1883-1908.

KATONA, M., *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*, Budapest, 1909.

KAZALY, I. *Katholikus egyháztörténeti kézikönyv I.*, Vác, 1888.

KISHÁZI, K. L., *A városi kegyuraság Szegeden 1917-1948*, Szeged, 2001.

KISS, M., *A visitatiók jelentősége, forrásértéke*, in *Új Magyar Központi Levéltár*, 1989.

KUBINYI, A., *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*, Szeged, 2000.

KUMINETZ, G., Megfontolások a püspökök lelkipásztori látogatásáról, In Kánonjog, Budapest, 2008. 25-41.

KONEK, S., Az egyházjogtan kézikönyve, Különös tekintettel a Magyar Szent Korona Tartományaira, Pest, 1863.

KOLLÁNYI, F., *A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban*, Budapest, 1906.

KOVÁCS, J., *Visitatio Canonica a gyulai plébánián (1715-1993)*, Gerhardus Kiadó, Szeged, 2011.

LANDAU, P., *Ius Patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts Köln-Wien, 1975. (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgechichte und zum Krichenrecht 12)*

LICSICSÁNYI, I., *A városi rang újbóli elnyerése*, in: BARNA, G., - PUSZTAI, G., *Kunszentmárton, a mezőváros*, Kunszentmárton, 2008.

LIPICS, J., *Világiak szerepe az egyházi vagyonkezelésben*, Budapest, 1939.

MEZŐ, A., *A templomcím a magyar helységnevekben (11-15. század)*, METEM 15, Budapest, 1996.

MEZŐ, A., *Patrociniumok a középkori Magyarországon*, METEM 40, Budapest, 2003.

MIHALOVICS, E., *A kegyúri jog, különös tekintettel hazánkra*, Budapest, 1897.

MIKSZÁTH, K., *Szent Péter esernyője*, Budapest, 1910.

MOLNÁR, Ö., *A magánkegyúri jog hazánkban*, in: *Magyartörténet*, 5. kötet, Budapest, 1936.

MÓRA, M., *Az egyházi adó és az egyházközség alapkérdései az egyházi és a világi jog szerint*, Szent István Társulat, Budapest, 1941.

Műemlékvédelem, Budapest, 1973.

PAPP, GY., *Egyházi Zsinati jogalkotás Magyarországon a Codex Iuris Canonici óta*, Nyíregyháza, 1945.

PETROVAY, Z., *A királyi adományozásból eredő katolikus egyházi javak kezelésének és felügyeletének szabályai*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1941.

PLOSKÁL-TEMPIS, R., *A magyar királyi kegyúri jog fejlődése és jellege*, Budapest, 1916

RÁCZ, I., *Protestáns patronátus – Debrecen város kegyurasága*, Debrecen, 1997.

RUSZTI, R. J., *A kegyúri jog és a szegedi gyakorlat*, Szeged, 1886.

REIZNER, J., *Szeged története*, Szeged, 1900.

SCHANDA, B., *Magyar állami egyházjog*, Budapest, 2003.

SCHEFFER, J., *A világi papok kánoni engedelmessége*, Budapest, 1916.

SÍPOS, I., *Az új Egyházi Törvénykönyv főbb vonásai és újításai*, Pécs, 1918.

SÍPOS, I., *Katolikus egyházi jog*, Pécs, 1943.

SÍPOS, I., *Katolikus Egyházjog*, Pécs, 1943.

SOMORJAI, Á. – ZOMBORI, I., *A katolikus egyház Magyarországon*, Budapest, 1991.

SOÓS, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, Eger, 1985.

SOÓS, I., *Az egri érsekség levéltára*, (Levéltári leltárak 3.), Budapest, 1957.

STOLPA, J., *Adalékok a magyar királyi főkegyúri jog történetéhez*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1941.

SURÁNYI, J., *Kegyúri jog, kongrua és autonómia Magyarországon*, Budapest, 1898.
Szabályzat és utasítás a plébániai vagyon kezeléséhez, Veszprém, 1939.

SZAMOTA, I. – ZOLNAI, GY., *Magyar oklevél-szótár*, Budapest, 1902.

SZEREDY, J., *Egyházjog különös tekintettel a Magyar Szent Korona területeinek egyház viszonyaira valamint a keleti és protestáns egyházakra*, Pécssett, 1879.

SZILAS, J., *A káplánnevezés*, Budapest, 1939.

SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, in: *A mai magyar város Budapest*, 1938.

SZUROMI, SZ. A., *Egyházi intézménytörténet*, (Bibliotheca Institut Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest, 2003.

SZUROMI, SZ. A., *A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok a Dionysio-HAdriana gyűjteményben*, In: *Kánonjog*, 2 (2000.), 87-95.

SZUROMI, SZ. A., *Kánonjogtudomány és kodifikáció*, Budapest, 2008.

SZUROMI, SZ. A., *Egyházjogi metodológia*, (Bibliotheca Institut Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/8), Budapest, 2011. november 22.

TÍMÁR, P., *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekről*, In *Aetas*, 1987/1. 133-134.

TIMON, Á., *A párbér Magyarországon*, Budapest, 1885.

TIMON, Á., *A legfőbb kegyúri jog*, Budapest, 1887.

TIMON, Á., *A városi kegyuraság Magyarországon*, Budapest, 1889.

TIMON, Á., *A visitatio canonica a magyar egyházjogban*, in Magyar Igazságügy, Budapest, 1884.

TOLDY, J., *Adalék a szabad királyi városok kegyúri jogához*, in: A jog (1897)

TOMCSÁNYI, L., *Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt*, Budapest, 1924.

TOMISA, I., *A kánonjog és a népi jogszokás alakulása a 17-18. században egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján*, in: Morzsák: Tanulmányok Kisbán Eszter tiszteletére, Budapest, 1997.

TOMISA, I., *Írott és íratlan jogszabályok útvesztőjében*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (16. köt), Budapest, 2004.

TÓTH, T., *A magyarországi katolikus egyház joga vagyonához és a szekularizáció*, Eger, 1914.

TÖRÖK, J., *A magyarországi egyházmegyék története*, in Vigilia, 58 (1993), 414-419.

TÚRI S. K., *Vallás, erkölcs és vagyonjog*, Kolozsvár, 1943

TÚRI, B., *A főkegyúri jog és az autonómia*, SZIT, Budapest, 1907.

VANYÓ, T., *A plébániatörténetírás módszertana*, Pannonhalma, 1941.

VARGA, I., *A canonica visitatio. Fogalma, rövid története, jelentősége*, in Vigilia, 1977/2. 104-108. 200-204.

VARGA, I., *A canonica visitatio értelmező szótára*, in: Vigília, Budapest, 1978/3.

14. Függelék

Ebben a fejezetben csupán egy, de talán az egész dolgozatban legfontosabb írásos emléket szeretném közölni. Nagy emelkedettséggel azt kívánám, hogy ezeket a sorokat „arany betűkkel” kellene írni, hiszen két és fél évszázadon keresztül ennek az okiratnak fényében cselekedett Kunszentmárton város előljárósága, mint kegyúr. A templom javadalmazásáról, illetve fenntartásáról gondoskodik benne.

A templom fenntartására „bizonyos és örökös” jövedelmi forrásokat nyit, s ezek megfoghatósága, illetve elégtelensége esetére is teljes kötelezettséget vállal:

„Mi Kun-Szent-Mártonyi Bírák, Esküttek és egész Község közönségesen ezen pecsétetes Levelünk rendében adgyuk tudtára az Kiknek illik pro futara rei meori, Tudnya illik, hogy Hellységünkben levő Szent Mártonyi puszta Templomát ex Fundamentis saját költségünkkel föl építvén Isten Dicsőségére és Catholica Anya Szent Egyház előmenetelére. Szemünk előtt tartván és elménkben forgatvána az Anya Szent Egyház Törvényeit, melly keményen parancsollya, hogy az újonnan emeltetett Templomoknak Conservatiójára és megh maradására bizonyos és Örökös jövedelem rendeltessék azok által, kik a Jus Patronátust kívánnyák, Innéd miis, kik emlétett Szent Mártony templom conservatióját és gyarapítását szívesen óhajtyuk, annak örököszen ilyen jövedelmet pro Dote rendelünk:

Pro 1-mo. Körössön levő Komp szombati jövedelme, nem különben két Száraz Malom ugyan Szombatnapi hasznát ezen Szent Mártony Templomának örökre fell ajánlottuk s ajánljuk, olly formán, hogy ha említett Jövedelem valami módon megh fogyatkozna, vagy elégséges nem volna, akar mi és a mi Maradékaink tartozni fogunk és fognak emlétett Szent Mártony Templomának annyit rendelni, hogy fönt Specificált fundust és jövedelmet megtarthassa: Amintis, hogy ha mind ezek elegendők nem volnának, kötelezzük magunkat és Maradékunkat mindennemű külső-belső fogyatkozási és Szükséghe megh orvoslására. Ezen fölül fogadgyuk, hogy az Szent Sacramentom előtt szüntelenül Olajt égetünk és Tisztességes Viasz Gyertyával az Templomot tartani fogjuk. Melly dolognak nagyobb el hitelére és örökös emlékezetére adtuk ezen Hellységünk Pecsétével megh erőssítetett Levelünket. Kun Szent Mártony 12-o. Szeptemb. 1745. Ordinar. Bíró Gálll Imre, Törvénybíró Dósa István, Radics István, Horváth András, Kovács János, öregbik Tóth András, Kiss Balázs, Nagy István, Farkas Ferenc, Farkas István, ifjabbik Tóth András. Extradat per. Jur. Notar, Andreas Szabó m.p.”⁵⁵²

⁵⁵² JÓZSA, L., *Isten hajléka az emberek között*, Szeged, 2009. 24.